

БИБЛИОТЕКИ, ЧЕТЕНЕ, КОМУНИКАЦИИ
Дванадесета национална научна конференция
с международно участие
Велико Търново, 14-15 ноември 2013 г.

СЪСТАВИТЕЛИ:

доц. д-р Александър Ковачев

д-р Иван Александров

д-р Калина Иванова

© проф. д-р Елена Георгиева, научен редактор и автор, 2014

© доц. д-р Александър Ковачев, съставител и автор, 2014

© д-р Иван Александров, съставител и автор, 2014

© д-р Калина Иванова, съставител, 2014

© Калоян Здравков, графичен дизайн, технически редактор 2014

© Авторски колектив, 2014

© Народна библиотека „П. Р. Славейков“ - Велико Търново, 2014

ISSN: 1313-8138

Народна библиотека
„П. Р. Славейков“ - Велико Търново

Великотърновски университет
„Св. св. Кирил и Методий“
Катедра „Книгоиздаване и БИД“

БИБЛИОТЕКИ ЧЕТЕНЕ КОМУНИКАЦИИ

**ДВНАДЕСЕТА НАЦИОНАЛНА НАУЧНА
КОНФЕРЕНЦИЯ С МЕЖДУНАРОДНО
УЧАСТИЕ**

14-15 ноември 2013 г.

**Посветена на 100-годишнината от
Балканските войни**

**Народна библиотека „П. Р. Славейков“
Велико Търново, 2014**

Конференцията е заключително събитие на първия етап на научноизследователския проект „Електронен архив на документалното наследство за Балканските войни (Договор № ДФНИ-К01/0008, 27.11.2012 г., Фонд „Научни изследвания“ на Министерство на образованието и науката)

Встъпителни думи

Настоящият научен сборник представя докладите и съобщенията на участниците в ежегодната научна конференция с международно участие "Библиотеки, четене, комуникации". За дванадесети път тази научна проява се организира от Великотърновският университет "Св. св. Кирил и Методий", Катедра Библиотекознание и масови комуникации и Народна библиотека "П. Р. Славейков" и традиционно се възприема като важен инструмент за обмяна на нови идеи и добри практики в областта на библиотечното дело, библиографията, комуникациите, книгите и новите технологии. Автори на докладите в сборника са преподаватели от ВТУ и други висши учебни заведения, докторанти и студенти, колеги от институции, свързани с опазване културната памет и книжовното културно наследство от различни градове на страната, както и от Румъния и Сърбия. Внимателният читател лесно може да открие задълбочени материали и доклади на начинаещи изследователи, даващи надежда за развитие в областите на библиотеките, четенето, комуникациите.

Демократичното представяне на иновативни практики, съвременни проблеми и решения в някои от докладите разпознават библиотеката като социализиращ фактор, като съществен и незаменим компонент на културната, образователната и информационна инфраструктура на обществото.

В някои от докладите библиотеката е представена като отворена социална система, която предлага на ползвателите и общността традиционни и нови библиотечно-информационни услуги. Активната позиция и работата за бъдещето на цивилизацията в съвременното общество възприема библиотеката като институция, която не само е хранилище на документи, но е и форма на организация на информацията. Библиотеката създава информационна среда, предоставя не просто информация, тя организира знание, управлява огромно количество информация, като неизбежно се сблъскват с въпроси на интерпретацията и прилагането на закона за авторското право.

Друг важен акцент в представените в сборника материали е утвърждаването на общодостъпната библиотека като един от центровете на общността в региона и представят краезнанието като отговорност по опазване регионалната идентичност в глобална Европа и глобалния свят. Библиотеката е вратата към знанието на местно ниво и участник в разпространение на идеи, образование и култура,

защото се е доказала като пресечна точка на книжните и информационни потоци.

Докладите в сборника са актуален разрез на днешното състояние на библиотеките – четенето и комуникациите в няколко направления: книгата като интелектуално-духовна система; комуникациите като разновидност на духовно-практическата дейност по транслиране на общественото мнение, оценката на текущи и актуални събития, както и внедряване на определена система от ценности. Няма обща рецепта за формиране на любов към книгата, което е мотивирано в докладите, посветени на книгата. Темите, свързани с мотивацията от ранна детска възраст и формиране на собствен вкус, вълнуват издатели и родители, защото най-добрите книжки са онези, които без думи сами говорят със своите илюстрации. В този раздел от материали в сборника са представени позабравени български автори и жанрове, попълващи празноти в книжовната ни памет.

Обект на съобщения беше и социалния живот в България, вълнуващ студентите на ВТУ по време на конференцията.

Новите технологии и тяхното приложение като технически нововъведения, прогресивните изменения в рамките на различни социални области, отговарящи на съвременните изисквания на обществото мотивирано бяха представени в определени доклади. Прогресивните изменения в рамките на различни социални области, отговарящи на съвременните изисквания на обществото. Теорията за проникването на иновации, свързани със създаването, организацията на всестранно общуване на реални хора в интернет и обсъждането на интересни теми е обект на социалните мрежи и тяхната роля за разпространение на нови идеи и практики, решаване на проблеми и постигане на успех в собственото развитие.

Във всички доклади и презентации има коментар върху социалната, образователна и културна среда, върху адекватното действие на динамиката на обществото и общността, откроявайки две основни характеристики на съвременното, с които следва да се съобразяваме – обществените промени и развитието на информационните технологии.

Библиотеките, четенето и комуникациите са загадка и най-добрият начин да я разрешим е да продължим да ги изследваме!

Юни 2014 г.
Велико Търново

проф. д-р Елена Георгиева

Инвестирането в иновативни библиотечни услуги - залог за бъдещето на библиотеките

Даниел Назаре, Клаудия Попеску

Регионална библиотека „Джордже Барициу“, Брашов, Румъния

След много години на бързо растящи продажби на електронни четци през 2012 г. този ръст се забави, а 2015 година, в която се предполагаше, че традиционните книги ще изчезнат, приближава без да се наблюдава спадане на продажбите на хартиените копия и те все още представляват значителна част от пазара. Асоциацията на Американските издатели излезе с доклад, че годишното ниво на увеличаване на продажбите на е-книги е спаднало през 2012 г с близо 34%, като до преди четири години темпото на растеж се изчисляваше в трицифрени числа. Първата библиотека в света, която няма нито една хартиена книга се предполага, че ще бъде открита в Сан Антонио и ще стане част от една цяла система, която ще се разпростре в целия окръг Беър в Тексас. Идеята за изграждането на такава библиотека дошла на съдия Нелсън Уолф, след като той прочел биографията на Стив Джобс. За да бъдат в крак с времето библиотеките ще бъдат принудени да проектират бъдещето си, да си представят как ще изглеждат след години.

Окръжната библиотека в Горж е първата в Румъния, която посредством финансиране по програма „Библионет“ изработи стратегия, гласувана от Окръжния съвет, която се отнася за бъдещото ѝ развитие. Вдъхновени от този пример, окръжните библиотеки на Брашов и Клуж-Напока почти са финализирали техните стратегии, както и библиотеките на Браила и Ковасна. За съжаление, стратегиите на министерството не са много ясни с обясненията си какво са направили и какво могат да направят библиотеките. С други думи, Дигиталната стратегия, качена на сайта на Министерството на информационното общество, има една много силна точка – „Диверсификация на услугите по доставка на книги (е-секция)“, но има и една много слаба точка – „Ниско ниво на подготовка на персонала в библиотеките за създаването и поддръжката на дигиталното разпространение сред ползвателите“. Формулирана е и молба, свързана с „Подготовката на персонала на библиотеките за усвояване и развитие на дигиталните им по-

знания”. Следователно, след като се е констатирало, че библиотекарите са некомпетентни да обучават населението, се предлага те да бъдат подготвени от сега за напред, въпреки статистическите данни, че десетки хиляди души вече са обучени от библиотекари. Няколко хиляди са обучени и в Брашов, като началото е поставено през 2005 година и то със собствени човешки ресурси, на ниво много по-високо от очакваното от бенефициентите.

От друга страна, ако четем между редовете стратегията на Министерството на културата, ще видим, че обществените библиотеки съществуват навсякъде, че са прекалено много и че са развити по време на комунизма. Има голямо значение и състоянието им. Тук можем да отбележим че голяма част от тях не са били модернизирани, че за последния четвърт век говорим за хронично недостатъчно финансиране, че централния бюджет се върти някъде около цифрата нула. Съществуването и устойчивостта на обществените библиотеки не може да бъде осигурена чрез неподходящи сгради (каквито са най-често), както и не можем да ги поддържаме само с доброволци, по британски модел, като се оправдаваме с кризата.

Не са по-добре и гръцките библиотеки, а в Испания ефектите на кризата са унищожителни, където за последните две години в държавните училища са премахнати 83 000 учители. 27,6 % от децата са засегнати от бедността, 26 % от испанците са изгубили работата си, а 400 000 са загубили и домовете си. Архивите в Румъния, с които библиотеките би трябвало да поддържат още по-тясна връзка по западен модел, не са много далеч от испанската трагедия. От 1700 поста на щат са останали 680 заети. Ако направим сравнение бихме могли да кажем, че за библиотекарите най-лошото все още не е дошло, но не е напълно невъзможно подобно нещо да се случи и с тях.

А бъдещето е неизвестно, тъй като живеем в страна, в която дори не съществува гражданско общество, нито обществено мнение, нито дори общество, което е малко поне креативно и ако всички тези неща съществуваха, библиотеките нямаше да бъдат оставени на произвола на съдбата. Библиотеките остават пилони на демокрацията, ако ли пък те липсват или са слаби – обществото ще страда. Истина е, че кризата в последните години доведе до колапс на обществата в цял свят, дори и сред силните. Стараем се

да имаме един асоциативен живот, а форма на организация на румънските библиотеки е ANBPR (Национална агенция на румънските обществени библиотеки), която е организацията, направила възможно съществуването на програмата „Библионет“.

Финалът на програмата, който бе ознаменуван от конференция в Букурещ в края на октомври 2013, ни показва на всички присъстващи, колко променена е нашата професия само в рамките на 5 години. А фактът, че имаше 832 работни посещения само за първия ден, ни показва че и други библиотекари са заинтересовани. Те видяха, че на финала на един проект, разширен и през 2014 година и който бе безпогрешно воден от Пол Андрей Баран и неговия екип, бенефициенти бяха библиотекарите. Най-заслужилите от тях се срещнаха в Букурещ, за да поговорят за това, какво са свършили през всичките тези години, говорейки така убедително, сякаш там се бяха събрали най-талантливите и креативни хора на света.

Можем да си представим сега сценарий без програмата Библионет, която бе като манна небесна именно в годините на криза и без която със сигурност публичните библиотеки биха имали големи проблеми. Ако говорим в цифри – инвестираните в програмата пари са почти колкото бюджета на всички окръжни библиотеки за година, но тези пари бяха поделени не само между тях, а по-скоро с парите на селските библиотеки, които се намираха в голямо затруднение. По този начин беше възможно закупуването на техника, забранена за купуване по смисъла на глупавите закони за обществени поръчки, но най-вече бе възможно обучението на хора, които в противен случай биха изгубили всичко, биха останали на милостта на политиците, които дори принудени по закон не биха се разчувствали. Чрез тази програма интернет не представлява убиец на библиотеки (library killer), а спомага за тяхното утвърждаване.

Изхождам от основополагащата идея, че политиците все пак имат добри намерения и наистина вярват, че само след като подобрим икономиката си ще инвестират и в култура. Но би могло да стане и обратното – културата да привлича инвестиции в икономиката. В Сингапур, премиерът приема първо бюджета за култура и едва след това останалите бюджети. И всички бюджети са достатъчни малкия остров с население от 5 милиона души

да има най-добрите обществени услуги в света. Когато през 1965 г. хората там се отделили от Малайзия, осъзнали че щом нямат никакви ресурси, единственият им шанс е да инвестират в образованието. Тогава имали министър-председател, учил преди това в Кеймбридж, който дал началния тон, спазван като свещен и от наследниците му. Мисля, че това е пътят на бърза модернизация, по който Румъния може да тръгне в следващите 5 десетилетия от сега насетне, ако имаме щастието да имаме поне един (няколко вече е прекалено) водач идеалист, който да иска само доброто за народа и да изисква същото от хората покрай себе си.

Някои кметове ми се оплакаха, че са дали сума ти пари на училищата, а резултати не се виждали. Още по-малко общински и окръжни съветници пък са имали желанието да пренасочат финансиране към библиотеките, но там където сме заслужили и където са дадени пари, дори и да не са направени чудеса, със сигурност отговорниците са оставали доволни. С един добре подготвен човешки ресурс, без да представляваме конкуренция на образователната система, бихме могли да развиваме още дейности по обучение в библиотеките. Трите регионални центъра в Букурещ, Брашов и Клуж ще вземат напълно сериозно ролята, която са заявили и ще направят курсове както за библиотекари, така и за обикновени хора, дори и за други участници в образованието и ще използват както обучени вече библиотекари, така и доброволци на базата на партньорство. За окръжната библиотека в Брашов тази възможност представлява едно голямо предизвикателство, тъй като отвъд получената материална помощ ще се направи и една реорганизация на пространствата и ще се потърсят и други задължения на персонала, ще се затвърди тяхното значение до максимум за бъдещето на библиотеката. Прилагането на платформата за обучение, която вече работи, ще добави към настоящите курсове още почти 10 такива, които ще се реализират чрез системата за видеоконференция. Сред тях могат да бъдат изброени курсове за финансово образование и отговорност, чужди езици, личностно развитие, като и добре познатите курсове за инициране на нови технологии в библиотеките. Докато се достигне до тук бе свършено много през последните години, като заслужават да бъдат споменати трите изключителни центъра в Брашов (за деца), в Клуж (за младежи) и Галац (за възрастни).

Това, което успех да констатирам, виждайки доста чуждестранни библиотеки, е че съществуват достатъчно сходства със случващото се при нас, но и има някои особености, които ще уточня. В Словения, например, 35-те филиали в столицата Любляна (главното седалище се намира в един бивш мол), град малко по-малък от Брашов, дори не можеш да ги сравниш с броя на филиалите в Букурещ. За материалното състояние пък изобщо няма база за сравнение, тъй като сградата само на един филиал е голяма колкото нашата окръжна библиотека. В Турция, в две различни точки (Киркларели, на конференцията на библиотекарите от Балканите, както и Къръккале, по време на програма за мобилност по европейски проект) видях две университетски библиотеки, едната от които толкова добре развита, че ние можем само да въздишаме. Обществената библиотека в Дъблин, Ирландия, е разположена в най-посещавания мол, а местната такава в Клонес пък е построена в селище с население няколко хиляди души, показвайки ни по категоричен начин колко още дълъг път имаме да изминем, докато изградим една подобна културна инфраструктура.

Националната библиотека на Сингапур е по-висока от нейното румънско съответствие, но пък не е така дълга и широка. В нея изненадва пространството, отделено за експозиции, но и факта, че колкото и добре оборудвана от гледна точка на компютри, читателите все пак предпочитат да четат хартиените копия.

При едно сравнение с България, ние изпъкваме, тъй като след 1990 г. в страната е отворила врати само една нова обществена библиотека, в Плевен. Новата обществена библиотека в Браила, която е добавена към вече съществуващата, открита след 1990, представлява инвестиция по европейските фондове за 3 милиона евро, която заслужава похвала и посещение. Библиотеката съхранява фонда си под земята, което могат да си позволят неколцина институции в Румъния. Бих казал даже, че библиотеката се радва на един фонд, прескочил стандартите, с внимание към системата за сигурност.

Библиотеките се намират на прага на огромни предизвикателства в бъдните години и се надяваме, че повечето от тях ще оцелеят и няма да бъдат принудени да обявяват собствения си край, тъй както сега се случва с некролозите на страниците със съобщения, чрез които се известява смъртта на някой член на

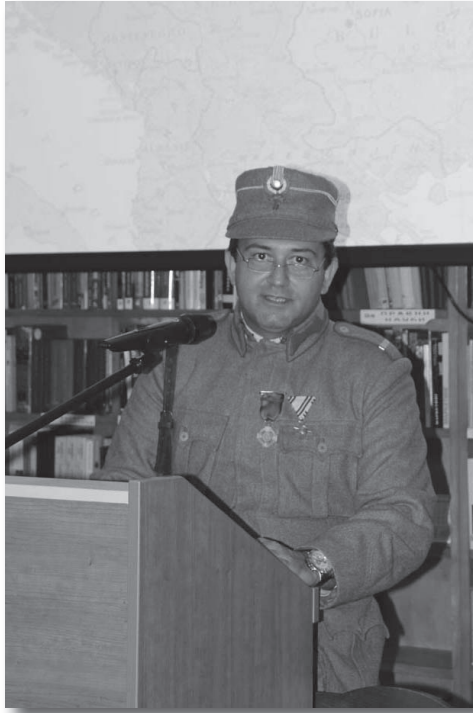
обществото. Възможно е да бъдат сметени за законни пирати, за каквито вече ги обявява Асоциацията на шведските издатели, но могат да се превърнат и в много добри инкубатори на лидери на общността. Много от нашите колеги вече успяха да възбудят ентузиазма на други колеги, а ако библиотеките станат вибрантни, сиреч не само вдъхновяват, каквито вече има, но и създават силна емоция, тогава вече никой не би пожелал тяхното унищожение.

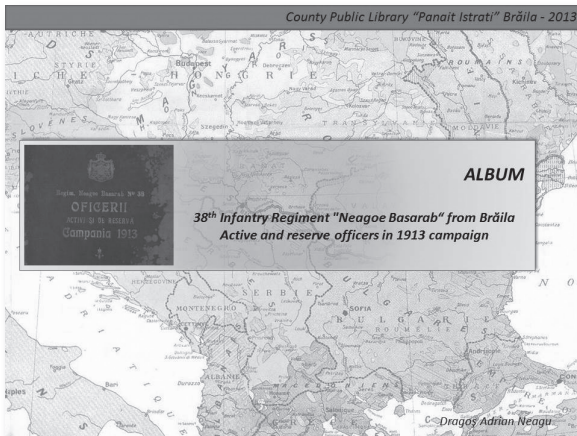

*Откриване на изложбата „Брашов преди 100 години“
в музей „Възраждане и Учредително събрание“*

Драгош Нягу, президент на Румънската национална асоциация на обществените библиотеки и библиотекари

Уебсайт "Авторскоправна политика на библиотечните и културните институции" – концепция и информационни възможности

Доц. д-р *Таня Тодорова*
УниБИТ – София

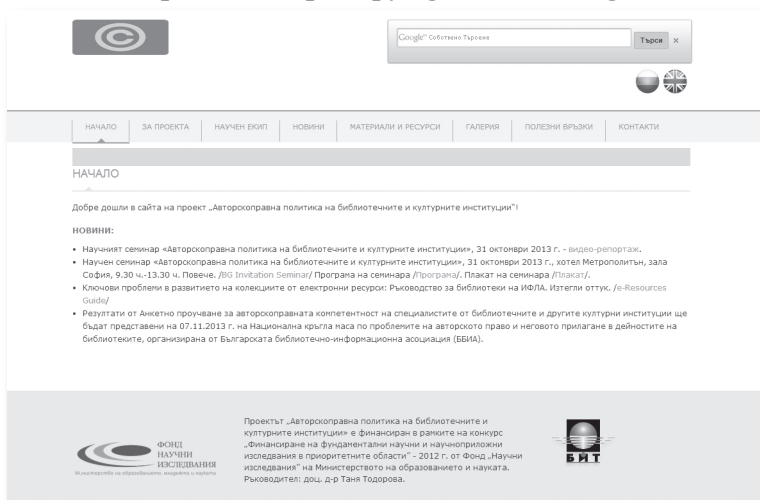
Въведение

Докладът представя концепцията и информационните възможности на уебсайта на научноизследователския проект с международно участие на тема "Авторскоправна политика на библиотечните и културните институции", осъществяван по Договор № ДФНИ – К01/0002 от 21.11.2012 г. с ФНИ на МОН, и с ръководител доц. д-р Таня Тодорова от Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ), достъпен на адрес: <http://copyrightlib.unibit.bg/>.

Проектът се стреми чрез разрешаването на комплекс от научноизследователски задачи с теоретична, практико-приложна и учебно-методическа насоченост да достигне до научни и приложни продукти, с които да допринесе за повишаването на авторскоправната компетентност и за прилагането на водещ чужд опит, за да могат българските библиотеки и културни институции да изпълняват своята важна роля като неотделима част от културната, образователната и информационната инфраструктура на съвременното общество.

Основната цел е да се изследва проблематиката, свързана с авторскоправната политика в библиотечните и културните институции в България, както и в други европейски страни, и чрез анализи, сравнения и обобщения да се достигне до: нови научни продукти; ново учебно съдържание в академични програми и за целите на продължаващото обучение; предложения за актуализация на съществуващото законодателство; изготвяне на практико-приложни модели на авторскоправна политика за библиотечните, образователните и културните институции, отговаряща на съвременната информационна среда и на конкретната специфика и нужди [1].

Структура и информационни възможности на уебсайта на проекта: <http://copyrightlib.unibit.bg/>

Фиг. 1. Начална страница на уебсайта на проект "Авторскоправна политика на библиотечните и културните институции"

Началната страница на сайта на проекта е съставена от: основно меню (секции: *Начало*, *За проекта*, *Научен екип*, *Новини*, *Материали и ресурси*, *Галерия*, *Полезни връзки*, *Контакти*) и функционално меню (връзка към: английска версия), съдържа и основна информация за проекта с лог на финансиращата институция – ФНИ на МОН, на УНИБИТ и собствено лого. Дадена е връзка към "Декларация", задължителен текст за публичност на приноса на донорската организация за осъществяването на проекта. В горната част на страницата е разположен формуляр за търсене в сайта и в Интернет.

В секцията *Начало* е представена най-новата и актуална информация за напредъка на проекта, за предстоящи събития и за постигнати резултати. Секцията *За проекта* включва следните рубрики: *Обзор на научните изследвания по проблематиката на проекта*; *Актуалност на научноизследователската проблематика*; *Цели, задачи и методология*; *Резултати и въздействие*.

В *Научен екип* са представени с автобиографични справки изследователите от научния колектив, обединени от проектната концепция. Това са учени от България, Хърватска, Турция и

САЩ, работещи в областта на библиотечно-информационните науки, науките за културното наследство, юридическите науки, мултимедийното и интерактивно образование и образователните технологии. Необходимо е да се подчертае преобладаването на млади учени, докторанти и постдокторанти в изследователския екип, в който участват: доц. д-р Таня Тодорова, проф. д-р Иванка Янкова, проф. д-р Ирена Петева, гл. ас. д-р Тереза Тренчева, гл. ас. д-р Румелина Василева, гл. ас. д-р Силвия Станчева, доц. д-р Венцислав Велев, гл. ас. д-р Пламена Попова и докторантите – Елисавета Цветкова, Камелия Нушева, Ася Асенова от Университета по библиотекознание и информационни технологии. Участници са и: доц. д-р Божанка Неделчева от Юридическия факултет на Университета за национално и световно стопанство, проф. д-р Александра Хорват от Загребския университет, Хърватска, проф. д-р Серап Курбаноглу от Хаджетепе университет, Турция и проф. д-р Пламен Милтепов от Университета в гр. Сент Клауд, САЩ.

Двама от изследователите са членове на Секцията по авторско право и сродните му права на ИФЛА – д-р Пламена Попова от УниБИТ и Проф. д-р Александра Хорват от Загребския университет, Хърватска. Проф. д-р Божанка Неделчева от 2002 г. и до днес е представител по индустриална собственост пред Българското патентно ведомство, Европейското патентно ведомство, ВХВП и др. В рамките на отделните дейности и за разпространение на резултатите сред специалистите от практиката се осъществява сътрудничество с професионалните асоциации – Българската библиотечно-информационна асоциация (ББИА), Асоциацията на университетските библиотеки (АУБ), Съюзът на народните читалища, Мрежата "Електронна информация за библиотеките", ИФЛА, ЕБЛИДА и други.

Секцията *Новини* съдържа три рубрики: *Постижения*; *Анкетно проучване*; *Научни форуми*. Рубриката *Постижения* информира за напредъка на проектните дейности, представени за първия шестмесечен период (21.11.2012 – 21.04.2013 г.), и обобщено – за целия първи етап от осъществяването на проектната концепция (21.11.2012 – 21.11.2013 г.). Изследването на тема "Авторскоправна компетентност на специалистите от библиотечните и културните институции", с респонденти на анкетното проучване – мениджърите и специалистите, отговарящи за информацион-

ното обслужване на потребителите в библиотечни и културни институции в България, Хърватска и Турция, е основна изследователска задача на научноизследователския проект. Рубриката Анкетно проучване запознава с резултатите от успешно проведеното изследване в България, Хърватска и Турция, реализирано в периода м. юли – средата на м. октомври 2013 г. Анализите на националните прочвания и съпоставително изследване, предстоят да бъдат разработени и публикувани през втория етап на проекта. Рубриката *Научни форуми* запознава посетителите на сайта с информация за организирани събития и с участието на научноизследователския екип в различни научни конференции и симпозиуми в страната и чужбина.

Секцията *Материали и ресурси* обобщава всички публикации, осъществени в рамките на проекта – издания (монографии, тематични библиографии, преводи на издания на ИФЛА и др.), както и научни доклади, с връзки към пълен текст или презентации. Тематично подбрани допълнителни ресурси са представени според вида на източниците – книги, научни доклади и статии, интернет ресурси.

В секцията *Галерия* е публикуван видео-репортаж от заключителното събитие на проекта – организираният научен семинар с международно участие на тема "Авторскоправна политика на библиотечните и културните институции", проведен на 31 октомври 2013 г. в хотел Метрополитън София.

Полezni връзки дава директен достъп до сайтовете на Министерството на образованието и науката, Фонд "Научни изследвания", Световната организация за интелектуална собственост, Международната асоциация за закрила на интелектуалната собственост, Международната федерация на библиотечните асоциации и институции, Международният съвет на архивите, Международният съвет на музеите, Мрежата "Електронна информация за библиотеките", Българската библиотечно-информационна асоциация, Асоциацията на университетските библиотеки и редица други. Рубриката *Контакти* предоставя необходимата адресна и контактна информация за връзка с екипа на проекта.

Във визуален аспект сайтът е решен с пестелива цветова гама, делова визия и оптимална прегледност на материалите. По отношение на функционалността на сайта се залага на различ-

ните възможности за достигане до необходимата информация, с директно търсене в Интернет с Google, и с много полезни връзки.

Постижения на проекта за периода 21.11.2012 г. – 21.11.2013 г.

Изпълнението на проекта "Авторскоправна политика на библиотечните и културните институции", през първия, едногодишен етап, се отличава с динамика на задачите, мотивираност на научноизследователския екип, успешна координация, включително и с международни научни групи, и с продуктивност. Представяме резюме на проведените научноизследователски и библиографски проучвания и постигнатите изследователски и приложни продукти, информация за които е публикувана в сайта на проекта в съответните рубрики.

Онлайн базираното проучване на тема *"Авторскоправна компетентност на специалистите от библиотечните и другите културни институции"* цели да придобие информация относно осведомеността, опита и отношението на специалистите от библиотечните, архивните и музейните институции, както и на други в сферата на културата, по отношение на авторскоправните аспекти в тяхната дейност и приложението на авторскоправна политика на институционално ниво. Анкетното проучване се ръководи: в България от доц. д-р Таня Тодорова (УНИБИТ); в Турция от проф. д-р Серап Курбаноглу (Хаджеттепе университет); в Хърватска от проф. д-р Александра Хорват (Загребски университет). LumeSurvey базираната анкета се осъществява с участието на доц. д-р Джумана Бустани (Университет Париж Декарт, Франция). Резултатите от националните анкети са докладвани на научен семинар с международно участие на тема "Авторскоправна политика на библиотечните и културните институции (31.10.2013), на Единайсетата национална научна конференция с международно участие "Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век" (01.11.2013) и на научен семинар "Авторското право и библиотеките", организиран от Българската библиотечно-информационна асоциация (7.11.2013). Предстои разработването на съпоставително изследване.

Второто осъществено онлайн базирано проучване е на тема *"Изследване на информационната компетентност на студентите по библиотечно-информационни науки"*. Неговата цел е да се

получи информация за изследователския опит, информационното поведение и уменията, свързани с информационната компетентност на студентите по библиотечно-информационни науки. Това е международно сравнително изследване, което се осъществява в университети в седемнайсет държави в Европа, Америка и Австралия под научното ръководство на проф. д-р Серап Курбаноглу от Хаджеттепе университет, гр. Анкара, Турция. В УниБИТ се поставя специален фокус на знанията по интелектуална собственост. Обхванати са 122 респонденти от специалности на катедрите "Библиотечен мениджмънт" и "Библиотечни науки". Резултатите се докладвани на тематична сесия на Първата европейска конференция по информационна грамотност и са публикувани в реферирания сборник [2].

Тематично библиографско проучване относно авторскоправната политика в библиотечните и културните институции; действащите авторскоправни норми, които имат отношение към предоставяните от тези институции услуги; както и предложението относно изключения и ограничения на авторските права за библиотеките, образователните институции и архивите – бе осъществено от екип, ръководен от гл. ас. д-р Румелина Василева. Издиреният огромен публикационен масив, надхвърлящ 4 000 библиографски записа, е обработен, систематизиран и представен в издадена тематична библиография [3]. Обзорен доклад е изнесен на престижен международен научен форум [4].

Изследване на модели и добри практики за приложението на авторскоправна политика в библиотеки, музеи и архиви в Европа, вкл. и на хранилища за отворен достъп до образователно, научно и културно съдържание – осъществиха младите учени и докторанти от екипа на проекта. Резултатите са докладвани на Научната конференция с международно участие *"Дигиталното настояще и дигиталното бъдеще: Икономически, културни, образователни, правни и технологични въздействия"*, проведена от 9-10.04.2013 г. в гр. София, и са включени в научния сборник от форума. Обхванати са следните проблеми и анализирани добри практики: публично-частното партньорство и авторскоправните въпроси в контекста на Европеана; опитът на Бодлеанската библиотека в Оксфорд в изграждането на авторскоправната компетентност на библиотекари и потребители; Библиотеката на Уни-

верситета в гр. Лийдс и организацията на библиотечното обслужване, съобразно авторскоправните норми; Градската библиотека в Загреб – културни и образователни възможности в съвременния дигитален свят [5].

Осъществен бе и превод на Ръководството за библиотеки на ИФЛА относно ключови проблеми в развитието на колекциите от електронни ресурси, който е достъпен от секцията *Материали и ресурси* в сайта на проекта [6].

Съпоставителен ретроспективен анализ на списанията с отворен достъп в Директорията за списания на отворен достъп (DOAJ) за България, Хърватска и Турция, осъществиха гл. ас. д-р Тереза Тренчева и доц. д-р Таня Тодорова. Резултатите са обективирани в научен доклад, изнесен на 16-тия международен симпозиум на електронните тезиси и дисертации на свободен достъп, организиран от Университета в Хонг Конг, и публикуван в реферирано списание [7]. Анализи са включени и в монографията *"Отвореният достъп до научна информация"* на Тереза Тренчева [8].

Научноизследователският проект и неговите постижения са представени на прояви, свързани с отбелязването на Дните на книгата и авторското право в Университета по библиотекознание и информационни технологии и на научен семинар, посветен на Международния ден на интелектуалната собственост на тема: *"Интелектуалната собственост в университетите – Творчество: Следващото поколение"*, проведен на 26.04.2013 г. в Югозападния университет "Неофит Рилски" в Благоевград [9].

Научноизследователските постижения на проекта от изпълнението на първия етап имат следните обобщени резултати:

- Издадени са 4 издания (в т.ч. 1 монография, 1 тематична библиография и 2 превода на документи на ИФЛА);
- Публикувани или приети за печат са 13 научни доклада на български език. Някои от тях са разработки на докторанти и студенти.;
- 5 научни доклада на английски език са представени на престижни международни научни форуми, от които 2 доклада са публикувани в рефериран научен сборник на Springer и 1 в реферираното списание "Library Management Journal" на издателство Emerald.

Заклучение

Развитието на сайта на проекта "Авторскоправна политика на библиотечните и културните институции", достъпен на адрес: <http://copyrightlib.unibit.bg>, допринася за постигането на широка обществена информираност за задачите на проекта и за неговите постижения, осигурява писмена и визуална идентификация на подкрепата на Фонд "Научни изследвания" на МОН и способства за привличането на партньори за бъдещо развитие на проектните идеи.

Научноизследователските и приложните резултати от проекта очертават изводи, полезни в практическите политики не само на библиотечните и културните институции, но и в областта на авторскоправните индустрии – секторите: книгоиздаване и печат, софтуер, реклама, производство и разпространение на кино и видео, радио и телевизионна дейност, визуални и графични изкуства, фотография, музикална и продуцентска дейност и др. Това е в синхрон с политиката на Европейския съюз за популяризиране на културния и творческия сектор и за изработване на по-адекватни механизми за измерване на техния принос към икономическия растеж и конкурентоспособността.

Проектът прилага съвременни подходи за интеграция на българската наука и образование, като се създават условия за включване на студенти, докторанти и постдокторанти в изследванията и се стимулира участието на български учени в международни научни мрежи за разработването на актуални изследователски теми в европейски и световен контекст.

Източници:

1. **Тодорова**, Таня. Авторскоправна политика на библиотечните и културните институции – проектна концепция. // *Интелектуалната собственост в университетите – Творчество: следващото поколение*. Сборник с доклади от науч. семинар, София; Благоевград, 25-26 април 2013, София, За буквите – О писменехъ, 2013, с. 99-112.

2. **Todorova**, Tania, Irena Peteva. Information Literacy Competency of LIS students in SULSIT with a Special Focus on Intellectual Property. // *Worldwide Commonalities and Challenges in Information Literacy Research and Practice : European Conference on Information Literacy*, ECIL 2013. Istanbul, Oct. 22-25, 2013, Revised

Selected Papers. Eds. by S. Kurbanoğlu et al. Springer International Publishing Switzerland, 2013, XXIV, p. 610 – 617. – (Communication in Computer and Information Science, Vol. 397).

3. **Василева**, Румелина. Публикации по авторско право и политики на библиотечните, образователните и културните институции: Тематична библиография / Предг., състав. и комент. Румелина Василева; Науч. ред. Таня Тодорова. София : За буквите-О писменехъ, 2013.

4. **Yankova**, Ivanka, Rumelina Vasileva, Silvia Stancheva & Plamen Miltenoff. A Bibliographical Overview of ‘Copyright Literacy as a key issue in Memory Institution Management’.// *Worldwide Commonalities and Challenges in Information Literacy Research and Practice : European Conference on Information Literacy, ECIL 2013*. Istanbul, Oct. 22-25, 2013, Revised Selected Papers. Eds. by S. Kurbanoğlu et al. Springer International Publishing Switzerland, 2013, XXIV, p. 655 – 662. – (Communication in Computer and Information Science, Vol. 397).

5. **Дигиталното** настояще и бъдеще. Икономически, културни, образователни, правни и технологични въздействия : Сборник с науч. докл. от науч. конф. с междунар. уч., 9-10 април 2013 г., София / Състав. Р. Василева, С. Станчева. София : За буквите – О писменехъ, 2013.

6. **Джонсън**, Шарън и др. Ключови проблеми в развитието на колекциите от електронни ресурси: Ръководство за библиотеки / Шарън Джонсън, Оле Гунар Евенсен, Джулия Гелфанд, Гленда Ламърс, Лин Сайп, Надя Зилпър; Прев. на бълг. ез. Румелина Василева. – Хага : ИФЛА – Секция Комплектуване и развитие на колекциите, 2012. – 64 с.

7. **Trencheva**, Tereza, T. Todorova. Open Access to Scientific Information: Comparative study in DOAJ. // *16th International Symposium on Electronic Theses and Dissertations, 23-26th September 2013, Hong Kong, China*. In: *Library Management Journal*, Vol. 35, 4/5.

8. **Тренчева**, Тереза. Отвореният достъп до научна информация. София : За буквите-О писменехъ, 2013.

9. **Интелектуалната** собственост в университетите – Творчество: следващото поколение : Сборник / Състав. Тереза Тренчева, Събина Ефтимова. – София : За буквите – О писменехъ, 2013.

Прикнижната издателска анотация като презентационно средство (примери от периода 1918-1944 г.)

Доц. д-р Евгения Русинова
УниБИТ -София

Паратекстове като анотациите, отзивите, прикнижните библиографски списъци, така както и самостоятелните презентационни текстове са част от комуникационната стратегия в книгоиздаването. От тях централно място заема и най-съществена роля има прикнижната анотация^{1*}. Тя, в български условия, се налага масово като основно презентационно средство непосредствено след Първата световна война. На база на наблюдения върху практиката между 1918 и 1944 г. в текста представям прикнижните анотации, като се спирам на най-характерните им особености.

xxx

Основната функция на прикнижните анотации е презентационната. Тя се свежда преди всичко до представяне на книгата и автора, и съответно – пряко или не – на издателя. Същевременно, не може да се подценява и рекламната насоченост на анотациите.⁽¹⁾

Често в книговедски и библиотековедски текстове се откриват непрецизни формулировки и произволно избрани дефиниции. Това определя необходимостта и тук от едно "терминологично" отклонение.

Определенията за понятието анотация, с които колегията разполага извеждат две значения (анотация въобще и книгоиздателска анотация), като акцентират обичайно на първото.

Още първите нормативни определения за понятието в български условия извеждат тези две значения:

"Анотация а) кратки сведения, характеризиращи съдържанието, идейно-политическата насоченост, читателското предназначение или други особености на печатното произведение, които могат да се дадат въз основа на текста на книгата, предговора или други източници..."

^{1*} използвам названието прикнижна вместо синонимното книготърговска

"б) Издателска анотация- анотация за книгата, поместена на гърба на заглавната страница, на външната книжна обвивка (обложка) или на друго място на книгата, дадена от издателството." (2)

Две значения на понятието откроява и Иван Богданов: а) в библиографията и архивистиката, б) при издателската практика. Във втория случай анотацията се дефинира в смисъл на представяне на кратко съдържанието и предназначението на предстояща за публикуване книга, помествано в каталог или в рекламна листовка.(3)

Ще се позова и на определението, дадено в руската библиотечна енциклопедия заради неговата изчерпателност: "*кратка характеристика на документа, разкриваща неговото съдържание, вид, структура, предназначение и други особености...*"

Във връзка с разглеждания тук случай ще посоча и следните две характеристики на анотацията, представени в същата енциклопедия: а) че разкрива съдържанието на книгата, както и представя целевото и потребителското и предназначение, б) че представя документа от гледна точка на неговата полезност за определен кръг читатели и че съдържа оценка на документа.(4)

Анотацията изпълнява информационна, комуникационна и рекламна функция – и бих добавила – тези функции са тясно преплетени, Тя съдържа пряка или скрита, завоалирана препоръка. Тези специфики намират място в една или друга степен и в българските дефиниции. Така например Д. Доганов като съдържание на понятието *анотация* (anotatio) посочва "разгласа и рекламиране" (5), а в Енциклопедия "Българска книга" се приема, че издателската анотация има главно рекламна функция (6)

Съществуват и различни типологии, които наблягат на различни двойки разновидности на анотацията: описателна / препоръчителна; разгърната / кратка; обща / специализирана; единична / групова и др.(7)

За разглежданите тук случаи, за които може да се използва понятието анотация предлагам една работна дефиниция с примерно следното съдържание:

Издателската анотация е по същество вид препоръчителна анотация. Тя, като правило е ориентирана към определена ау-

дитория, съответно се съобразява с нейните познания, възможности за възприемане, интереси и пр. характеристики. Представява кратък текст, който представя съдържание, автор, книгата като литературен факт, читателска аудитория, за която е предназначена, идейно съдържание, стилови особености и др. В преобладаващите случаи тя извежда определен, предизвикващ интерес емоционално натоварен акцент.

Практиката от периода до 1944, респективно –1947 г. показва, че принципа анотацията да се съобразява с кръгозора на аудиторията не са провежда последователно. Нещо повече, може да се твърди, че често анотацията отразява единствено кръгозора на автора (издателя, редактора, преводача).

Издателската анотация съчетава информационни и презентационни функции едновременно и по същество изпълнява често функцията и на анонос. Това категорично проличава когато текстовете на прикнижни анотации без никаква промяна се използват като текстове за анонси.

XXX

Изборът на периода, примери от който ще презентирам се обуславя от факта, че това е времето, когато паратекстовете се налагат като неотделим елемент от книгата, а конкретно анотацията се развива като форма и се прилага интензивно и редовно. Анотацията е неотделима от оформянето на издателските поредици (т.нар. "библиотеки") на Юрукови – "Мозайка от знаменити съвременни романи" и Библиотека "Всемирни романи" и на Славчо Атанасов – "Златни зърна". Те подхождат към паратекстовете сравнително системно, като утвърждават анотацията като постоянен елемент на последната, т.нар. IV-та корица (външната страна на задната корица) на книгите си. Традиционен тип анотация е тази, която представя следващата книга: след заглавието на книгата следва кратка оценка – без да се преразказва съдържанието – от няколко реда – между 5 и 15 (до около 1/3 от корицата при 8/0 формат). Залага го "Мозайка", същия тип е разпространен и при "Златни зърна" и при други подобни серийни издания.

Прикоричната анотация може да съдържа и оценка/цитат от чужд автор, периодично издание. Например в анотацията за "Прислужник в гостилница" на Иван Шмельов ("Мозайка..." г.

XX, № 4), 1928 г. е приведена оценка от Константин Мочулски. Въпросната анотация може да послужи като пример за подхода на "Мозайка" – в нея ясно са изведени оценки и сравнения, допълнени с аргументация от мнението на Мочулски: *"Иван Шмелев е един от най-бележитите представители на днешния руски роман. **Прислужник в гостилница** е най-характерното произведение за литературния маниер на Шмелева, когото всички смятат за приемник на Достоевски..."*

XXX

При разглежданата издателска практиката анотацията е само част от група паратекстове, в най-добрия случай, винаги включена заедно с различни данни за изданието/поредицата. Тя например е важен, "ключов" елемент от оформянето на задната корица, което се отличава с комплексност на предлаганата информация. Там няколко вида паратекстове са съчетани в едно цяло:

- списъци на книгите от поредиците за определен период – напр. за една издателска година или списък на заглавията, "излезли до сега"
- представяне на книгата или на някоя бъдеща книга (обичайно следващата, или книгата-премия)
- информация за абонаментните условия
- представяна на серията
- много рядко и някаква оценка/мнение (за книгата, за серията).

Като пример за оформянето на една книга с различните ѝ паратекстове ще посоча "Оля" на Алексей Ремизов ("Мозайка..." г. XXI, № 8-9), 1930 г. На вътрешната страна на предната корица е разположено съобщение (анонс) за продължава подписка за XXI годишнина на поредицата, с посочени книгите които влизат в нея и указания към абонатите. След текста на книгата са прибавени четири страници непагинирано приложение, първите три съдържат каталог на книги от поредицата в азбучна подредба, а на последната страница е оформен общ анонс за поредицата – адрес, начин на поръчване, мисъл на "Низар" от 1857 г. за значението на книгата, характеристика на поредицата (основни цели, вид издание, обем, формат), рекламен текст. На вътрешната страна на задната корица се намира анонс за поредицата "Всемирни романи", с

посочени заглавия и условия за абониране. На гърба на корицата е отпечатан списък на книгите от ХХІ годишнина на "Мозайка", излезли до момента, както и анотация за настоящата книга, в обем приблизително 1/2 от наборното поле на корицата.

В българската практика анотациите са с обем с обем 1/3 до 1/2, рядко към 3/4, от наборното поле; този размер е зададен от "Мозайка" и е поддържан и от "Златни зърна". Предлаганото определяне на размера е условно, защото при различна големина на шрифта на единица площ ще се съберат повече знаци. Съществува и възможността размерът да се изчислява в знаци – например, според едно нормативно определение издателската анотация се движи в обема от 150 – 200 знака (8).

Ще приведа част от типична анотация на издателството на Юрукови (анотацията е на гърба на задната корица и заема около 1/2 от нея), която определено има и анонсиращи елементи:

Грижа за безусловна честност ще се полага също при редактирането на библиотеката, в която не ще се допуска никакво съкращаване на романите, защото те трябва да се представят с техния автентичен и оригинален характер, напълно осигурено условие благодарение съдействието на първостепенни и подготвени преводачи. Обширното царство на чуждите литератури съдържа в запас за нас чудесни съкровища, и повече от всякога в днешния момент се затвърдява нуждата да ги открием и да се обогатим с тях" (9)

Доколкото "Мозайка" се радва на широка популярност в периода след Първата световна война (и особено през 20-те и началото на 30-те години) ще приведа още един пример на презентиране на книга ("Смъртна присъда" от Вики Баум). Текстът се опира на познанията на читателя, като набляга на онова, което отличава новото заглавие от другите произведения на същия автор. Постановянето на акцент върху нравствения аспект отразява светогледа на издателите на поредицата: *"В този роман, авторката на Елена Вилфюр ни дава нещо повече, отколкото в другите си романи: като си остава отлична описателка на нравите, тук тя се явява и изтънчена моралистка*

Книгата следи с широко съчувствие развоя на съдбата и преценява справедливо условията за едно духовно възраждане в нашето забъркано време. В това възраждане религията не играе

роля; тя е чисто човешка реакция, човешки напредък и възобновяване." (10)

В началото на 40-те години анотацията става основен елементи и от обложката на книгата. Обложката поема на гърба си всичко, което книгата има на задната корица – анотация и други паратекстове с библиографски, издателски и пр. данни (за излезли и предстоящи да излизат книги, за начин за придобиване на книгите и др.).

На крилата на обложката се разполагат сведения за книгата (обичайно) и за автора (много рядко), но може и да бъдат оставени чисти (бели, непечатани).

При "Златни зърна" се въвежда поставяне на обложка както на книгите с твърди корици (на които няма никаква информация, никакви паратекстове), така и на книги с меки корици. Обичайно обаче на задната корица се напечатва информация, която се поставя и отзад на обложката. Различното между меката корица и обложката е единствено в анотация на крилата. При твърдите корици цялата информация се премества върху обложката.

Трябва да се отбележи, че в преобладаващите случаи обложките не са запазени. Особено вредна е била практиката те да се унищожават при библиотечното подвързване на книгите. Наблюдения над книги, съхранявани в домашни условия показва, че и там често обложките са унищожавани.

Въпросът за обложката не е маловажен нито изолирано явление. Смикаров например въвежда обложките от втората годишнина на библиотека "Световни автори. Знаменити съвременни романи" (1939/1940), а В. Каратеодоров ги въвежда още от първата годишнина на поредицата си "Знаменити романи" (1940/1941). Тези факти могат да се разглеждат като едно допълнение към твърдението, изразено в Енциклопедия Българска книга, че след 1954 г., в българската книгоиздателска практика вече масово се появява обложката (11).

XXX

Специфичен случай на използване на паратекст е отпечатването на разгърнати анотации – по същество подробно представяне – с оценъчен елемент на писателя и спецификите на книгата.

Обикновено те се отпечатват като част от книжното тяло, след текста на съответното произведение, в което се публикуват. Размерът им е от една до две печатни страници. Тези анотации могат да бъдат както авторски (т.е. подписани), така и анонимни.

Подобни текстове използва книгоиздателство "Право" (София) в поредицата си "Перли из световната литература". Например авторска анотация за романа на Клод Фарер "Цивилизованите" (№ 11, г. IV, 1927 от поредицата) от преводача Димитър Б. Митов е публикувана в книгата на Артур Шницлер "На съм и на яве" (№ 25 от същата поредица) С., 1928. Тя представлява двустранно, непагинирано (фактически с. 63 и 64 от книгата) изложение с акцент, както при повечето текстове на Митов, върху актуалните тенденции във френската литература, характеристика на романа като литературно произведение, бележки за други произведения на писателя.

Същото издателство в същата поредица публикува и блокове от анотации. Така например в книгата на Панаит Истрати "Кира Киралина" (№ 10 от поредицата, 1926) е включено, непагинирано (три страници) приложение с анотации. Първата представена книга е "Цивилизованите" от Клод Фарер; анотацията е в обем 9 реда, съобщава се, че книгата е под печат, указано е награждаването от Академия Гонкур. Следва представяне на цяла страница на книгата "Аз и неговата любовница" от Марсел Прево. В анотацията се акцентира на значителната, почерпена от живота история, върху психологизъм, ясно изложение и стил; съобщава се, че романът е претърпял вече преводи, че критиката във Франция го оценява високо и пр. Следват три текста за вече излезли книги от същата поредица. Първият е за "Атлантида" от Пиер Бенуа, № 6 от библиотеката, с привеждане обширен откъс от отзив от сп. "Златорог" за книгата. Във вторият текст за "Най-красивата жена на света" (№ 7 от поредицата) от Хуго Бетауер се подчертава, че става дума за живота на американските милионери, тема, популярна по това време сред българските читатели и се дава висока оценка на произведението, която ще приведа изцяло, защото е типична за стила на изложение и за приоритетите на епохата в България: "Написан във Виенски маниер, романът се чете с голям интерес – той е една хубава илюстрация на живота на "малцината избраници", и на оная жажда за пари, която трови младите и хубави момичета

из целия свят". Следва, на цяла страница представяне на "Съпружеска двойка" от Виктор Маргерит (№ 8 от поредицата), в което се привежда част от предговор на автора към книгата му за да представи фактически и предишните два романа от трилогията си; акцент в текста е свободната любов, равноправието на половете, освобождаване на жената от лицемерието и от робството на мъжа и т.н., все теми, популярни през 20-те години в различни среди на българското общество.

Представения подход, макар е рядко използван, не е изключение. Среща се и при поредицата "Световни автори. Знаменити съвременни романи" – например анотацията за "Буря в сърцата" от Милан Брегович, отпечатана в предхождащата я книга (12). Тази анотация и предоворът на самия роман са идентични. Подобни текстове се откриват и в друга поредица на Смрикаров – "Цветове". И при нея се прилага публикуването, след текста на произведението, на анотации, които анонсират друго заглавие от сериата.

Друга практика се изразява в поместването в края на книгата, на гърба на листа с карето или на отделен самостоятелен лист, обикновено на четна страница кратък анонсиращ текст за следващо или вече отпечатано заглавие. Това е своеобразно минимализиране на анотацията, заменянето ѝ с отделни послания, обособени в отделни изречения. Една част от тези текстове са единствената възможност на издатели, свързани с комунистическото движение да популяризират при съществуващите след 1934 г. всеобщи цензурни ограничения съветска преводна литература. Типични са подходите в това отношение на книжарница/издателство "Нов път". Текстът, поместен в книгата "Чапаев" на Фурманов (1937) гласи: *"По тази книга е създаден филма Чапаев."*

Тя е имала огромен успех във Франция, Англия (две издания), САЩ, Гърция и Румъния".

Специфичен вид анонс се използва при оформяните като поредица от брошури преводни романи. например при романа на А. С. Новиков – Прибой "Цушима" (1935) - задните корици на брошурите са оформени като рекламни листове. Търсени са както вербални, така и чисто графични (визуални) въздействия. Умело са комбинирани шрифтове и чрез тях се извеждат определени акценти – име, понятие и пр. Вниманието в текста се съсредоточава върху новината, информацията за бъдещи прояви на автора и

бъдеща книги и др. подобни: "С тази брошура завършва първата книга от "Цушима".

Светските литературни вестници съобщават, че Новиков-Прибой – авторът на "Цушима", наскоро привършва и слага под печат вторият – последен-том от "Цушима", който обхваща самото сражение и трагедията на поражението на руската флота.

На литературни събрания Новиков –Прибой е чел от ръкопис някои места от втория том, които са били посрещнати със същия голям интерес, както и първия том.

Веднага след излизането от печат на оригинала ние ще го имаме и ще продължим печатането му на брошури. Очаквайте го!" (13)

Съществува и група от разнородни по обем, акценти, местоположение и графическо решение паратекстове с изразена рекламна насоченост. Някои от тях текстове представляват директно послание към читателя; в повечето случаи те свидетелстват за самопредставата на авторите им. Както в повечето случаи те са комбинирани със сведения за цена, начин на придобиване на книгите и пр. книготърговска информация. Може да се търси опрделена взаимовръзка между посланието, съдържаншието на книгите и аудиторията за която са предназначени. Типичен прима предлага "Художествена библиотека "Древна България ":

"В тази си годишнина библиотеката ще даде чудно написани разкази из нашето минало. Тя ще е любимо четиво за малкия и големия, за учения и за простия. Запишете се абонат за нея! Четете я редовно! Пазете я в къщата си!

Библиотеката не създава историята ни, но я популяризира чрез художествения разказ. Тя събужда любовта към родната научна история. Тя помага на българския учен, на ученика, на родителя, на офицера. Тя е щастие за всеки родолюбив българин, особено в тези дни на отпускане, на обезверяване..."(14)

XXX

Проучването на паратекстовете е от съществено значение за изясняване редица пренебрегвани аспекти от историята на книгата като: издателски стратегии, книготърговски похвати, реклама

на книгата, а също така и засамопредставата на издателите, представат им за аудиторията и пр. Някои наблюдения позволяват да се направи предложението, че поредиците, постоянно изпозващи анотации се радват на известност, на твърда публика и на стабилност (на тиражи, на приходи). Не може обаче да се твърди категорично, кой сегмент от презентационната и рекламна стратегия на тези издатели осигурява успеха им. Необходими са множество и детайлни проучвания за да се достигне до цялостна фактологична възстановка на връзката книгоиздаване – книготърговия. Фокусирането върху паратекстовете е една от стъпките в тази посока.

Бележки:

1. Текстът се намира в пряка връзка с работите ми: Русинова, Е. "Да задоволяваме духовните нужди на нашите читатели". За някои информационни и рекламни практики на българското книгоиздаване – 20-те – 40-те години на 20 век // Издател, 2004, №1, с. 27-32. 104; Русинова, Е. Текстовете посредници при художествената литература: българската практика 1918-1944 // Научни трудове на УниБИТ, т. 9, 2011 (2012), с. 63- 90

2. Правила за описване на книгите в големите библиотеки (под ред. Б. Божинова – Троянова, Ц. Цветанов) С., 1953, с. 5-6

3. **Богданов, И.** Енциклопедичен речник на литературните термини. С., 1993, с. 36

4. Библиотечная энциклопедия. Москва, 2007, с. 37-38.

Ср. с: **Димитров, Ц.** За оценъчната функция на анотацията // Библиотекознание, библиография, книгознание, № 6, 1995, с. 94-98;

5. **Доганов, Д.** Речник на рекламните термини. С., 1983, с. 17

6. Българска книга Енциклопедия. Москва – София, 2005, с. 183-184

7. **Шамурин, Е. И.** Словарь книговедческих терминов. М., 1958, с. 16; Библиотечное дело. Терминологический словарь. М., 1986, с. 127, ср. с там, с. 13; **Димитров, Ц.** Класификация на анотациите// Проблеми на специалните библиотеки. Тематичен сборник. С., 1995, с. 65-72, по-специално 65-67

8. Библиотечная энциклопедия, с. 37

9. Публикувано в: **Бурже, П.** *Съдия*. С., 1930 (гръб на задната корица).

10. Публикувано в: **Мориак, Ф.** Възел от усойници. С., 1934 (вътрешна страна на задната корица).

11. Българска книга... с. 313

12. Публикувано в: **Илиев, С.** Една българка. С., 1943, [с. 231-232]

13. **Новиков-Прибой, А. С.** Цушима [кн. 1], брош. 19, С., 1934

14. Публикувано в: **Павлов, Т.** В дните на Асеня и Петра. "Художествена библиотека "Древна България", IV, 1931, № 14, гръб на задната корица.

Авторскоправни политики на институциите на паметта. Библиографски преглед десет години назад

Гл. ас. д-р Румелина Василева

УниБИТ – София

Ignorantia legis neminem excusat – Непознаването на закона не извинява никого

Резюме

Докладът има за цел да представи резултатите от направено библиографско изследване на публикациите по авторско право и политиките на т.нар. "институции на паметта" в тази посока, по отношение на изключения, ограничения, права на интелектуална собственост и авторско право, свободен достъп, честна употреба, защита и баланс на интересите на създатели на съдържание и на потребители и редица други теми, важни за съвременните потребители, за обществото и за библиотеките, музеите, архивите и другите културни институции, в частност. Представеното проучване е разработено в рамките на проект "Авторскоправна политика на библиотечните и културните институции" по Договор № ДФНИ – К01/0002 от 21.11.2012 г. с ФНИ на МОМН с ръководител доц. д-р Таня Тодорова.

Въведение в темата

Според необоримата презумпция, наследена от римското право, незнанието на фактите може да бъде оправдание, но не и непознаването на законите (*Ignorantia juris nocet, ignorantio facti non nocet*). Тази максима днес придобива още по-голяма сила и значение в съвременния свят на нови технологии, иновации, стандарти, комуникации, глобални стратегии, координации, кооперации, конкуренция, оцеляване, развитие и устойчивост. В условията на чудовищно натрупване на информация, познания, опит от една страна и невероятно нарастване на информационните нужди на потребителите, от друга, и непознатите досега темпове на информационно-комуникационните технологии (ИКТ), от трета – проблемът за посредничеството, опосредстването и селекцията на необходимата информация в точното време, място и потребител задава нови параметри и инструменти за достъп и контрол на

регламентираното използване на разнообразните информационни ресурси, съхранявани от различни собственици в разнородни формати с различни адреси.

Глобалната картина на взаимовръзки, канали и права е твърде голяма, за да бъде обхваната от когото и да било в достатъчна степен. *Времето* е мощен регулатор абсолютно за всички, често по-важен от капитала – финансов, ресурсен, човешки, научен. Същевременно, познаването (непознаването) на правата и задълженията от хора и институции – правни субекти – е юридическо обстоятелство с определени правни, но и икономически въздействия върху социалното благосъстояние.

Не е достатъчно само да съществуват правни договорености, регулиращи информационната дейност на различните категории потребители. Много по-съществената необходимост е да съществува *добре премерена политика на информиране и разумен контрол на правата, съчетани с изключения в рамките на общественния интерес*. С пълна сила това засяга държавната и институционалните политики в областта на интелектуалната собственост, авторското право, лицензите, етичната употреба и предоставянето на информационни ресурси на обществено достойние.

С изключителна острота на преден план днес излиза проблемът за *икономическата целесъобразност на стриктното спазване на изключителни и авторски права върху оригинални творения*. Все по-често в съществуващите анализи и дебати се поставя въпросът за повишаване на предлагането на достъп до защитени авторски произведения на социално приемливо ниво. Общ преглед на икономиката на авторските права в условията на дигитална среда правят автори като Таус, Ханке и Стефан [20], Кориган и Роджърс [5], Айнхорн [7], Лендес и Познър [12], Бойер [4], Клайн, Мърнър и Мъфи [10], Либовиц [13], Ханке [19], Клайнман [11], Ханабъс [8], Макдермод [14], Мун [15], Сантос [18], Дизли, Кричмър и Бенгли [16], Роджърс [17], както и безкрайно множество други автори.

Цифровата икономика се характеризира с конкурентноспособни, динамични и иновативна пазари, до които потребителите имат достъп, и целта е те да могат да правят полезен информиран избор. *Системата на авторските права цели да поддържа справедлив баланс между създатели, притежатели на авторски*

права и потребители, което налага и анализ на изключенията в полза на потребителите. Важни са такива инструменти като "отлагане във времето; смяна на формата; производство на резервни копия; копия с генерирано от потребителите съдържание; "частно" или "вътрешно" копиране и споделяне на авторски права и др." [15, р. 2].

Друг важен голям аспект, който има правен и икономически ефект в дигиталната икономика, засяга *изключенията и ограниченията в авторското право за образователни цели в рамките на училища, университети, библиотеки, архиви*, в това число: дигитализация на документи на обществено достояние и на такива с действащи авторски права; междубиблиотечно заемане на документи и доставка до крайните потребители; отворен достъп; споделяне на ресурси от хранилища с научни публикации; електронни курсове и виртуални образователни услуги; адаптиране на материали в подходящи формати за хора със зрителни увреждания и със специални образователни потребности.

Разновиден аспект със също толкова сериозни икономически и правни последици представляват *нарушенията на авторските и сродни права* – интелектуалното пиратство: контрафакция, плагиатството, натрапено съавторство (псевдоавторство) и др. Адекватна стъпка в тази посока е намесата на *държавата в ролята ѝ на лицензополучател на права за свободен достъп до информация в бази данни, защитена от авторски права, което дава възможност да се насърчи свободното ѝ използване в публичния сектор* – копиране, публикуване, разпространяване, адаптиране, излъчване – за образование и развитие срещу позоваване (цитиране) на източника и неговия автор. Пример за това у нас е наличието на *Националните абонаменти на Министерството на образованието и науката за достъп до научна информация в полза на изследователския и образователния процес* на Елзевиър и Томсън Ройтепс: SciVerse ScienceDirect; SciVerse Scopus; ISI Web of Knowledge; In Cites [1].

Възможностите на новите технологии променят кардинално производството, продажбата и употребата на творческите продукти в съвременното глобално общество. Те позволяват да се копира и разпространява чужд интелектуален продукт лесно, при много ниски разходи. А това предизвиква нови *потенциални въз-*

можности и заплахи за цялостната икономическа и социална система, т.к. засяга творци, издателства, фирми, политици, съдебната система и не на последно място – потребителите [15, р. 7]. Качествено новото поколение потребители притежава неограничени възможности да адаптира и създава съвършено нови информационни продукти, наричани общо с термина *"генерирано потребителско съдържание"*. В този процес има много възможности и много вреди. По-генералният въпрос е ползите от социално-икономическа гледна точка превъзхождат ли или са незначителни спрямо икономическите загуби на творците. Още повече, че авторското право по същество е по-скоро издателско, разпространителско право и нетолкова право на автора. С други думи – на везните са поставени *"икономическата загуба"* срещу *"потребителската стойност"* [15, р. 8]. Или какво се печели, когато се ощетява авторско право при свободна употреба, и какво се губи, когато то затваря интелекта в тесни, недосегаеми рамки, достъпни за малцина.

Законодателните инициативи, свързани с авторското право, имат специално значение за *институциите от публичния сектор – библиотеки, музеи, архиви, наричани "институции на паметта"*, особено по отношение на цифровата информация (електронни документи, бази данни, софтуер). Необходимо е те постоянно да се преразглеждат и актуализират в съответствие с промените, както и информационните специалисти трябва непрекъснато да следят за всички изменения в законодателството относно средствата на информация, които рефлектират върху ежедневната им работа с потребителите.

Специалистите в този сектор – библиотекари, архивисти, музейни работници – са призвани и длъжни да *популяризират и подкрепят законодателството по интелектуална собственост, авторско право и сродни права*, а техните институции – да *установяват и поддържат последователни авторскоправни политики*, така щото да бъде поддържан коректно *балансът* между правата на авторите и тези на потребителите. Правилна стъпка в тази посока е съдействието и участието на *библиотечните сдружения и асоциации* в работата на законодателните органи по тези въпроси [3].

Библиотеките и другите културни институции попадат под действието на цяла поредица от законодателни инициативи и нор-

ми, извън създаденото специално за тях. Законодателството, свързано с тяхната дейност, има изключително широк диапазон. Като се започне от актовете за финансиране и управление на бюджетни и извънбюджетни средства, платените услуги, техническото и технологичното осигуряване и се премине през законите за опазване на личните данни, сигурността на информацията, лицензирането, обучението през целия живот, партньорството, международните споразумения и т.н., и се стигне до охраната на безопасните условия на труд на персонала и съхраняването на фондовете. В тази връзка правната култура (и в частност – авторскоправната) на институциите на паметта и на сътрудниците, работещи в тях е от решаващо значение за изпълнението на обществения договор, подписан със социума за съхраняване на интересите, благополучието и равноправието на всички.

Библиографският преглед на авторскоправните публикации през отминаващото десетилетие

Предложеното на вниманието на заинтересованата публика издание е организирано с идеята да бъде библиографски справочник на издаваната литература по интелектуална собственост и авторскоправни политики на институциите на паметта, който да удовлетворява нуждите на професионалните потребители от библиотеки, архиви, музеи и други културни институции, на изследователи, студенти и различни заинтересовани публики от информация, свързана със системата на авторските права (законът и мерките, администриращи и прилагащи законовите права), ограниченията и възможностите при предоставяне на достъп до защитени интелектуални авторски произведения, бази данни и други творчески продукти.

Авторското право има ясна цел и възможности. Днес обаче е на дневен ред широкото обсъждане на това дали неговата функция постига достатъчна ефективност. Дали защитата на авторските права е ефикасна в условията на кардинални промени в технологиите, мисленето и ценностите на новия компютърно опосредстван, дигитален човек. Още повече, че прилагането на икономически критерии спрямо авторското право е неотменна необходимост и не е непременно несъвместимо с естествения аргумент за уникалните права на авторството. Авторското право

не е безусловна величина. То също може да подлежи на компромиси, съобразно други общи цели и ценности. Всяка система за авторски права води и до ограничения на изключителните права на авторите. Според Европейската директива за Авторското право в информационното общество (DIR 2001/29/ЕО, §4) целта му е да насърчава "иновациите и творчеството" в индустриалните и публичните сектори [6]. Желанието на Европейската комисия е да се запази значението и да се увеличи влиянието на авторските права като движеща сила на информационното общество. В тази връзка е наложително в по-голяма степен да се прилага ефективен контрол върху обмена на онлайн информация. Именно с тази директива ЕК започва да регулира основните въпроси на авторското право (и по-специално в цифрова среда) на едно наднационално международно ниво на сътрудничество.

Пряка връзка с тези нови аспекти имат и разходите, цените и лицензите на новите цифрови или дигитализирани вторично произведения на авторското право и сродните му права. Обичайно цифровата информация има висока цена, понякога непосилно висока – за отделния потребител и за почти всяка библиотека, която иска да придобие права на достъп до различни цифрови информационни ресурси. Основното право на безпрепятствен достъп до информация много често се дискриминира именно от ценообразуването на съвременните информационни продукти. Налага се да се търсят нови политики и ефикасни консорциумни механизми за договаряне на поносими цени за предоставяне на достъп до авторскоправна защитена информация. Въпросът е как библиотеките да изпълняват своя основен обществен договор в условията на огромния многомилионен брой лицензирани дигитални обекти и не по-маломерното количество собственици на авторски права, а също и според различни твърде усложнени ценови модели за достъп до защитена цифрова информация. Още повече, че тук са важни и такива аспекти като срокове, условия, метаданни, начини на автоматично обработване, метрика, оторизация, контрол и др., които изграждат всяка добре работеща информационна система [9].

За всички тези аспекти се изисква нова информационна авторскоправна култура от всички актьори в информационния процес – библиотеки, музеи, архиви, университети, издатели, доставчици, мениджъри и най-вече – потребители. Защото незнанието

не е оправдание. От загубите при нарушаването на авторските права не губят само създателите на произведения, губят всички – икономика, култура, общество. Време е за промяна. Дискриминацията на фактора (не)информираност е достатъчна. Време е за адекватно развитие на възможностите....

Изложените дотук съображения накратко илюстрират мотивацията за създаването на предложения на вниманието на читателите библиографски справочник. Разбира се могат да се добавят още много мотиватори. Всеки изследовател, учен, студент и ученик би могъл да сподели много разочарования и загубени нахалос време и нервни клетки в търсенето на подходяща и точна информация в морето от информационни източници – традиционни и онлайн. Библиографии се публикуват много. Организиран се на диференцирани принципи за удобство на различни потребителски групи. Това е един от доказалите се класически и същевременно съвременни инструменти за бърз и подходящ достъп до метаданни на необходими информационни издания.

По проблемите на авторското право у нас не намерихме достатъчно сериозна и пълна библиографска информация, което доведе и до желанието да бъде създаден обширен библиографски справочник по авторско право и политики на библиотечните, образователните и културните институции, наричани днес "институции на паметта" на човечеството.

Инициативата е заложена като научноизследователска задача от автора и ръководител на научноизследователския проект "Авторскоправна политика на библиотечните и културните институции", изпълняван по Договор №ДФНИ – К01/0002 от 21.11.2012 г. с ФНИ на МОМН – доц. д-р Таня Тодорова [2] от Университета по библиотекознание и информационни технологии.

Процесът на събиране на информацията наложи още в самото начало (преди в действителност да сме наясно с какво се захващаме) да поставим строги ограничения, които да ни водят в процеса на издирване, селектиране и организиране на масива от полезна авторскоправна информация за дефинираните потребителски групи. Процесът на вземане на решения относно това, какво и колко от издадените ресурси да бъдат включени в базата данни, се оказва доста отговорен и трудоемък управленски проблем. Стратегиите за създаване на лимитиращи рамки, стратегиите за

търсене в съществуващи различни информационни масиви, стратегиите за селектиране на библиографското съдържание, решението за групиране на събрания материал и оформянето му за качествено управление на данните, се превърнаха в първата трудна задача, с която проектният екип се захвана. Представителността на публикациите от различните страни трябваше да се оцени в съответствие с няколко фактора: информативност на материалите за дефинираните потребителски групи; достоверност и качество; авторитетност и фактор на влияние на тези материали (за целите на образователния процес на студентите); необходимост и степен на въздействие на предлаганата информация върху работата на заинтересованите страни, предимно от средите на институциите на паметта; от средите на юристите и специалистите по авторско право, преподаватели, студенти и др.

Първият сериозен подход изискваше създаване на *подходяща методика*, подчинена на целта и методологията на проекта "Авторскоправна политика на библиотечните и културните институции", където една от задачите е създаване на *Тематично библиографско проучване на авторскоправната политика в библиотечните и културните институции и действащите авторскоправни норми, засягащи предоставяните услуги и предложения относно изключения и ограничения на авторските права за библиотеките, образователните институции и архивите*. Това се оказа и първата, най-важна стъпка за стартиране на голямото изследователско библиографско проучване. В резултат на творческа колаборация между доц. д-р Таня Тодорова и гл. ас. д-р Румелина Василева беше създадена методика, която, според нас, най-пълно покрива целите на проектните задачи.

Обектът на изследването обхваща тематично библиографско проучване на политиките, свързани с авторското право в библиотечните и културните институции, действащите авторскоправни норми, засягащи предоставяните в културните институции услуги и предложения относно изключения и ограничения на авторските права за институциите на паметта.

Субектът на изследването се състои от изследователски проектен екип – ръководител на проучването – гл. ас. д-р Румелина Василева и изследователи: проф. дфн Иванка Янкова, гл. ас. д-р Силвия Станчева, д-р Пламен Милтепов; сътрудници редовни

докторанти към катедра "Библиотечен мениджмънт" във ФБКН на Университета по библиотекознание и информационни технологии: Елисавета Цветкова, Камелия Нушева, Ася Асенова.

Обхватът на изследването е в четири измерения: *типов обхват на източниците*: монографии, сборници, статии, електронни публикации; *времеви обхват на изследването*: 2003 – 2013 година; *местоположение на източниците*: каталози на издателства; на научни и университетски библиотеки; свободни депозиториуми и електронни библиотеки; платени бази данни и електронни платформи, електронни сайтове; *географски обхват на изследването*: България, Русия, Европа, Северна Америка и др.

Основните тематични области са разпределени в шест големи раздела: 1. *Интелектуална собственост. Авторско право и сродните му права*; 2. *Авторскоправна библиотечна политика. Изключения и ограничения в авторското право за библиотеките и архивите. Дигитализация и авторско право. Подтеми: библиотечни услуги, свързани със спазването на авторскоправните норми; използване на библиотечни ресурси, защитени от авторското право и сродните му права; съдържание, защитено от авторското право и сродните му права; възпроизвеждане на авторски произведения (размножаване на материали в печатен или дигитален формат: фотокопиране, принтиране, изтегляне); междубиблиотечно заемане на документи и доставка до крайните потребители; електронни курсове и виртуални образователни услуги; дигитализация на библиотечни материали; адаптиране на материали в подходящи формати за незрящи, за хора със зрителни увреждания и със специални образователни потребности*. 3. *Информационна грамотност. Авторскоправна култура*. 4. *Информационно право. Използване на произведения. Свободно използване на произведения. Нарушаване на авторски и сродни права. Интелектуално пиратство (контрафакция). Плагиатство. Конвенции и директиви за авторско право*. 5. *Съдържание на обществено достояние. Обществена информация. Осиротели произведения, издания с изчерпани тиражи. Традиционни културни изяви*. 6. *Отворен достъп. Отворени образователни ресурси. Хранилища с научни публикации. Лицензи. Честна употреба*. Темите са дефинирани на английски и на руски език, пред вид нюансите в терминологиите на различните езици. За да "не се загуби

в превода" на библиографските ресурси екипът по проекта си постави за цел да детайлизира методологията на работа с по-прецизни ключови думи, които да ориентират изследователите и да имат характера на стандарт при търсенето на подходящи източници, съответстващи на проектните цели на библиографското проучване от всички изследователи по проекта.

*Основните източници на библиографско търсене са обособени в Приложение 1. Списък на базите данни, източник на информация за изследването. Правилата за библиографско описание на източниците са представени в Приложение 2. Примерни схеми на описание. За целите на библиографското проучване и създаването на библиографския тематичен справочник *разпределението на библиографските описания* бе обособено съответно по тип: монографии и сборници; статии, доклади и е-издания; по страни: България, Русия, европейски страни, САЩ и др.; по години: обратнохронологично подреждане по години с обособени теми в рамките на заложените десет години: 2003-2013.*

Поради големия обхват на тематичното проучване се наложи и *разпределение на работата по издирването на източниците между участниците в проекта*. Румелина Василева и Елисавета Цветкова изследваха библиотечни сайтове, електронни библиотеки, бази данни в Европа на латиница; Иванка Янкова и Камелия Нушева – библиотечни сайтове, електронни библиотеки, бази данни в Русия и ОНД; Силвия Станчева и Ася Асенова – библиотечни сайтове, електронни библиотеки, бази данни в България и на славянски езици в Европа; Пламен Милтенев – библиотечни сайтове, електронни библиотеки, бази данни в Северна Америка.

Анализът на събраната информация, предисловието, съставителството, оформлението и коментарите по отношение на събраната в тематичната библиография информация са дело на автора на настоящата студия – гл. ас. д-р Румелина Василева – ръководител на библиографското проучване.

Създаденият библиографски продукт има относително сложен строеж. Водещи при разпределението на събраната информация са типът и езикът на източниците. За целта на стилистичното оформление на изданието информацията е разпределена в четири големи раздела: *монографии и сборници на кирилица; монографии и сборници на латиница; статии, доклади и е-публикации на ки-*

рилица и такива на латиница. Във всяка от тези четири големи групи, описанията на източниците са селектирани изданията от съответната година по обособените шест големи раздела, подредени обратно хронологично с цел най-новата информация в съответната тематична област да бъде нй-лесно достъпна за потребителите.

По наше мнение такова разпределение в традиционен източник на хартиен носител, какъвто е този справочник, създава удобство и бързина при търсене на литература по съответен проблем от конкретна година за целите на различни изследователски задачи. Библиографските описания са групирани по теми с вътрешно строгоазбучно подреждане. Пред вид пространствено-то ограничение на изданието и времето ограничение на проекта, а и в зависимост от достъпа до информационните източници в различните бази данни с библиографска информация и пълнотекстови ресурси, представените библиографски описания не са придружени от анотации.

Анализи и изводи

Изследваният събран материал дава изключително много възможности за различни и разнопосочни анализи, изводи и предположения.

В съдържанието на справочника правят впечатление такива теми като маркетинговите въпроси за имуществения характер на изключителните права; въпросите за защитата на нематериалното културно наследство, вкл. етнографски, песенни и други произведения на обществено достояние – тяхното опазване и дебатите, свързани около авторското право.

Темите за интелектуалния капитал, иновационната икономика, иновационния мениджмънт и управлението на интелектуалните ресурси в новоочертаващото се все по-добре общество на знанието видимо предизвикват сериозен интерес у доста автори.

Комерсиализацията на обектите на интелектуалната собственост, пазарът и "осчетоводяването" на произведенията с авторски права, както и оценката на тяхната действителна добавена стойност като ценност за самата организация, са предмет на изследване от различни специалисти в различни области на знанието и икономиката.

Много автори се вълнуват от теми като времетраене на авторскоправната закрила, наказателноправна защита, изключения и ограничения и др.

Засягат се и "философско-правни" теми като "Свободата в Нета" (от едноименните серии на ЮНЕСКО от 2009 и 2011 г.) – за правата на потребителите и нарушенията на авторското право. Създадени са и наръчници за блогъри и кибердисиденти (от Репортери без граници) и за свободното изразяване в интернет; за защитения печат и осигуряването на качество на информационното обслужване (2009); сигурността на правителствените облачни структури (2011) и е-автентификацията (2010); европейската мрежова и информационна сигурност; стратегиите, алтернативите и рисковете, свързани с използването на записваеми CD и DVD като надеждни носители за съхраняване на архивни колекции.

Множество публикации на словенски, чешки и сръбски автори са посветени на оценката на интелектуалната собственост в университетите и правото на образователните институции да ползват резултатите от интелектуалната дейност на своите сътрудници. От съществена важност са и авторските права над базирани данни и електронни продукти като обект на интелектуалната собственост. Цифровизацията на филми, фотоархиви, микрофилмиране на документи и други форми на изкуството (музикални произведения, картини, уникали), както и дигитализирането на градски архиви, са в центъра на вниманието на редица изследователи. Обръща се сериозно внимание на темата за изкуството и авторското право; на правата върху интелектуалната собственост, нейното легитимиране и конкурентното право; на правото и интелекта (2009); на авторското право в издателската сфера (2007); на авторските права в библиотеките; на информационната грамотност в библиотеката; на научноизследователския процес и партньорството на академичните библиотеки, на защитата и оценката на резултатите от научните изследвания; на колективното управление на цифровите права, лицензите и приватизацията на обществената информация; конкуренцията и тарифите, трансферът на авторското право при поръчка.

В библиографския справочник са включени и проблемни кръгове от теми, свързани с авторското право и интелектуалната собственост в страни от ОНД, бивши съветски републики като

Украйна, Азърбейджан и т.н. Забелязва се сериозна публикационна активност по отношение на авторскоправните политики в държави като Китай и някои страни в Африка – Нигерия, Уганда, а също и Пакистан, Индия, Южна Корея, Тайван – по проблеми, свързани с пиратството, дигитализацията и защитата на културноисторическите обекти.

Голяма тема представляват политиките на страните с развита икономика като САЩ, Франция, Германия и др. в областта на авторското право, цифровото управление на правата и отворения достъп.

Лидерът в областта на развитието на икономиката, основана на знания – САЩ – заема сериозно място и по отношение на спазването и тълкуването на авторските права и интелектуалната собственост, както и в ограниченията и изключенията, свързани с отворения достъп и обслужването в библиотеките и другите културни институции. Също и по въпросите за имуществените и неимуществените авторски права. Голяма тема е и Гугъл споразумението и свързаните с него изслушвания.

В селектираните източници се засягат и политиките на библиотеките в различните страни по отношение на предоставянето на достъп, употреба, свободно използване и тиражиране на произведения, превод и преработка, създаване на адаптирани материали за незрящи, за целите на образованието на основата на документи с авторски права, както и възпроизвеждане на авторски произведения чрез размножаване в печатен или дигитален формат: фотокопиране, принтиране, изтегляне.

Отделя се също внимание в редица публикации и на междубиблиотечното заемане на документи и доставката до крайните потребители на е-курсове и виртуални образователни услуги, на адаптирането на материали в подходящи формати за хора със зрителни увреждания и със специални образователни потребности.

Немаловажна и особено значима тема за библиотеките и архивите представляват лицензите на достъп за различни групи е-документи, както и достъпът до хранилища с научни публикации чрез абонамент и с отворен достъп – свободни образователни ресурси, създадени по Крийетив комънс и тяхната честна употреба.

Част от селектираните източници и засегнатите в тях теми са посветени на дигитализацията на документи и свързаните с

това авторскоправни последици; на концепцията за първа продажба; на осиротелите произведения и издания с изчерпани тиражи; на електронното и информационното право; на интелектуалното пиратство, плагиатство, контрафакция; относно конвенции и директиви, свързани с адекватно прилагане по модерен начин на авторското право в информационното общество и много други.

Информационната грамотност и авторското право, виртуалните класни стаи, информационната грамотност в библиотеката, електронната грамотност и критериите за достоверност и качество на е-ресурсите, авторското право и ученето, информационната професия като важни теми се засягат в редица интересни словенски публикации. Също и – конфликтите в копирайт законодателството, пиратството и плагиатството, защитата на данните и обществената информация, създаването на пълни текстове, публикувани в е-медии; културата на научната комуникация, културата на модела на подаръка и авторството; правните аспекти на управлението на авторското право в университетите, както и отвореното съдържание, дългосрочното му съхранение, свободните лицензи и задълженията на потребителите при неговата употреба за образователни и лични цели и др.п.

В България тези проблеми са разглеждани от учени от областта на юридическите науки като Б. Борисов, В. Борисова, Б. Йотов, Б. Неделчева, В. Кискинов, Г. Димитров, Г. Саракинов, Е. Лозев, М. Маркова, Ц. Каменова и др. и от библиотечно-информационните и науките за културното наследство като И. Петева, И. Янкова, К. Денчева, С. Гълъбова, С. Денчев, Т. Тодорова, Т. Тренчева и други автори.

Заклучение

Представеното издание съдържа библиографски записи на повече от 3 000 издания – книги, статии, публикации в сайтове, в платформи с правно информационна и авторскоправна информация. Това не е просто библиография. Това издание е особено важен принос за информираността и образованието на всички информационни специалисти – библиотекари, архивисти, информационни брокери, студенти, преподаватели, изследователи, мениджъри – в областта на авторското право, институциите на паметта, политиките на правителството и законотворците в България. Освен не-

говата ценност като справочно издание, то може да се разглежда и като вдъхновяващо методическо четиво за библиотекари и студенти по библиотечно-информационни науки в бъдещата им подготовка по обслужване с информация в рамките на закона... и в рамките на маркетинговите пазарни условия за информационно осигуряване на науката, образованието и бизнеса.

Настоящото издание представлява опит да представи мащабната картина на публикациите по авторско право в полза на специалистите от институциите на паметта в последното десетилетие, в развитие. Както и да бъде в полза на отворения достъп и на обективното правно регулиране на процесите, свързани със законоустановеното право на достъп и употреба на информация, а също така и на съхраняването и дóсега до културноисторическото наследство на света от страна на сегашните и идните поколения.

Цитирани източници

1. Нови абонаментни договори за достъп до реферативните и пълнотекстови бази данни с научни публикации на издателствата Томсън Ройтерс и Елзевиър. // *МОН. Наука, Дигитални научни библиотеки*, 2013. URL: <http://www.minedu.government.bg/top_menu/science/digital_libraries/>

2. Тодорова, Таня. Библиотечни политики. София, Авангард Прима, 2010, с. 91 – 145.

3. Тодорова, Таня. Роля на библиотечните асоциации в дискусиите за изключения и ограничения на авторското право за библиотеките и архивните институции. // *Национална културна политика и европейска духовна интеграция*. Втора науч. конф. по организация, управление и защита на КИИ, София, 09.02.2012, с. 81-96.

4. Boyer, M. *The Economics of Copyright and Fair Dealing*. Centre Interuniversitaire de Recherche en Analyses des Organisations (CIRANO), Scientific Series, 2007.

5. Corrigan, R, M. Rogers. *The Economics of Copyright*. // *World Economics*, 2005, Vol. 6, 3.

6. Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society. // *Official*

Journal of the European Communities, L 167/10-19 EN, 22.6.2001.
URL: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2001:167:0010:0019:EN:PDF>>.

7. Einhorn, M. *Media, Technology and Copyright: Intergrating Law and Economics*. Cheltenham, Edward Elgar, 2004.

8. Hannabuss, Stuart. Digital Copyright. // *Ariadne*, Iss. 54, Jan. 2008. URL: <<http://www.ariadne.ac.uk/issue54/hannabuss-rvw/>>

9. Johnson, Sharon, Ole Gunnar Evensen, Julia Gelfand, Glenda Lammers, Lynn Sipe and Nadia Zilper. *Key Issues for e-Resource Collection Development: A Guide for Libraries*, 2012 <<http://www.ifla.org/publications/key-issues-for-e-resource-collection-development-a-guide-for-libraries>>

10. Klein, B., A. Lerner, K. Murphy. The Economics of Copyright 'Fair Use' in a Networked World. // *American Economic Review*, 2002, 92(2), pp. 205-208.

11. Kleinman, Molly. The Beauty of 'Some Rights Reserved'. // *College&Research Libraries News* 69, 2008, 10, pp. 594-597. URL: <<http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/publications/crlnews/2008/nov/beautyofsrr.cfm>>

12. Landes, W., R. Posner. *The Economic Structure of Intellectual Property Law*. Harvard University Press, 2003.

13. Liebowitz, S. Copying and Indirect Appropriability: Photocopying of Journals. // *Journal of Political Economy*, 1985, 93(5), pp. 945-947.

14. McDermott, A. J. Copyright: Regulation Out of Line with Our Digital Reality? // *Information Technology & Libraries*, Mar, 2012, Vol. 31 Issue 1, p. 7-20.

15. Mun, Seung-Hwan. Printing press without copyright: a historical analysis of printing and publishing in Song, China. // *Chinese journal of communication*, 2013, Vol. 6, Iss. 1, pp. 1-23.

16. *Privilege and Property. Essays on the History of Copyright*. Ed. R. Deazley, M. Kretschmer, L. Bently. Cambridge, Open book publishers, 2010. 438 p. URL: <<http://www.openbookpublishers.com/reader/26>>

17. Rogers, Mark, Joshua Tomalin, Ray Corrigan. The economic impact of consumer copyright exceptions: A literature review. *Consumer Focus*, 2010. 35 p.

18. Santos, Ana Eduarda. Rebalancing intellectual property in the information society: The human rights approach. // *Cornell Law Library*. 7th Cornell Law School Inter-University Graduate Student Conference Papers. Paper 46, April 1-2, 2011. 4-27-2013, 20 p. URL: <http://scholarship.law.cornell.edu/lps_clacp/46> ; <http://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1075&context=lps_clacp>

19. The Economics of Copyright and Digitisation: A Report on the Literature and the Need for Further Research. Ed. C. Handke. London: Strategic Advisory Board for Intellectual Property Policy, 2010. 101 p. URL: <<http://www.ipo.gov.uk/ipresearch-economics-201005.pdf>>

20. Towse, R., C. Handke, P. Stepan. The Economics of Copyright Law: A Stocktake of the Literature. // *Review of Economic Research on Copyright Issues*, 2008, 5(1), pp. 1-22.

Постижения на програмата на eIFL за отворен достъп

Д-р Силвия Станчева

УниБИТ – София

Настоящият доклад е разработен в рамките на проект "Авторскоправна политика на библиотечните и културните институции" по Договор № ДФНИ – К01/0002 от 21.11.2012 г. с ФНИ на МОМН с ръководител доц. д-р Таня Тодорова

Достъпът до знания е от съществено значение за образованието и научните изследвания, подобряването на живота, както и за създаването на човешки капитал, от което зависи развитието на обществото. Библиотеките играят ключова роля за предоставяне на качествена информация и услуги, чрез предлагане на висококачествени ресурси на своите потребители. Въпреки това, фактори като високата цена на търговските електронни ресурси, правни пречки и лоша технологична инфраструктура оставят много хора по целия свят без възможност за достъп до електронна информация. "Библиотечният мениджър трябва да притежава задълбочени познания по отношение на съвременните възможности за съхраняване и опазване на книжовното и културното наследство; за различните подходи за разкриване и достъп до знанието; относно авторскоправните законодателни ограничения и изключения, които подкрепят библиотечната дейност и обслужването на потребителите"¹, твърди доц. Таня Тодорова.

Широкото споделяне на резултатите от научни изследвания е съществен компонент на държавното инвестиране в науката. По-бързото и масово споделяне на знания стимулира научния напредък и съответно възвръщаемостта в здравни, икономически и социални ползи за обществото. Не е чудно, че библиотекарите са сред най-активните защитници на отворения достъп.

EIFL – Електронна информация за библиотеките работи с библиотеки по целия свят, за да разреши и улесни достъпа до цифрова информация за хората в развиващите се страни и страните в преход. Това е международна организация с нестопанска цел със седалище в Европа и глобална мрежа от партньори. EIFL започва своята дейност като eIFL.net през 1999 г. по инициатива на Ин-

¹ **Тодорова**, Таня. Библиотечни политики. – София: Авангард Прима, 2010, с. 91.

ститут "Отворено общество". Признавайки ролята, която играят библиотеките в обмена на идеи, знания и информация, "Отворено общество" инвестира в развитието и модернизацията на библиотеките, особено на тези в бившите социалистически страни от Централна и Източна Европа и бившия Съветски съюз.

Тези страни представляват развиващите се пазари за международни доставчици на научната и академична информация. Въпреки това, бариерите за достъп пред тях са: недостатъчно средства, за да плащат за скъпи електронни ресурси, лоша технологична инфраструктура, липса на капацитет и слабата осведоменост за електронни алтернативи за абонаменти. Това лишава много библиотеки от богатството на международните научни списания и бази данни, както и от възможностите на цифровите технологии.

EIFL има за цел да подпомогне библиотеките и техните потребители в постигането на достъп до електронни научни ресурси. EIFL договаря лицензи с издателите на електронни ресурси от името на своите членове. Действа като агент за националните библиотечни консорциуми, които управлява, за насърчаването и използването на електронните ресурси на местно ниво. Библиотеките и техните потребители могат да имат достъп до хиляди пълнотекстови академични и научни списания през EIFL.

През 2002 г. EIFL става независима фондация, регистрирана в Холандия с оперативно седалище в Рим, Италия. Член е на Международната федерация на библиотечните асоциации и институции (IFLA) и Международната коалиция на библиотечни консорциуми (ICOLC). Основен подход е да си сътрудничи с библиотеки, организирани в библиотечни национални консорциуми – групи от библиотеки, които имат общи цели – като по този начин ефективно достигат до милиони хора. Консорциумите включват университети, научноизследователски и обществени библиотеки и други институции.

Основните дейности на EIFL са:

- организиране на мероприятия за обучение, разработване на инструменти и ресурси, както и предоставяне на информация по въпроси, които засягат достъпа до знания;

- улесняване на достъпа до знания на национално и международно ниво;
- насърчаване обмена на знания, чрез учене, партньорство, добри практики;
- организиране на годишни конференции за партньорство и регионално сътрудничество между консорциумите;
- разработване на пилотни проекти за библиотечни услуги.

EIFL работи с национални библиотечни консорциуми в 62 развиващи се и в преход страни в Африка, Азия, Европа, Латинска и Южна Америка.

През 2010 г. EIFL разработва нова програма, наречена *"Знание без граници"*. Очакваният краен резултат е осигуряване на достъп до знание, като се работи в пет области на програмата за отстраняване на всички ограничения – икономически, технически или юридически.

Премахване на пречките за обмен на знания

Повечето изследвания се публикуват в търговски електронни списания, но високите разходи за абонамент означават, че потребителите в развиващите се и страните в преход са в неравносечно положение.

Свободният достъп до експертно проверената научна литература е непосредствен, онлайн, безплатен и неограничен. Той осигурява средства за максимизиране на видимостта и използването на резултатите от научните изследвания.

Постижения

- EIFL Open Access (OA) програмата е избрана като носител на наградата SPARC 2011 Европа за изключителни постижения в научните съобщения.
- Информационните усилия на EIFL-OA и страните партньори са довели до по-голяма видимост и въздействие на научните публикации, международно сътрудничество и изграждане на общността.
- В EIFL страните-партньори имат над 630 хранилища със свободен достъп и повече от 3400 списания със свободен достъп.

- Политики за отворен достъп, които гарантират, че научните изследвания, финансирани от институциите се предоставят свободно, вече са приети от 40 институции в EIFL мрежата.
- Има координатори във всички страни-партньори, които се ползват от EIFL обучение и подкрепа за провеждането на национално повишаване на осведомеността и застъпнически кампании.
- EIFL-ОА играе водеща роля в застъпничеството на международно ниво, един от основателите на Конфедерацията на хранилища с открит достъп (COAR); мрежов партньор в OpenAIREplus проект (2-ро поколение на Open Access Инфраструктура за изследвания в Европа), както и асоцииран член на Open Access scientific Publishers Association (OASPA).

EIFL предоставя финансова подкрепа за 24 проекта, които изпълняват национални и институционални отворени застъпнически кампании за достигане до научноизследователските общности и инициативи за свободен достъп до публикациите.

Чрез малка подкрепа от собствените си институции, проектите включват голямо разнообразие от кампании и дейности, включително: холдингови семинари, създаване на уеб сайтове, изграждане на институционални хранилища, курс за електронно обучение, както и за прилагане на платформа с отворен достъп за публикуване. Всичко това води до повишена осведоменост и разбиране на същността на Open Access.

След успехите през 2011-2012 в конкурсите за безвъзмездна помощ, десет проекта са избрани да получат финансиране: три проекта в Африка (в Етиопия, Лесото и Сенегал), проект в Азия (в Китай) и шест проекта в Европа (Армения, Беларус, Естония, Молдова, Полша и Сърбия). Проектите ще се изпълняват от юни 2013 г. до март 2014.

Ето кратко представяне на одобрените проекти:

1. Държава: **Армения**

Стипендиант: Electronic Library Consortium на Армения (ELCA)

Заглавие на проекта: Насърчаване на ОА на арменски изследвания и образователни общности

Резюме: Проектът е насочен към изследователите и изследователските организации, магистри и докторанти, както и издатели на списания. Основните дейности включват: семинари по ОА в изследователските центрове и големите университети, развитие на информационни материали за ОА и стартиране на уеб-портал за ОА. В резултат на проекта повече студенти и изследователи ще бъдат включени в движението ОА, повече статии ще бъдат публикувани в ОА списания и арменски списания.

2. Държава: **Беларус**

Стипендиант: Централен информационен и аналитичен център към Министерството на образованието на Беларус

Заглавие на проекта: Насърчаване на ОА за научна комуникация в Беларус на базата на платформа ОВ S. *Официален вестник на Европейския съюз (ОВ) е единственото периодично издание, което излиза всеки работен ден на всички официални езици на Европейския съюз (ЕС). Серия S е приложение на ОВ, в което се публикуват обявления за обществени поръчки*

Резюме: Основната цел на проекта е да се насърчи ОА в страната с помощта на националните системи с ОВ S платформа. Ще бъдат разработени локализирана ОВ S версия, учебни материали, документация, насоки за издателите, редакторите на списания, изследователите и библиотекарите и застъпнически материали и ще бъдат разпространени. Ще бъдат проведени семинари, обучения и уебсеминари за редактори и издатели.

3. Държава: **Китай**

Стипендиант : Националната научна библиотека, Китайската академия на науките

Заглавие на проекта: 2013 Китай ОА Week

Резюме: Проектът ще се съсредоточи върху разработването и обмена на добри практики на ОА в Китай, включително със свободно институционално развитие на транзакции и услуги, ОА провеждане на политиките и ОА подкрепа при публикуване. Целта е да се даде тласък на националната програма ОА и да се направи мост за международно сътрудничество и комуникация. Целевите групи са докторанти и научни работници, библиотекари, научни ръководители и национални политици, редактори на списания.

Очакваните резултати са да се подобри информираността за ОА и да се изяснят някои погрешни схващания за ОА, насърчаване на ОА-добри практики и ОА-проекти.

4. Държава: **Естония**

Стипендиант : Университета в Тарту (UT), Библиотеката на университета

Заглавие на проекта: Насърчаване и практика на ОА сред академичния състав

Резюме: Целта на проекта е да се повиши осведомеността за ОА на изследователи, финансиращите организации и на издателите. От 2012 г. Естонският съвет за научни изследвания изисква издаване на научни статии, създадени чрез публично финансирани научни изследвания, достъпни за всеки. Независимо от това, ясна национална ОА политика не е разработена все още. Повишаване на дискусиите относно важноста на наличието на национална политика ОА е една от основните цели на проекта. Втората цел е да се повиши осведомеността за отворен достъп до данни от научни изследвания и да започне открита акция за събиране на данни в университетското институционално хранилище на отворен достъп. Международна конференция, посветена на резултатите от изследванията и отворен достъп до данни ще бъде организирана по време на ОА седмица, за да обсъдят как университетите и научните финансиращи организации следва да изискват ОА до публично финансирани изследователски резултати / данни. Тя ще бъде последвана от Месец за открит достъп до данни (октомври-ноември), когато учените ще бъдат насърчавани да споделят своите изследователски данни. Библиотеката към Университета в Тарту ще организира семинар на тема практики за отворен достъп. Естонското Министерство на образованието и науката е един от партньорите по проекта.

5. Държава: **Етиопия**

Стипендиант: Адис Абеба – Университетски библиотеки

Заглавие на проекта: Насърчаване на ОА публикуване на етиопските списания

Резюме: Целта на проекта е да се подобри видимостта на достъпността на етиопските списания, чрез насърчаване на ОА публику-

ване и прилагане Open Systems вестник (OB S) – на FOSS вестник управление и издателска система, разработена от Обществен проект за знания. Серия от срещи, семинар и обучение ще се провежда с изследователи и студенти, научни администратори и политици, както и университетски преси и издатели, така че да се подобри тяхната осведоменост относно ОА издателските умения на OB S. Очаква се, че в края на проекта повече списания ще използват OB S и ще публикуват в ОА, което от своя страна ще подобри видимостта и достъпността на списанията в международен план.

6. Държава: **Лесото**

Стипендиант : Лесото Library Consortium (LELICO)

Име на проекта: Извеждането на преден план на задействие на ОА политики и практики сред академичните факултети в Лесото

Резюме: Целта на проекта е да се включат преподаватели, студенти и библиотекари да формулират, приемат и прилагат факултетно базирани ОА политиките в Националния университет на Лесото и Лесото Колеж за образование. Застъпническата стратегия включва създаването на ОА комисия за застъпничество, организиране на семинар и други обучения и промоционални събития, като подпомага три научни списания да бъдат публикувани в ОА; изграждане на сътрудничество между активните студентски групи и библиотекарите; награждаване на изследователи, преподаватели и студенти с най-много депозити в ОА хранилището.

7. Държава: **Молдова**

Стипендиант: Библиотечна асоциация Молдова (БАМ)

Заглавие на проекта: ОА Conect + в академичните среди в Република Молдова

Резюме: БАМ в партньорство с научноизследвателски и иновационни институции, Съвета на ректорите от Молдова, издателите на научни списания, научни работници и студенти стартира национална кампания ОА за демократизиране на достъпа до научна информация, увеличаване видимостта на резултатите от научните изследвания, повишаване на въздействието на научните изследвания, преодоляване бариерите на разпространение и достъп до знания. Основните дейности ще се фокусират върху насърчаване на ОА списания и тяхната регистрация в DOAJ

Directory of Open Access Journals; насърчаване на изследователи да публикуват в ОА и изследователски институции за създаване на ОА институционални хранилища; развитието на партньорства за насърчаване на ОА в академичните среди; застъпнически инициативи за включване на ОА в рамките на националните стратегии и законодателство на Република Молдова; приемане на ОА институционални политики, както и обучение на библиотекари по ОА застъпничество.

8. Държава: **Полша**

Стипендиант: Фондация Проекти: Полша
Заглавие на проекта: Студенти за ОА в Полша

Резюме: Целта на проекта е да се ангажират учениците в ОА застъпничество. Работилница и промоционална кампания ще бъдат организирани и фокусирани върху студентската общност (представители на студентските съвети, журналисти от студентски медии, студентски организации, работещи в областта на правовата държава и млади изследователи (докторанти)), което ще помогне да се изгради вътрешен капацитет на студентски организации и свързането им с ОА защитници в Полша. Освен това ще бъдат създадени образователни и информационни материали, насочени към учениците (публикации, плакати, инфографики, кратки видео клипове). В резултат на това се очаква перспективата и гласа на студентите да станат по-видими в дебата за научна комуникация в Полша и да изразят по-силно ученическата подкрепа за ОА.

9. Държава: **Сърбия**

Стипендиант: Националната библиотека на Сърбия – KoBSON

Заглавие на проекта: DOIserbiaThesis – възлагане DOI да защити докторските дисертации в сръбските университети *ZdoiSerbiaPhD е национален регистър на е-тези, депозирани в университетските хранилища в цяла Сърбия/.*

Резюме: Проектът има за цел да мотивира младите изследователи, които вече са завършили докторантура да депозират дисертациите си в ОА институционални хранилища (IRS). Когато докторските дисертации се присъединят към Dois, изследователите бързо ще станат с повишена видимост, предоставена от ОА IRs. Очаквани резултати: ОА правила за прилагане, чрез създаване на "култура на депозиране" сред младите изследователи, които ще видят

ползите; всички докторски дисертации ще бъдат на разположение в ОА; DOI Serbia Thesis ще се превърне в участник в Европа портал DART – DART-Europe е партньорство на изследователски библиотеки и библиотечни консорциуми, които работят заедно за подобряване на глобалния достъп до европейските научноизследователски дисертации; сръбските изследователи ще практикуват ОА публикуване.

10. Държава: **Сенегал**

Стипендиант: Университет Cheikh Anta Diop в Дакар (UCAD)

Заглавие на проекта: UCAD OA Repository

Резюме: Проектът е насочен към създаване на ОА институционално хранилище в UCAD и изготвяне на ОА политика за UCAD, използвайки Ръководството за добри практики за университетски политики за ОА и в духа на политиката за ОА на Университета в Найроби.

EIFL – ОА програмата ще осигури подкрепа за застъпничество по време на изпълнението на проектите за всички участници.

"Отворен достъп" днес е популярен термин за една концепция, движение и бизнес модел, чиято цел е да осигури безплатен достъп и повторно използване на научна информация под формата на изследователски статии, монографии, данни и свързани с тях материали. Отвореният достъп прави това, като променя преобладаващия модел на заплащане – от извършване на абонамент след публикуване към финансов модел, който не изисква такси за достъп от потребителите и техните институции. Отвореният достъп дава на потребителите това, от което се нуждаят, и открива възможност пред библиотеките да повишат имиджа си, подобрявайки качеството на обслужване.

Източници:

1. Василева, Румелина. Потенциалът на съвременната библиотека в информационното осигуряване на потребителите. // *Библиотечният и културен мениджмънт и информационно-комуникационните технологии*. Сб. науч. докл. и съобщ. от Науч. конф. с международ. уч., 3-4 септември, 2011 г., БСУ, Бургас. Състав. И. Янкова, Т. Тодорова. София, "За буквите – О писменехъ", 2011, с. 13-19.

2. Тодорова, Тая. Библиотечни политики. – София: Авангард Прима, 2010, с. 91.

3. Тренчева, Т. Международна нормативна уредба на авторските права в Интернет // Балканска научна конференция, III: "Науката, образованието и изкуството през 21-и век" Благоевград, 10-11 септември 20 Юг. с. 80-87

4. Тренчева, Т., Ефтимова, С. Политика на библиотечния мениджър към обектите на авторското право // Научна конференция с международно участие, II : "Библиотечният мениджмънт — научни и практически аспекти" Варна, ДИПКУ, 26-27 ноември 2009 г., с.102-110

5. EIFL-ОА: свободен достъп – <http://www.eifl.net/openaccess>

6. Stancheva, Silvia. Educational strategies in university libraries // IP Library, Information and Cultural Management – Academic Summer School, IP LibCMASS, Third Project Year, *Contract № 2013-ERA-IP-*, Hacettepe University, Ankara, Department of Information Management ANKARA 8 -21 September 2013

7. Yankova, Ivanka, Rumelina Vasileva, Silvia Stancheva and Plamen Miltenoff. A Bibliographical Overview of Copyright Literacy as a Key Issue in Memory Institution Management // European Conference on Information Literacy (ECIL) 22-25 October 2013, Istanbul, Turkey

8. Yankova, Ivanka, Tania Todorova. Memory Institutions and Copyright Policies. // *Book of Abstracts of Fifth Qualitative and Quantitative Methods in Libraries International Conference (QQML2013)*, 4-7 June 2013, Rome, Italy, p. 191-192.

Създаване и управление на дигитална библиотека Управление на дигитално съдържание

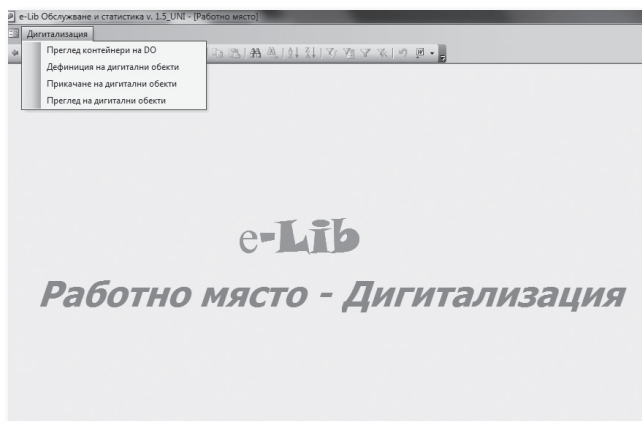
Юрия Сматракалева
Софтлиб ООД – София

В последните години дългоочакваната дигитализация на различни фондове в българските библиотеки и научни институции започна и следва своето развитие. Сега предизвикателството е организирането, управлението и достъпа до наличното вече дигитално съдържание.

Съвременният читател, привикнал с удобствата на Интернет, очаква бързо и лесно да намери това, което го интересува, да получи максимална информация, да чете пълен текст.

Софтуерният пакет **i-lib Prima**¹ предлага интегрирано модерно решение за всички функции по създаване и публикуване на дигиталната библиотека:

- организиране
- управление
- достъп

фиг. 1 Всички етапи на процеси се изпълняват от едно работно място

¹ Софтуерният пакет е разработка на СофтЛиб и Примасофт

Процесът на организиране на дигиталните файлове и метаданните е ключов за успешното изпълнение на следващите етапи и постигане на крайната цел – бърз и лесноуправляем достъп до създаваните ресурси. Добре е проектът за организация да предхожда самата дигитализация. Това спестява последващи преименувания и пренасочвания на файлове.

В системата **i_lib Prima** дигиталното съдържание се разпределя вид по папки – контейнери:

- Сканирани документи – книги, дисертации, вестници, списания, статии и т.н.
- Снимки
- Музика
- Филми
- Интернет ресурси

Списъкът от контейнери може да бъде разширяван.

Код	Наименование	RFP Alias	Пътя до контейнера	Филтри за контейнера
2	Снимки	/Snelki	~\XCI_Page\Snelki	"*.*" "img" "png"
3	Сканираните текстове - Книги	/Knpk	~\XCI_Page\Knpk	"*.*" "txt"
4	Музика	/Muzika	~\XCI_Page\Muzika	"*.*" "mp3"
5	Филми	/Filmi	~\XCI_Page\Filmi	"*.*" "avi"
6	Сканираните текстове - Дисертации	/Disertacii	~\XCI_Page\Disertacii	"*.*" "txt"
9	Сканираните текстове - Статии	/Statii	~\XCI_Page\Statii	"*.*" "txt"

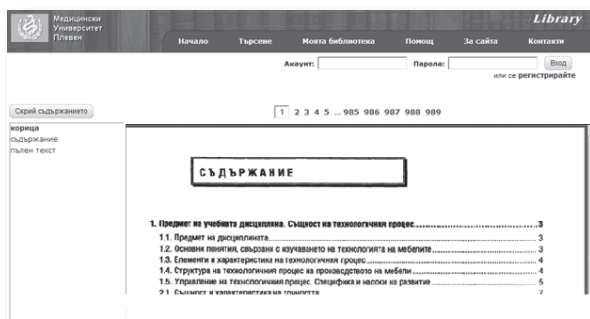
фиг. 2 Разпределение на физическите обекти в контейнери

Следващ етап в организирането е Дефиниране на дигитални обекти. Дигиталните обекти се асоциират към метаданните. Процесът е динамичен, отворен и предоставя уникални възможности:

- динамичен – обектите могат да се дефинират, изтрият или предефинират по всяко време;
- отворен – възможно е дефиниране на прости или сложни логически обекти от физически обекти, намиращи се в един и същ или различни контейнери, например представяне на книга заедно с рецензии към нея, снимки на автора, откъс от филмирането ѝ и т.н.;
- уникални възможности за комплектоване на нови несъществуващи реално дигитални обекти от отделни части на наличното съдържание, например съставяне на дигитални антологии и сборници.

Функциите по управление на дигиталната обекти позволяват определяне на достъпа до дигиталното съдържание на ниво отделен обект – видим или невидим за категориите потребители. Например ако има дефиниран обект със сложна структура – научна статия, авторски бележки, рецензии, снимки и графики за научите експерименти, разкривани в статията и др. във всеки един момент е възможна промяна на разрешения достъп до всеки един елемент в структурата за потребители с различни права на достъп. Промяната става лесно и бързо чрез активиране на флагове.

Достъпът до дигиталното съдържание се осъществява чрез навигиране в структурата на дигиталните обекти според избрани схеми – по отделни обекти, глави, страници и др. Може да бъде свободен, разрешен или затворен за различни категории читатели. Правата на достъп са на ниво отделен обект в проста или сложна структура.

фиг. 3 Навигиране в структурата на логически обект

Представеното решение за създаване, поддържане и управление на дигитална библиотека има следните предимства

- Обособено работно място Дигитализация. От едно място е обхванат целият процес на дигитализация във всичките му етапи – организиране на папките, файловете, дефиниране на физическите и логически обекти, прикачане към метаданните, управление на достъпа;
- Възможности за лесна промяна на показваното съдържание – прибавяне, махане, предефиниране на нови логически обекти от физическите обекти;

- Възможности за дефиниране структурата на показвания обект според спецификата на изданието и изискванията на достъпа
- Показване на обектите по елементи през навигатор – защита от сваляне на документа през Интернет;
- Възможност за управление на достъпа на териториален принцип или през регистрация.
- Лесен за използване интерфейс.

Благодаря за вниманието!

Локалното пространство в глобалния свят: е-краезнание – иновативен начин за популяризиране на културно наследство

Д-р Красимира Александрова

УниБИТ

Росица Добрева

РБ "Ст. Чилингиров" – Шумен

В общественото пространство съвременните библиотеки са разпознаваеми като динамично развиващи се институции с широк диапазон от инициативи в културно-образователната сфера, с иновативни начинания, свързани с потребностите на съвременното високотехнологично общество. Традиционната роля на българските библиотеки за утвърждаване културното развитие на местната общност и популяризиране на националните и регионалните културни ценности тясно кореспондира с мисията им в съвременното общество да са посредници между информацията и потребителите в един бързо променящ се свят.

Активно работещи за съхраняване на книжовното богатство и знанието и за мотивиране на креативността и любознателността, днес, повече от всякога, библиотеките са фактор в процесите, определящи обществения напредък в неговия духовен аспект.

В съответствие с тази позиция на обществените библиотеки в съвременния свят, през последните години Регионална библиотека "Стилиян Чилингиров" установи в своята културно-образователна програма като изключително ползотворна традиция работата по проекти за опазване, съхраняване и популяризиране на познанието за нематериалното културно наследство – знак за националната идентичност на българина.

Въпросите, свързани с това как съхраняваме културното наследство и околната среда, са част от публичните проблеми, които десетки населени места решават в желанието си да бъдат част от европейското културно многообразие. В този смисъл, връзката между популяризирането им и включването им в картата на българската култура и в частност на културния туризъм, е продължение на голямата тема за съхраняване и популяризиране на националното културно наследство.

Използването на новите технологии и достъпа до интернет за представяне по модерен начин на съществуващата жива култура в малките населени места, включително фолклорни, певчески и танцови групи и други културни събития, местни занаяти, живо нематериално наследство, младежко творчество и други отворя нови възможности за изява на местната общност и допринася за позитивния имидж на мястото, както и за повишаването на самочувствието на местните жители.

През 2013 година Програма "Глоб@лни библиотеки – България" обяви Грантова схема за финансиране на иновативни проекти. Целта на ГСФИП е подпомагане и предлагане на иновативни електронни услуги от българските обществени библиотеки и техните партньори в подкрепа развитието на местните общности, повишаване качеството на човешкия капитал, приобщаване към глобалното информационно общество и развитие на институционалния капацитет на българските библиотеки.

Проектът "**Локалното пространство в глобалния свят: е-краеЗнание**", финансиран от Програма "Глоб@лни библиотеки – България" е реализиран от Регионална библиотека "Стилиян Чилингиров" като водеща организация */съвместно/в коалиция* с библиотеката на НЧ "Братство – 1860" – гр. Смядово, библиотеката на НЧ "Просвета – 1930" – с. Нова бяла река, общ. Върбица и в партньорство със СНЦ "Мисия Култура". Дейностите по проекта подпомагат усилията на библиотечния екип да популяризира и реинтегрира нематериалните културни ценности в съвременния живот на българина.

Проектната идея е *фокусирана* към разработване и промоотиране пред широка аудитория на иновативна е-услуга в сферата на културата, културния туризъм, краеведската наука и образованието чрез създаване на електронна база данни – краеведски сайт, акцентиращ върху местната уникалност.

Фокусът на проектната работа е насочен към широка аудитория с оглед постигане на целта за съхраняване знанието за нематериалното културно наследство чрез изучаването и усвояването на фолклора, бита и обичаите на местното население, формиране на отговорно отношение към съкровищницата на народните умения и провокиране на творческото мислене в процеса на социа-

лизация на нематериалното културно наследство в съвременния живот на общността.

Използването на съвременните информационни технологии и интернет за представяне по модерен начин на съществуващата жива култура в населеното място, включително фолклорни певчески и танцови групи, самодееен театър, фестивали и други културни събития, местни занаяти, живо нематериално наследство, младежко творчество и други ще осигури нови възможности за творчески изяви и ще допринесе за позитивния имидж и за повишаване на самочувствието на местните жители.

Новосъздаденият краеведски сайт **"Шуменският край – културни традиции и природни забележителности"** / shumenski-krai.com/, акцентира върху местната уникалност на две от слабо проучените общини в Шуменска област – Смядово и Върбица.

Сайтът съдържа текстов, снимков, аудио и видеоматериал, представящ материалното и нематериалното културно наследство и основни проучвания за природния, исторически и културен потенциал на две селища от областта – гр. Смядово и с. Нова бяла река.

Дейностите по проекта са в две основни направления:

- подобряване на е-културата на местното население чрез ИКТ-обучения;
- промотиране на културното наследство чрез съвременните електронни форми на изразяване.

Проведени са работни експедиции в двете общини за събиране на фактологически, фотографски и видеоматериал. Близко 30 забележителности бяха идентифицирани и систематизирани. Осъществени са срещи с местни жители – разказвачи на легенди, предания и истории за края, с изпълнители на автентичен фолклор, с майстори на художествени занаяти. Издирени и документирани са интересни кулинарни рецепти, характерни за региона, проучени са местните занаяти и бита на тамошното население. Изследвани и видеодокументирани са исторически и културни паметници, паметни места и природни забележителности. Наред с теренните проучвания се проведеха и кампании за събиране на документи с краеведски характер – снимки, писма, ръкописи и

др. сред местните жители. След направения подбор се обособиха електронни краеведски сбирки на коалираните читалищни библиотеки – с над 200 дигитализирани документа.

С цел подобряване е-културата и приобщаване към е-обществото на местното население се проведеха ИКТ-обучения на различни целеви групи – деца и младежи, работещи и пенсионери. Като устойчив резултат от проведените обучения е засиления интерес на младите към историята, културата и бита на родния край.

Проектният продукт ще е полезен в научно-изследователски проучвания, в областта на културния туризъм и при реализирането на учебно-образователни програми. Той е насочен към специализираната аудитория – библиотекари, читалищни дейци, преподаватели в средни и висши училища, краеведи и етнографи, историци, туроператори, ученици, към младежката аудитория – с оглед приемственост между поколенията в предаването на местните културни традиции и ценности и най-вече към онлайн посетители извън населеното място, които ще придобият представа за културния му живот.

Shumenski-krai.com е модерно направен сайт за живата култура на населеното място, който съчетава текст, аудио и видео и който би представлявал интерес за посетители от всяка точка на света. Събрана е информация за местоположението и значимостта на обектите, придружена с богат снимков материал.

Към настоящия момент са включени село Нова бяла река и град Смядово, като идеята е текущо да се добавят нови населени места и да се допълва информацията за вече съществуващите. Вярваме, че ще успеем да изградим една цялостна, завършена база с данни представяща Шуменския край.

Устойчивостта на проекта е в :

- Съхраняване знанието за местното културно наследство в компактен, многоаспектен и широко достъпен вид чрез трансформирането му в е-съдържание и популяризирането му в глобалната мрежа;
- Повишаване качеството на човешкия капитал чрез подобряване на е-културата на местната общност;
- Обогащане краеведските сбирки на коалираните библиотеки;

- Дигитализиране на ценни документи от изследваните селища.

Създаденият сайт е първият, популяризиращ културата, природата и бита на малки населени места в региона. Издирването, систематизирането и дигитализацията на краеведска информация осъвременява и разширява библиотечната практика с нови атрактивно представени дейности. Създаде се нов модел на устойчиви партньорства между културни институти и местна власт. Съхраняването на местното културно и природно богатство има съществен принос за възпитаването на национална гордост и самосъзнание. Наследството обозначава едно населено място и може да помогне за неговата известност. Популяризирането в е-мрежата е предпоставка за активиране интереса към инвестиции и социално-икономическо развитие на региона.. Разработеният сайт дава възможност на интернет потребителите не само да получат подробна информация за идентифицираните обекти на местното природно, културно и историческо наследство, но и да се насладят на една виртуална разходка в региона.

Ползите от проекта за участниците в коалицията са обогатяване, дигитализация и представяне на краеведските сбирки в информационната мрежа; утвърждаване позициите на коалираните библиотеки като съвременни гъвкави, динамично развиващи се културни институти, инициатори на значими културни събития за местната общност; синхронизиране дейностите на библиотеките с институции от различни сфери и развитие на нови модели устойчиви партньорства; активно използване на техниката, предоставена по програма "Глобални библиотеки – България"; осъвременяване на библиотеките в съответствие с потребностите на съвременното е-общество.

За екипа на проекта промотирането на местното културно и природно богатство в глобалното е-пространство е основа за устойчив интерес за инвестиции и стимулиране на културния туризъм в региона и предпоставка за неговото социално-икономическо развитие. Участниците в проекта благодарят за изключителната отзивчивост и съдействие от страна на местните жители и местната власт.

Проектът "Локалното пространство в глобалния свят – е-краеведение" е част от дългосрочната програма на Регионална

библиотека "Стилиян Чилингиров" за запазване и оживяване на местното културно наследство, за подпомагане развитието на местната идентичност и за утвърждаване на самочувствието и капацитета на местни културни институции за ефектите от работа в мрежа.

Архиви – библиотеки – музеи. Проект "Бистрешки манастир "Св. Иван Рилски (Пусти) – Касинец"

Калина Тодорова
РБ "Христо Ботев" – Враца

І. Рилският чудотворец и Бистрешкият манастир "Св. Иван Пусти"

Бистрешкият манастир "Св. Иван Рилски (Пусти) – Касинец" се намира на около 12 км северозападно от град Враца недалеч от местността Касината. Разположен е на малка поляна в горния край на един от стръмните долове, спускащи се от Балкана към Врачанското поле. От юг и от запад поляната е оградена от отвесни, високи около 50 м варовикови скали. В основата им се образува плитка, но висока и широка пещера с карстов извор. На северната ѝ стена неизвестен зограф изписал пет сцени от житието на свети Димитър и свети Нестор. Стенописът се намира на 12 м височина и обхваща площ от 15 кв. м, а в надписа под сцените се сочи и годината – 1544. Върху западната стена на пещерата са запазени следи от скални икони с образите на св. Иван Рилски и св. Йоан Богослов. Под тях е свещеният извор с езерото – за водата му се вярва, че е лековита. Тя минава покрай църковната сграда и пада от скалите, като образува малък водопад. В близост до него има скална ниша, където с традиционни водолечебни и климатолечебни способности в миналото се лекували душевно болни. Фреските в пещерата и някои от стенописите в църквата показват, че тя е възстановена през XVI в., но създаването на манастира се отнася в епохата на Второто българско царство и се свързва с крепостта, намираща се на рида югоизточно от него. Откритата в и около пещерата тракийска керамика свидетелства, че тук вероятно е имало светилище в предримската епоха (IV-I в. пр. Хр.), а може би и по-рано. Предполага се, че манастирът е основан като скален и монасите първоначално обитавали тази и околните пещери.

Сегашната църква е построена върху останките на по-стара, като част от нея е вградена в новата сграда. Тази по-стара църква може би е принадлежала на селище към крепостта. Върху варовата мазилка на църковния храм личат следи от три стенописни слоя – от XII в., от XVI в. и 1867 г. През XVII в. в манастира процъфтя-

ва занаятчийството – известната златарска работилница, която е във връзка с прочутата Чипровска школа. Най-популярното произведение на майсторите от школата, изработено в Бистрешкия манастир, е сребърен кръст с позлата и цветни камъни от 1611 г. Запазени са също и художествено украсен сребърен жезъл и сребърно-позлатената обковка на Черепишкото евангелие – истински шедьовър на българското средновековно калиграфско и приложно изкуство. В манастира "Св. Иван Касинец" се е намирала и една от първите по нашите земи меднощампарски работилници. Образци от изработена в светата обител църковна утвар, щампи и икони се съхраняват в Исторически музей – Враца.

Въпреки че е един от най-малките манастири във Врачанската епархия, зиме и лете той е обект за посещение от стотици поклонници през всички времена, откакто го има. Значителен принос за все по-голямата му популярност в началото на XX в. имат врачанските туристи.

Над манастира е пещерата Постницата, разположена върху отвесна скала и до там се стига изключително трудно без помощта на стълба. В нея на височина пет-шест метра в малка скална ниша е изградена (вероятно по-късно) миниатюрна църквичка със свод от преплетени лозови пръчки, измазан с вар, на който все още може да се разпознае фигурата на Христос Вседържител. Постницата е уникална за нашите земи.

В настоящото изложение представяме историческото и духовното битие на Бистрешкия манастир като част от свещените места, посветени на Рилския светец и едновременно с това като "обител на духа" за врачани, културно и просветно средище, оцеляло през нескончаемите превратности на времето, чиято притегателна сила не стихва и до днес. Той заема особено място сред местата, средоточие на култа към св. Иван Рилски. Тук "особено" разбираме в два плана – и като геостратегическо на карта на светите места в Северозападна България, и като средище на църковната, но и на фолклорната изява на светителската почит през последните столетия.

Лъчите на св. Иван Рилски

Едната посока (геогр.), в която се развива най-рано култът към светеца и се проявява в строежи на обители, посветени на

него или на негови духовни следовници, е тази в Осогово – действащите и днес Лесновски, Осоговски и Пчински манастир, възникнали под влиянието на Рилския манастир. Другата е на север от Рила – Софийско и Северозападна България. И за двата манастира, посветени на Рилския чудотворец, разположени в т.н. Софийска Света гора – Германския и Куриловския се смята, че са възникнали още през X в. (с патрон Св. Йоан Кръстител).

Съществуването на манастири, посветени на рилския светец Иван и християнски светци – негови съименници (св. Йоан Кръстител, св. Йоан Богослов), в южните части на Северозападна България е в пряка зависимост от усърдната дейност на Рилския манастир за разширяване и укрепване на културното си землище; обуславя се и от историческите обстоятелства – през тази област четири пъти са пренасяни мощите на св. Иван Рилски.

Иван Андреев чертае "Лъчите на св. Иван Рилски", като се опира на теорията за "магическия паралел" и други, сходни на нея (напр. изграждане на "мрежа от загадъчни силови линии" – позната още в началото на XX в. във Великобритания, но популярна и през последната негова четвърт). Воден от убеждението, че свещените места, посветени на св. Иван Рилски не трябва да се разглеждат изолирано, а в тяхното единство, изгражда една своеобразна мрежа, "в геометрията на която може да се търси дълбок смисъл и предназначение". Той свързва свещените места – седемте манастира, посветени на Рилския светец, разположени на север от Рила – в три лъча: Рилски – Германски – Бистрешки манастир; Рилски – Курилски – Мътнишки; Рилски – Чипровски – Буковски: "Не може случайно седемте манастира да лежат точно на три прави линии с общо начало Рилския манастир – там, където са светите мощи на светителя" (Андреев 1993: 38, 41,69).

Два от тези седем манастира се намират във Врачанската планина, западно от гр. Враца в близост до местността Касината, на разстояние 3 км един от друг – Бистрешкият "Св. Иван Рилски – Пустиня (Касинец)" и Мътнишкият "Св. Николай" (който също в определени периоди е носил името "Св. Иван Рилски"), поддържали връзка през годините с разположените в Чипровския балкан Чипровски и Лопушански свети обители. За нас интерес представлява и неизследваният култ към светеца във Видинско с центро-

ве – катедралата "Св. Димитър" в гр. Видин и Буковския манастир (до с. Буковец, на 12 км югозападно от Видин).

Многобройните народни творби за св. Иван Рилски са част от култа към най-обичания и най-почитания български светец. Издирените и систематизирани текстове образуват три основни цикъла – Рилски, Софийски и Врачански. Последният се отнася до селища, разположени в северната и южната страна на Искърския пролом – в западната част на Врачанско и северната покрайнина на Софийско. Материалите, които ние записахме в периода 2008 – 2013 г. от селища, разположени в непосредствена близост до Бистрешкия манастир и от самия манастир не само обогатяват този цикъл с мотиви, но образуват ново сюжетно ядро, в центъра на което е темата за пребиваването и чудесата на свети Иван Рилски в Постницата на Бистрешкия манастир.

Пътищата на разпространение са два: основно чрез монашеството (в силните периоди), а тогава, когато манастирът е "запустван" от официалната църква, населението от близките нему села ревностно поддържа устната традиция. За трети път на разпространение – чрез краеведската литература – може да се говори едва през последната четвърт на ХХ в.

Събраните от нас наративи могат най-общо да бъдат обединени около водещите мотиви, сюжети и легендарни персонажи по следния начин: Пребиваването и чудесата на св. Иван в Постницата на Бистрешкия манастир; Бягството в Рила; Произхода на манастира "Иван Пустни"; Именуването на манастирите "Св. Иван Пустни" край Враца и на Рилския манастир "Св. Иван Рилски"; Царските съкровища (монетарницата на Иван Шишман). По-обстойно внимание е отделено на текстовете, в които Бистрешкият манастир е представен като "образ и подобие" на Рилския. В разказите се съдържат и ценни сведения за един недокументиран период от съществуването на манастира край Враца – от 1944 г. до края на ХХ в. Друга тема е тази за "лековитата вода" в Голямата пещера – традиционните методи за водолечение и климатолечение, практикувани на територията на обителта.

Главен герой в легендите е свети Иван (Пустни, Рилски) – чудотворец, маг и лечител, а чудото – скалата сама се отворила след 40-дневният престой на светеца в нея – е доказателство за неговите свръхчовешки, висши качества и действителната връзка

на постника пустинник с Оня свят и Бога. В резултат на чудото и пребиваването тук на светията тези качества придобива и мястото. Въведените от нас в научно обръщение текстове от културното пространство на Бистрешката света обител "изнасят" на преден план характерни белези и дадености, доближаващи Рилския чудотворец до митичния чудотворец и повелител на заобикалящия ни свят, познат в предхристиянските вярвания с различни имена и роли. Ако някои автори откриват връзка с култа към Асклепий и "пренасянето" му към лечителя Иван Рилски, други – с фригийско-тракийското божество на слънцето, земеделието и лечебната сила Сабазий, трети – с редица християнски светци, негови предшественици, също наследници на древни култове, то в нашите текстове близостите са с определени черти, характеристики и основно с функциите на митологичните *Орфей* и *Бояна Мага* – като владетели на границата между световете, магове и лечители, носители на тайно познание, което им дава възможност да упражняват своето влияние върху живата и неживата природа. Картината е допълнена от планината и пещерата като граница и път между световете. Можем да продължим поредицата с едно интересно превъплъщение на култа към християнския светец в Чипровско и Берковско, родило своеобразен демонологичен персонаж, израз на "предхристиянския светоглед, материализиран в архаични култови практики", за което съобщава д-р Малчев. *Самодиван Йован*, който живее "у един брест", а т.нар. "йованска трева" е билка, която лекува очни заболявания (Малчев 2000: 57-58). Така Бистрешкият манастир е християнска обител, изградена по "образ и подобие" на тази в Рила, в която също има пещера постница, аязмо, място за провиране на вярващите, храм, но те наследяват древен сакрален комплекс, в центъра на който е пещерата утроба с извора, а с него и много запазили се в народната култура на местното население знания и обредни практики. Предмет на цялостно отделно проучване би могла да бъде връзката *св. Йоан Кръстител – св. Йоан Богослов – св. Йоан Рилски*, регистрирана и от нас в църковно-християнска и във фолклорна среда (следване на библейски модели, смесване на култове, онаследяване на древни божества).

Св. Иван присъства в съвременната фолклорна традиция с образ, дълбоко вплетен в народната митология – като наследник на древни божества и в същото време като изключително индиви-

дуален, "единствен и незаменим" в сърцата на българите. Може би именно в това се крие и тайната на култа към него по тези земи – съчетаването на стародавно наследство с възрожденските идеи за "небесен баща" на осиротелия във векове на робство народ. Образът му се нарежда до древните мъдреци и лечители, но в началото на ХХ-и в. го отриваме върху стените на храма на заветния Царев връх в едно с героите освободители от българския национален пантеон (стенопис от 1926 г., дело на Господин Желязков във виднската катедрала "Св. Димитр"); век по-късно той е сред първите духовни водачи на нацията като най-обичан учител и наставник на всеки, позовал чудото на живота чрез вяра.

В представления от нас цикъл с легенди, предания и разкази се налага знанието и усещането на хората от съседните на *манастира "Св. Иван Пустини" селища за обителта като за място близо, свое, родно*. В техните представи той далеч не е онова студено и чуждо, сковано от схоластика здание, а обичано и познато кътче, където като деца играели, по-сетне – като пастирчета се отбивали да се напият с изворна вода и да си побъбрят с пазача или някой от монасите, а по празници се събирали с близки и рода от съседните села, за да "отговорят" заедно и заедно да посрещнат светлите дни. На Богородица и на големите християнски празници отивали млади и стари с почит и вяра. Изпълнявали и църковните, и народните обреди и обичаи. Но манастирът е и място, където младите се харесвали и залюбвали, "кръстосвали се" моми и ергени от различните села. С манастира са свързани делниците и празниците на местните поколения наред. Тук и по "комунистическо" кръщават децата си и ги харизват, берат билки "за здраве" на хора и стока, молят се в трудни дни или пък търсят спасение от тегоби и "лош късмет". В разказите манастирът, заедно с близкия Мътнишки, присъства и с голямото си стопанство и колоритните стопани. Така постепенно у слушателя на тези пасажи от разказите се поражда представата, *внушението за мястото като за райско кътче на земята – Божието, чисто, изпълнено с благодат* – свещен извор, треви и дървета, преродили от плод, обработена земя със златни жита, зеленчукови градини, обори и тучни ливади, пълни със стада животни.

Народният сказ за св. Иван и неговата обител край Враца е изграден върху взаимното преминаване и преплитане на чисто

личната история и историята, носеща отговор на общочовешки търсения, взаимопроникването на националното и универсалното, напластявания на религиозни култове и вярвания на различни общества и култури, обитавали от дълбока древност земите около Врачанската планина.

Записаният от нас цикъл легенди, предания и разкази от културното пространство на Бистрешкия манастир "Св. Иван Рилски (Пусти) – Касинец" е представен в настоящата разработка в контекста на фолклорната традиция, посветена на Рилския чудотворец като част от живия култ към него, а самият манастир – като част от своеобразна културна мрежа (също посветена на светеца), където опорни точки са християнските светилища, но в която влизат и всички свети места, свързани с народните вярвания и местни култове, съхранили предхристиянски представи, образи и митологични мотиви. В този смисъл нашият труд може да бъде определен и като начало на едно цялостно изучаване на паметта за св. Иван Рилски в Северозападна България и на Бистрешката света обител – център на този процес във Врачанския край.

II. Проект "Бистрешки манастир "Св. Иван Рилски (Пусти) – Касинец"

Предходното кратко представяне на манастира, както и голяма част от изданията и медийните продукти за светата обител са дело на екип от експерти, реализирали проект "Бистрешки манастир "Св. Иван Рилски (Пусти) – Касинец".

През лятото на 2008 г. специалисти от Регионална библиотека "Христо Ботев" започват краеведско проучване на манастира по повод Седмата регионална краеведска конференция "Миналото на родния край – послание към бъдещето". През 2008 г. тя е с мото "Свети места" и е посветена на църквите и манастирите. След конференцията, и особено след излизането на сборника с материали "Свети места", темата предизвика широк обществен интерес, което провокира още една инициатива: в рамките на Европейските дни на наследството – 16 – 22 септември 2009 г. Община Враца и Регионална библиотека "Христо Ботев" организират кръгла маса на тема "Опазване и популяризиране на културното наследство от Врачанския край". Участват представители на сдружения, клубове и неправителствени организации, историци, научни работни-

ци и духовници. Форумът приключва с решение за създаване на Инициативен комитет за съхраняване и популяризиране на културното наследство от Врачанския край. Регионална библиотекa се включва с междинни резултати от проучването на Бистрешкия манастир. Освен документите източници на информация (които не са много), част от екипа предприема и теренно проучване с цел събиране на данни за светата обител за периода 1944 – 1990 г. (за него пък липсват каквито и да е документи). В проучването се включва и старши експерт от Държавен архив – Враца. Паралелно работа по консервацията и реставрацията на стенописите в Голямата пещера и църквата започва екип от Художествена академия. Реставраторите ползват издирените сведения и от своя страна разкриват нови факти, свързани не само със стенната живопис, но и историята на манастира.

От инициативен комитет за спасяване на обителта (негово дело са инициативите за извършените ремонтни и строителни дейности на сградите, реставрация и консервация на стенописите) идва идеята за популяризиране на вече преосветения манастир през 2009 г. На експертите, извършили събирателската и проучвателната дейност е предложена програма, която включва систематизиране на материалите и представянето им не само на специализирани форуми, но и на широката общественост чрез изготвяне на: самостоятелно издание, посветено на манастира, където той да бъде "заснет" от различни гледни точки (каквото до момента на изготвяне на програмата липсва); изготвяне на традиционни издания и медийни продукти, включването му в културно-познавателни и туристически маршрути. Координатор на тази част от проекта е Регионално краеведско дружество – Враца.

През 2010 г. към екипа се включва и археолог – инспектор към Главна дирекция "Инспекторат за опазване на културното наследство", който съвместно със свои колеги от РИМ – Враца предприема няколко посещения с цел предварителни проучвания на местността. Материалите по-късно ще станат част от съвместна разработка на библиотеката и архива.

По повод Великденските тържества през 2011 г. Регионално краеведско дружество издава тематичното приложение "Свети места" към в. "Враца днес", предшестван от сборника "Свети места" на Регионална библиотека. През октомври същата година

излиза от печат сборника с материали, посветен на манастира. Текстовете са предназначени за масовия читател, богато илюстрирани, вкл. и с архивни фотоси, като са ползвани и сбирките на антикварна къща и личните колекции на журналисти.

За първи път специалисти археолози, историци и краеведи обединяват своите усилия в името на един от най-интересните и в същото време най-малко изследван културно-исторически паметник с национално значение от Врачанския край – манастира "Св. Иван Рилски – Пусти (Касинец)". Автори на сборника са Пламен Иванов – Регионален инспектор към Главна дирекция "Инспекторат за опазване на културното наследство", Калина Тодорова – Завеждащ отдел "Краезнание" Регионална библиотека "Христо Ботев" и Весела Пелова – Главен експерт Държавен архив – Враца. Фотографиите са на Петър Петров, Васко Врачовски и Боян Пищиков. Редактори – Блага Атанасова и Бойка Лозанска. Съдържа и анотации на английски, френски и испански език. Идеята е да се популяризира възстановената светиня. В изданието са включени нови разработки и непубликувани материали от теренни проучвания в последните години, свързани с историята, археологията, архитектурата, стенната живопис, етнографията и фолклора. Това е първото самостоятелно издание, посветено на манастира в неговата многовековна история и е реализирано с финансовата подкрепа на Община Враца и Холсим (България) АД – Бели Извор. "Бистрешки манастир "Св. Иван Рилски – Пусти (Касинец)" е петата книга от поредицата "От Дунав до Балкана" на Регионално краеведско дружество – Враца и е съвместно издание на дружеството и Регионална библиотека "Христо Ботев".

През 2012 г. – краеведски маршрут "Враца-Бистрешки манастир" е част от Патриотичната програма на Община Враца и акцент в учебната програма на Регионална библиотека "Роден край". Проведена е поредица от краеведски разходки до обителта, организирани от читалищни настоятелства с прякото съдействие на Община Враца.

Община Велико Търново, с партньорското участие на осемнадесет общини в Северна и Югозападна България, инициира Първото поклонническо пътуване на територията на България – "Светият път". Пътуването преповтаря паметното историческо

събитие от 1469 г. по пренасянето на мощите на свети Иван Рилски от старата столица до манастира в Рила планина. Пътят на процесията, която всяка година през юни ще тръгва от Велико Търново и на 1 юли тържествено ще влиза в Рилския манастир, минава през осемнадесет общини и четири епархии и включва редица култови обекти и места. Едно от тези свети места е Бистрешкият манастир "Св. Иван Рилски – Пусти (Касинец)" – център на почитта към Рилския светец във Врачанския край. Така през 2013г. маршрутът става част "Светия път".

Регионално краеведско дружество – Враца издава четириезична брошура по този повод. Финансирана е от евродепутата Владимир Уручев. Заснет е поредния филм за обителта.

През юли 2013 г. е извървян част от маршрута на "Светия път" във Врачанска епархия – отсечката *Бистреца – манастира "Св. Иван Пусти"*. Определени са местата за указателни и обяснителни табели, маркировъчни знаци по туристическата пътека – съвместно с представители на Природен парк "Врачански Балкан" (Манастирът е разположен на територията на парка).

2013 – Излиза изследването "Рилският чудотворец и Бистрешкият манастир "Св. Иван Пусти" Издание на Регионална библиотека "Христо Ботев" и Регионално краеведско дружество с финансовата подкрепа на Община Враца – фонд "Култура". Автор на текста е Калина Тодорова, с фотографиите на Васко Врачовски, Петър Петров, Боян Пищиков и худ. оформление на Станислав Стаменов, лит. редактор – Бойка Лозанска. Включени са 42 автентични разказа за св. Иван Рилски, Бистрешкия, Мътнишкия, Лопушанския, Германския и Куриловския манастир.

И в обобщен вид, ползите от реализацията на проекта за:

- *местната общност* – възстановяване и популяризиране на любим исторически, културен и духовен обект; възстановени са традиционни за местните празници, както е курбанът на Голяма Богородица; отново е достъпно място за излети и отдих;
- *за местните власти* – освен добре свършена работа по възстановяване на значим за местните обект, това е инвестиция в нов туристически продукт с всички ползи от развитието на религиозния, културно-познавателния, международния туризъм, екотуризма.

- *за широката общественост* – туристи, гости на града, поклонници – мястото е достъпно, с указателни табели и места за отдих; издадени са многоезични издания за историята и културните ценности, създадени в манастира.
- *За Регионална библиотека и културните институции:* Архивният фонд на Регионална библиотека вече притежава единствената колекция с теренни записи за манастира, направени в посочения период (над 70 записа, снети от различни информатори – по пол, възраст и образование – от град Враца, Бистрешкия манастир, Бистрец, село Бели Извор, кв. Кулата, село Горно Озорово и Куриловския, Германския и Лопушанския манастир.) Събрани са архивни фотоси и документи, докоментирани са най-последните събития, свързани с манастира (видео и аудио записи на ел. носител, фотографии) – ценен ресурс за научни изследвания на обителта от различни аспекти и области на знанието. И не на последно място визията и мисията на съвременната регионална библиотека – жизнено важен за местната общност културен институт, способен в сътрудничества и общи проекти да работи успешно за подобряване културната и обществена среда в града и региона.

2013-2014 – Част от общодостъпна дигитална колекция

Регионална библиотека "Христо Ботев" Враца е партньор по проект на Програмата за трансгранично сътрудничество между Румъния и България. Съвместно с Област Долж, Окръжна библиотека "Александър и Аристия Аман" в град Крайова и Областна администрация Враца ще бъде създадени Румъно-български културно-информационни центрове на територията на градовете Враца и Крайова, в които гражданите на двата погранични района ще могат свободно да ползват средства за комуникация – IP телефони, Интернет и видеоконферентна връзка. Ще бъде създаден един общ веб портал между двете най-големи публични библиотеки в двете погранични области – Враца и Долж и ще бъде предоставен свободен достъп до ценното дигитално богатство от колекции на двете библиотеки. Регионална библиотека "Христо

Ботев" ще се включи с 5 колекции от фонда на отдел "Краезнание", като първата е богатата архивна фонотека и видеотека с автентични записи от теренни проучвания на региона, в която влиза и архив "Бистрешки манастир". Проектът стартира през месец март 2013 година и е с продължителност 30 месеца.

Литература:

Андреев 1993: Андреев, Иван. Чудесата на свети Николай. София, 1993, 175 с.

Дуйчев 2000: Дуйчев, Иван. Заветът на св. Иван Рилски: Из архивното наследство на Иван Дуйчев. София, 2000, 251 с.

Иванов 2011: Иванов, Пламен, Тодорова, Калина, Пелова, Весела. Бистрешки манастир "Св. Иван Рилски (Пустини) – Касинец". Враца, 2011, 56 с.

Малчев 2000: Малчев, Росен. Фолклор и православно християнство (По наблюдения върху културното пространство на Рилския манастир) // Б ъ л г. фолклор, № 3, 2000, с. 52-63.

Марди-Бабилова 1973: Марди-Бабилова, Велда. Манастирът "Св. Иван Рилски – Късинец (Пустини)", Врачанско. Оценка НПК. Машинопис, 1973, 14 с.

Свети места 2009: Свети места: Църквите и манастирите във Врачанския край. Състав. Калина Тодорова, Силвия Врачовска. Враца, 2009, 240 с.

Тодорова 2013: Тодорова, Калина. Рилският чудотворец и Бистрешкият манастир "Св. Иван Пустини". Враца, 2013, 254 с.

Фол 2003: Фол, Валерия. Древна Тракия: Мълчанието проговаря. София, 2003, 64 с.

Текущата национална библиография на Република България като информационно-търсеща система (ИТС)

*Доц. д-р Александър Ковачев
ВТУ "Св. св. Кирил и Методий"*

Текущата национална библиография на Република България е явление с близо 130 годишна история; събитие, което надявам се ще бъде отбелязано подобаващо през 2017 г. В далечната 1897 г., министърът на народната просвета, писателят Константин Величков, внася за обсъждане в Народното събрание, проект на закон за депозит. Той е приет единодушно от депутатите и на 22 февруари, същата година в "Държавен вестник", брой № 41 е публикуван "Закон за депозиране печатни издания в народните библиотеки"¹. Това е бележната дата за "твърде крехкото" по онова време библиотечно дело, библиография, книгознание и най-вече за нормативната уредба в годините след Освобождението. Въпреки съществуването на закона, до девети септември 1944 г., а и няколко години след това (близо петдесет годишен период), той не дава очакваните резултати, на които се надяват нашите библиографи от миналото, академик Александър Теодоров-Балан, академик Никола Михов, академик Никола Начов и други.

Коренна промяна, касаеща изпълнението на закона за запазване на българската книга, настъпва след 1947 г., когато започва неговото стриктно прилагане, наред с периодичното издаване на "Български книгопис" от Народна библиотека – София.

Преломен момент в развитието на текущата национална библиография настъпва през 1974 г., когато е създадена нова структура с наименование Национална библиография на НР България. Изданията ѝ са представени в осем серии, от която година реално мога да си позволя да я разглеждам като информационно-търсеща система на приемливо съвременен равнище. Защо се връщам към всичко това?

Поради фактът, че българската текуща национална библиография е с дълга история, изпълнена с много проблеми, пери-

¹ ЗАКОН за депозиране печатни издания в народните библиотеки // Д ъ р ж . в е с т н и к , № 41, 22 февр. 1897, с. 2-3.

петии, от различни фактори. Едно от тях е неханието на буржоазните правителства, през този труден за държавата следсвобожденски период, за българските книги и библиотеки. Народна библиотека "Васил Коларов", на която неколкратно е сменяно името ѝ по това време, също не изпълнява достатъчно съвестно ангажиментите си предвид изискванията на закона. Съществува известно "преплитане" между функциите на библиотеката, с тези на Български библиографски институт, както и на редица други неуредици, с отдавна известни коментари по този въпрос. Фактори изпълнени с негативно значение, които не ми позволяват да проследя темата по начин, който е редно да бъде – от самото ѝ начало до днес.

Естествено по темата, свързана с българската национална библиография, като история на възникването ѝ, теоретици, практики, развитие през този не малък период, съвременно състояние, перспективи, периодичност, обхватност и пр., са изписани безброй много страници в самостоятелно издадени книги, периодични сборници, списания и др. Прочетени са много доклади, статии, научни съобщения, споделени на различни по вид научни форуми в страната и чужбина, което означава, че моята основна и главна цел е да пропусна всичко това, като спра вниманието си на конкретен въпрос, а именно: Как изглежда българската национална библиография, като информационно-търсеща система и да направя опит да представя нейната структурна схема.

Тук е необходимо да се имат предвид следните фактори: от 1974 г., когато са обособени, както споменах и по-горе, осемте ъ серии, до 1997 г. тя е публикувана на хартиен носител на информация, със съответната периодичност, двуседмично, месечно, кумулативни журналы за пълна годишнина и т.н., както това е записано в многократно променяният закон за депозита След тази година, тя вече е в електронен формат, което означава, че е още по-достъпна за голям брой ползватели; възможно е да се говори повече за нейната основна функция – информационно-търсеща система на съвременен електронен език.

Считам за неуместно да анализирам библиографският запис като източник на информация, тъй като това не е темата на настоящата разработка, а за него присъстват необходимите стандарти: БДС 15419-82 "Библиографско описание на книгите"²; БДС

² БДС 15419-82 Библиографско описание на книгите. 56 с.

2497-87 "Библиографски данни в книгите Т 62 : Офиц. изд."³; БДС 14569-88 "Библиографски данни в периодичните издания"⁴, за сериите 4, 5 и 6, както и публикуваният през 2012 г. "ISBD Международен стандарт за библиографско описание. Консолидирано издание".⁵

Умишлено не се спирам и на различните по вид помощни показалци, неотменен елемент от справочно-методичния апарат на осемте серии от националната ни библиография, които са повод за следваща разработка в тази насока. Представям структурната схема като съвременна информационно-търсеща система от двадесет и първи век.

1. Характерни черти на текущата национална библиография.

- Цялостност.
- Наличие на подсистеми.
- Връзки вътре в системата.
- "Класически" вид на структурата (по серии, помощни показалци, справочно-методически апарат).
- Периодичност.
- Йерархичност.
- Неразривно единство между елементите (организираност).
- Присъства потребител – библиотекари, библиографи, читатели.
- Притежава вторични системи.
- Основен източник на информация е библиографския запис.

Според твърденията на ст.н.с. Кремена Зотова⁶ в статията ѝ "Към въпроса за определението на видовете библиографии", националната библиография притежава свои основни и допълнителни белези, които ще си позволя да систематизирам по следният начин:

2. Основни белези на Текущата национална библиография.

- Териториален произход на документите – национален.

³ БДС 2497-87 Библиографски данни в книгите Т 62 : Офиц. изд. 17 с.

⁴ БДС 14569 Библиографски данни в периодичните издания. 9 с.

⁵ ISBD Международен стандарт за библиографско описание. Консолидирано издание. 2012. 268 с.

⁶ ЗОТОВА, Кремена. Към въпроса за определението на видовете библиографии / Кремена Зотова. // Б и б л и о т е к а р , 1983, № 2, с. 14-21.

- Обхват по съдържание – универсален.
 - Вид на документите – специален, смесен.
 - Социално предназначение – общ.
3. Допълнителни белези на Текущата национална библиография.
- Критерии на обхвата на документите – пълен.
 - Период на публикуване на документите – текущ, ретроспективен.
 - Метод на съставяне на библиографския запис – "de vizu".
 - Обхват на елементите в библиографското описание – пълен.
 - Начин на разкриване на съдържанието на документите – регистрационен.
 - Според класифицирането на библиографските записи – систематично, азбучно и т. н.
 - Предвид наличието или липсата на показалци – съответно сложна или проста структура.
 - Начин на публикуване на библиографската информация – първично – сериите; комулативно – общ годишен указател.
4. Структура и функции на текущата национална библиография.

4.1. Структурата е редно да се разглежда, не само като елементарна съвкупност от библиографски описания на българската литература, а като сложна информационна система от висша степен, представляваща съвкупност от различни по вид библиографски издания за национални документи с вътрешно-системни структурни връзки. Тя е на три нива:

1-во ниво е отделният библиографски запис.

2-ро ниво е организацията на тези елементи в интегрална съвкупност по различни принципи.

3-то ниво са средствата, чрез които тези съвкупности се представят на потребителите на информация.

Според изследванията на споменатата по-горе колежка, ст.н.с. Кремена Зотова, на тези основи структурата на текущата национална библиография е необходимо да се анализира в следните аспекти:

- Макроструктура (множество от библиографски записи).
- Вътрешна структура (организирано множество от библиографски записи).
- Специфична структура (система от различни по съдържание и функции на изданията от текущата национална библиография).
- Информационна структура (в кодовете на библиографският запис). Това е разположението на библиографските сведения, описания, показатели и т. н.

На всички тези въпроси, не мисля че е редно да отделям повече внимание, тъй като Зотова⁷ подробно ги е разработила в издадената още в 1982 г. монография на руски език "Оптимальная модель текущей национальной библиографии Болгарии".

4.2. Функции на текущата национална библиография.

Структурата и функциите са в тясна връзка. Функциите обуславят структурата и тя притежава полифункционален характер. Задоволява следните потребности:

- Установява факта за появата на документа. Идентифицира пълно (с физически, типологични, семантически, интелектуални страни). Това е идентифицираща функция.
- Документира действителното съществуване на документа в националния център за библиография. Това е документираща функция.
- По възможно най-бързия начин получаване на информация за документа на национално и международно ниво. Това е информационна функция.
- Информационно моделиране на всички потоци от информация в максимално възможно число на интегрални съвкупности, по признаци общи и различни. Групира, обединява, сродни по вид документи в интегрална съвкупност по различни принципи. Това е моделираща функция.

⁷ ЗОТОВА, Кремена. Оптимальная модель текущей национальной библиографии Болгарии / Кремена Зотова ; Перев. С. Влахова. – София : Нац. библ. им. Кирилла и Мефодия", 1982. – 232 с.

- Създаване на информационен архив в помощ развитието на националната ни култура, в защита на авторското право. Това е културно-историческа функция.
- Достоверна статистическа информация за общата динамика в развитието на всички потоци от документи и за различни показатели (статистически показател на издателската продукция). Това е статистическа функция.
- Обща оценка на документа. Тя служи за книжовната продукция в България. Прави се анализ, съпоставка, изводи, обобщения. Това е оценъчна функция.

От всичко изложено до този момент по настоящата тема, може да се формулира следният изводи. През настоящият двадесет и първи век, когато човечеството в световен мащаб изпитва т. нар. "информационен глад", в присъствието на Интернет пространството или както някои специалисти го назовават с термина "информационна среда"; когато в България ежедневно се издават голям брой книги (научна, научно-популярна, художествена, детска и пр. литература), с безкрайно многото за територията на страната печатни медии, националната библиография на Република България е тази, която е редно да отразява тези публикации, независимо на електронен или на книжен носител на информация. Тези именно факти я задължават, тя да се развива в бъдеще като съвременна информационно-търсеща система, която все повече да подпомага потребителите в тяхното по-бързо и ефективно обслужване, благодарение на специалното законодателство за задължителният депозит, официалният (институционален) характер на неговото публикуване и разбира се дейността на Национална библиотека "Св. св. Кирил и Методий" в тази насока.

Требичкото допълнение към проучванията на българския народен кръст

Десислава Първанова

ОКИ "Музей за историята на София"

Иван Енчев – Видю – художник, изкуствовед и краевед, посвещава една голяма част от живота си на събирателската дейност. В продължение на повече от 20 години той пътува по българските земи, за да документира българския народен кръст. Създава огромен ръкописен материал, който придружава с рисунки и обособява в голям архив. През 1933 г., малко преди неговата смърт, БАН откупува последния том от този архив¹. Приживе, поради неизвестни причини, художникът не успява да подготви нито един от своите ръкописи за издаване.

Съхраняваните в Научния архив на БАН ръкописи на Иван Енчев – Видю за българските кръстове са комплектувани в 13 тома. Поредицата започва от том II и продължава до том XIV включително. По неизвестни причини липсва Том I. Няма информация за неговото съдържание. Останалите томове са стандартен формат, подвързани по различен начин – с картон или хартия. Текстовете на II от тях са ръкописни, а на два – преписани на пишеща машина. Отделните томове представляват сбор от оригинални текстове и рисунки на кръстове с различен произход, функции и украса. В тях не се наблюдават определени принципи при подреждането на материалите.

Една преобладаваща част от тях – 939 от общо 1519 образци на кръстове са събрани и включени в издание едва през 1994 г. За него е обявен конкурс в Националния център на книгата. Съставител на луксозното издание е Надежда Тенева и колектив. В направената извадка за издаване материалите са подредени по географски принцип. Книгата е издадена от академично издателство "Марин Дринов" и има сравнително ниска цена за документалната и художествената стойност, която има.

Електронният вариант на Иван Енчев – Видю Български народен кръст, С., 1994 може да бъде открита в частно интернет издание, собственост на Wonderland Bulgaria².

¹ Иван Енчев – Видю Български народен кръст. С., 1994 г., с. 6

² Негов продукт е сайт "ОМДА" ЕООД, създаден през 1997 г. В раздел "Библи-

Български народен кръст представлява извадка – впечатляваща колекция от образци на надгробни и оброчни кръстове, които съдържат ценна информация за традициите в българското каменоделно изкуство. Към нея се прибавят и изображенията на кръстове, открити от Иван Енчев – Видю в храмовата стенопис и иконопис на манастирските комплекси и църкви. Обект на негово внимание са кръстовете в църковната утвар – върху свещници, обкови на евангелия, кандила, нагръдни накити. Твърде интересни са и изображенията на кръстния знак във везбите върху колани и ръкави в народните носии.

Проучвателят е имал свои параметри и класификационна схема за описване на обектите и образците по материал, форма, пластична украса, датировка и надписи.

Проучването е осъществено главно по време на войните и включва всички области с българско население, някои от които днес са извън пределите на България. В публикуваната представителна извадка на българския народен кръст от различните територии може да се обособи една значителна група кръстове от Софийско.

В нея са представени изображения на кръстове от селата в близост до София от края на XIX – началото на XX в. Обиколени са селата Банкя, Балша, Владая, Гайтаново, Елисейна, Искрец, Кладница, Крапец, Марчаево, Редино, Своге, Обрадовци, Кумарица (Нови Искър), Дървеница, Сливница. Авторът посещава и манастирските комплекси и църкви около София в Драгалевци, Курило, Кремиковци, Кокаляне, Шияковски манастир, манастир "Седемте престола." Включените в изданието кръстове от Софийско са 104 и могат да бъдат разделени на няколко групи.

Спрямо своето основно предназначение – надгробни паметници – 67, оброчни кръстове – 11, изображения на кръстове в храмовата иконопис и стенопис, църковната утвар, камбанарии на църкви, клепаля и др. – 20. Везаните кръстове върху шевици на колани и ръкави в народните носии от Софийско – 6, също са самостоятелна група.

отека" е публикувана и книгата на Иван Енчев – Видю. Основната заслуга за подготовката на интернет изданието принадлежи на Ияна Рекиловска, която успява да адаптира към htm – формат специфичния образен материал (http://www.omda.bg/public/bg_krast/web/vavedenie.htm)

При подробен преглед на архива на Иван Енчев – Видю се установи, че изображенията на кръстовете от Софийско, публикувани в Български народен кръст не са всички събрани от автора през годините. На страниците на ръкописите бяха открити още 97 изображения на различни по предназначение, произход и материал кръстовете. Основно се откриват в томове с №№ II, IV, X, XI, XII и XIV от архива на художника. Отново преобладаваща е групата на надгробните паметници – 39, следвани от тази на оброчните кръстовете – 16.

В ръкописите присъстват и кръстовете от разнообразен и същевременно любопитен материал. Проучвателят спира вниманието си и върху малко необичайни обекти и предмети, които съдържат в украсата си кръстовете като архитектурен или декоративен елемент. Като пример: кръст от вход – врата на църква, кръст от фасада на църква, кръст – прозорец, кръстовиден план на църква, образци на кръстови изображения от църковната утвар, върху икони и стенописи, дори изображение на кръстовете против главоболие и уроки – 42.

В горепосочените томове от архива на Иван Енчев – Видю специално за Софийско се открива ценна информация и илюстративен материал относно редица местности – оброчища и съответните оброчни кръстовете. Авторът съставя прецизно изработени таблици, в които дава подробно текстово описание на посочената местност – нейното географско разположение спрямо столицата и околните планини, името на светията или светците – патрони на оброчището и др. В повечето случаи е посочена и информация за ритуалите, които се изпълняват от свещениците и местното население по време на празника, както и основните характеристики на кръстовете. Представеният материал тук задължително е допълнен от съответната скица, рисунка или фотография на обекта.

В том II се поместена таблица № 2, отнасяща се за оброчище "Св. Спас", разположено на хълм, на изток от с. Дървеница. Авторът споменава, че на самия връх на хълма от незапомнени времена е бил забит каменен кръст. Скицата от 1914 г. представя два кръста, единият по – нов и с по – големи размери. Приложена е информация за даването на "коливо" и молитви за дъжд по време на сухите летни месеци. Отново в том II е поместена информация и снимков материал за оброчище "Св. Архангел", намиращо се по

пътя от с. Курило за Куриловския манастир. Според Иван Енчев – Видно предците на семейство от селото за забили кръста във от селото като своеобразен знак. От много години тук, на Архангелов ден, цялото село излиза за "коливо", а свещеник чете молитви. Кръстът е изработен от сив варовит камък, и е заровен с долното си крило в земята. Скицата на оброчището е от 1914 г. и показва и вековен дъб, който според автора навярно е бил посаден на това място, когато са поставяли кръста. На страниците на ръкописа от том II се рещат изображения и пояснителен текст и за още два оброчни кръста – оброчище "Св. св. Петър и Павел" в с. Мирвяне и текст за оброчище "Св. Троица" по пътя от с. Враждебна за Кремиковци. Това оброчище според автора попада в мерата на с. Челопечене. Приложената фотография е от 1924 г.³

В том X проучвателят се спира на оброчен кръст, ситуиран на север от с. Кумарица. Той представлява кръгла дебела плоча, изработена от сив точилен камък, украсена отстрани и горе с ябълки, а в долната си част с поставка, забита в земята. Оброчището е скицирано през 1920 г., а е датирано към началото на ХХ в. На север от с. Кумарица се намира оброчище "Св. Никола". Авторът дава подробна информация за изпълняваните ритуали от свещеници и местното население през летните месеци за дъжд. Основните служби са били на Никулден.

Семейството, чието притежание е оброчището, колят курбан ("коливо") и организират почерпка "за здраве" и "Бог да прости". В приложената рисунка се вижда масивна плоча с по три ябълки, разположени отляво, отдясно и на горния ѝ край. По средата ѝ са издълбани четири четвъртити отворстия, образуващи кръста.⁴ Плочата се намира под масивни дървета – брястове. Според художника оброчището е едно от най – старите в Софийско, от началото на ХІХ век.

В таблица № 1, поместена в ръкописа на том ХІ се описва местоположението на оброчище "Св. Георги", разположено на хълм в близост до с. Редино по пътя за манастир "Седемте престола".⁵ В том ХІV е публикувана таблица № 40 , която представя Клисурският манастир "Св. Петка", разположен на 6 км. от с.

³ Научен архив на БАН, ф. 1, оп. 2, инв. № 1301, Т. II., обр. 149, 150, 152, 74, 75, 79.

⁴ Пак там., т. X., обр. 100.

⁵ Пак там., т. ХІ, обр. 98.

Банкя до с .Клисура.В двора му се намира запусната гробница с каменни и дървени надгробни знаци. Предложената фотография е от 1925 г. и представя два каменни кръста, съответно от 1857 и 1886 г.⁶

В изданието Български народен кръст и в ръкописите, съхранявани в Научния архив на БАН не бяха открити изображения на оброчни и надгробни кръстове от софийския квартал Требич. При теренно проучване там бяха установени два стари кръста. Единият – традиционно ползван като оброчен в оброчището "Св. Георги" в селските гробища. Другият – мъжко надгробие, вторично използван като оброчен, в оброк "Св. св. Петър и Павел". И двата оброка са в местността "Селището" на североизток от дн. кв. Требич.⁷

Според комплектуваната документация оброчният кръст "Св. св. Петър и Павел" е от жълт пясъчник. Вероятно е дело на майстор, представител на Гинската каменоделска школа. По форма е четирикрилен, като долното му крило е отчупено и заменено с ново, а лявото – счупено и укрепено на гърба. Останалите три крила завършват с кант, който огражда вътрешно поле. В това поле релефно са изобразени две розети с точки в средата, които са вписани в кръгове към страничните крила и един кръст с точка в средата, вписан към горното ниво. От кръговете към долното крило са изобразени въжеобразни дръжки, така, че розетите и кръста са уподобени на цветя в букет. Външните стени на страничните крила завършват с по три издатини, наричани ябълки или букели.

По своята форма кръстът се аналогизира с надгробия от Ниш, Пирот, Врачанско, Монтанско от 30 – те до края на 90 – те години на XIX в. Подобни надгробия с релефна украса от вписани в кръгове розети като разцъфнали цветя с въжеобразни дръжки не са представени в каталога на Български народен кръст.

Надгробие то е преизползвано първоначално за маркиране на родов оброк, почитано е от местна фамилия – Статювци от селото. Впоследствие е обозначавал мястото, където са посрещнати руските войски на 22.12.1878 г. (03.01.1878 г. по нов стил) по пътя им към София, а също и общоселищния оброк "Св. св. Петър и

⁶ Пак там ., т. XIV., табл. № 40.

⁷ Подробно снимково и текстово документирание на паметниците е извършено от Кателина Салтирова-Павлова – гл. експерт "Култови паметници" през 2012 г.

Павел". Оброчният кръст е разрушен през 70 – те години на XX в., но върху неговите руини е продължавало изнасянето на кръста. През юни 2001 г. кръстът е възстановен в днешния му вид. На 26.06.2002 г. общоселищният курбан в чест на Св. св. Петър и Павел е съпроводен с голямо тържество, с което е осветен и открит новоизградения паметен знак. Оттогава всяка година на това място населението на Требич чества и националния празник 3 март.

Оброченият кръст "Св. Георги" е изработен от светъл пясъчник и отново вероятно е дело на майстор от Гинската каменоделска школа. По своята форма е четирикрилен, като под неговото четвърто крило релефно е очертана ниша, част от която се вижда. На лицевата страна трите крила са обканти и затварят изобразително поле, в което релефно е представен кръст, на чиито рамене са обособени кръстове, отгоре и в двете страни, а отдолу се наблюдава одебеляване. Върху горното и двете странични крила, централно е разположена по една издупина – ябълка или букел. Кръстът е ситуиран пред едно от многовековните дървета в двора на църквата.

Този кръст се аналогизира по форма и украса с едно надгробие от гробищния парк при църквата "Св. Петка" в с. Кремиковци, което е датирано най-рано през 1810 г. и е описано от Иван Енчев – Видю. В тази връзка може да се предполага, че оброчният кръст се датира от началните десетилетия на XIX век. Елипсовидното очертаване пред него с големи камъни, подсказва, че оброкът съществува преди построяването на старата църква. Според редица местни жители това е най – старият оброк за селището.

През 2012 г. двата оброчни кръста са проучени и заедно с м. "Селището" са декларирани за исторически и художествени културни ценности от местно значение, по силата на закона за културното наследство. По всяка вероятност Иван Енчев – Видю не е посетил с. Требич, защото ако е бил там би трябвало да е видял и документирал оброчището и кръста на Св. Георги.

Едно краеведческо произведение и сведенията за софийската Мала света гора

Кателина Салтирова-Павлова
ОКИ "Музей за историята на София"

В началото на 2011 г. в разговор за почитане на старите оброци¹ в софийския квартал Бистрица, о. Виктор² – председател на енорийския храм "Св. Георги Победоносец", цитираше селищно краеведско проучване и името на негов предшественик – о. Драгомир. Тогава за първи път видях екземпляр от циклостилното издание "Село Бистрица. Селищна монография" и запомних, че авторът е многозаслужил за селото и съселяните си свещеник. За живота му Горан Благоев е направил документален филм, който е представил в телевизионното предаване "Вяра и общество".

Заниманията с бистришките оброци бяха причина следващата година отново да се срещна с о. Виктор³, за да получа книгата за ксерокопиране и да се запозная по –сериозно със съдържанието ѝ. Тогава разбрах, че авторът е имал трима сина, които са учили за свещеници и са били такива. За жалост, най-големият и най-малкият, от 2007 г., са покойници. Средният – о. Васил вече десетилетия е енорийски свещеник в софийския квартал Симеоново. Според о. Виктор най-много информация за краеведското проучване, за историята на книгата и нейния автор може да даде неговият син – о. Васил.

Срещата с о. Васил⁴ се отлагаше многократно и се състоя едва в началото на ноември 2013 г. Интервюто включваше въпроси, обособени в две групи – за краеведческата книга и личността

¹ Благодаря за оказаното съдействие в работата на терен на колегите – Десислава Първанова и Дияна Цветкова.

² Из интервюто с протоиерей Виктор Нешев през януари 2011 г. о. Виктор е на 41 г. от Бистрица. За вършил е Духовната семинария "Св. Иван Рилски" в София, служил е кратко време там, след което, по негово желание, е вдъворен от дядо Николай за енорийски свещеник в храм "Св. Георги Победоносец".

³ Из интервюто с протоиерей Виктор Нешев през юли 2012 г.

⁴ Из интервюто с о. Васил на 66 г. от Бистрица. Завършил Духовна семинария в Черепиш и Духовна академия в София. Ръкоположен за дякон в софийския митрополитски храм "Св. Неделя" и 3 години – енорийски свещеник в храм "Преображение Господне" в софийския квартал Лозенец. От 10 април 1981 г. – енорийски свещеник и председател на храма в кв. Симеоново.

на неговия баща. В допълнителни разговори, бащата сподели, че не знае старите оброци и техните места, може би заради това, че млад е излязал от Бистрица. Спомена за оброка на Св. Архангел Михаил зад бистришкия храм и за двата манастира – "Св. Илия" и "Св. св. Йоаким и Ана". Спомни си, че като дете "за Герман е участвал в изнасянето на кръста, но къде, в кои местности – не знае". Разказа, че от своя баща е слушал за витошките манастири и тяхното обединение във Витошка мала света гора и за местата на витошките селищни храмове, като места на манастирски храмове и т.н.

О. Васил сподели, че пази ръкописа на краеведческата книга на своя баща. Според него проучването и събирането на материалите е продължило около 30 години, но книгата баща му е написал бързо. Ръкописът е с множество добавки в полетата и забележки за отпечатване. Около 24 години о. Драгомир не е успял да отпечата книгата си. Според сина му причината за това е, че той не е бил светско лице с партийна принадлежност.

В 1985 г. излиза циклостилният вариант на книгата. От заглавната страница става ясно, че Районният съвет за култура и читалището в Бистрица са в основата на инициативата. Авторът е записан с трите му имена – Драгомир Янков Котев, без да е отразен свещеническият му сан и титла. На следващата година, по инициатива на учителката по история в бистришкото училище – Гинка Роглева, наличните екземпляри от книгата са събрани и заключени в мазето на читалището.

След 1989 г. всичките екземпляри са продадени с цена – 3 лв. Събраните средства о. Драгомир дарява на читалището. В долната част на заглавната страница на екземпляра, останал в бистришкия храм, има надпис от ръката на о. Драгомир "Съставена 1961 г. Издадена 1985 г. Арестувана 1986 г. Пусната в продажба след 10. XI. 1989 г." Върху неговите страници, със същия почек, са направени допълнения, поправяни са и грешки. Най-вероятно този екземпляр е бил личен – на о. Драгомир. Той многократно го е преглеждал, прочитал, препрочитал и премислял текста, допълвал и поправял е ръкописно.

Монографичното произведение е от 211 страници – текст, снимки и рисунки, стандартни размери (14,5 / 22,5 см.), подвързано с бял картон, има непретенциозна лицева страна, форзаци и

заглавна страница. Предговорът, върху една страница, е направен от автора и представя емоционално мотивите за осъществяване на проучването и подготвяне на книгата в името на паметта. Завършва с нежни, но силно въздействащи думи за необходимостта от написване на "тая история, та нашите деца да има от къде да прочетат за миналото на своето село, което не е славно, но много, извънредно много е мило".⁵

В следващите "Предварителни бележки", върху 11 страници, о. Драгомир насочва внимание върху Витоша, Софийското поле и наименованието "шопи". Стреми се да представи изчерпателно планината, изключително важна в живота на бистричани. Тълкува името ѝ, дава сведения за площта, разположението, височината и строежа ѝ. Спира се на климата, споменава редки растения и билки, от животните – мечките, обстойно разглежда витошките извори. Интересни са легендите, преданията и местните истории, свързани с наименованията на витошките извори, техните места или техните пазители.

Кратко е описано полето – минало, площ, красота, климат, легенда за местно предпочитание и т. н. – половин страничка. Обяснението за това е също кратичко – "Ние бистричани малко познаваме полето защото сме шопи и много, много не излизаме въвн от селото и София".⁶ Следва авторовият опит да обясни "кои са тези шопите".⁷ Използва, от една страна, обясненията на бистришките стари хора, а от друга – т. нар. "официално мнение". Посочени са имената и становищата на К. Иречек, П. Шафарик, В. Григорович, Ив. Андреевич / Багарав, П. Р. Славейков, Й. Трифонов, на чиято основа се гради научното, наречено от автора "официално" становище.

Първата част от книгата, обозначена като историческа, е в обем от 90 страници⁸. В нея са обособени раздели с енигматични, метафорични и обстоятелствени заглавия. Проследява историята на селището, промяната на местоположението му, свързаността му с другите витошки села – Бояна, Симеоново, Дървеница, Железница, Панчарево и града София през вековете, крепостните съоръжения в Бистришкия проход, поминъка на местното население

⁵ Котев, Др. Янков, Село Бистрица. Селищна монография, С., 1985, Предговор

⁶ Пак там, стр. 13

⁷ Пак там, стр. 13 – 17

⁸ Пак там, стр. 19 – 119

ние, времето на чуждото завоевание, вековете на чуждото господство, представени са дори епидемиите и началото на свободния живот .

В дълги списъци са изредени старите свети места, старите родове и лични имена, имената на свещениците, служили в бистришкия храм, църковните настоятелства, видните местни жители и техните заслуги. Представени са археологически и нумизматични находки, икони и богослужебни книги с важни надписи и приписки. Отделено е внимание на килийното и светско образование, на читалищния живот, на кооперативното движение.

Приведени са много конкретни научни факти и становища от последните десетилетия на XIX в., както и такива от началото на XX в. Цитирани са имената на В. Атанасов, В. Д. Стоянов, К. Иречек, В. Миков, Ив. Снегаров, Ст. Станчев, Ив. Велков, Ант. Монеджикова, привеждани са извадки от статии, студии и монографии. Посочени са трите имена и възраста на местните жители, които са били информатори на автора и чиято информация – легенди, предания, песни и местни истории, е използвана в отделните параграфи.

Втората част от книгата – "Етнографска"⁹, е с обем от 66 страници и представя традиционната култура на бистричани, както и някои промени и осъвременявания. Както в първата част и тук са обособени раздели, твърде различни по обем. Първоначално, бегло е представено бистришкото землище и споровете за мери, след това – върху няколко страници, са разгледани поминъчните занимания. Обстоятелствено е разгледана културата на бистричаните. В отделни параграфи са представени домовете, дворовете, подредбите, храненето и външния вид на местните жители.

Самостоятелни раздели са посветени на характера на местното население, на обществените му дела, веселбите, носиите, религиозните празници и суеверията. В раздела "Обичаи" обект на внимание са седенките народните приказки, кръчмите, "погачите", кръщанета, сватби, погребения, баяния, гледачки, клетви, народна медицина и метеорология. На много места са посочени имената на информаторите. В последния раздел, озаглавен "Околностите на Бистрица", първи са сведенията за селищния площад и двете махали.

⁹ Пак там, стр. 111 – 177

В параграф "Местности" са изброени наименованията на 139 местности. Локализирани са съобразно центъра на селото и е изяснена етиологията и етимологията на техните наименования. В този параграф е и списък на 37 оброчища и кладенци в околностите на Бистрица. Посочени са местата им, пояснени са наименованията им, описани са забележителностите и са представени лицата и родовете, които ги стопанисват.

Няколко реда са отделени на гробища, а след това по азбучен ред са посочени и е пояснен произхода на 57 стари родови имена. Никъде в този раздел не са посочени имена на местни жители – информатори за о. Драгомир. Не е ясно в 60-те години на ХХ в. всички бистричани ли са наясно с традиционната топонимия и ономастика

Следва "Част III Приложения" с подзаглавие "Бистришки народни песни".¹⁰ На 15 страници са текстове с три обобщаващи заглавия – "За Витоша", "Коледарски" и "Лазарски". Посочени са три певци, които пеят за Витоша, за Богдан юнак, боляр Петър, Петър книжовен, светогорски бел манастир, светена вода, Будим града, Косово равно поле, Ихтиманско поле, манастир у Урвич, Витошки манастир, Иван Шишман, Марко Велики, Софийска царица, и т.н. След песните е забележка от автора, според която в Бистрица могат да се запишат още множество народни песни, "но все в същия дух и форма"¹¹.

Към тази част е и списъка на използваната литература. В него е обозначена собствеността върху книгата и по този начин може да се предположи в кои библиотеки е чел автора и с кои български учени е контактувал. Най-вероятно о. Драгомир е ползвал НБ "Св. Св. Кирил и Методий", Библиотеката на Археологическия музей, Библиотеката на БАН, Синодалната библиотека. Може да се предположи, че е бил в делови и приятелски контакти с Васил Миков, Петър Динев, Иван Снегаров, Никола Мавродинов, Матей Георгиев, Й. Трифонов и др.¹² Посочил е заглавия от собствената си библиотека, както и книги на свещеник Кирил Стоев.

В Приложението има раздел, който авторът е озаглавил "Фигури към "Селищната монография" за с. Бистрица – Софийска

¹⁰ Пак там, стр. 181 – 196

¹¹ Пак там, стр. 196

¹² В интервюто от началото на ноември 2013 г. о. Васил тихо и скромно споделя, че баща му "е познавал всички и са му били приятели"

околия". В него е комплектувал своите чертежи, рисунки и снимки, за онагледяване и допълване на текста.

Краеведческата книга за Бистрица представя о. Драгомир като добър познавач на местната география, история, археология, фолклор, традиционна култура на бита, топонимията и ономастика. Изобилието на конкретна информация е придружено с употребата на установени научни становища и правилни лични преценки, резултат от висока обща култура и продължителна проучвателска работа. Езикът е точен стилът – правилен. Тази книга се оказва особено важна за о. Драгомир по различни причини, които се коренят в неговия живот, свещенослужение, отношение към хората, разнообразни занимания и контакти.

О. Драгомир е роден през 1911 г. в Бистрица в семейството на началника на пощата в Панчарево. Баща му работил много и се придвижвал пеша всеки ден от Бистрица до Централна поща в София, от там до Панчарево, а вечерта – отново до Бистрица.¹³ В 1932г. Драгомир Котев завършва Духовна семинария, жени се и в 1934 г. е ръкоположен за свещеник в храм "Св. Георги Победоносец" в Бистрица. В годините, за които се твърди, че било невъзможно да се уреди живота на църквата в България, о. Драгомир е не просто свещенослужител, а развива огромна храмостроителна, иконописна и стенописна дейност в родното си село.

От края на 40-те до края на 60-те години на XX в. едновременно възстановява селищния храм и манастирите "Св. св. Йоаким и Ана" и "Св.Илия". Строи храмови и жилищни сгради, огражда дворове, подновява чешми, аязма, порти и камбанарии. Проектите обикновено са негови, материалите и превоза им урежда с управниците на селото, а строителите – доброволно даряват труда си в селищния храм и на манастирските постройки.

Новопостроените храмови сгради той украсява с икони, които сам изработва. о. Васил споделя, че баща му е завършил курс по иконопис в Богословски факултет, обичал е да рисува, отделял е цялото си свободно време на това занимание, давал е цялата си свещеническа заплата за да си купува необходимите материали и е изработил множество икони. Рисувал е икони за олтарите и иконостасите и такива, които е подарявал по различни

¹³ Из интервюто от началото на ноември 2013 г. с о. Васил.

поводи на своите съселаяни. о. Васил е на мнение, че все още могат да се намерят икони, рисувани от баща му в бистришки домове .

В храма "Св. Петка" на манастира "Св. Илия" о. Драгомир е изработил самостоятелно два стенописа, един срещу друг – образа на бистришкия ктитор Младен Амзин и шопска празнична сцена. По инициатива на о. Драгомир и с негова помощ в селищния храм са изписани софийските Св. Георги и Св. Никола в местна, шопска носия. Много от резбите в храмовете също били дело на свещеника.

О. Драгомир е автор на много пейзажи и поетични произведения. Свирил е на три инструмента, практикувал църковното песнопение, отнасял се с еднакво уважение към традиционните народни и модерните песенни творби. Контактувал е с много и различни хора, отнасял се е с уважение към тях, имал е помоща и обичта им.

През 2001 г. по случай годишнина от смъртта на о. Драгомир и в негова памет в НДК е устроена голяма изложба на създаденото от него – икони, картини, стихосбирки. Инициативата е на издателя и редактор Георги Тодоров. Няколко години по-късно, отново в памет на о. Драгомир, издателят събира в читалището жителите на цялото село. На видеостена представя епизоди от живота на свещеника и създаденото от него. Всички присъстващи доброволно даряват по 3 лв. за ново издание на краеведческата монография за с. Бистрица. В навечерието на 100 годишнината от рождението на свещеника, през 2011 г., монографията все още не е преиздадена. Две години по-късно наследниците не са информирани за начинания в тази насока.

Новото издание на книгата на о. Драгомир – една мъдра личност с благодетелен, достоен и щастлив живот, ще разшири кръга на запознатите с историята на Бистрица и традиционната култура на нейните жители. Нормално би било съвременните бистричани да пазят в домовете си екземпляр от книгата на о. Драгомир, т.е. знанието за миналото и предшествениците така както са почитани през годините подарените от него икони. Конкретните сведения, интересните теми, авторовите разработки в раздели и параграфи биха могли да са полезни на много специалисти – хуманитаристи в техните проучвания и да предизвикат техния интерес към книгата и автора.

В този контекст за историците би била важна темата за Софийската мала света гора и нейната разработка в "Част I Историческа"¹⁴. Разделът е озаглавен "Витошка легендарна мала света гора – Св. Илия или Св. Петка, за старините" и е с обем 12 сраници. Авторът е анализирал археологически и нумизматични разкрития и находки, местни легенди, предания и песни. Изказва предположения за типа на стари градежи и тяхното местоположение. Пояснил е и е свързал основно старите бистришки местности – Калугерови ливади, Мали дол, Ширината и периметъра на днешния селищен храм.

Аналогизирал е античното и средновековно строителство в Бистришкия проход с това при Бояна, Кокаляне, Герман. На мнение е, че българските владетели поддържали старите крепостни съоръжения и строили манастири в близост с тях, за да бъдат "под близка защита на крепостната войска в мирно и военно време"¹⁵. По този начин във Витоша са издигнати 14 манастира, които влезли в обединение начело с Бистришкия манастир "Св. Георги". Авторът предполага, че в обединението влезли манастирите от седем местности около Бистрица – Църква, Ширината, Край село, Мали дол, Дабъето (с две черкви), Манастирището, Черковището (към Железница), Кокалянският и Драгалевският манастири, Боянската и Симеоновската църкви, както и оброчището до новата църква в Бистрица. Храмовете в това обединение, според него, били стенописвани по подобие на Боянския.

В следващите страници, авторът допуска, че обединението от 14 манастира е имало по-широк периметър – към Кладница, Попово, Боснек, Чуйпетлово. И при двата случая Бистришкият манастир "Св. Георги" е опоменат като лаврана манастирското обединение. В Средновековието Бистрица било манастирско или вакъфско село. Неговите жители се препитавали със специални дейности – били въглищари, рудари и т.н. По-късно в бистришки манастирски имот бил разположен монетния двор на местния османски владетел.

Обединението – Малата света гора по Витоша около София, е подобно на Атонското и не било единствено в средновековна България. На автора са известни Сливенското и Ямболското

¹⁴ Пак там, стр.45 – 57

¹⁵ Пак там, стр.46

манастирски обединения, поддържани от българските владетели заедно с крепостните съоръжения. В края на XIV в. българските владетели разчитали на богатите от производство, търговия и обдаряване манастири от Витошкото обединение над София. В продължение на две десетилетия със защитниците на витошките крепости владетелите се сражават с османските завоеватели във витошките проходи, подпомагани от манастирите.

Според местните предания и легенди важните бистришки манастири в Калугерови ливади и Мали дол са приютили книги, документи и богатства на последните български владетели. Това би била основна причина за тяхното разрушаване, ограбване и унищожаване. Местното население почита местата им с оброчища, поддържани от старите бистришки жители и родове.

Знаменити личности – библиотекари

Доц. д-р Елена Георгиева

ВТУ "Св. св. Кирил и Методий"

В различни епохи от историята на обществото библиотеките са работили много видни личности като библиотекари. Мнозина от тях са били за кратко или за по-дълго време библиотекари, но всички те са служили вярно на книгата и просвещението, на предоставянето на информация, на научни, художествени, религиозни идеи и ценности.

Някои от тези видни личности са били държавни и религиозни дейци, философи, музиканти, писатели, просветители, учени. Бележити в някоя област на науката, литературата, обществената дейност или изкуствата тези известни личности са допринесли за устройството и дейността на библиотеките. Те притежавали знания и умения, владеели чужди езици, някои имали и научни степени, но същевременно дълбоко са оценявали обществената важност на тази професия. По думите на известния съветски поет Самуил Маршак: "Библиотекарите са хора, животът на които минава между книжните лавици и читателите. Без преувеличение може да се каже, че болшинството от тях са хората, свързали своята съдба с книгата – не по сметка, а по любов". Тази част от живота на прочутите личности не е много известна, но тя е осмислила дейността на институцията библиотека и ѝ придала блясък и значимост.

Имената на всички тези прочути хора са толкова много, че трудно могат да се изброят всички. Любопитно е да научим или да припомним за някои от тези личности, ограничавайки се от древността до началото на XIX в., работили като библиотекари или съдействали за утвърждаването на библиотеката в обществото:

Лао Дзъ (604 пр.н.е. – 531 пр.н.е.) е древнокитайски философ. Работи като пазител в царската библиотека и архив на държавата Чжоу в Древен Китай. Тук се среща с Конфуций, който става негов ученик.

Истинското му име на Лао Дзъ е Ли Ър. Получава прозвището "Лао Дзъ", което означава "Стария мъдрец" или "Стария младенец", според неговите последователи – даоистите. Лао Дзъ

написва трактат от пет хиляди йероглифа, известен като "Канон за Пътя (Дао) и неговата блага сила (Дъ)" – "Дао дъ дзин".

Лиу Хин (Лиу Хан) (около 50 г. пр.н.е. – 23 г.) китайски астроном, историк и редактор по време на династия Хан (207 г. пр.н.е. – 220 г.), която по време на своето царуване създава три императорски библиотеки.

Лиу Хин е уредник на имперската библиотека и е първият, който се създава библиотечна класификационна система и първата система за книжна анотация в Китай. По това време библиотечният каталог е написан на свитъци от фина коприна и се съхранява в копринени торбички.

Зенодот (321 г. пр.н.е. – около 260 г. пр.н.е.) е древногръцки филолог и поет, коментатор на Омир, Хезиод, Анакреон и Пиндар. Основател на науката текстология. Той е първия библиотекар на Александрийската библиотека. В неговите задължения влизала и оценка на качествата на постъпващите в библиотеката ръкописи и поправяне на грешките в тях.

Зенодот получава покана от египетския владетел Птолемей I Сотер за работа като библиотекар и същевременно възпитател на наследника на престола.

Калимах (около 310 – 240 г. пр.н.е.) Поет и учен, работил в Александрийската библиотека повече от 20 години по времето на египетския владетел Птолемей II. Написал над 800 научни трудове по история, граматика.

Калимах е създал и уникален каталог на библиотеката от 120 книги (Pinakes), в който били представени основните произведения на древногръцките автори и техните биографии. Калимах се стараел да открие името на автора, ако било неизвестно. Когато не било известно заглавието на съответния труд, Калимах сам съчинявал заглавието.

Уникалният труд на Калимах "Таблицы за тези, които просияли във всички области на знанието и трудовете, които те съчинили" за съжаление не е запазен, но заради него е наречен баща на библиографията.

Аполоний Родоски (ок.295 пр.н.е. – ок. 215 пр.н.е.) е древногръцки епически поет и граматик. Работи в Александрийската биб-

лиотека. Аполоний напуска Александрия, обиден от критичните бележки на учителя си Калимах към най-известното му произведение поемата "Аргонавтика", посветена на похода на аргонавтите в търсене на Златното руно. Установява се на остров Родос, където преработва своята епическа поема и започва да се подписва като Аполоний Родоски. В периода 260 – 247 г. пр.н.е. Аполоний се връща в Александрийската библиотека като главен библиотекар и едновременно е един от възпитателите на Птолемей III. Аполоний Родоски е автор на критичен трактат "Срещу Зенодот" – първия управител на Александрийската библиотека.

Ератостен (276 пр.н.е. – 194 г. пр.н.е.) древногръцки математик, географ и астроном, възпитател на престолонаследника Птоломей IV.

Ератостен оглавява Александрийската библиотека, най-големия научен център на древността, повече от 40 години. Той е един от най-забележителните учени и писатели на елинизма. Ученик е на Калимах. Занимава се с филология, хронология, математика, география, астрономия.

Той е създател на географията и пръв въвежда названието на тази наука. Негово дело са методика за съставяне на географските карти и календар, който наричаме днес юлиански. Изчислява пръв в света радиуса на Земята.

Ератостен съставя списък на олимпийските победители и хронологична таблица на олимпийските игри, като същевременно в нея е датирал известните политически и културни събития в четиригодишните периоди между олимпиадите.

Животът му завършва трагично в слепота и глад.

На неговото име е назван кратер на Луната.

Клавдий Птолемей (85 г. – 165 г.) египетски учен, географ, астроном, астролог, много години главен библиотекар на Александрийската библиотека. Птолемей IV

Определят Клавдий Птолемей като един от най-големите учени на всички времена, за астрономията, географията и астрологията : "това, което е Архимед за физиката, Платон за философията и Хипократ за медицината".

Основното му съчинение "Велико построение" или "Алмагест" е своеобразна енциклопедия на всички систематизирани знанията и постижения на древните учени в областта на астрономията. Клавдий Птолемей оформил геоцентричната система на света: "Небосводът има кълбовидна форма и се върти като кълбо, Земята е кълбо и е разположена в центъра на света". Тази система властва в астрономията цели 14 века до времето на Коперник.

"География" на Клавдий Птолемей е най-известното географско съчинение през античността и остава ненадминат авторитет до епохата на Великите географски открития. В книгата, определяната като безценен паметник на античната литература, той рисува картата на звездното небе и очертава географските координати на известния дотогава свят. Тази карта се използвала повече от 1400 г. Най-старият запазен атлас от ръкописни карти е негов.

Клавдий Птолемей пише един трактат върху оптиката, чието влияние се простира чак до XVII в., един философски труд – *"Върху критерия и основната функция на душата"* и една творба в областта на музиката – *"Хармония"*, която дава съществен принос в развитието на музикалната теория през XVI век

В неговите ръкописи били открити сведения за ранната история на славяните и прабългарите.

Св. Лаврентий (*Laurence the Librarian*) (III в.) архидякон на Римската църква, обявен за небесен покровител на библиотекарите и архивистите.

Роденият в Испания, но възпитан и образован в Рим, Лаврентий е назначен от папа Сикст II за пазител на църковните съкровища, в това число и на ценните книги. Задълженията на архидякона били свързани с църковното богослужение, с управление на църковното имущество, с подпомагането на бедните и бездомните.

Император Валериан, управител на Рим, заповядал да бъдат конфискувани съкровищата на църквата. Младият пазител не се подчинил и бил изгорен на бавен огън върху метална решетка.

Символите на св. Лаврентий, с които го изобразяват, са разтворена книга и решетка.

Константин-Кирил Философ (827 – 869) Заедно с брат си Методий са свети равноапостоли и славянобългарски просветители, създатели на първата славянска азбука – глаголица през IX в. На 30 декември 1980 г. папа Йоан Павел II ги обявява за съпокровители на Европа.

Кирил получил блестящо светско и религиозно-нравствено образование в Магнаурската школа в Константинопол, Византия, владее на високо ниво много езици, изучил трудовете на св. Григорий Богослов, за което получил званието Философ (мъдър).

Около 846 година Кирил се замонашва. Назначен е за преподавател в Магнаурската школа и за хартофилакс – главен библиотекар на патриаршеската библиотека в катедралата "Света София" в Константинопол. Напуска високия по онова време пост с много административни задължения и се оттегля в манастир. Заедно с брат си Методий, също високо образован, участват в различни дипломатически и религиозни мисии, работят по създаване на първата славянобългарска азбука.

Кирил и Методий са канонизирани като светци за превода и популяризирането на Библията на старославянски език и разпространяване на християнството сред ранносредновековните славянски народи.

Анастасий Библиотекар (ок. 810 – 879) римски църковен деятел, писател, историк и преводач. През 867 г. папа Адриан II го назначава за библиотекар на Римската църква и ръководител на папската канцелария. Този пост той заемал и при папа Йоан VIII. Проявява се като ревностен последовател на идеята за водещата роля на римската църква в световната история и дълги години определял политиката на римската църква, особено по отношение на константинополската. Отявлен противник на константинополския патриарх Фотий, Анастасий Библиотекар оказал поддръжка на Константин – Кирил Философ и Методий по време на тяхното пребиваване в Рим през 867 – 868 г.

Отговорите на папа Николай II по допитванията на българите били подготвени от Анастасий Библиотекар, който пише: "българите бродели между Илирик и Тракия преди да се узнае за тях" през 498 г.

Считал за свое признание да бъде посредник между двата християнски свята – православен и католически. Превежда документите от IV константинополски събор, постановленията на II Никейски църковен събор, както и много житийна, историческа и религиозна литература. Участник в написване биографиите на папа Николай I и папа Адриан II.

Ричард де Бъри (1287 – 1345) английски държавен деец, бенедиктински монах, епископ, най-великия библиофил на Средновековието, приятел на Франческо Петрарка и много други учени и писатели от тази епоха. **Светското му име е Ричард Онжервил.** Завършва Оксфорд. Бил е възпитател на бъдещия английски крал Едуард III.

В продължение на няколко години е бил пазител в университетската библиотека в Оксфорд. Набавял ценни ръкописи от английски манастири или поръчвал тяхното преписване. Притежавал една от най-богатите частни библиотеки на Англия с фонд от 1500 книги, за която набавял книги при дипломатически посещения в Италия, Германия, Франция. Смъртта му попречила да я подари на Оксфордския университет за ползване от студентите. Неговата колекция става основа на библиотека към новия Дърам Бенедиктинс колеж, който сега е част от Тринити колеж на Оксфорд, благодарение на неговия наследник на епископския пост. Книгите остават в тази библиотека до разпускането на колежа по време на крал Хенри VIII. Библиотеката е разпръсната в други две университетски библиотеки и части колекции.

Ричард де Бъри е автор на "Philobiblon" (Възхвала на книгите или Филобиблон) – най-стария паметник и определяна като енциклопедия на средновековното библиофилство, ръководство за притежатели на лични библиотеки и като оригинално изследване за ползата от четенето и любовта към книгите. Книгата на Ричард де Бъри "Филобиблон" била замислена като завещание, своеобразна инструкция за ползване на библиотеката, химн на книгата, библиотековедско изследване и автобиографична повест. Книгата е написана на латински и се състои от пролог и двадесет глави, в които описва своето разбиране за набавяне и събиране на книги. Например: Каква трябва да бъде разумната любов към книгите; Как трябва да се определи цената на книгата при покупка; Кому принадлежи правото да бъде почитател на книгите и др. В книга-

та включва и наставления към студентите за опазване на книгите: да не се пише по полетата, да не отбелязват места в книгата със сламки, да не подчертава с нокът на ръката. Книгата е отпечатана за първи път в Кьолн, Германия през 1473 г., а през XIX в. е преведена на други европейски езици, например, на английски език излиза едва през 1888 г. в Лондон.

Федерико да Монтефелтро (1422 – 1482) ръководител на военен отряд, управител и херцог на града-държава Урбино, Италия, учен, покровител на изкуствата. По време на своето управление създава един от великолепните архитектурни ансамбли в Европа в Урбино.

Запален колекционер на ръкописи, той събрал повече от хиляда ръкописи в личната си библиотека. Монтефелтро не възприемал печатните книги, които били резултат на "механично изкуство". Формулирал изискванията към библиотекаря на XV в. Библиотекарят е длъжен да следи за реда в библиотеката и опазване на фонда от повреди, да води каталозите и да регистрира раздадените манускрипти в специална книга. Да бъде образован, да притежава представителна външност, приятен характер и красноречие.

Максим Гъркът (Максим Грек) (ок. 1470 г. – 1555 г.) известен православен проповедник, публицист, преводач, "светогорски мъдрец", "премъдър книжовник", философ.

Грък по рождение със светско име Михаил Триволис. Учи във Венеция, Флоренция, където се сближава с видни дейци на италианското Възраждане. Максим Грък бил ученик на Йоан Ласкарис и последовател на Саванарола. Особено приятелски били отношенията му с венецианския печатар Алдо Мануций, издател на произведенията на класиците.

Няколко години е служил като библиотекар на автора на книгата "Реч за достойнството на човека" и племенник на Пико дела Мирандола.

Максим Гъркът приема монашество в руския Ватопедски манастир на Атон. Оттам е изпратен в Москва по искане на руския княз Василий III да се занимава с преводи на християнска книжнина. Заминава за Русия с други двама монаси-книжовни-

ци Неофит и Лаврентий, който бил българин. В Москва Максим Грък бил приет от великия княз и митрополита на руската църква с голяма почит. Максим Грък не знаел църковно-славянски език, но като високо образован духовник, владееш други езици бързо усвоил руския и църковно-славянски езици. Първият превод, който направил, бил на Псалтира, приет и оценен високо от руската светска и духовна власти. След приключване на превода неговите спътници заминават за Атон, а Максим Грък не получава разрешение от княза и митрополита на Москва. Той продължава да превежда богослужевна книжнина, да поправя, по желание на княза, текстовете на Триода, Часослова, Апостола и празничния Миней.

Прави опис на книгите на богатата великокняжеска библиотека.

Максим Грък е оставил обширно литературно наследство, повече от 150 заглавия: проповеди, публицистични статии, философски и богословски разсъждения, преводи и др. Той пренася в Русия постиженията на византийското филологическо образование, предимно тълкование и критика на текста и граматиката. Написал редица работи по фонетика: "За гръцките гласни и съгласни, за сричките, за надстроечните знаци гръцки и славянски", "Тълкуване на имената по азбуката", "За пришелците – философи" и др.

На редица църковни събори в Русия след 1525 г. Максим Грък е обвиняван в поправка на църковните книги, в написването на изобличителни литературни произведения за земевладението на руското духовенство, за несъвършенствата на руския религиозен живот, за разбирането му за канона и догмата и др. Осъден е на 20 годишно заточение в манастир, лишен от правото да посещава църковна служба, впоследствие преместван в други манастири при по-облекчени условия и право на църковна служба. Умира в Русия без да успее да се върне в Атон.

Габриел Нод (1600 г. – 1653 г.) известен френски книжовник, професор по медицина, езотерик, философ, библиограф, библиотекар на кардиналите Ришельо и Мазарини, на шведската кралица Кристина.

Наричат го "най-забележителният библиотекар на всички времена и народи". Още като студент по медицина в Сорбоната

бил поканен да въведе ред в библиотеката на Анри де Месма, съветник на френския крал. Методично и педантично формирал фонда на повернатата му библиотека, която достига фонд 14400 т. Той налага принципа в библиотеката да има трудове от всички отрасли на знанието в оригинал или в добър превод, с много добри коментари и да бъдат добре запазени екземпляри. За целта пътувал в различни страни и съвременниците му казвали, че опустошавал книжарниците. В библиотеката трябвало да има не само книгите "на най-важните древни и съвременни автори", но и на всички автори "внесли нещо ново в науката". Религиозните книги считал, че трябва да представят не само християнството, но и другите световни религии.

Специално внимание отделял и на обзавеждането на библиотеката със съответната библиотечна мебел, за която сам изработвал чертежите.

През 1627 г. Ноде публикува своя основополагащ библиотековедски труд "*Съвети за устройството на библиотеката*", преведен на много европейски езици. В своето съчинение той дава препоръки по формирането на фонда, библиотечната класификация, изискванията към съставянето на каталозите, по опазване на книгите от влага и др.

Габриел Ноде поставя надпис на ръководената от него библиотека: "Достъпна за всички желаещи да влязат тук за занимания". Той е един от първите европейци, лансирали идеята за нов тип обществена библиотека, гарантираща на всички свободен и демократичен достъп до фондовете.

Антонио Малиабекки (1633 – 1714) италиански учен, библиотекар и библиофил.

За него казвали, че прочел и запомнил всичко в най-голямата и най-известната в онези времена библиотека Лауренциана във Флоренция, където работел като библиотекар. Притежавал феноменална памет и свой метод за бързо четене. Така запомнил и съдържанието на каталозите на всичките големи европейски библиотеки.

Историята разказва, че веднъж Великият Тоскански херцог Козимо III де Медичи потърсил някаква книга, на което Малиабекки веднага е отговорил: "Не е възможно да се достави тази кни-

га. Тя съществува само в един екземпляр. Намира се в библиотеката на султана, от входа вдясно във втория шкаф седми фолиант".

Странял от предложението за луксозен живот в двореца на херцога. На книгите отдава живота си, труда си, всичките си средства. Живял в нищета и сред своите книги. Той е оставил личната си библиотека, която наброявала около 40 хиляди книги и 10 хиляди ръкописи на жителите на Флоренция.

Готфрид Вилхелм фон Лайбниц (1646 – 1716) немски философ, математик, физик, изобретател, юрист, историк, езиковед, астролог и библиотекар.

От 1690г. в продължение на 23 години ръководи Придворната библиотека във Волфенбютел, която през XVII в. била най-голямата в Европа и света. Същевременно ръководи и в Хановър Придворната библиотека на херцозите, чийто историограф е. В тези две библиотеки Лайбниц претворява своите библиотечни идеи.

Библиотечната дейност на Лайбниц е огромна, някои негови идеи не били реализирани, но той е един от учените на своето време допринесъл много за развитие на библиотеките и библиотечната теория. В своите трудове той е разработил цялостна концепция за научната библиотека, Един от елементите на тази концепция е необходимостта от подготовка на анотирани списъци на новите издания за всяко полугодие. Според него библиотечният фонд трябва да представя интелектуалните и научни ценности на обществото с енциклопедичен обхват на всички знания. Той разглежда книгите и библиотеките като инструменти за получаване на информация и утвърждава библиотеката като едно от звената на интегрираната система, включваща архиви, издателства, типографии, учебни заведения, научни и културни учреждения. Предлагал създаване на своден каталог на библиотеките в Германия и на особен тип библиотека, в която да се съберат книгите, нужни на обществото.

Лайбниц предлагал за Франкфуртския и Лайпцигския книжни панаири изготвянето на обзорни каталози, които да включват биография на писателите, анализ на тяхното творчество, анализ на представеното произведение и откъси от него. По този начин, по негово мнение, правителството можело да получи информация

за идеите, които се разпространяват в обществото, и дори да ги контролира.

Освен с областта на библиотечната дейност Лайбниц, в сравнение с други учени, работили като библиотекари, оставя забележителен принос в много и различни области на науката: основател и пръв президент на Бранденбургското научно общество (Берлинската академия на науките); създател на проект за създаване на Руската Академия на науките по идване на руския цар Петър I; създател на диференциалното и интегрално изчисление и на първата механична сметачна машина; в областта на астрономията доказал връзката между колебанията на барометъра и времето в природата; разработва своя философска система – монадология, основана на реалния и умозрителен свят; въвежда закон за "съхранение на живите сили", който е първата формулировка на закона за съхранение на енергията и др.

Готхолд Ефраим Лесинг (1729 – 1781), немски поет, драматург, теоретик в областта на изкуството, литературен критик. Той бил просветител, устремен към новото време.

Лесинг е най-големият реалист в немската литература преди Гьоте и единствения истински мислител в немската литература между Лайбниц и Кант.

Журналистът Христороуб Милиус, братовчед и приятел на Лесинг, го препоръчва на собственика на голям политически вестник в Берлин, който му възлага срещу безплатен обяд и малко пари да подреди личната му библиотека. Освен с тази дейност в периода 1748 – 1755 г. Лесинг печата свои журналистически материали и редактира притурката на вестник "Фосише цайтунг" и книгата си "Най-новото в царството на остроумието". За да може да живее, Лесинг се заема с преводи от чужди езици. За тази цел той изучава италиански и испански, превежда някои повести на Сервантес, както и няколко тома от римската история на Ролен. Освен това Лесинг пише фейлетони в "Берлински вестник", също и критики, благодарение на които става по-известен. Обръща се с молба към Фридрих Велики да го назначи за библиотекар, той отхвърля молбата му.

През 1769 година става придворен библиотекар в Брауншвайг. Ръководи и прочутата по това време херцогска библиотека

във Волфенбютел, Германия. Това е единствената държавна служба, която Лесинг е заемал през живота си. Тук той изживява своите залазващи години.

Дейвид Юм (ДейвидХюм) (1711 – 1776) шотландски мислител, философ, представител на позитивизма и прагматизма, субективен идеалист, психолог, историк, икономист и библиотекар. В британската буржуазна мисъл на новото време Дейвид Юм бил последния философ. Не случайно историята на тази философия се дели на два големи периода – до Юм и след него.

Важна роля в учението на Юм играят идеите на натурализма. Изследванията му, посветени на човешката природа и човешкото познание, поставят началото на философската му дейност. Юм е считал, че познанието ни започва с опита и завършва с него, изключвайки вродените знания. Философската му концепция се базира на етиката, а моралистичния дух на просвещенската епоха се мотивира от схващането за аналогичност между човека и обществото, от една страна, и вселенската подредба, от друга.

Изучавал юридически науки, работил в английски дипломатически мисии в Европа, но смисъл на неговия живот си остава философията.

През 1752 г. Обществото на Единбургските адвокати избрало Юм за свой библиотекар. За тази своя дейност Юм пише в своята биография: "дадената длъжност не ми носеше почти никакви доходи, но ми даваше възможност да ползвам обширната библиотека." Фондът на библиотеката таброявал 30 хиляди тома. В продължение на 11 години Юм писал осемтомната "История на Великобритания", работейки като библиотекар.

Джовани Джакомо Казанова (1725 – 1798) венециански авантюрист, философ, дипломат, съчинител, любимец на жените, таен агент. Казанова бил един от най-знаменитите венецианци на XVIII в.

От 1785 г. последните 13 години от своя живот той работил като библиотекар в замъка на граф Валдщайн в Дукс, Бохемия. Службата у графа му осигурявала спокойствие и добра заплата. Лишен от обществен интерес, без дом и имущество, той се превърнал в забележителност на графския замък.

Негово задължение като библиотекар било да направи каталог на графската библиотека. Там написал своите прочути мемоари "История на моя живот", в които с поразителна точност рисува портретите на великите и знаменити свои съвременници, с които е общувал: Волтер, Русо, Гьоте, Моцарт, руската императрица Екатерина II. Изданието представя увлекателните приключения на авантюриста и правдива картина на бита и нравите на висшето общество в Европа през XVIII в.

Казанова се гордеел със своите интелектуали и научни познания. Бил е цигулар, войник, алхимик, знахар, и дори се готвел да стане свещеник. Написал е 42 книги, някои от които са: научно-фантастичен роман "Икозамерон; пиеси; либрето за опери; стихове; енциклопедия на сирената; философски, юридически и математически трактати. Превел на съвременен италиански език "Илиада" на Омир.

Бенджамин Франклин (1706 – 1790) американски политик, учен, общественик, изобретател, дипломат и издател.

Той е един от авторите на Конституцията на САЩ от 1787 г. и от създателите на Съединените американски щати. Основател на Американското Философско Общество и на Пенсилванския университет.

През 1731 година открива първата в Америка обществена библиотека, за която написал: тя ще направи "обикновените продавачи и фермери толкова образовани, колкото са повечето джентълмени в другите страни". Идеята на Франклин за създаване на публични библиотеки, основани на принципа на платена такса (абонамент), достъпни за ползване на книги от всички, се разпространява по цял свят. Този тип библиотека възниква първоначално за любителите на книги от литературния кръг "Юнти", основан от Франклин. По негово предложение всички членове на литературния клуб (кръжок) донесли книги от своите домове за всеобщо ползване в помещението, където обсъждали прочетените книги и беседвали по важни философски, научни и литературни въпроси. В последствие членовете внасяли определени средства за закупуване на нови книги. Постепенно книги от тази библиотека започнали да заемат и граждани на Филадельфия, които не членували в този литературен кръг. Така възниква първата обществена биб-

лиотека. Благодарение на Франклин и неговите връзки в Лондон библиотеката набавяла нови книги, което довело до увеличаване броя на абонатите. Библиотеката получавала като дарения средства за нови книги, за подобряване нейната работа.

Примерът на библиотеката във Филадельфия и нейният успех се разпространил. Във всички населени места на Америка били открити такива библиотеки. Библиотеките подпомогнали културното развитие на САЩ и самочувствието на населението за независимост.

Библиотеката, основана от Франклин, съществува и днес със фонд от няколко стотин хиляди тома, а при нейното основаване през 1731 г. – само 200 т.

Имануел Кант (1724 – 1804) немски философ, преподавател, библиотекар.

Животът му протича в родния град Кьонигсберг, който той не напуска никога.

"Кант е най-значимият мислител от епохата на Просвещението и един от най-великите философи на всички времена" пише в енциклопедия Британика. Той е последния класически философ на модерна Европа. Той бил изключителен, интензивен и бляскав в интелектуално и в духовно отношение. Създава една възвишена и човеколюбива морална философия. Кант се приема за родоначалник на немската класическа философия и създател на трансценденталния идеализъм.

В продължение на 15 години, очаквайки професурата си, Кант е служил в Кьонигсбергската дворцова библиотека. В кралския указ е било посочено, че длъжността на помощник-библиотекар се предоставя на "способен и прочут със своите учени съчинения магистър Кант".

Джоузеф Пристли (1733 – 1804) прочут английски натурфилософ, теолог, химик, член на Лондонското кралско дружество

Пристли е работил като библиотекар при маркиз Лансдаун, първи от фамилия английски държавни дейци.

Напуска Англия и се преселва в Америка, където открива фотосинтезата, кислорода, азотния двуокис, азота и изобретява газирания вода.

Йохан Волфганг фон Гьоте (1749 – 1832) немски писател, поет, драматург, хуманист, учен, философ и политик.

В продължение на 10 години Гьоте е бил министър на културата в херцогството Саксен – Ваймар – Айзенах, Германия. Той отделял голямо внимание на развитието на библиотеките и на тяхната организация.

Библиотечният фонд на Ваймарската библиотека при него се е увеличил 2 пъти. Разпоредил е да се дават книги за възрастни и саморъчно е писал писма с молба закъснелите читатели да върнат заетите книги.

Великият поет е подчертавал, че библиотекарят е посредник между знанията и нуждаещите се от тях и е длъжен да работи с книги, написани на всички езици. Бил убеден, че "активният учен е лош библиоткар, както прилежният художник-лош инспектор на картинна галерия", защото библиотекар и учен са различни професии.

Дени Дидро (Дьони Дидро) (1713 – 1784) е известен френски философ, просветител, писател, художествен критик и енциклопедист.

Той е третата голяма личност на френското Просвещение редом с Жан-Жак Русо и Волтер. Произведенията му носят и проповядват духа на Просвещението.

Дени Дидро е организатор, автор и главен редактор на фундаменталната Енциклопедия или Тълковен речник на науките, изкуствата и занаятите, издавана от 1751 г. с прекъсвания 29 години. На Енциклопедията Дидро посвещава десетилетия от живота си и влива в нея голяма доза от творческите си сили За Енциклопедията написва 6000 статии от общо 72 000 текста.

Материалист, яростен противник на църквата и монархията, той оставя следа в историята на всички литературни жанрове като голям новатор. Ерудиран, критичен и гениален Дидро полага основите на буржоазната драма в театъра, модернизира стила на романа. Произведенията му носят и проповядват духа на Просвещението. Една от крилатите фрази на Д. Дидро е: "Хората престават да мислят, когато престанат да четат". Дидро получава признание едва през XIX в.

От 1773 до 1774 г. Дени Дидро прекарва 2 години в Русия, по покана на императрица Екатерина Велика и работи като нейн личен библиотекар.

Якоб (1785 – 1863) и **Вилхелм Грим** (1786 – 1859) са немски учени, преподаватели, лингвисти, езиковеди, филолози, фолклористи, разказвачи на приказки, членове на Берлинската и Академия на науките.

Научната им дейност е разнообразна: разработили сравнително-исторически метод за изследване на немските езици, съставили първия исторически речник на немския едик, издатели на паметници на старата немска литература и култура, събирачи, съставители и редактори на световноизвестното издание на немските народни приказки (1812 г.).

Братя Грим са и професионални библиотекари.

Якоб Грим работи повече от 30 години в библиотека и съвместява тази работа с изследователска и преподавателска дейност. Своето отношение към работата на библиотекаря той дава чрез следното описание: "Библиотеката е вечно гладен звяр. Тук има много прекрасни и редки книги, но каква е ползата от това, след като аз не мога да ги чета, дори да ги прелиствам; на мене ми се налага само да ги отразявам в каталога, да ги доставям и подреждам на стелажите. Библиотеката представлява колело, в което аз ежедневно трябва да се въртя цели шест часа... Едни книги издирвам, други поставям на място и всичко това в постоянно бягане, преписвам предметния каталог на цялата английска история на отделни картички, за да съставя по тях след това нов каталог, тоест още веднъж да ги препиша"

Знанието на френски език придобито по време на проучванията в Националната библиотека на Париж и публикуваните няколко негови работи от 1806 г. до 1813 г. осигурява на Якоб Грим работа в замък на град Касел като библиотекар, а впоследствие и като управител на кралската лична библиотека на Жером Бонапарт – крал на Вестфалия и брат на Наполеон, по време на френската окупация на Германия.

Първата задача на бъдещия професионален библиотекар била да напише с големи букви на френски език надпис на вра-

тата на стаята на приземния етаж на замъка, където се помещавала библиотеката : "Лична библиотека на краля". Със заплатата на библиотекар на месец първоначално 2000 франка, след време 3000 франка, и впоследствие 4000 франка Якоб Грим издържал майка си и своите братя.

Паралелно с библиотечната работа Якоб Грим се занимавал със своите изследвания по германистика, които той смятал за най-важни, на което никой в замъка не възразявал. Преживял и трудни моменти в отлично подредената от него библиотека. Наложило се да освободи помещението с най-ценните книги за други нужди на кралските роднини. Пренесъл ги в мазите на замъка, а след това отново да ги подреди на съответните места. При друг случай при възникнал пожар и Якоб Грим, задушавайки се от дима, успял да спаси голяма част от книгите. Фондът на библиотеката постоянно се попълвал с нови книги, добавили и библиотеката на кралицата, което наложило набавянето на нови шкафове, за да се подредят новите постъпления.

Град Касел е освободен през 1813 г. от руските казаци. Жером Бонапарт напуска града и нарежда на Я. Грим да опакова най-ценните книги от замъка, за да бъдат изпратени в Париж. Той успява да спаси много ценни ръкописи, за които не се споменавало в заповедта на французина. След година всички книги били върнати в библиотеката в Касел.

След освобождението от френската окупация Якоб Грим отново работи като библиотекар години наред в замъка при предишния собственик Вилхелм I. Продължава и своята изследователска и творческа работа.

Вилхелм Грим през 1831 – 1835г. е заемал длъжността библиотекар в Гьотингенския университет. По време на преподавателската си дейност в университета в Гьотинген братята Грим работели и по няколко часа като библиографи в университетската библиотека, която имала фонд 200000 т.

Иван Андреевич Крилов (1769 – 1844) руски писател и поет, баснописец, драматург, преводач, сътрудник на Императорската Публична библиотека, член на Императорската Руска академия, първия академик на Отдела за руски език и литература към Руската Академия на науките.

През 1812 година прочутият баснописец е постъпил на работа в руската Императорска Публична библиотека в Петербург, Русия, където работи 29 години – отначало като помощник-библиотекар, след това като библиотекар и завеждащ Руското отделение.

Библиотечната работа на Иван Крилов може да се групира в няколко направления. В този период основната задача на библиотеката била създаване фонда от книги на руски език. И. Крилов активно се занимава с тази дейност и позва своите връзки с издатели и книготърговци за покупка на книги на половин цена или за дарение за библиотеката.

Освен за фонда Крилов има и свое виждане за каталога. Той трябва да бъде лесен за ползване от читателите и на базата на каталожното описание библиотекарят да намира бързо съответната книга във фонда. Правилната организация на фонда и каталозите улеснявала работата на опитния и на новопостъпилия библиотекар. Много години Крилов се занимава с активна библиографска работа: съставяне на тематични списъци и справки.

Не може да се отмине и непосредственото му участие в обслужването на читатели в читалнята на библиотеката, което с настъпване на старостта затруднявало Крилов.

Многогодишна дружба свързва Иван Крилов с А. Н. Оленин, бъдещия директор на Императорската Публична библиотека, който покровителствал баснописеца. Оленин участвал в издаването на басните на Крилов и доказвал, че неговата литературна дейност е част от дейността на библиотеката.

В годините, когато работи в библиотеката, Крилов написва основната част от своите басни. От 1809 до 1842 г. той пише 200 басни, отпечатани в множество издания (дори някои с тираж около 40000), които го превръщат в една от най-видните личности на руската литература. Басните на Крилов се превеждат на различни европейски езици и получават световна популярност. Много от изрази от неговите басни стават крилати фрази, използвани и днес.

След смъртта на Крилов била обявена подписка, в която участвала цяла Русия, за набиране на средства за издигане паметник на баснописеца в градината пред библиотеката. Руският император Николай I не разрешил да издигнат там паметника.

Поставят паметника в едно от емблематичните места на Санкт Петербург и днес "Летний сад" (Лятната градина).

Литература

Дидро, Д. Философът в търсене на истината. София, Сиела, 2013, 160 с.

Великите личности в историята / 500 биографии. София, Пан, 2009, 288 с.

Жития на светиите. София, Синодално издателство, 1991

Русский биографический словарь: <http://www.rulex.ru/>

Публичната библиотека в "обществото на знанието" – от петте закона на Ранганатан до мрежова реалност и "икономика на интелекта"

Докторант Анелия Мутафчиева-Христова
УниБИТ – София

I. Обществената библиотека в 21 век – наследство и промяна.

Библиотеките в България не са това, което бяха. Промениха се нагласите, представите, очакванията – и сред колегията, и сред потребители, читатели, партньори и конкуренти.

В какво се състои универсалността на библиотеката и кои нейни организационно-структурни характеристики и обществени роли я превръщат в социокултурен феномен през 21 век:

- Библиотечната структура и организация на фондовете – универсални по характер, структура и варианти за достъп на потребителите.
- Релевантност на фондовете – обновяване на съдържанието, проучване нуждите на общността, информация за новите научни постижения и идеи и т.н.
- Политики на развитие и действие – стратегически планове, културен и финансов мениджмънт.
- Мястото, което библиотеката заема в селището, региона, страната – изграждане на положителен имидж, дълготрайна репутация с позитивни образи.

Всъщност в самата основа на понятието за библиотека продължава да се намира образът на място достъпно, комфортно, в повечето случаи интересно и много полезно.

В обществото библиотеки и библиотекари се ползват с доверие и авторитет на образователна и културна институция.

Обективните политико-икономически промени, свързани с подмяната на държавно управление от тоталитарен формат и планова, изцяло регулирана икономика, с демократичен тип управление и пазарна, свободна икономика, предопределиха и наложиха реорганизацията и модернизирването на системата "библиотека".

Този факт е особено актуален по отношение на публичните библиотеки, които и в България, както и по света, представляват малък фокус на обществената система и обществените нагласи.

От миналото библиотеките наследиха общественото доверие и изградената мрежа на обществени библиотеки в България, които се намираха в постоянен обмен на информация и ресурси в традиционен вид – книги, документи, каталози.

Глобалният свят, основан на мрежовите връзки, дигиталните образи и високите е-технологии наложи модернизирването на системата библиотека в ролята ѝ на информационен институт – роля, която по значение днес изпреварва традиционната такава – на хранилище и архив на документи.

II. Публичните библиотеки в конкурентна комуникационна и медийна среда

Обществените библиотеки като информационни центрове се развиват в условията на конкуренция – с телекомуникационни компании, с обществени информационни центрове, административни организации, частни информационни компании и фирми, с други библиотеки, медии и неправителствени сдружения.

Има обаче свободни ниши в тази така разнообразна и наситена комуникационно-медийна среда, в които библиотеката успешно "се намества":

❖ ***Съществуването на добре организирана и обновена библиотека с обучен персонал и достъп до електронни услуги и Интернет в по-изостанали райони по отношение на географско разположение, природни ресурси, икономическо развитие, етнически различия и др. показатели в над половината от примерите е условие, което предполага бързо наваксване на тази изостаналост и елиминиране на опасностите от бъдещо изоставане и дори "изключване" на отделни общностни групи и на целите региони.***

Отчитайки това сериозно предимство пред всички други институции и организации съвременните публични библиотеки независимо от типологията си превръщат част от библиотечното пространство – реално и виртуално, в обучителен център за различни умения и компетентности, от които имат нужда потреби-

телите им, създават самочувствие и условия за учене през целия живот.

❖ ***Публичната библиотека, технологично обновена и реорганизирана в духа на времето, остава най-удобният, достъпен и социално-комфортен източник на информационни услуги за хората в неравностойно положение.***

Предоставянето на библиотечно-информационни услуги на такива общностни групи чрез библиотеката е подкрепено и с възможността те да бъдат обучавани в елементарна дигитална грамотност, да са обект на общуване и включване в нова за тях среда, необременена от изискванията на тяхната неравностойност.

Обученията за хора в неравностойно положение, провеждани в библиотеката, се отразяват на общото им емоционално-психично състояние по много положителен начин – напуснали обичайната си среда и поставени в приятелски, но различни от всекидневните условия, общувайки с общностни групи без отклонения, те са истински щастливи и усвояват трайно нови умения.

❖ ***Библиотеките са организациите, логистично най-тясно свързани с всички видове и категории образователни институции – детски учебни заведения, училища, университети, школи за обучение и т.н.***

Традиционно посещаването на училище психологически е свързано с известна принуда и "задължителност", нормативно осигурена.

Точно тази принудителност не съществува по отношение на "ходенето в библиотеката" – била тя традиционна или виртуална.

В същото време библиотечната организация, библиотечните фондове и технологии по съдържание са директно свързани и релевантно подсигурият параметрите на образователния процес на всички негови нива – начална, прогимназиална, гимназиална, академична степен.

Публичната библиотека притежава ресурсите да обезпечи овладяването, акумулацията и интерпретацията на знания и умения, но потреблението на библиотечно-информационни услуги едновременно с полезността не е свързано с никаква принуда, както това се отнася до учебния процес в образователните институции. Даже напротив – в библиотеката е приятно, децата и

младите хора установяват социални контакти, обменят интереси и потребности, запознават се с методите на "учене чрез правене", забавляват се, учат като играят, проявяват свои дарби и предпочитания и т.н.

Тоест, обществената библиотека е мястото за "учене през целия живот", за обмен на информация, чрез която обществото трайно да се приспособява към изискванията на глобализацията, на системите на богатство, основаващи се на знанието – "бъдещето, което вече се е случило" (Питър Дракър).

❖ *Съвременните библиотеки – преди всичко НБКМ – София, НБИВ – Пловдив, регионалните публични библиотеки, университетските и научни библиотеки и големите градски библиотеки в страната остават традиционно центровете, които съхраняват по-голямата част от документалното културно наследство на България – неговото опазване, дигитализиране, съхраняване и предоставяне за свободен достъп е една от основните задачи на библиотекознанието, библиотеките и библиотекарите днес.*

Мога да изредя още доста причини, заради които системата библиотека е гъвкава и остава конкурентна в информационната и медийна среда на съвременното ни, тя е и желан партньор като такава за повечето културни институции, неправителствени организации, социални и здравни институти, професионално-учебни организации и фирми и т.н.

❖ *В библиотечната наука има исторически създадени предпоставки, които позволяват на библиотеките под влияние на променящите се обществено-политически и икономически условия да преодоляват известния консерватизъм, характерен за системата и да се развиват според правилата на глобализацията и информационния бум в света.*

Сред тези положително влияещи и до днес фактори са *5-те класически закона на библиотекознанието*, формулирани от известния индийски по произход и световен по принос учен-библиотекоевед, педагог и философ Шиали Рамамрита Ранганатан (1892 – 1972).

И до днес много библиотеки по света ги приемат като основа на тяхната философия.

Петте закона на библиотечната наука са първите теоретични принципи в библиотекознанието и от публикуването им през 1931 г. те заемат централно място сред най-влиятелните концепции в тази област. Тези базови теории продължават да въздействат директно на развитието на библиотекознанието и предоставянето на услуги във всички библиотеки. В своя статия Ричард Лайтер пише: "Те, от една страна, определят парадигмата на функционирането на библиотеките, свързана с развитие и предоставяне на услуги, а ни осигуряват, от друга страна, рамката, чрез която да оценяваме професионалния напредък на нашите библиотеки".(3)

Как звучат тези пет закона и защо са толкова универсални по характер и в съвременни интерпретации?!

III. Петте закона за библиотеките на Шиали Рамамрита Ранганатан и актуалното им съвременно интерпретиране.

1. Книгите са за ползване.

В първия закон се съдържа фундаментът на библиотекознанието и библиотечната система въобще – свободният достъп до колекции и информационно-образователни ресурси е алфата и омегата на всяка библиотека, била тя традиционна или пък дигитална. Ранганатан не пропуска факта, че книгите и документите остаряват, физически се изхабяват и затова често се обръща повече специално внимание на тяхното съхранение и опазване, отколкото на ползването им. Такъв е примерът с библиотеките през Средновековието, които са заключвани и рядко посещавани (книгите – с катинари и вериги). Той не отхвърля концепцията, че е важно книгите да се пазят, но смята, че трябва едновременно с опазването активно да се популяризира широката им употреба. Без да бъдат използвани и да намират постоянно приложение, документите имат малка стойност. Като привлича вниманието върху ползването, Ранганатан се насочва към въпросите, свързани с достъпа до колекциите, местоположението на библиотеката, политиката на заемане на материали, работното време, библиотечната архитектура, вътрешното библиотечно обзавеждане, степента на професионална квалификация на библиотекарите и нивата на тяхната професионална етика и отдаденост на мисията на библиотеката. (4)

2. Книгите са за всички или за всеки читател – неговата книга.

Съгласно втория закон всеки читател трябва да получи точно тези ресурси, от които се нуждае. Според Ранганатан някога и според библиотечния закон днес всеки има право на библиотечни услуги и на образование. Това задължава както библиотеките, така и библиотекарите и читателите. Библиотекарите трябва да притежават знания, за да бъдат полезни на читателите. Важно е колекциите да са релевантни и да отговарят на специалните интереси на общността. Библиотеката пък трябва да популяризира и рекламира услугите и ресурсите си, за да привлеча и задържа подходящите потребители.

3. За всяка книга – нейният читател.

Ранганатан споделя, че библиотеката може да измисли различни методи, за да осигури на всяка книга подходящ читател. Лесният достъп до ресурси е един от методите, който улеснява потребителите да получат информация за каквото им е необходимо. Същността на закона е да се предоставят на читателите, които не знаят какво точно им трябва, подходящи на запитването им информационни ресурси. Справочно-библиографските дейности в библиотеките са израз на третия закон, а в днешно време говорим за *виртуално справочно обслужване*. (3)

4. Пестете и пазете времето на читателя.

Библиотечните услуги трябва да отговорят ефикасно и в срок на нуждите на потребителите. Ранганатан препоръчва да се използват подходящи бизнес методи за подобряване на библиотечния мениджмънт. Според него централизирането на фонда на едно място осигурява предимства. Добрите библиотечни специалисти трябва да притежават не само библиографски, но и технически умения за каталогизиране, подаване на поръчки, изготвяне на справки, знания за работа с различните категории читатели и т.н. В днешния виртуален свят тази концепция е особено важна и нейното значение нараства. Спестяване времето на читателите е основна задача на библиотекарите. Това е и причината да бъдат създавани онлайн каталози, библиографии, индекси, резюмета и др. То е директно свързано с въпроса как всъщност е организирана

информацията и какви библиотечни услуги са създадени за улеснение на потребителите.

5. Библиотеката е развиващ се организъм.

Този закон е свързан с нуждата от непрестанна промяна, както в заобикалящата среда, тъй и вътре в библиотеката. Според Ранганатан библиотеката трябва да увеличава колекциите си, броя на професионалистите–библиотекари, посещенията на читателите. Това включва увеличаване и усъвършенстване на физическите пространства, на читалните зали, подобряване организацията на каталозите.

Петият закон демонстрира пряко значението на законите за библиотеките на XXI век. Днес акцентът пада върху системата библиотека като гъвкава структура, която може и е нужно да се развива постоянно. Примерите са много – дигитализация на документи и информация, компютърни каталози и терминали, свободен достъп до споделени мрежови ресурси, виртуални библиотеки и т.н. Развива се и библиотечната професия с придобиване на нови умения, свързани с появата на интернет, електронните ресурси и услуги.

Цели в политиката на една библиотека в 21 век или съвременните интерпретации на законите на Ранганатан – "новите" 5 закона за глобалната библиотека:

1. Да постигне увеличаващо се ниво на услугите и нарастване на постъпленията от определени услуги.
2. Да организира и предлага документи и услуги, които са полезни на потребителите.
3. Постоянно да проявява информираност и адаптивност към нуждите на реалните и потенциални потребители на услуги и документи, насочвайки информационните потоци от данни точно към подходящия за тях адрес, където да бъдат усвоени в пълнота.
4. Високо ниво на точност, бързина и широк спектър на използваемост на предлаганата информация и документални ресурси.
5. Постоянно повишаване технологичните нива на библиотечно-информационните ресурси, библиотекарите-професионалисти – отлично подготвени специалисти-посредници и

водачи в морето от информация – библиотеката, традиционна и виртуална.

IV. Положителният обществен имидж на библиотеката, 5-те закона и съдбата на системата "библиотека" в бъдеще. Социокултурният феномен библиотека.

Светът на библиотеките е микрокосмос на големия свят — обнадяващ от технологиите, променящ се по начин, който повечето от нас не разбират съвсем в дълбочина. Това е свят, в който икономическите основи на библиотеките и продуктите, с които работим, зависят от глобалните промени в света на технологиите и информацията. Свят със свои собствени закони, свят на непрестанни промени, нови изисквания за нови видове обслужване — всичко това се отнася както за работата в библиотеката, така и за света, който библиотеките обслужват. Осъзнаването на този по-широк контекст е условие за разбирането и обясняването на средата, в която функционират библиотеките. Библиотекознанието и библиотечното обслужване са обхванати от процес на непрекъсната промяна, който е следствие от политико-икономическите, културно-информационни и технологични промени в света. (2)

Затова е толкова важно какво е мястото на библиотеката в съответния регион и в местните общности, на които тя предлага своите услуги. Нейната историческа и съвременна репутация, определена от създаването на позитивен имидж за институцията, е условие за дълголетие ѝ.

В последните години на 21 век се налага терминът "библиотечна имиджология" (5) – нова научна дисциплина, която се опитва за създаде теоретичната рамка за развитие на библиотечен имидж като част от библиотечния маркетинг и мениджмънт.

Бъдеще на библиотеката – 5 въпроса с "отворен отговор" за творчество и иновации:

- Какво правим и какво се надяваме да постигнем. Как 5-те закона определят приоритетите ни днес?
- Каква ще бъде ролята на библиотеката за подобряване качеството на живот на хората от общността, нейни реални и потенциални потребители?
- Какви конкретни функции ще имат предимство. Кои дейности и услуги ще бъдат трайно присъстващи в

стратегическите планове за развитие на системата библиотека?

- По какъв начин библиотеката остава най-достъпната среда за всички социални обществени групи независимо от канкретните им характеристики. Защо тя има шанса да се превърне в 3-то най-предпочитано за посещение и пребиваване място в реалните местни и във виртуалните пространства?
- Как разбираме като библиотекарите собственото си развитие, каква е визията ни за бъдещето в локален и в глобален мащаб?

Това са пет въпроса, на които могат да бъдат дадени безброй отговори и те отново ни връщат към класическите пет закона на Ранганатан като смисъл и звучене.

Аз ги оставям отворени за множество разсъждения, конкретни действия и резултати.

Библиотеките имат бъдеще и те в същността си са културен и социален феномен, който е уникален с функцията си да подбира информационни ресурси, да създава информационни и културни продукти и да ги насочва към подходящите потребители.

Крайно време е да се отърсим от мнението, че ерата на интернет и на комуникационните технологии представляват заплаха за библиотеките и за библиотекарите. Неограничените възможности на тези средства винаги са били използвани успешно в различни сфери на библиотечното дело.

Въображението и находчивостта на професионалистите могат да съживяват и поддържат читателските навици и любовта към четенето от най-ранна възраст до естествения житейски край.

"...За да останем
За да сме потребни,
За да ни има
И след нас дори..."

(По Веселин Ханчев)

В заключение бих искала да споделя още 5 съвременни интерпретации на законите на Ранганатан, чиято формулировка принадлежи на известния библиотекар и библиотековед Майкъл Горман – САЩ, Асоциация на американските библиотеки.

"Формулите" на Горман са истински оптимистичен финал на споделеното:

1. Библиотеките служат на човечеството.
2. Уважавай всички форми на достъп до знание и образование.
3. Използвай технологиите разумно и единствено за усъвършенстване на обслужването.
4. Охранявай свободния достъп до знание и информация.
- 5. Изучавай и разбирай миналото и създавай бъдещето! (2)**

Литература:

1. Ranganathan, S. R. The Five Laws of Library Science. London : Edward Goldston, 1931.

2. Горман, Майкъл. Нашите непреходни ценности: Библиотеките през XXI век. – София, 2012.

3. Терзиева, Надя. Съвременно отражение на класическите принципи на библиотечната наука в НБУ. // Библиотека, 2012, № 3-4, 12 – 17.

4. Сукиасян, Е. Р. Пять законов библиотечной науки Ш. Р. Ранганатана: Современное прочтение. – Москва, 2004.

5. Матвеев, Михаил Юрьевич. Имидж библиотек как социокультурный феномен. – Санкт-Петербург, 2009.

6. Насоки за развитие на обществената библиотека: Насоки за библиотечни мениджъри. – София, 2009.

7. Димчев, А. Книги, библиотеки, медии, нови информационни технологии – в търсене на баланса: Рисковете за подрастващите. // Библиотека, 2005, № 1, 5 – 10.

Колекцията "Нестинариана" – библиографски указател, електронна и традиционна библиотека

Д-р Красимира Александрова

УниБИТ

Росица Добрева

РБ "Ст. Чилингиров" – Шумен

"Науката е пътят към истината.

Там "всяка" последна истина е неистина спрямо следващата.

*В **изкуството** се ражда мнимата представата за абсолютната истина.*

***Религията** ражда и проектира във времето и пространството изначалната представа за любовта и нравствената красота."*

проф. Ал. Куманова

Проблемите свързани с развитието на българското библиографознание отдавна и трайно занимава проф. д.п.н. Александра Куманова. Ето защо възприемаме колекцията "Нестинариана" като логично продължение на творческите търсения и изследвания на авторката, в което тя си е поставила трудната и амбициозна задача за задълбочено представяне на информационните кодове на културното наследство.

Заемайки се с нелеката задача да се характеризира структурата на колекция Нестинариана, преди всичко е важно да кажат няколко думи за нейния съставител.

Професор Александра Куманова е учен с европейски измерения и заслуги в българската историко-философска култура. Когнитолог, философ, библиограф, тя е емблематична фигура в областта на философското наукознание и хуманитаристиката. Публикациите ѝ /над 200/ включват книги, монографии, статии, учебни курсове и програми на лекционни курсове. Преподавателската ѝ дейност в УниБИТ е в тясна връзка с дейността на Студентското научно общество (създадено през 2006 г.), а организиранието от нея форуми са заредени с динамиката на специфичния континуитет на харизматичната ѝ личност.

Споменаването на Студентското научно общество не е случайно, защото в духа на академичните традиции на УниБИТ имен-

но в рамките на IX Студентска научна конференция през 2013 г. на 13 май е първото представяне на колекцията "Нестинариана", което се превърна в запомнящо се събитие, пример за творческо съчетаване на усилията на преподаватели и студенти.

Богатото съдържание на колекцията "Нестинариана" е структурирано в три уникални и по съдържание изоморфни продукта:

- Библиографски указател;
- Електронна библиотека (www.sno.unibit);
- Традиционна библиотека.

И още един детайл в подкрепа на уникалността, вече по отношение на съставителя – те са събрани, обработени и архивирани с лични средства на проф. д.п.н. Александра Куманова в продължение на седем години /2007-2013 г/. Колекция "Нестинариана" е дарена от нея – създателя и притежателя ѝ на Библиотечно-информационния център на УниБИТ за целите на учебно-педагогическия и научноизследователския процес на университета. Дарението е във вид на сигнифицирани с еднообразни стикери 1549 единици – отделни книжни тела и тела на подвързани ксерокопия, 15 папки с ксерокопия на статии и фрагменти на изследването с неговата историография.

В широкомащабното изследване по установяване на информационната, явяваща се историографска по същество, карта на феномена "нестинарство" участват 33 експерти и са проведени 14 експедиции в Странджа, Иран, Турция, Италия, Русия. Изследователската работа на екипа е подпомогната от възможността за запознаване и ползване на 333 източника, описани и включени в "Колекцията" от проф. д.п.н. Александра Куманова. В допълнение към уникалността на подхода към изследваната проблематика и мащабността на замисъла е прибавена и колекция от камъни – уникали от тези експедиции.

На фона на динамиката в трансформациите на социокултурните процеси, с основание може да се твърди, че колекцията "Нестинариана" е емблематичен пример за съвременен научно-практически подход в комплексното възприемане и практическо приложение на информатизацията на библиотекознанието.

В структурата на печатното издание "Нестинариана" са обособени три части:

- Историография.
- Библиографски указател.
- Фотомонография.

Във въведението проф. Куманова излага схващанията си за библиографския процес като дейност и прави множество препратки към направления и концепции на утвърдени световни библиографи и тяхната рецепция в България.

На заглавната страница е посочено, че изданието е учебно пособие по дисциплината "Нестинарство: Информационни кодове на културното наследство". По своята същност и представено съдържание библиографията е предназначена за изучаващите историографската информационна карта на нестинарската феноменология и може да бъде използвана и от всеки, който проявява интерес към проблематиката.

Очертавайки основните философско-теоретични проблеми, в целия труд тя убедително и ясно подчертава диференциацията между носителите на библиографска информация и теоретичното библиографско знание, като с този си подход към изследваната проблематика подпомага подготовката и обучението на специалисти и предоставя база за бъдещи изследвания.

Първа част: Историография или защо "Нестинариана"?

Въпросът за творческите търсения на автора безспорно са в тясна взаимовръзка със същността на философските ѝ възприятия за феномена на нестинарството и как то присъства в религиозно-култовата ни традиция.

Въвеждащите в темата историографски бележки са обозначени с определяне на нестинарството като "информационна карта на културата". Известно е, че нестинарството е отглас от арийски соларен религиозен култ, който многократно е пресемантизиран във вековете и е проникнал в Странджа от прастарата дописмена култура на човечеството.

Маркерите насочващи към неговото осмисляне и тълкуване водят към пресемантизирания във времето култ към слънцето, а символите на огъня и змея от българската фолклорна традиция са възприети и развити в творчеството на автори като Петко Ю. Тодоров, Николай Райнов, Антон Страшимиров и други.

Нестинарството като тацитно, мълчаливо знание, с многостранни проекции и отгласи в българската култура и традиции е израз на връзката през вековете на огнените мистерии, като проява на забележителна философска традиция, вкоренена в зороастрийските огнени мистерии и естетиката на огъня – светлината.

Авторката прави реминисценции /хоризонтални и вертикални/ водена от идеята за възстановяване на връзките в съдържащото се информационно единство на нестинарството, като се обосновава на концепции свързани с космическата връзка на човека с природата – огън, слънце, социокултурна сфера.

Обхватът на изследваното в този му аспект включва мащабен анализ на теории, възгледи и становища на учени, философи и мислители от древността до наши дни. Така като се започне от универсалната конструктивно-диалектическа система на старогръцкия философ Прокъл /ок. 410 – 485 г./, се достига до методологията за знанието на Емерсън /1803 – 1882 г./, философията на френския литературовед Гастон Башлар /1884 – 1962 г./ за значението на огъня в единството на времената и се достигне до вижданията на българския изследовател на религиозните култове и фолклора акад. Михаил Арнаудов /1878 – 1978 г./.

Срещан като обред в различни континенти и краища на света, ритуалът на нестинарството се свързва с пречистване и обновление. Фокусирането върху символите на нестинарството – *огън* – корелация на нестинарството свързана с изтъпкване на жаравата и летеж, *танц* – сакрална игра на "Прихванатите", *кръст* – соларен космически израз на сътворението, като нестинарския танц върви по осите му, *музика* – ритъм на свещени гайда и тъпан, *икона* – на Св. Св. Равноапостоли Константин и Елена, удивява и респектира със своята дълбоко загадъчна философско-религиозна основа. Като фолклорна обредност характерна за региона на Странджа нестинарството се е превърнало в емблематичен знак на българския фолклор и образ на България. За да се дешифрира загадката на феномена на нестинарството трябва да се осмисли преди всичко психологията на човека-нестинар и неговият трансмисионен код на културните ареалии.

Задълбоченият, детайлен и прецизен анализ на нестинарството при това с ефектно цветово открояване в книжното тяло

на колекцията Нестинариана носи заряда на сакралност в търсене на отговори на множеството въпроси.

Информационната карта на феномена нестинарство прави логични препратки които започват от Плисковско-Преславската школа и сакралната символика на Мадарския конник и отвеждат в Иран и Древен Египет, като формират единна планетарна трансмисия като основа за извличане на универсалния код на култовите практики на Земята свързани със символиката на Слънцето и Огъня.

Втора част: Библиографски указател

В предговора на библиографията "Нестинариана" съставителят ѝ проф. Ал. Куманова обобщава основните ѝ структурни характеристики, а именно:

- Библиографията "Нестинариана" е структурен елемент на мащабно изследване на феномена нестинарство, която има характер на аотирана научно-спомогателна библиография и е основа на традиционната и електронната библиотека с аналогично име, изградена в УниБИТ. В колекция "Нестинариана" са включени 1549 документални единици /описания/, изследвани и обработени в периода от 2007 до 2012 г.
- Подборът в библиографията е направен на базата на извлечените първоначално 30 000 библиографски описания от текущата и ретроспективна национална библиография, от е-каталозите на големи научни и регионални библиотеки в България и от международни универсални библиографски указатели.
- Включените в библиография "Нестинариана" материали са прегледани *de visu* (изключение е направено единствено за тези от тях, чиято важност е била от голямо значение за изследването, въпреки невъзможността по едни или други причини да се достигне до тях, което се проследява чрез съответната непълнота в записите).
- Корпус на библиографията – в отделните раздели описанията са подредени първо на кирилица, а след това на латиница, като са съобразени с действащите стан-

дарти, използвани от националната библиография на Република България:

- I. *Синопис* – включва документални източници свързани с обявяването на нестинарството на 30.09.2009 г. от ЮНЕСКО за световно нематериално културно наследство.
 - II. *Библиография на монографични и продължаващи издания* – отразени са не само визуализиращи, но и вербални източници с отношение към темата.
 - III. *Аналитична библиография* – включени са публикации със сродна диференцираща характеристика.
 - IV. *Нотография*;
 - V. *Филмография* – изброени са премиери на филмовия продукт "Ритъмът на времето", който е сърцевина на направеното проучване и изготвянето на библиографския указател.
 - VI. *Научни експедиции*.
- *Справочно-информационен апарат* :
 1. *Показалци*: именован, хронологичен, исторически, географски, по езици, на периодичните издания, на сериите.

Като специфична особеност на изданието е важно да се отбележи, че именният показалец е структуриран на две нива:

Именован показалец от с. 233 до с. 258, в който са представени имената на авторите на всички видове документи в библиографията;

Именован показалец от с. СХХІІІ до с. СХLІ, в който са подбрани имената на исторически лица, имащи отношение към тематиката на нестинарството. Към тях са добавени и изследователи на феномени, свързани с огъня и култа към светлината. Той се явява допълнение на Именния показалец към Библиографския указател на изданието.

2. *Списък на използваните съкращения*: Подредени са първо на кирилица, а след това на

латиница. Ако дадена дума е използвана с по разширено съкращение, то е добавено в кръгли скоби.

Трета част : Фотомонография

Фотомонографията е компонент на триадичната композиция на изданието *Историография. Библиография. Фотомонография.* Включените 36 фотографии са своеобразна метафора на скритото знание и изследваната проблематика на нестинарството. Те са определени от автора като "макрорамка на изследването". Описанията на илюстрациите са варианти на вербалното им изражение, по отношение на които образът е словесен еквивалент, който не може да бъде заместен от описателни текстове. Илюстрациите са групирани в девет семантично очертаващи изследователския процес рубрики:

- I. Непобедимото Слънце;
- II. Птичето трасе "Виа Понтика";
- III. Мировата ос;
- IV. Кръгови храмови комплекси на огъня и слънцето в Северна Месопотамия и Странджа – най-западната част на Персийската империя;
- V. Соларна култова геометрична символика;
- VI. Соларна култова образна символика;
- VII. Нестинарският танц – уникалност и паралели;
- VIII. Атмосферата на нестинарската обредност;
- IX. Лица на нестинарството.

Специфичното в структурата на фотомонографията е, че 36-те фотографии съответстват на 360-те градуса на кръга. Тя е ситуирана към всеки от разделите на книгата с подходящи илюстрации по съответната тема.

В заключение:

Проф. Куманова е явление в българското библиографознаие. Блестящ теоретик, тя притежава усета да подбира и изследва важна за българското самосъзнание проблематика. Съдържанието на колекция "Нестинариана" красноречиво показва, че сторено-

то от нея отказва всякакви рамки. Теоретичните изводи на автора са направени въз основа на интерпретиране на резултати от практически изследвания.

Предложената богата палитра от емпиричен материал, убедително и детайлно откроява конкретни задачи свързани с очертаване на предметните полета в библиографската наука, разкриване на механизмите за провокиране и пораждането на научни идеи в областта на библиографията, чиито решения несъмнено ще са ценни за специалистите. Колекция "Нестинариана" е интересно четиво и източник на информация за учени, занимаващи се с културното ни наследство, за библиографи – практики и полезно помагало за студенти изучаващи библиотечно-библиографски и информационни науки.

В подкрепа на казаното е цитатът от реценцията на д-р Николай Василев поместена в края на "Нестинариана" и озаглавена "Изначалната нравственост, наречена нестинарство": "...нестинарството е преди всичко вид изначална нравственост, оцеляла в истинното ритуално българско време и пространство като част от световното".

В ограничените параметри на настоящото изложение няма как да се разгърнат всички подробно анализирани въпроси и приноси на автора и съставителя проф. Александра Куманова, но смятаме за важно още веднъж да подчертаем, че пред нас е едно значимо издание, което се нарежда сред фундаменталните трудове в областта на българското библиографознание.

Книгите за най-малките: предизвикателство за големите¹

*Докторант Катя Кирилова
СУ "Св. Климент Охридски"*

В заговарянето за детското книгоиздаване участие с ентузиазъм вземат всички, запазили мили спомени от по-ранните си години. Обикновено се забелязва едно negliжиране на съвременните издания и възхваляване на по-старите. Някои помнят първите си детски книжки, а други само тези, които са оставили най-ярки следи в съзнанието им. Характерна особеност на съвременното книгоиздаване е все по-ранното му навлизане в неукрепналия още детски свят. Днешните малчугани едва ли ще си спомнят своите първи детски книжки, защото при желание от страна на родителите, те могат да ги запознаят с различни техни подобия още от най-ранна възраст.

В педагогиката, психологията и медицината има различни обособявания на детското развитие. В областта на детската книга у нас през последните години, най-вече благодарение на влиянието на Гьоте институт, който работи активно с библиотеките в страната, се прилага най-често немската система, при която ранното детско развитие е в периода от 0 до 3-годишна възраст². Издателите от своя страна обикновено поставят този род издания в категорията "книжки за най-малките". Рядко посочват конкретно годините, за които са предназначени, тъй като между отделните детски възрасти няма рязка граница. Често пъти на книжките, които са интересни на проходащите деца, ще видим текст "подходящо за деца над 3-годишна възраст", което вероятно се прави от съображения за сигурност при възникнал инцидент с по-малък "читател".

¹ Имат се предвид усилията на детските издатели да създадат качествени и подходящи издания за деца на възраст от 0 до 3 г., както и трудностите, които срещат родителите при избирането и "опазването" им.

² Под методическото ръководство на Гьоте институт в Столична библиотека през септември 2013 г. бе открит кът за ранно детско развитие. Идеята е подобни пространства за общуване на деца, родители и книги да се обособят и на други места. В използваното преди това деление на предучилищна, начална и средна училищна възраст почти се пропуска първата среща на детето с книгата.

Когато говорим за детските книги, трябва задължително да споменем, че всяка една от тях предполага, подготвя и надгражда следващата. Изборът на подходящата трябва да е свързан с индивидуалното развитие на детето и с неговите интереси, с подхода на родителите при "запознаването и общуването" с книгите. Посочването на възрастта, за която е предназначена книжката, е по-скоро някакъв ориентир за близките и приятелите на семейството и за родителите, които гледат "по книга" децата си и са свикнали да четат инструкциите за употреба.

Книжките за най-малките не могат да останат неразпознати и да не предизвикат възхищение и умиление у проявилите интерес към тях. Към създаването им издателите подхождат изключително внимателно и с голяма отговорност. Колкото по-малки са децата, толкова по-взискателни са родителите и толкова по-прецизни в работата си трябва да бъдат детските издатели. Вниманието на родителите е повишено към всяко нещо, което допускат в света на детето си. С годините този "качествен контрол" намалява, но в ранна възраст е особено засилен. Ежедневно в издателския свят, посветен на децата, се появяват нови и все по-атрактивни издания, които се стремят да ангажират колкото се може повече от сестивата им. Това е резултат от свръхпредлагането на стоки за деца в съвременността и от конкуренцията на първата медия (книгата) с останалите. Детската книжка, респективно нейният издател, се опитва да се "пребори" с филмчетата, игрите, списанията за деца, които акцентират изключително върху визията и ефективността си. Неслучайно книгите за деца стават все по-пъстри и многофункционални, а борбата и сериозната конкуренция за детското внимание между различните медии започва още от най-ранна детска възраст.

Основното, към което се стремят детските издатели при книжките за най-малките, е те да са безвредни (да не съдържат опасни за здравето материали); да са безопасни (при играта с тях децата да не се наранят или да погълнат частици от различен произход); да са удобни (за хващане, носене и игра); да се почистват лесно от родителите; да са съобразени със спецификите на възприемателните и познавателните способности в тази възраст и не на последно място да са "бебеустойчиви"³ (истинско предиз-

³ Определението е взимствано от статията "Децата и книгите", поместена на: <http://www.moetodete.bg/vazpitanie/decata-i-knigite.html>

викателство пред издателите, имайки предвид доста настойчивите понякога детски ръчички). С тези изисквания се съобразяват и производителите на детски играчки, на чиито продукти нерядко детските книжки за най-малките приличат. Това е една от характерните особености на детското книгоиздаване за най-малките – в основата си често пъти е "играчкоподобно" (книжното тяло наподобява детската играчка). По този начин то се нарежда до предметите, задоволяващи игровата и познавателната му потребност (играчките). От своя страна някои от производителите на играчки се включват в правенето и на книжки за най-малките, но обикновено те не се разпространяват в книготърговската мрежа, а основно в магазините за играчки.

На въпроса каква трябва да е книгката в най-ранна детска възраст, са се "заели" да отговарят основно в интернет пространството много родители. С тази си спонтанна реакция те запълват липсата на достатъчно професионални и навременни препоръки и съвети към тях от страна на специалистите. Малка част от книжките за най-малките са придружени с анотация, коментари и поставени на фона на детското развитие, а да не говорим, че те дори и не се рекламират, а някак си се продават "от само себе си". Издателите ни все още може би смятат, че щом съдържат малко и простички елементи, те нямат нужда от кой знае какво допълнително представяне. Разбира се, има и изключения като например издателство "Клевър бук"⁴, което прави добро впечатление със старанието си да публикува на сайта си колкото се може повече информация за родителите не само за своите издания, а и такава, която да е полезна и да ги ориентира в света на детската книга и четене.

Ентузиастите от интернет сайта "Книжанка"⁵ са се заели да увеличат броя на източниците на български език, ориентиращи родителите в съвременния медиатизиран свят с акцент върху детската книга, както показва и името им. В сайта си добавят категорията "Медия възпитание"⁶, в която публикуват поредица от текстове, посветени на медийното възпитание на децата – от първата песничка и първата книжка, през първото филмче, електронната игра, до фейсбук и туитър. Текстове им задават рамката – за осо-

⁴ <http://cleverbook.net/>

⁵ <http://knijanka.com>

⁶ <http://knijanka.com/книжовинки/поредица-медия-възпитание>

беностите, потребностите и допустимостите за всяка отделна възрастова група, а родителите са тези, които решават в кой момент кое е най-доброто за детето им.

Съвсем естествено започват с децата от 0 до 3-годишна възраст, превеждайки материал с разрешението на редакцията на Mediaopvoeding.nl. Според него от около деветмесечна възраст децата започват да обичат да им се четат книжки, обичат да чуват разнообразни звукове, музика и реч. От около втората си годинка се впечатляват много от илюстрираните книжки и обичат да комбинират слушането с гледане, а ако към това се добави и движение, всичко става още по-забавно. Четенето в този период се състои най-вече в гледане на картинки, както и показване и назоваване на това, което виждат. Най-любими са рисуваните книжки, които трябва да се четат с ясна, отчетлива интонация и които имат хубава ритмика и лесно доловима рима. От 3-годишна възраст мъничетата обичат да слушат интересни истории с вече известна доза напрежение и емоции. В тази възраст те и самички започват да измислят истории, което ясно си проличава и в игрите им. Обичат да слушат мелодийки, песнички и римувани стихчета. Наименуването при тях е от голямо значение, защото по този начин те за кратко време научават много нови думи. Децата в тази възраст обичат повторението и неслучайно любимите книжки понякога трябва да се препрочитат до безкрайност⁷.

Имайки предвид всичко това, отскоро и на нашия пазар се появиха т.нар. интерактивни книги за деца. Характерното при тях е, че са представени засега не от издателства, а от фирми за детски играчки и се разпространяват основно в големите търговски обекти. Опитват се да забавляват и образоват чрез звук (детски песнички и стихчета, звуци, издавани от животни или природни звуци, които могат да се повтарят до безкрай или поне докато в батерийката има заряд), красиви илюстрации, цветове, форми и движение, вплетени в един общ образователно-развлекателен-занимателен сюжет. Модерната и любима на много педагози и родители думичка интерактивност е един от стимулите за закупуването на играчкоподобната книжка. Макар и изработени най-често от пластмаса, те наподобяват книжното тяло по форма и структура (имат корици и страници, които се разгръщат), както

⁷ <http://knijanka.com/четенето/медия-възпитание-за-бебета-и-деца-до-3-години>

и по съдържание (включват съобразени с възрастта на детето текстове и изображения, които да разширят познанията му за света). Различават се от традиционния книжен блок по множеството допълнително зададени не-книжни функции, свързани най-често с вградени музикални синтезатори, бутони, движещи се елементи, светлинни диоди, които ангажират почти всички детски сетива. Цената им на българския пазар все още е доста висока, но от друга страна се доближава до тази на качествените детски играчки и немалко родители решават да инвестират в тях заради образователно-занимателния им характер. Интерактивните детски книжки се намират на границата между книгите и играчките и като че ли клонят повече към вторите. Неслучайно към тях са добавени, както посочихме, характерните за играчките на най-малките звуци, светлинни диоди, бутончета и стимулиращи двигателната активност елементи. С увеличаването на възрастта занимателният елемент постепенно отстъпва на образователния, но продължава да присъства, за да поддържа детския интерес възможно най-дълго време.

Иновациите в книгоиздаването за най-малките не завършват с интерактивните детски книжки. Те са просто един от последните "писъци" на световния пазар, привнесен на родна земя. Като изключим някои по-скоро екстравагантни експерименти (примерно вкусните книги от тесто) и електронните книги, единствено при книгите за най-малките наблюдаваме понякога различен от хартиения носител на информация. Това се прави с цел по-голяма устойчивост и по-лесно почистване. Разбира се, все още най-голям е делът на картонените (мукавени) книжки, които се появяват първи на пазара и все още са важен сегмент от него. Към тях понякога се добавя пластмасова част (обикновено дръжка, дрънкалка, закачалка, очички и др.), към която издателите трябва да са особено внимателни, тъй като детето може да я отлепи/откачи и да я погълне или да се нарани. За щастие такива страхове по отношение на хартията не съществуват, въпреки че когато е гланцирана и остро изрязана, може да пореже детските ръчички.

Особена категория са т.нар. книжки за баня, които, както личи от наименованието им, се използват по време на къпането, за да развличат и забавляват детето (а и родителите). Изработени са обикновено от безвредна пластмаса или непромукаем плат.

Към тях понякога са добавени дрънкалки, пискалки, залъгалки, които правят интереса към тях още по-голям. Основната част от книжките за баня изобразяват някое животинче (или цял комплект животинки), като някои са изрязани по формата им. Безспорен лидер на българския пазар при тях е издателство "Фют"⁸, което нерядко ги отпечатва в Китай. През годините книжки за баня правят и "Хермес"⁹, "Златното пате"¹⁰, но най-голямо е разнообразието при "Фют".

В световен мащаб много добре приети и с огромно предлагане са книжките от плат, които са единично представени у нас отново от "Фют" (а през 2010 г. издателство "Прозорец" се опита да стъпи на този пазар с четири меки книжки от плат) и от някои производители на играчки като "Chipolino", "Canpol", "Chicco", "Bertoni/Lorelly", "Playgro" и др. Това е една от нишите при книжките за най-малките у нас, която очакваме да се запълни в бъдеще, а засега в някои наши сайтове е показано как родителите сами да направят за детето си книжка от плат¹¹.

Все по-голям става и делът на книжките от дунапрен, който се използва за основа, върху която се залепя стикерна хартия с книжното съдържание. Той е особено предпочитан от издателство "Посоки"¹², което през последните пет години се наложи сериозно на пазара с книжки за най-малките. Те наричат книжките си от дунапрен "меки книжки" и темите, на които са посветени, обикновено са за животните и предметите от ежедневието, които децата трябва да се научат да разпознават и назовават. Към тях и те добавят дрънкалки, закачалки и разни други пластмасови фигурки за допълнително занимание на децата или пък от практична гледна точка, както е със закачалките за детска количка. Опитът на някои от родителите показва обаче, че стикерната хартия може лесно да се отлепи и погълне, а пластмасовите закопчалки често се изтръгват и могат да наранят децата.

Освен че се отличават с разнообразието на материала, от който са изработени, за книжките за най-малките е характерно

⁸ <http://www.fiut.bg/>

⁹ <http://hermesbooks.com/>

¹⁰ <http://www.zlatnoto-pate.net/>

¹¹ Например на: <http://babybook.bg/blog/345/2013/08/15/razvivasti-igrachi-kigkat-plat/>

¹² <http://www.posoki.eu/>

изобилието от формати (размери на обрязаното тяло). Общото между тях е сравнително малката им площ, която трябва лесно и удобно да се хваща, държи и носи от детската ръчичка. Можем да изброим малка част от наблюдаваните размери: 14x13; 12x12; 16x15; 17,5x20; 15x15; 18x17; 20x20; 13x13; 16x16; 15x23,5; 15x16,5; 16x13; 16x11; 16x12; 30x16; 22x17; 25,5x14; 21x21; 14x14; 13x9; 15x11 и др. Поради непрекъснатото усъвършенстване на полиграфическите мощности все по-често се забелязва изрязване на книжката, като се следват очертанията на изображението на корицата, а понякога всяка една от страниците прави и завършва като композиция заедно с нея¹³. Разнообразие във вида се постига и при различните типове сгъвания на хартията за печат (книжки-стълбица, книжки-хармоника и др.). Броят на страниците, съобразно особеностите на възрастта, които посочихме, е малък – най-често от 4 до 16 стр.

Що се отнася до съдържателната им част, книжките за най-най-малките (тези за баня например) съдържат голяма и изчистена илюстрация, която се съпровожда от изписване на назоваващата я дума или звук (например картинка на патенце и надпис па-па). Тези за малко по-големите включват съвсем кратка история, която обикновено е римувана и е с главен герой някое животинче или детенце, в което то да се припознае. Има и опити за адаптация на някои от класическите детски приказки във вариант за най-малките. А за да са близо до съвременното дете и неговото ежедневие, понякога в рамките на цяла поредица се разгръща животът на герой, който ги учи на много от важните в живота неща (сред любимците са Мечо Пух, Франклин, а отскоро и "Дора Изследователката). И все пак, тъй като лидери на този пазар у нас са издателство "Фют" и "Златното пате", които се стремят да стимулират българските издания, сред най-популярните автори на книжки за най-малките са Ангелина Жекова, Галина Златина, Мая Дългъчева и Атанас Цанков. Обикновено на тях се възлагат и адаптациите на класическите произведения. Илюстрациите към текста са дело, както на съвременни наши така и на чужди художници, като един от най-популярните и харесваните при най-мал-

¹³ Такава е например поредицата на "Златното пате" – "Животинки", представена по следния начин: " Оформена така, че всяка страница формира част от корицата. Без никакви надписи по нея, дори без заглавие, за да не нарушава ефекта на цялостно възприемане на животинката"

ките са тези на Спас Спасов ("Хермес" и "Театър Пан") и Тони Улф ("Фют"). Другите ни издателства, стъпили сериозно на пазара за най-малките през последните няколко години, са "Посоки", "Хермес", "Егмонт България" и "Пан". Последните две преди време са заемали много по-голям пазарен дял, но в настоящето са се концентрирали повече върху другите си издания за деца.

От непрофилираните в детското книгоиздаване издателства прави впечатление присъствието на пазара на "Колибри" и на "СофтПрес". През годините свои опити в областта за най-малките са правили епизодично (а понякога и еднократно): "Фотомедиа", "Пух", "Аделфи", "Гея-Либрис", "Младинска книга", "Световна библиотека – София", "Леге Артис", "Захарий Стоянов", "Джи Би Груп", "Славена" и мн. др. Това не е случайно, тъй като детският издателски профил става все по-привлекателен, както за масовите, така и за учебникарските издатели не само у нас, но и в световен мащаб като почти задължителна антикризисна мярка. Ето защо от около 2009 г., когато започна да се усеща световната икономическа криза в книгоиздаването, и у нас се увеличи видовото разнообразие и предлагането на книжки за най-малките, макар все още да има какво да се желае в сферата. В световен мащаб най-добрите детски издателства вече са част от огромните издателски групировки и броят на т.нар. "независими" детски издатели става все по-малък.

Сама по себе си заложената в заглавието тема е изключително интересна, неизследвана достатъчно и може да се разгърне в много по-голям обем, но все пак ако трябва да обобщим ролята и мястото на детските книжки за най-малките според техните издатели, ще кажем, че играта с тях улеснява процеса на проговаряне, развива и упражнява наблюдателност и концентрация, обогатява речта и знанията, развива въображението, мисленето и двигателните умения (фината моторика на ръцете), зрителните и тактилните възприятия и помага книгата и четенето да се превърнат в част от живота на детето. Затова те не бива да се подценяват нито от родителите, нито от издателите, а да стават все по-достъпни, разнообразни и атрактивни.

Библиотеки и книгоиздаване в дневния ред на българската инженерна колегия 1893-1944

Николай Поппетров

Институт за исторически изследвания, БАН

Инженерите от всякакъв профил (строителни, земемери, машинни и електро, химици, минни, инженери-лесовъди) и архитектите образуват, като съвкупност, много важен сегмент от националната интелигенция (техническа интелигенция). За съжаление тяхното участие и роля – като професионална общност и в индивидуален план – в обществено-политическия и културния живот – фактически не са проучени. Вън от погледа на изследователите и от обществената памет остава многообразието от дейности, инициативи, участие и пр., с които техническата интелигенция участва в българското стопанско, обществено политическо и културно развитие.

Българската инженерна и архитектна колегия още в първите крачки на своя организационен живот обръща внимание на различни аспекти свързани с книгите, четенето и библиотеките.

Мястото, което книгата заема в дневния ред на една от най-многобройните (1) и добре организирани професионални среди на българската интелигенция може да се открие сравнително цялостно на основа на публикациите в органа на Българското инженерно-архитектно дружество Сп. БИА (1894-1944).(2) Списанието, макар и на моменти без строга последователност отделя внимание на тематичния кръг четене, книги, библиотеки.

Интересът на инженерната колегия по разглежданата проблематика се проявява в няколко направления. Първото е на оформяне на *собствена, дружествена библиотека*. В едри щрихи нейната история е цялостно проучена.(3) Още в учредителните документи на Дружеството е посочено, че то развива библиотека, а в неговото ръководно тяло, избирано ежегодно е включена длъжността библиотекар. Сред заемалите тази длъжност още в първите години на съществуването на организацията са някои от най-изявените инженери и архитекти. В годишните отчети на ор-

ганизацията редовно се отделя място на състоянието на библиотеката – в първите години от съществуването ѝ съвсем редовно са дават сведения за получаваната периодика както и за начините по които се попълва библиотечния фонд.

Набавянето се извършва преди всичко чрез размяна (на съюзното списание), а също чрез дарения, рядко чрез специални, целенасочени покупки на отделни заглавия. Основно се набавят издания на руски, френски (от Франция, Белгия, Швейцария) и немски (германски, австрийски и швейцарски издания), както и издания от Източна и Средна Европа – на сръбски, румънски, унгарски, чешки езици.

Библиотеката притежава също някои заглавия обществено-политическа литература, главно дарения, както и текуща национална периодика – вестници и списания.

Периодично в годишните отчети на ръководството на Дружеството се припомня с изискването да се спазва строга отчетност, да се подвързват годишните течения на периодиката, за да не се появяват липси, а ако такива съществуват – да се попълват те своевременно.

Библиотеката изработва своя система (систематика) на подреждане на книгите. Изработват се два печатни (във вид на книги), каталога – публикувани в 1907 и в 1919 г.

Дейността на библиотеката периодично предизвиква вниманието на дружественото ръководство. Така например в началото на 30-те години настоятелството търси подход как да постъпи с читателите, взели книги от библиотеката и не ги върнали.. повече от 1 година. Възприема се категорично поведение: на нередовните читатели се дава 10 дневен срок да върнат заетите книги или да ги заплатят, ако са ги изгубили; като санкции е предвидено събиране на исковете по съдебен път и лишаване на провинения читател една година от право да се ползва библиотеката.

В края на 20-те години Дружеството изгражда свой Дружествен дом (на ул. "Раковски") в който се предвижда и място за библиотеката. С цел да се покрият големите разходи по строителството и обзавеждането ръководството на Дружеството дава помещенията на библиотеката под наем заедно с другите помещения на дома.(4) ...

Положението се променя в края на 30-те години. Благодарение на тясното приятелство между инженер Борис К. Стоилов (син на политика д-р Константин Стоилов) и Тодор Боров библиотеката е препоръчана под ръководството на Боров и започва да функционира пълноценно. Реално съществуват всички възможности тя да стане една образцова техническа библиотека в страната. През март 1944 г., по време на англо-американските въздушни бомбардировки над столицата обаче съюзният дом изгаря и само малка част от инвентара на библиотеката е запазен.

Трябва да се посочи, че библиотеката на ДБИА/СБИА не е единствената специализирана техническа библиотека в страната. Библиотечни колекции с различен статут, обем и достъп съществуват към различни, свързани с инженерни дейности институции (например Техническото училище "цар Борис III", Главна дирекция на БДЖ, Съюзът на българските химици) Сравнително добре организирана, със свой специален, печатан правилник и с щатен библиотекар (в един период такъв е писателят Добри Немиров) е библиотеката към Министерството на обществените сгради, пътищата и благоустройството (5).

За вниманието, което сред инженерните и архитекти среди се обръща на книгата, съответно библиотеките свидетелства и създаването на постоянен благотворителен фонд "Техническа просвета" (БФТП, известно още и като "Дружество"/"Комитет" "Техническа просвета"). Неговата публична поява сред гилдията е в края на 1932 г. когато фондът прави опит да набере финансови средства за своята дейност чрез провеждане на дружествена (гилдийна) лотария (декември 1932). Целта на фонда е да провежда квалификационни мероприятия и организира научни изследвания, които не могат да се осъществяват без ползване на книги и периодика. Съгласно чл. 2 на неговия устав БФТП има за задача "да съдейства за разширяване техническото образование на българските техници (нещо което би могло да се свърже с модерната днес идея за учене през целия живот – б. а. Н. П.) съобразно с напредъка на техниката и техническата наука", както и "да разпространява технически познания между учащата се младеж и между народа" за да подготвя условия за възприемането на съвременния прогрес и за подготовка за "бъдещия век на техниката". За да се постигнат тези предназначения се предвижда (според чл. 3 от ус-

тава) наред с провеждането на научно-популярни сказки и курсове и издаване на популярна и специализирана научно-техническа книжнина и създаването на добре уредена техническа библиотека в София с клонове в провинцията, организирани към клоновете на дружеството; поддържане на читални с техническа литература, достъпни както за членове, така и за не-членове и постройка на собствени здания, в които се предвижда и помещения за библиотека.(6)

Лотарията, въпреки положените значителни усилия не донася очакваните от организаторите финансови постъпления. Това осуетява всички посочени инициативи и свежда дейността на "Техническо просвета" към съставяне и издаване на български технически речник.(7)

С посочените дейности не се изчерпва вниманието на инженерно-архитектната колегия към тематичния кръг, библиотеките, книги, четене. Интерес към библиотеки, макар и спорадичен, е отразен в различни публикации в органа на ДБИА/СБИА за библиотечни сгради. Основната част от тях не са израз на някакво специално внимание, а представляват обичайното отразяване на конкурси (например за музей и библиотека и за Народната библиотека, музей и библиотека във Велико Търново). Повечето от тези текстове съдържат оценки за изпълнението на заданието, за оформяне на фасади и силуети, за вътрешно разпределение и пр, без да засягат специфичните изисквания за планиране на една библиотечна постройка. Това обаче не намалява значението им, което, в историческа дистанция е като на исторически извор.

Също спорадично на страниците на списанието се появяват и други текстове по библиотечна тематика. Сред тях трябва да се посочат статията на инж. Владимир Орозов, в която се популяризира опита на САЩ за изграждане на малки библиотечни сгради, както и голямата статия на Тодор Боров за библиотеката на БЗКБ. Внимание заслужава и кратката информация за библиотеката на "Дойчес музей" в Мюнхен със сведения за фонда, каталозите, читалнята и залите за научна работа (8)

В дневния ред на инженерната колегия присъства и темата за българската техническа литература ("техническата книга" според тогавашната форма на изразяване). Публикациите, които я разглеждат подчертават преди всичко нуждата от оригинална

българска техническа книжнина; констатира се слаб интерес към такива книжнина и въобще към четенето. По-значително внимание към техническата книга се проявява през 30-те и в началото на 40-те години. Това е времето, когато се създава фонда "Техническа просвета", когато се провежда изложба на германската техническа книга и се засилва германската културна пропаганда в страната. Изводите, което към началото на 40-те години се правят са в посока на необходимост от насърчаване на издаването на техническа книжнина от страна на държавата; за трудностите, свързани с малкият кръг читатели; за нежеланието на издателите да рискуват с книги на техническа тематика и др.(9)

Темата за техническата литература е широко застъпена в списанието на организацията на българските инженери и архитекти под формата на отзиви за книги още в началните години на съществуването му, а след първата световно война се оформя рубриката "книжнина", в която преобладават анотации за български и чужди книги от областта на строителството, железопътното дело, електроинженерството и архитектурата, в по-широк план – от техническата сфера. От чужди издания се представят книги (главно наръчници и друга справочна литература) предимно на френски, а по-късно- доминиращо – на немски език. Разглеждат се и, макар и рядко и книги с мемоарен и белетристичен характер –например за художествена проза на инженер Владимир Харизанов, Повечето отзиви имат характер на обзори на съдържанието, но не липсват и такива с препоръки, забележки и пр. Едно важно условие на редакцията при рецензирането, фиксирано едва в 40-те години, но за което с всички основания може да се твърди, че е формулирано още през предишното десетилетие е изискването да се предостави за съюзната библиотека екземпляр от книгата, която ще се рецензира. То отговаря на разпространената тогава редакционна практика в страната и същевременно гарантира набавяне на нови книги за библиотеката.(10)

В пряка връзка с въпроса за отношението на инженерната колегия към техническата книга е темата за личните библиотеки на инженерите и архитектите. От различни, откъслечни сведения е известно за съществуването на забележителни лични (домашни) библиотеки – на инженерите Виктор Самсаров, Йордан Данчов, Димитър Агура, Михаил Момчилов, Младенов, на архи-

тектите Георги Фингов, Трендафил Трендафилов, Храбър Попов, Милко Бичев, Александър Дубовик и др. Една от най-богатите, на различни езици, с широк профил лична и с използване на екслибрис е библиотека на инж. Любен Божков. Като цяло тези библиотеки съдържат книги придобити по време на следването (най-вече учебници и наръчници), справочници, монографии, акти от конгреси и пр-, значителен брой отпечатъци (обичайна е практиката да се разменят такива), някои списания. В езиково отношение това са издания най-вече на френски и немски, според местата, където се е подготвяла колегията, но в отделни лични библиотеки се откриват и книги на няколко езика. Те са изписвани чрез различни книжарници, директно от издателства и пр. Сред българските книги основно място заемат издания на закони и правилници, проспекти на фирми, речници, някои учебници. Често в тези библиотеки попадат и книги от други области на знанието – физика, математика и стопанство. Най-големите по размер лични библиотеки (за които има сведения) достигат до 700-800 тома, но обичайното количество притежавана техническа литература не надминава 100 тома.

Много трудно може да се направи общовалидни изводи за тези библиотеки, доколкото повече от тях не съществуват; малка част от фондовете им по пътя на дарение са се запазили, повечето са разпиляни.(11)

С разглежданаат тема пряка връзка има и ранната история на библиотеката на Висшето техническо училище в София.(12) Едни от най-активните представители на инженерната колегия и на Съюза на българските инженери и архитекти работят по изработването на първите документи и по организирането на ВТУ.

Още при основаването на Висшето училище проличава, че създателите му проявяват внимание и оценяват важноста на библиотечната проблематика за неговото развитие. Законът за ВТУ предвижда *"библиотека, управлявана от директор"* (чл. 11), със съответен библиотечен персонал: *"на директора на библиотеката помагат: библиотекарите, писари и служители"* (чл. 31); за директора и библиотекарите са поставени високи образователни изисквания: *"висше образование"*, *"да се владеят поне два нови езика"* и *"да са запознати с библиотечното дело"* (чл. 37). Във временният правилник за ВТУ са поставени изисквания във

връзка с работата на библиотеката: при напускане на училището студентът е длъжен да представя в деканата и "удостоверение от библиотеката...че е изправен и отчетен" (чл. 67).(13)

През лятото на 1942 г. е изработен и "Временен правилник за библиотеката на училището", който, обхваща в 32 параграфа основните аспекти на библиотечната дейност.(14) Член първи определя мястото и задачите на институцията : "има за цел да обслужва, като научно спомагателен институт, на научните занятия на Училището". В административно отношение тя е поставена, посредством библиотечен комитет под върховния надзор на Академичния съвет (чл. 2, 4, 5), управлява се пряко от директора си, който пък пряко общува с ректора на училището (чл. 3). Последователно и на места в детайли са разгледани основни дейности и технологични стъпки, включително сроковете за подаване на заявки за книги и за извършване абонаментите за периодиката, както и "библиотечната обработка" (чл. 16 и 17) и начина на подреждане на фонда (чл. 19). Предвижда се библиотеката да работи по 8 часа дневно, в интервали от 8 до 12 часа и от 14 до 18 часа (чл. 28). Ползването на библиотечните материали става "вътрешно", в помещението на библиотеката/в читалнята ѝ и "външно" (т.е. извън нея); последното се разрешава на преподаватели за срок от 3 месеца с право на продължение (чл. 26). Този първи устройствен документ на библиотеката урежда сравнително пълно и цялостно основните положения по функционирането ѝ. Макар и сбито са разгледани всички основни организационни и технологични въпроси. Текстът дава израз на разбирания за рационалност, координираност и пестеливост при работа. Без преувеличение той може да се интерпретира като израз на традиция сред инженерната колегия в отношението към библиотеките.

Действително, ръководството на Съюза БИА, откликва на нуждите на новосъздаденото ВТУ и в стремежа си да го подпомогне разрешава редовните студенти да ползват съюзната библиотека. На страниците на съюзното списание се публикуват призови на ръководството на ВТУ за дарения на технически книги за библиотеката, както и съобщения за такива дарения от български и германски/австрийски инженери. Като примери за индивидуално дарителство за библиотеката на Висшето училище трябва да

се посочат тези на инж. Любен Божков (около 230 тома) и на инж. Г. Рашев (близо 120 тома). С дарения се отзовават и инж. Богомил Радославов, инж. Тангилов, инж. Йордан Данчов, инж. Йордан Русев, инж. Рашев, инженерите Хаджистоянов и Атанасов от Варна.

Приведените примери отразяват, макар и бегло, мястото, което проблемите на четенето, книгите и библиотеките заемат в дневния ред на инженерно-архитектната колегия. Значението на такъв преглед е като елемент от картината на отношението към библиотеките, книгите и четенето в различните професионални общности на модерна България между 1878 и 1044 г.

Бележки:

1. Според Статистически годишник на Царство, XXXI, 1939, с. 734- Съюзът на българските инженери и архитекти има 1565 члена, с което излиза по количество на членската маса пред такива активни професионални обединения като Съюзите на химиците, на адвокатите, на дружествата на художниците, Българското икономическо дружество, на различните писателски организации взети заедно и др.

Цонев, М. БИАД в дати и събития. (1893-1049). Кратък летопис. С., 1993; Същия. Дейци на Българското инженерно-архитектно дружество 1893-1949. Енциклопедичен справочник. С., 2001

Поппетров, Н. Библиотеката на Българското инженерно-архитектно дружество // Библиотека, 2007, № 5-6, с. 51-60.

4. Сп. БИАД, XXXIII, № 14-15, 1933, с. 199-200;

5. Сведения от личен архив, София

6. Сп. БИАД, XXXIII, 1933, № 9, с. 122; № 17, с. 224; Устав, б. м., б. г. (1933 ?).

7. Сведения от личен архив, София

8. **Орозов, В.**, // Сп. БИАД, 1929, №; **Боров, Т.** Библиотеката при управлението на БЗКбанка // Сп. БИА, XXXIX, 1939, № 7, с. 88-91 (и отделен отпечатък) **MN** [Отто Мюлер-Нойдорф] Найголямата техническа библиотека в света // Сп. БИАД, XXXIII, 1933, № 12, с. 164:

9. **Гъдев, А.** Техническата литература в славянските страни // Сп БИАД, XXVI, 1926, № 21, с. 293-297; **Стоилов, Б.** Техническата литература в България//пак там, XXXIV, 1934, № 1-2, с. 62; **Златев, Т.** Българската техническа книга // пак там, X L, 1940, № 3, с 33 Трендафилов, Тр. Идеализъм и материализъм в техническата дейност // пак там, № 4, с. 59-60

10. Сведения от личен архив

11. Лични непубликувани проучвания

12. Висшето техническо училище е създадено през юни 1941 г. (Д. в., № 126, 12. 6. 1941), а е открито през октомври 1942 г. За предисторията и началната му история вж: Стоянов, В. Създаването на Държавната политехника- етап в развитието на висшето техническо образование в България // Годишник на катедрите по марксизъм-ленинизъм при ВУЗ. История на БКП, г. XXI, кн. 2, 1987, с. 113 –166; Поппетров, Н. Софийското ВТУ – дълга предистория и бързо изграждане (Създаването на висше училище в контекста на времето) // Просвета и промяна. Сборник в чест на Р. Радкова и по случай 150 години на Болградската гимназия. С., 2010, с. 436-458;

13. Временен правилник за Висшето техническо училище // Дв, № 156, 18 юли 1942;

14. ЦДА, ф. 678 К, оп. 3, а. е. 88, л. 1-4; .

15. Списание БИА, XLIII, 1943, № 1, с. 15; Пак там, № 15-16, с. 130;

Книгата като подарък Резултати от социологическо изследване

Ас. Стефка Чернева
ВТУ "Св. св. Кирил и Методий"

Общуването с книгата от дълбока древност до наши дни е неотменна част от културата, от интелектуалното и духовно развитие на личността. Шеметното развитие на информационните и комуникационни технологии оказват влияние на формите на книгата, нейното съдържание и начините за възприемане на текста. Книгата съчетава по неповторим начин миналото, настоящето и бъдещето на човечеството и има мисията да възпитава у хората грамотност, ценности и житейски позиции. Процесът на четене изисква не само нагласа и мотивация, но и обем от знания, усилия и постоянство. Всичко това трябва да се възпитава в семейството от ранна детска възраст и да се насърчава, чрез училището, библиотеките, цялата обществена среда.

Основния мотив който наложи провеждането на социологическото изследване е желанието от страна на изследователя да покаже, мястото и ролята на книгата в живота на съвременния човек, като съсредоточи вниманието си върху един детайл в отношението към нея "Книгата като подарък", с която можем да зарадваме близките си хора. Освен това то има идея да даде насоки за популяризиране на новите издания, за да станат те по-достъпни за четящите, като събере и проучи препоръки от ученици, студенти, учители, университетски преподаватели, посетители на книжарници и книжари, библиотекари и читатели на библиотеки, журналисти и експерти.

Социологическото изследване е сондажно и обхваща периода октомври 2012 г. – януари 2013 г., и е проведено във връзка с Коледно-новогодишните празници в град Велико Търново.

Метода, който е използван е метода на полустандартизирано пряко индивидуално интервю /дълбочинно/, при което реципиентите отговарят на предварително формулирани открити и следващи в предварително определена последователност въпроси. Интервюто е дълбочинно, защото реципиентите трябва да аргументират своите отговори, като по този начин се цели да се

открит нови аспекти на явлението в рамките на формулираните въпроси. Този метод, както посочват в книгата си Родолф Гиглион и Бенжамен Маталон "Социологическите анкети", е междинен метод, който се използва между пълното предварително познаване на проблема и ситуацията от страна на изследователя, препращащо към използване на стандартизирано интервю, и непознаването на ситуацията, налагащо използването на нестандартизирано интервю.

"Книгата като подарък" е изследване, което се провежда за пръв път в Унгария, а по-късно методиката се използва и от други страни при реализация на книжната продукция в книготърговските вериги и на панаири на книгата в навечерието на коледно-новогодишните празници. Оригиналното изследване включва 13 въпроса, но предвид желанието на изследователя да даде насоки за популяризиране на книжната продукция, са включени още два проективни въпроса изискващи от реципиентите идеи и препоръки по изследвания проблем.

Прави впечатление, че всички реципиенти, които бяха поканени да участват в изследването проявиха интерес и желание да отговорят на въпросите и по този начин спомогнаха изследването да внесе яснота за отношението към книгата и даде насоки за нейното популяризиране и утвърждаването ѝ в съвременното информационно пространство.

1. Социално-демографска структура на респондентите

Социологическото изследване и задачите, които стоят пред него наложи да бъдат обхванати реципиенти в широка възрастова граница / от девет до осемдесет години/, с едно или повече висши образования и специалности. Това са ученици, студенти, учители в средни училища, университетски преподаватели, посетители на книжарници и книжари, библиотекари и читатели на библиотеки, журналисти и експерти.

Разпределение на изследваната съвкупност от 52 души по основни социално-демографски показатели

<u>Възраст</u>	<u>брой и % от интервюираните</u>
До 16 г	8 – 15,4 %
20 – 30 г.	15 – 28,8 %

31 – 40 г.	17 – 32,7 %
41 – 50 г.	1 – 1,9 %
51 – 60 г.	8 – 15,4 %
Над 60 г.	3 – 5,8 %

Пол брой и % от интервюираните

Жени	27 – 51,9 %
Мъже	25 – 48,0 %

Вашата професия / занятие в момента/?

- Журналисти – 5 / журналист, репортер – художник на свободна практика, спортен журналист – пенсионер/ – 9,8 %
- Библиотекари – 4 – 7,7 % – с дългогодишен опит
- Книжари – 4 – 7,7 % – с дългогодишен опит
- Преподаватели – 4 – 7,7 % / 3 университетски и 1 учител/
- Икономисти – 5 – 9,6 % / телемаркетинг, банкиер, търговски представител – 2, счетоводител на хотел/
- Технически специалисти – 3 – 5,8 % / монтажист, машинен оператор, строителен надзор/
- Административни служители и социален работник – 2 – 3,8 %
- Други: археолог в музей, адвокат, свещеник, шивачка, цветар, занимава се с монети и антики – 6- 11,5 %
- Пенсионер – 1, другите 2-ма работят друго
- Учаци – 18 – Ученици – 9 – 17,3 %
- Студенти – 9 – Библиотечно-информационни дейности, Туризм, Политология – 17,3%

Вашата специалност е?

Хуманитарни: 37 анкетирани

1. Книгоиздаване – 2
2. Масови комуникации
3. Печатни медии
4. Оформяне на книгата – 1

5. Книговедение – 1
6. Библиотекознание – 2
7. БИД – 2 + 7 студенти
8. Журналистика – 1
9. Културно-просветни кадри – 1
10. Филология – Английска, Италианска, Българска – 5
11. История – 5
12. Право – 1
13. Психология – 1
14. ПР – 1
15. Философия – 1
16. Балканистика – 2
17. Политология – 1
18. Богословие – 1

Икономически :

1. Икономика – 2
2. Финанси – 2
3. Мениджмънт – 1
4. Стопанско управление – 1
5. Публична администрация – 1
6. Маркетинг – 3
7. Туризм – 1

Технически:

1. Инженер – техник – 1
2. Радиоинженер – 1
3. Машинен инженер – 2
4. Строителство на сгради и съоръжения – 1
5. Хладилна техника – 1

Изкуство – 1

Атомна физика – 1

Физическо възпитание – 1

Друго: 2 / антики и монети и шивачка/

Ученици – 9

От интервюираните реципиенти с една специалност са 27 души – 18 + 9 студенти

С 2 специалности – 12

С 3 специалности – 2

+ (9 ученици и 9 студенти)

Основни резултати от сондажното изследване според въпросите са:

На въпроса какви коледно-новогодишни подаръци правят най-често реципиентите на своите близки, приятели или роднини, най-срещан отговор с 46,2% е в полза на книгите. Срещат се отговори – "Книгата е предпочитан подарък", "Често подарявам книга", а момче от трети клас казва, че ако слуша ще му подарят книга.

С 38,5 % се подрежда втората група отговори – "Съобразявам се с вкуса на човека, на който правя подарък, това са разнообразни подаръци". Голяма част от изследваните посочват, че директно питат човека, за който е подаръка, за неговите интереси и потребности, но има и такива, които считат тази тактика за неуместна. Други отговори подредени в низходящ ред са: дрехи, включително колан – 19,2%, практични – 11,5%, козметика и групата сувенири или бижу са с равни проценти от 9,6 %, 5,8% от реципиентите дават пари, а в един от посочените отговори срещаме "с препоръка да си купи книга". Групите бельо, играчки и музика са с по 3,8% всяка, а с 1,9% са еднократно споменати конкретни предмети колело, икона, картичка или нещо ръчна изработка. Няколко реципиента казват, че подаряват нещо сексуално или нещо доставящо им и на тях удоволствие, а един от интервюираните споделя, че не правиновогодишни подаръци.

Сумарно отговорите са повече от 100 %, защото реципиентите посочват повече от един отговор, това са подаръците, които те подаряват най-често на своите близки и приятели.

Резултата показва, че книгата заема важно място в живота на съвременния човек и тя е предпочитан и желан подарък

На въпроса ще подарят ли книга на своите близки на новогодишния празник или вече са го направили, и на кои заглавия са се спрели, 61,5 % от реципиентите отговарят, че ще подарят или вече са подарили книга /книги/. Те посочват **конкретни заглавия**: "Следи от лапи на лунна светлина", " Войник", " Национализъмът на Балканите", " История на Възраждането", "Людмила Живкова", "Дневникът на един Дръндьо", посочват **автори** – Удхаус, Стефани Майер, Хорхе Букай и **тематика** – детски, готварски, криминални и т.н. В отговорите се среща и размяна на книги с приятели с 1,9 % и с 1,9 % срещаме подаръка "Ваучер за подарък за книга /книги/.

Втората група отговори с 21,2 % включва всички реципиенти, които не са подарили и не мислят да подарят книга на своите близки за новогодишните празници. Един от отговорилите казва, че няма възможност да купи книга, но има желание.

Третата група отговори с 13,4% включва реципиентите, които скоро не са правили подаръци книга /книги/ и не са решили какво ще подарят на своите близки. По голяма част от реципиентите попаднали в тази група са интервюирани месец октомври, когато повечето хора не са решили какви подаръци ще направят на Новогодишния празник.

Принос на настоящото социологическо изследване е заложеният времеви фактор, който показва активността на реципиентите при вземане на решение за покупка.

Предновогодишната и въобще реклама в медиите и в книжарниците помага ли ви при избора на книги за подарък и каква е ролята на книжарските работници е следващият изключително интересен въпрос, на който реципиентите дадоха следните отговори: На 50 % от реципиентите рекламата твърдо не им влияе, а в някои случаи дори има обратен ефект. На 1,9 % от интервюираните рекламата не им влияе, но се информират за новите заглавия, а 5,8 % и се доверяват, но понякога, по-рядко. Те "гравитират" около определени автори и, ако те са обект на рекламата, тя им влияе, в противен случай не.

36,5% от интервюираните се поддават на рекламата и посочват, че при избора на книга за подарък се обръщат към сп-е "Книжарница", което се издава и разпространява от книготърговската верига "Хеликон", следят сайта на "Хеликон" и класациите

по продажби на книги, които се публикуват във в-к "Стандарт". Една част от реципиентите се влияят от инициативите "Голямото четене" и "Малкото голямо четене", както и от инициативи, организирани от библиотеки и книжарници.

7,7% от интервюираните не гледат телевизия, но се влияят от препоръките в книжарниците.

Книжарите влияят при избора на покупка за подарък на 67,3 % от интервюираните, 9,6% им се доверяват понякога, а 23,1% се обръщат най-често към Интернет, форумите във виртуалното пространство и препоръки от приятели или роднини.

Резултата показва, че читателите и подаряващи подаръци книги се влияят повече от книжарските работници, отколкото от агресивните реклами по телевизиите и книготърговските вериги, което поставя нови изисквания към тези кадри. Клиентите по трудно правят своя избор измежду десетки нови заглавия и се доверяват на книжарските работници все по-често, или си тръгват без книга. Тук е мястото да защитим професията на книжаря, но в това число мога да поставя и библиотекаря, и да развенчаем мита за простотата на библиотечния и книжарски труд. Кадрите, които разпространяват знание трябва да познават новите течения в литературата, изкуството и др., знания за автори, произведения, най-популярни образци на класическата и модерна литература и, разбира се не на последно място, умения за търсене на информация във виртуалното пространство. Трябва да следят телевизионни предавания, филм, форуми свързани с книгите, а последните се увеличават драстично.

Темата за отношението към клиентите и читатели на библиотеките няма да засягам, но тя е изключително важна. Всеки книжар и библиотекар трябва да знае, че от неговите усилия понякога зависи дали в бъдеще ще имаме образовани хора, особено ако работим с деца и тийнейджъри.

Сондажното социологическо изследване продължава с въпросите книгата предпочитан подарък ли е днес за изследваните реципиенти и кои са авторите и заглавията, които биха искали те да получат като подарък за празниците. Най-многобройна с 88,5% е групата на реципиентите, които обичат да получават подаръци книги. Срещат се отговори – "книгата е предпочитан подарък", "обичам да ми подаряват книги, но с предварителна заявка", "оби-

чам подаръка книга, но рядко близките и приятелите ми се сещат да ми подарят /9,6%/ и др. Втората група реципиенти са 5,8% и предпочитат ваучерите за подарък за книги, които се предлагат от "Хеликон", защото имат по специални изисквания към книгите и техните познати рядко оцелват техния вкус. Те обичат книгата подарък, но предпочитат сами да направят своя избор. В третата група изследвани влизат реципиентите, които не желаят да получат книга за подарък, защото вземат книги от библиотеки или си разменят книги с приятели.

На въпроса какви книги реципиентите биха искали да получат като подарък, някои посочват определена тема или теми, други конкретни заглавия. По-голяма част от изследваните желаят повече от една книга в една или няколко области.

Най-предпочитани подредени в низходящ ред са– художествена литература българска и чуждестранна – 15,4%, фантастика и фентъзи – 13,5%, исторически – 13,5%, справочно-енциклопедични издания – 11,5%, класика – 9,6%, криминални романи – 7,7%, приключенски – 5,8%, готварски – 5,8%, психология и личностно развитие – 3,8%, биографични-3,8%, научно-популярни – 3,8%, нова българска литература – 3,8%, албуми с репродукции и фотоизображения – 3,8% и по 1,9% в категории: мафия, музикални, мемоари, драма, детска, духовна, еротика, медицина, фармация, нетрадиционна медицина, езотерика. Един човек казва, че иска да получи книги, които ще провокират вълнения в него и посочва световна и българска класика, друг, че иска стойностни книги без да конкретизира, а трети, че иска такива, каквито той подарява. Няколко души не дават отговор.

Конкретни заглавия, които реципиентите посочват са : "Гаргантюа и Пантагрюел", "Графичната комуникация", Шмит – театър, "Тринадесетте врати на езотериката", "Скално изкуство", "Калила и Димна", "Кама Сутра", "1001 нощ", "50 нюанса сиво", "Птиците умират сами", поредицата за Борн, поредицата за малкия Никола, някоя от поредицата "Дневникът на един Дръндьо", "Хари Потър", "Магьосникът от Оз", "Енциклопедия за оригами" – на английски език, "Дванадесетата планета". Най-предпочитани автори са: Иво Сиромахов, Елари Куин, Агата Кристи, Стивън Кинг, Бегбеде, Роалд Дал, Ранди Гейдж.

Сондажното социологическо изследване, за да може да отговори на стоящите пред него задачи, наложи да бъдат включени още два въпроса, които не са залягали в изследвания "Книгата, като подарък". Това са въпросите за съдбата на подарената книга и идеите, които реципиентите могат да посочат за рекламиране и популяризиране на книгите, за да достигнат те до повече читатели.

Изследването показва, че най-често съдбата на книгата, която е подарена, е тя да бъде прочетена и съхранена в личната библиотека на своя притежател. 71,2% от изследваните казват, че я прибират в личната си библиотека, 63,5% я разглеждат и я прочитат, 9,6% не винаги я четат, поради липса на време или др. обстоятелства. Една част от реципиентите се запознават първо с резюмето, прочитат няколко страници и, ако им хареса или е от част поредица, която четат, я прочитат веднага, в противен случай я слагат в личната си библиотека. Срещат се отговори – хвърлям книги, подарявам ги, ако не ми харесат, а 1,9% не се сещат. Подарените книги често са обект на размяна между приятели /30,8%/, които обсъждат тяхното съдържание след прочитането им.

Отговорите на реципиентите дадени на последните въпроси показва, че голяма част от изследваните се радват да получат книга като подарък, но имат предпочитания за автори, произведения и жанрове, и желаят те сами да направят своя избор в книжарниците. Поради тази причина ваучера за подарък книга започва да се избира все по-често от подаряващите. Наблюдението ни сочи, че последните години средствата за закупуване на книги са ограничени, което прави подаръка книга желан и предпочитан.

Един от значимите резултати на изследването е изявената активна позиция на реципиентите изразена в техните идеи и препоръки за популяризиране на книжната продукция. Тъй като се стремим в обобщен вид и възможна изчерпателност да представим получените данни ги групираме в няколко по големи групи:

1. Реклами на книги по електронната поща; във фейсбук, да се правят повече блогове за книги и да се използват всички възможности на виртуалното пространство. Една част от текста на книгата да бъде качен онлайн в Интернет, за да могат читателите да се запознаят с него и да преценят дали да го четат в бъдеще

2. Предлагане на книги в театрални и филмови салони, и на различни фестивали в зависимост от тематиката – напр. тип драматургия, по която се играят постановките или книги, по които е направен филма, като по този начин книгата може да рекламира постановката или филма и обратно. На рок фестивал да се продават биографии на рок групи, джазфест – например книгата на Гаджев за историята на джаза, а на семинари за личностно развитие – книги със съответната тематика и т.н.

3. Представяне на книги в заводи, фирми, училища, пред съответна аудитория – напр. футболни, пред футболисти, също в книжарската верига и библиотеките. Повече автори да пътуват и се срещат с читатели, да има четения и преставянния всяка седмица.

4. Да се правят подаръци книги по различни поводи от автори и издателства, задължително да се подаряват на библиотеки и архиви. Хубаво е библиотеките да обновят фондовете си и да работят за хората, които обичат да четат, но нямат възможност

5. В АРТ заведения с галерии или кафенета да има библиотека за посетителите /клиентите/ и всеки да има възможност за четене, а дори и да може да си купи книга

6. Книгите да се рекламират, чрез – афиши, билбордове, листовки, флаери, брошури за книги, които могат да се поставят в пощенските кутии. Също, списание "Книжарница" издавано от книготърговската верига "Хеликон" и други подобни издания за книги, да се разпространяват на повече места вкл. градския транспорт. Книгите да се рекламират навсякъде и по улиците, например "Вървящи /ходещи/ книги".

7. Необходими са по-нетрадиционни форми на книготърговия и реклама, "нещо по-раздвижено" – напр. да се организират съботници или пазарчета за книги за един ден в месеца. Книгата да се популяризира чрез изкуство, тип интерактивно представяне.

8. Най-голям е процента на реципиентите, които предлагат да се използват медиите за популяризиране на книжната продукция. Срещат се отговори: "да има кратко представяне на книги в сутрешните блокове, които се излъчват между 8 и 11 часа", "да има интервюта с автори в предаването "Всяка неделя", "по време на турските сериали да се показват книгите", "да се излъчват интер-

вюта с популярни автори" и т.н. Срещат се реципиенти, които са на мнение, че представянето на книги в сутрешните часове не е удачно, защото повече хора са на работа и предлагат представянето на книгите да е между 18 и 20 часа.

9. Много хора нямат време да отидат до книжарниците и да разгледат какво ново излиза на пазара и затова е хубаво книгите да се представят, позиционират и продават по бензиностанции, банки и големи супермаркети, заедно с останалите продукти.

10. Необходимо е да се правят промоционални пакети с книги за деца и възрастни. Добре би било да се премахне ДДС на книгите и те да поевтиняят и да станат по-достъпни за повече хора.

11. Необходимо е да се организират съвместни инициативи и игри между книжарници и медии, библиотеки и книжарници, както и инициативи от рода на "Малкото голямо четене", Буккросинг" и др. Проекта "Глобални библиотеки" може да помогне на библиотеки и читатели от цялата страна да се запознаят с новите заглавия и атрактивни предложения

12. Трябва да се направи нещо скандално, за да се насочи вниманието на повече хора – чрез медиите, пресата, социалните мрежи и др.

13. Необходимо е повече издатели да правят маркетингови проучвания и да издават и преиздават нужните на читателите заглавия.

14. Няколко души казват, че книгата не се нуждае от реклама, особено ако четенето се възпитава и стимулира от детска възраст.

Динамиката на ежедневието и липсата на време да достигнат до книжарниците, кара все повече хора да четат текстове във виртуалното пространство, и тази тенденция ще продължи и в бъдеще. Тази причина принуждава издателите да пускат текста на книгите, които издават както в хартиен, така и в електронен вариант, и дават възможност на своите клиенти сами да сами да направят своя избор. Не случайно голяма част от интервюираните реципиенти дават идеи за използване на всички възможности, които предлага виртуалното пространство, за да се информират за новите издания на книжния пазар. Други идеи, които се срещат касаят рекламата и популяризирането на книгите извън книжарниците, чрез флаери, листовки, диплянки, билбордове, както и

възможността книги да бъдат закупени в кафенета, супермаркети и бензиностанции, практика, която се среща на много места в България. Основен проблем, който се посочва и от издателите и от изследваните е липсата на качествена литературна критика, която са насочили вниманието на читателите към стойностните издания. Продължава да се разпространява мнението, че хората масово не четат и каквито и инициативи да бъдат проведени, резултатът ще е без значение, но активната позиция на интервюираните реципиенти и нашите наблюдения показват точно обратното. Последните години интереса към книгите се е увеличил и изследваните споделят, че не без значение са били инициативите – "Малкото голямо четене", "Голямото четене", "Буккросинг", "Четящият човек" и др., и предлагат те да продължат да се организират в партньорство с издателства, книжарници и библиотеки. Разнообразието от издания на книжния пазар, и от възможностите, които дава Интернет, за комуникация с авторите и реклама на книгите са причини, които също се посочват спомогнали за интереса към книгата, не само в нейния хартиен вариант. Тук няма да се спрем на въпроса за възможностите за "съавторство" и размиване на личността на автора, проблем съвсем не за подценяване в XXI век. Финансовите ограничения са пречка пред много хора да си купуват книги, а не да четат. Не случайно част от предложенията касаят ценовата политика на издателствата, държавната политика /напр. премахане на ДДС на книгите/, и възможностите, които издателите и книжарниците могат да предложат на своите клиенти за закупуване на книги с по-ниска цена. Факт е, че електронните издания на българския пазар все още са сравнително скъпи и повече клиенти посягат към хартиените издания.

Най-многобройна е групата изследвани, които предлагат популяризиране на книгите в медиите, с предпочитание към телевизия и това не е случайно. През 2006 г. Алфа Рисърч от името на Асоциация Българска книга и Министерството на културата направи представително социологическо изследване с цел изграждане на стратегия за развитие на българския книжен пазар. Един от изводите е, че четенето на книга е сред петте най-практикувани занимания в свободното време, а медиите са третият фактор, който влияе при избор на книга (след препоръката на приятел и мнението за автора и неговата популярност). С други думи ре-

кламата би повлияла не само на активно четящите, а по-скоро на средно активните читатели, които ценят книгите, но нямат много време за интензивно четене. Медиите обаче биха повлияли и на слабо активни или пасивни читатели, защото те са основен канал за информация.

В заключение можем да кажем, че активното отношение на интервюираните към изследвания проблем показва, че книгата все още се възприема като ценност и неизменен спътник в живота на съвременния човек.

Литература:

1. Гиглион, Р., Б. Маталон. Социологическите анкети : Теория и практика. С., 2005.
2. Михайлов, С., Емпиричното социологическо изследване. С., 1980
3. <http://www.abk.bg/page/about-us>.

Мода в книгоиздателския бизнес: еротика и порнография

Ас. Стефка Чернева

ВТУ "Св. св. Кирил и Методий"

Станислава Чалъкова

Книжарница "Хеликон" – Велико Търново

Днес на българския книжен пазар се наблюдава изключително разнообразие от издания по теми, жанрове и оформление. Успоредно с книгите за здравословен начин на живот и хранене, които се радват на интерес от страна на все повече хора, книгите за политика, конспирации, тайни и загадки, психология и др. се появиха и добре изглеждащи, семпло оформени книги с еротично, а понякога и с порнографско съдържание. Това са масови издания – с мека подвързия, в повечето случаи вестникарска или хартия от нисък клас. Докато в близкото минало кориците на книги с подобно съдържание са били натуралистични и провокативни ("Месарят", "Вечната Амбър", Хенри Милър...), то днешните, напротив са семпли, в строги черни или сиво-сини тонове, с детайл (вратовръзка, копче за ръкавели, белезници), които в повечето случаи не разкрива жанра и темата от пръв поглед. Вж. Приложение

През 2009 г., когато книжарница "Хеликон" отвори врати във Велико Търново, актуален автор беше Стефани Майър, а издателите привлечени от големите печалби се втурнаха в издаване на поредици вампирски романи, гарантиращи добри печалби в бъдеще. Тази мода в издателския бизнес, често формира актуалния читателски интерес сред много, предимно млади хора. Както Стефани Майър доведе след себе си вампирските романи, така Е. Л. Джеймс с "Петдесет нюанса сиво" доведе след себе си нови, предимно с порнографско съдържание четива. Миналата година авторката на "Сивото" е втора по приходи в световен план, а в България повече от година книгата не пада от класациите по продажби.

Интересен е фактът, че трилогията на Е. Л. Джеймс първоначално е публикувана като **фен фикшън** (1) на "Здрач" на Стефани Майър във фен фикшън уебсайт под името "Господарят на вселената". След повдигнати въпроси за сексуалното съдържание,

авторката създава собствен сайт, където публикува въпросната творба. През 2011 Е. Л. Джеймс пренаписва "Петдесет нюанса", като сменя имената на героите и разделя книгата на 3 части. Първата част е публикувана като електронна книга с опция печат – при поискване (print-on-demand), а маркетингът от уста на уста превръща "Петдесет нюанса сиво" в сензация. Книгата на Е.Л. Джеймс е добър пример за вирусен маркетинг (viral marketing), когато продукт, било то книга, песен, филм, бива силно рекламиран чрез социалните мрежи, лидери на мнение или маркетингови кампании и се налага на пазара, без да има високи качества.

За целта на нашия доклад, трябва да изясним разликата между еротика и порнография, както и термина читателска мода. Ние не можем да се спрем на всички определения, които могат да се срещнат в традиционните и електронни издания, тъй като еротиката и порнографията се среща не само в литературата, но и в много други области. Решихме при изясняване на понятията да се позовем на двамата изследователи Алберт Бенбасат и Радослав Радев, тъй като нашата идея най-точно съвпада с предложените от тях определения, които са насочени най-вече към литературата и изкуството.

Читателска мода: Зависимост на четенето и читателското поведение от популярността в момента на определени автори, теми, жанрове, видове печатни издания /списания, вестници/, серии и поредици, електронни издания: Интернет.

Алберт Бенбасат в "Банкноти и мечти между кориците" (2) изяснява разликите между еротика и порнография. Той казва, "Една от основните разлики е различната мотивираност на комуникативните езиково изобразителни системи – при еротиката е естетическа, а при порнографията – физиологическа и търговска. Основната отлика между еротиката и порнографията е, че порнографията налага и стимулира сексуалното насилие и извратеността. Колкото по грозен, неестествен, унизителен за тялото на индивида, колкото по-"изобретателно" мъчителен или садистичен е сексуалния акт, колкото повече участници постепенно се включват в него, колкото повече допълнителни "инструменти" за стимулация са демонстрирани, толкова по-сполучлива се смята порнографията. Физическото измъчване между партньорите посредством бой, завързване, оковаване, нараняване, въобще всяка-

къв вид малтретиране, което извратената фантазия може да роди, представлява водящ похват в порноиндустрията на съвременния етап". И по-нататък в книгата продължава "Тя, порнографията елиминира духовността, лишава сексуалния акт от неговата инимност, от скритостта и тайнствеността, на любовното прилъскаване, от емпатията на съкровеността, при която на възприемателя се доверява нещо, принадлежащо единствено на желаещата взаимно сливане и принадлежане любовна двойка. При еротиката анатомията на сексуалното действие е завоалирана, подсказана, естетизирана, метафоризирана, евфеминизирана... При порнографията, наопаки всичко в сведено до анатомия и механика, които са дадени в крайно огрубен и хиперболизиран вид."

Радослав Радев във втори том на своята "Еротична енциклопедия" (3) посочва, че "първоначално думата порнография означавала описание на проститутка, но в последствие се развива със значение на аморална литература, която трудно се поддава на дефиниране, тъй като е твърде крехка разликата между еротично и порнографско", и надолу в текста срещаме "Порнографията прави достойние не голотата на човешкото тяло, което преди нея изкуството отдавна е направило, а тялото като обект, като функция от желания, действия, чрез които гениталиите престават да са тайнство, а половият акт – скритата картина на сексуалния живот. Еротиката е култура на сексуално пробуждане, която човечеството изгражда, за да запази своята жизнерадост, за да предава мистичност и привлекателност на човешките взаимоотношения, порнографията е пробуждане, възбуждане, за което не е необходима култура, а само директност в търсене на целта. Порнографията няма своите сюжети, тя има само цели, свързани със сексуална възбуда"

Преди 1989-а година еротичните и порнографски четива са забранявани и издаването им е ограничено, често апокрифно, а достъп до тях са имали ограничен кръг ползватели. Най-често тези издания са съхранявани в спец. фондовете на библиотеките и е било необходимо разрешение за тяхното ползване. Обратно, деветдесетте години, след отпадане на редица ограничения се наблюдава бум в издаване на еротични и порнографски четива, следва насищане на пазара, спад и се появяват нови тенденции. Достъпа до еротичните и порнографски издания след 1989-а го-

дина на практика е свободен, а това води след себе си и проблеми от друг вид.

Ние смятаме, че в книгоиздаването, както и в много други области има цикличност в предлагането и търсенето на определен вид издания. Днес издаването на садо-мазо еротична и/или порнографска литература е продиктувано от световните модни тенденции в областта на литературата, а не от читателския интерес и нужди т.е. на българския книжен пазар първо идва предлагането, а после търсенето. Може би заради това в момента липсват художествени, масови книги на тази тема от български автори, те са преводни, най-често от английски или американски съвременни автори, или се преиздават някои класически произведения / напр. "Историята на О" на Полин Реаж/ Във връзка с доклада проведохме изследване с библиотекари, издатели и читатели, които също като нас смятат, че издаването на този тип издания е мода, и по-голяма част от тях са положително настроени към модните тенденции в книгоиздаването. Интересно е, че всички изследвани са на твърдото мнение, че скоро пазара ще се насити и порнографските четива ще спрат да се издават масово.

Разглеждайки излизащите днес книги, обект на нашето изследване, както и таргет групата читатели, които са техни потребители, достигаме до извода, че средностатистическият читател не може да направи ясна разлика между еротично и порнографско художествено произведение. Съществува и моментът, когато в една книга могат да се открият както еротични, така и порнографски сцени. Ние не се наемаме да категоризираме модните на пазара книги като само еротични или само порнографски и смятаме, че няма ясна граница за тях и сред читателските мнения. Не слагаме двата вида литература под общ знаменател, но ги обединяваме в една тема и ги разглеждаме като един проблем с две страни, продиктувано от издателските тенденции и потребителските търсения. Според нас е необходимо издателите да информират своите читатели за съдържанието на книгите. Ако сложат точка "18+" на по-скоро порнографски издания, книгата няма да стане по-малко продаваема, напротив, но клиентите предварително ще са подготвени какво могат да прочетат. Наши наблюдения показват, че една част от читателите случайно са попаднали на тези четива и дори не са подозирали какво си купуват. Ние виждаме проблем, ако

книги с открито порнографско съдържание попаднат в ръцете на неподготвени млади читатели, подрастващи и тийнейджъри, без житейски и сериозен читателски опит, както и в ръцете на психически нестабилни хора. Не можем да обвиняваме издателите, че публикуват книги с тази тематика, защото "порнографското съдържание" във всякакви форми е изключително достъпно особено във виртуалното пространство, но считаме за нужна информираността на крайните ползватели на тяхната продукция.

При изясняване значението на модните днес еротични и порнографски издания трябва да се спрем на няколко техни особености:

- Както стана дума в началото на доклада, това са масови издания, вложените материали които са използвани за тяхното издаване са с ниско качество, те са семпли, в строги черни или сиво-сини тонове, с детайл (вратовръзка, копче за ръкавели, белезници), които в повечето случаи не разкрива жанра и темата от пръв поглед.

- Герои в книгите на новата модна вълна: Главната героиня обикновено е млада, невинна и неопитна жена, тя е въввлечена в свят, от който не може да се откъсне (а и не иска). В някои случаи е любопитна, изследва собствената си сексуалност и се изправя пред редица сексуални садо-мазохистични "приключения" ("Обществото на Жулиет"). Главният герой е млад, около 30 годишен или малко отгоре, привлекателен мултимилionер (или със сериозни позиции в обществото), с тъмни тайни, които го измъчват. Връзката между двамата е динамична, понякога странна, следва определения и за любовните романи модел. Главната нишка в романите е сексът. Стилът на повечето романи е доста посредствен, като се залага на сексуалните епизоди и терзанията на главните герои. В повечето изследвани заглавия липсва "литературния" момент, който би могъл да ги превърне от масова книга в класика за следващото поколение.

- Читатели на литература с еротичен или порнографски привкус са основно жени – ученички от горен курс до 40-50 годишни жени. Не липсват читатели мъже, но техният процент е много по-нисък. Тук е мястото да зададем въпроса "Еротиката на хартия – по-силно ли е въображе-

нието от зрителното възприятие?". Знаем, че мъжете и жените имат различно стимулиране на мозъка и възприемане на информацията – жените четат, фантазират, мечтаят, докато мъжете гледат (напр. предпочитат да изгледат един порно филм, вместо да прелистват страници). Доказано е, че фантазирането ни доставя удоволствие и не е случайно, че единствено при хората сексът и любовта са се изместили от реалния свят в света на въображението. От друга страна, в изпълнения с ангажименти и работа живот все по-малко място остава за реалната комуникация между хората и не малка част от жените са принудени да търсят интимност не от половинката си, а от прочитането на поредната книга.

- Днес голяма част от излезите на пазара заглавия, свързани с новата издателска мода, са със садо-мазохистично (BDSM) съдържание и включват алтернативни сексуални практики, ще се спрем по-подробно на тях, за да се опитаме да обясним засиления интерес към тях от нашата гледна точка. От една страна според нас стои фантазията и нуждата от "различното, екстремно" преживяване като бягство от скучното ежедневиe, което в същото време остава само на хартия, т.е. е безопасно и до голяма степен анонимно. Френският философ Жил Делюз определя целта на мазохизма не като болка и унижение, а като тръпка и фантазия, но неподготвения читател може да си направи погрешни изводи, особено, ако е в по-крехка възраст. От друга страна стои изследователския дух, израз на търсенията на жената и нейната разкрепостеност. Логичен е въпросът дали се поставя читателката на мястото на главната героиня, на който обаче всеки би трябвало да отговори индивидуално за себе си.

- След като разгледахме читателската аудитория и смисловата натовареност на четенето следва да видим отговорите на анкетираните дали се говори открито за прочетеното или само това, че е прочетена книга с еротично или порнографско съдържание. Нашите изследвания показват, че читателите мъже не коментират с приятелите си прочетеното, нито препоръчват книгите с порнографско съдържание. Двама от изследваните казват, че тези книги са "апокрифна литература". За разлика от мъжката аудитория жените свободно говорят за новочетените книги, разго-

решено коментират главните герои, фантазират и препоръчват. Това е най-добрия маркетинг – "От уста на уста".

▪ Най-често срещаният мотив за покупка е препоръка от приятели, от любопитство. Читателите се информират за излизащите заглавия от реклами в медиите и в Интернет, от форуми за книги, списание Книжарница и следене на класациите по подажби както на българския, така и на международният пазар.

Ние смятаме, че книгите с порнографско съдържание носят хаотични, деструктивни послания и мисли. Колкото повече хора четат определени четива, толкова повече мисли и послания се натрупват и изграждат модел, който подсъзнателно може да влияе на останалите. Не бива да забравяме, че художествените произведения могат да внушават морални ценности и да вдъхновят морално преобразяване, а според нас новата вълна в читателската мода не може да формира постоянен, качествен читателски вкус, но все пак е подтик към много хора, които не са прочели книга през последните години, да посегнат отново към книжното тяло. А след една такава масова книга може да има и следваща прочетена, по-добра.

Бележки:

1. Фен фикшън /фен фик/ е широко дефиниран термин за художествен продукт, създаден от фенове, на базата на герои от любими книги, филми или с любими музиканти/актьори. Фен фикшънът не цели печалби, а по-скоро изразява мнението на почитателите, както и тяхната гледна точка и фантазии за любимците им. Често истории са със сексуален характер. Дължината на фен фикшъните варира от стотина думи до такива, с дължината на роман.

fan – фен, почитател и fiction – художествена проза; фикция, плод на фантазията

2. Бенбасат, Алберт. Банкноти и мечти между кориците, С., 2011, с. 66, 138.

3. Радев, Радослав. Енциклопедия българска еротика. Т. 2, Варна, 2010, с.113.

Литература:

1 Бенбасат, Алберт. Банкноти и мечти между кориците, С., 2011

2 Блум, Пол. Механизмите на удоволствието. Защо харесваме нещата, които харесваме, С., 2012

3 Радев, Радослав. Енциклопедия българска еротика. Т. 1-2, Варна, 2010

4 http://en.wikipedia.org/wiki/Fifty_Shades_of_Grey

5 http://en.wikipedia.org/wiki/Fan_fiction

6 www.helikon.bg

7 www.lira.bg

Приложение:

Всекидневната преса и четенето: проблеми и тенденции

*Докторант Оля Стоянова
СУ "Св. Климент Охридски"*

Когато през XIX век се появяват романите-подлистници и тиражът на вестниците скача, всички са единодушни, че добрата история продава вестника. В това няма никакво съмнение и могат да се посочат достатъчно примери – като романи с продължения в Русия излизат големи романи като "Братя Карамазови" на Фьодор Достоевски или "Ана Каренина" на Лев Толстой. Във Франция така се появяват "Парижките потайности" на Виктор Юго или "Граф Монте Кристо" на Александър Дюма. Дори у нас огромен тираж достига вестник "Зора", например, който отпечатва във всеки брой като истории с продължение "Приказки от хиляда и една нощ" и "Прочути исторически процеси" от Анри Робер.

Немският писател и Нобелов лауреат Гюнтер Грас¹ в лекцията си "Следва продължение...", която изнася пред членовете на Шведската академия през 1999 г., когато получава Нобеловата премия, казва: "С думите "следва продължение..." през деветнадесети век се проточваха произведения в проза. Журнали и седмичници предлагаха място в подлистници. Романът с продължение беше в разцвет."

Да, в началото на XX век няма съмнение, че вестникът продава много добре добрата история. Пресата не само, че е във възход и печатните издания се продават в неочаквани дотогава тиражи, но вестниците много добре изпълняват своята възпитателна функция. Те възпитават... в четене. Четенето е престижно, но въпреки това не е елитарно занимание. Книжните издания се радват на небивал интерес, тиражите скачат, а на социолозите тепърва им предстои да осмислят всички аспекти на феномена "масовата култура".

Въпросът е какво се случва днес, след като всичко това е зад гърба ни. След като журналистиката и четенето са от едната страна на барикадата, идват други времена, когато четенето става твърде бавен процес за повечето медии – в това число влизат не само новите медии, телевизията, радиото, но и голяма част от

печатните издания. Просторни репортажи от по седем-осем страници? Анализи, дълги по пет страници? Разследващи материали, които прецизно обясняват цялата предистория на дадено събитие? Откъс от книга? Дори в печатните издания рядко има място за такива текстове. Журналистиката днес просто не работи с такива обеми. Тези текстове се превърнаха в прекалено "бавни" за информационния поток, който става все по-голям и все по-трудно овладян.

За "Бавни медии" през 2010 г. говорят трима немски медийни изследователи – Бенедикт Кьолер, Сабрина Дейвид и Йорг Блумтрит в своя манифест "Манифест на бавните медии" или The Slow Media Manifesto². В него те противопоставят разбирането и нуждата от "бавни медии" за сметка на медиите такива, каквито ги познаваме.

"Бавните медии" са "социални медии". Около тях се формират живи общности и групи. Това, например, може да бъде живият автор, който обсъжда с книга с читателите си или пък общности, в които се правят интерпретации на музикални произведения. Така "бавните медии" пропагандират разнообразие и уважават културните и характеристики и и местните особености", се казва в "Манифеста на бавните медии".

Всъщност този манифест може да бъде взет като отправна точка, която да ни покаже колко голяма е разликата днес между четенето, което е "бавна медия" по своята същност и традиционните медии. Разбира се, няма смисъл да демонизираме традиционните медиите – днес отново се гледа с добри очи на четенето – то е било и винаги ще бъде белег на образование и висока култура, а една част от печатните медии все така се стремят към образования читател. Въпреки това разгръщането днес на всекидневната преса показва няколко ясни тенденции, които могат да се проследят през последните десет години.

Първо – четенето е бавно удоволствие, което все по-трудно намира място на страниците на всекидневната преса. Под "четене" тук трябва да се разбира не само четенето на художествена литература, но и на документалистика, на сериозни научни изследвания и дори обширни и задълбочени репортажи, на добри и изчерпателни интервюта. Голяма част от тези текстове обаче изчезнаха от страниците на вестниците, както изчезнаха научните

статии и страници като "Наука" или "История". За сметка на това се появиха все повече рубрики като "Забавление" и "Шоу" и днес е ясна тенденцията към много, но кратки журналистически текстове – новини, интервюта, коментари и доста по-рядко – анализи. Факт е, че днес журналистиката ни поднася микс от информация – много факти и много теми, за които често не достига време и място, за да бъдат разработени.

И второ – ако наблюдаваме интереса към книгата и въобще към четенето през големите всекидневници, става очевидно, че тя сякаш ускори процесите, за които говори перуанският писател и публицист Марио Варгас Лъоса³ – културата се превръща в спектакъл, в "цивилизация на зрелището". "Но какво означава цивилизация на зрелището? Това е цивилизация на един свят, в чиято ценностна система първото място се пада на развлечението, а веселието и бягството от скуката са всеобща страст", пише Лъоса.

Какво се случва на наша територия? Ако разгърнем страниците на всекидневната преса, първо ще забележим, че рубриката "Култура" на в. "Дневник" преля в рубрика "Развлечение", във в. "Монитор" културните събития са на страница "Живот", във в. "24 часа" – "Оживление" и т.н. Очевидна е тенденцията големите текстове да изчезват или ако все още можем да ги открием, то е в забавните жанрове.

Бедата обаче не е толкова в забавните жанрове, защото издаването и четенето на романи с продължение през 19-ти и 20-ти век също може да се впише в тази хедонистична функция на медиите. Ако се доверим на Лъоса, днес "културата е забава и ако нещо не е забавно, то не е култура"⁴. Следователно проблемът днес не е в развлекателните жанрове, а в това, че центърът на тежестта е изместен в посока на сензацийта и грубото манипулиране на информацията. Себастиен Шарл⁵, професор по философия в Университета Шербрук (Канада) пита: "Как да отминем с мълчание негативните ефекти на медиите върху културата и публичния дебат? Смятани за основен източник на информация, медиите по-скоро ни дезинформират заради интерес към сензацийта", пише Шарл през 2004 г.

Парадоксът е, че ако преди век, масовата култура идва с богатство на жанровете, днес жанровете малко по малко изчезват. Изчезват на практика, а това означава, че изчезват от страниците

на вестниците или просто се оказват излишни от една медийна среда, която се нуждае предимно от развлекателна информация и кратки обеми.

Ако в постмодерността липсваха модели на писане и липсваше жанрова йерархия, което позволяваше да се смесват форми и да се раждат нови жанрове, днес наблюдаваме обратен процес – жанрове има, но няма нужда от тях. Новина, интервю, репортаж, информационна статия, кратък коментар – разгръщането на вестниците "Труд" и "24 часа" за месеците – септември, октомври и ноември 2013 г., показва, че жанровото многообразие се изчерпва с това. Еволюцията на журналистическите жанрове е неизбежна, но е факт, че все по-рядко откриваме портрети и репортажи, очерци, обзорни статии, памфлети и кореспонденции. Присъствието им на страниците на всекидневната преса е по-скоро инцидентно събитие, някакво екзотично изключение, което не променя общата картина.

"Към края на 90-те изкуствата трайно се превърнаха в обект на желанието, в стока, предмет на културата на консумацията... Да си купиш книга, да избереш филм, изложба, концерт или театрално представление, е въпрос на това с какво са те съблазнили, а не на това от какво имаш нужда", пише Виолета Дечева⁶. Тя уточнява, че не става въпрос да се търси изкуство за развлечение, защото изкуството винаги е било за развлечение.

Днес медиите също изпълняват предимно развлекателна функция – да, те информират, но в началото на 21. век това сякаш се превръща във второстепенна задача. Въпросът е дали днес четенето е развлечение. Отговор на този въпрос можем да потърсим във времето, в което живеем. Френският философ и социолог Жил Липовецки пише през 2004 г., че вече не сме постмодерни, а хипермодерни⁷. Липовецки нарича още хиперреалността "втората модерна революция" и сочи като един от белезите ѝ фактът, че във всички сфери ставаме свидетели на крайности. Френският социолог говори за хиперкласа, хиперконсумация, хипериндивидуализъм, хипертероризъм и дори хиперинформация. Новата култура е не просто мозаечна, но и хиреринформационна – информацията е огромен поток, който не може да бъде обхванат и така се създава нов феномен – дезинформираното информационно общество. Липовецки говори за един от най-ясните белези на хиперреалнос-

тта – информационно претоварване, което всъщност предизвиква дезинформация.

Същите процеси можем да проследим на страниците на българската всекидневна преса – наличие на много новини, в малък обем, които трудно могат да бъдат обхванати. Вестниците не предполагат днес да бъдат четени като романи – всекидневната преса предлага по-скоро огромна като обем хроника на случващото се. Това е познание тип енциклопедия – то не предполага изчитане "от кора до кора".

Ето и един пример – т.н. информационни страници – "България", "Бизнес" "Свят", "Спорт" на вестник "Труд", включват средно по седем-осем различни текста, в това число кратки новини и колонки, където отделните новини са представени в рамките на три-четири реда. Разлика в съдържанието има само в съботно-неделните издания, които предлагат по-голямо разнообразие – и като жанрове, и като обеми. В съботните и неделните броеве има отделни приложения като "Труд плюс" и "АртТруд", които включват две страници за портрети на известни личности – "Лица" и "Чешити", място за пътеписи и репортажи, за дълбочинни интервюта и анализи. Това наблюдение важи за двата изследвани всекидневника и в. "Труд", и в. "24 часа". Обяснението е просто – съботните и неделните издания и техните приложения по-скоро се доближават до формата на списанията – предлагат повече четива, имат ясна структура и повече съдържание. През останалото време обаче всекидневната преса предлага един непрекъснат поток, микс от информация, който трудно може да се овладее, пък и едва ли вече някой го прави – днес вестниците не се четат като романи, защото читателите също не се интересуват с еднаква страст от всички новини – от борсовата информация и прогнозата за времето, заседанията на парламентарните комисии у нас, арт новините и книжните класации до спортните новини или факти като този, че румънец е построил кола от 500 000 кубчета лего или че паднал таван е ранил 88 души в лондонски театър...

Както посочва обаче Жил Липовецки, информацията сама по себе си не значи знание. Можем да перифразираме, че днес само по себе си четенето на всекидневната преса не е четене.

Основание за подобно твърдение ни дава и разбирането на британския социолог Скот Лаш. "Епохата на Гутенберг ни дава

книгата, която се възприема в условия на съзерцание. В електронната епоха четем вестници, гледаме телевизия, ровим се в интернет в условия на разсеяност", пише Скот Лаш. Според него парадоксът е, че макар и дълбокото участие се осъществява в условия на разсеяност, това разпознаване на общностните кодове е негласно и не е напълно осъзнато.

"Съсредоточеното вглеждане и четене в епохата на Гутенберг е същевременно повърхностно поради дистанцията на обекта. Връзката с читателя е повърхностна, той е неутрален, съмняващ се субект. Разсеяното възприятие на електронната култура е същевременно поглъщащо", пише Скот Лаш⁸.

Което идва да ни напомни, че новините и медиите днес могат и да не предполагат четене, могат и да не възпитават в четене, защото четенето е "бавна медия" и не успява да удържи ритъма на непрекъснатия новинарски поток, но новинарският поток е поглъщащ и от него читателят трудно може да се измъкне, независимо дали го интересуват новините от светски новини, борсова информация или политика.

Бележки:

¹ Грас, Г., <http://www.litclub.bg/library/prev/grass/sledva.html>

² The Slow Media Manifesto, <http://en.slow-media.net/manifesto>

³ Лъса, М. В., 2013, Цивилизация на зрелището, София: Колибри

⁴ Пак там

⁵ Липовецки, Ж., Себастиен, Ш., 2005, Хипермодерните времена, София: Изток-Запад

⁶ Дечева, В., 2010, Как медиите консумират изкуствата в "Култура, медии, публичност", София: Университетско издателство "Св. Климент Охридски"

⁷ Липовецки, Ж., Себастиен, Ш., 2005, Хипермодерните времена, София: Изток-Запад

⁸ Лаш, Скот., 2004, Критика на информацията, София: ИК КОТА.

Приложения за операционна система Андроид в помощ на туристите в България

Гл. ас. Тихомир Стефанов
ВТУ "Св. св. Кирил и Методий"

Резюме: В доклада е направен преглед на безплатни приложения за смартфони, работещи под операционната система Android, които представят на потребителите информация за исторически и културни забележителности при пътуване. Разгледани са приложения за национални и регионални обекти. Сравнени са и описани основни техни възможности, положителни и отрицателни характеристики. Като извод се налага необходимостта от ново приложение, което да представя подробни информация на туристите за Велико Търново.

Ключови думи: Операционни системи, Мобилни приложения, Android, Мобилни телефони, Навигация, Екскурзии, Пътешествия.

Въведение

Според изследвания на Morgan Stanley и IDC (International Data Corporation), през 2012 година продажбите на смартфони надхвърлят общия брой продадени Desktop- и Notebook- системи [2]. В последните две години пазарният дял на "умните" телефони бележи все по-голям ръст, нараства и трафикът в Интернет, който те генерират. Доминираща на пазара на смартфони е операционната система Android, която е инсталирана на над 70% от устройствата в световен мащаб към ноември 2012 година [3].

Умните мобилни телефони са устройства с много предназначения. Те дават възможност на потребителите не само да комуникират по между си, но и да инсталират приложения с различни възможности и предназначения. Чрез смартфоните си потребителите извършват голяма част от обичайните си офис дейности – проверка на поща, търсене на информация в Интернет, работа с текстови документи и други. Мнозина използват телефоните си и в свободното време – за бърз достъп до социалните мрежи, за обмяна и създаване на снимки и други.

Технологията с вграден в устройствата GPS – (Global Positioning System) чип позволява те да бъдат използвани и за навигация при пътуване.

Популярни програми за навигация са "iGO", "Garmin Navigator", "TomTom Navigator". Предлагат не само подробни карти и маршрути при пътуване, но и специални POI – (Points Of Interest) обекти по трасето. Тези обекти стават все по-важни и значими за потребителите, което предизвиква създателите на програмите за навигация да предоставят възможност именно потребителят сам да добавя или маркира такива обекти. От друга страна и ангажираните в туристическия бизнес имат интерес да популяризират дейността си като отбележат своите обекти на картата като POI-places. Подобен обект е представен единствено с координатите си – географска дължина и ширина, което не носи допълнителна информация на потребителите като работно време, история, снимки и любопитни факти за туристическата или историческа забележителност.

Преминаването от Desktop-systems към мобилна версия на приложенията за навигация на Google, добави нови начини за по-атрактивно представяне на обектите с допълнителна и подробна информация за тях. Под влиянието на тези възможности на Google Maps, все по-актуални са множество приложения в помощ на пътуващите, достъпни в сайта за приложения на Android – Google Play (<https://play.google.com/store>). Всички те предлагат на ползвателя много повече информация за туристическите и исторически забележителности, и използват възможностите на Google Maps за навигация.

В следващия раздел са представени предимствата и недостатъците на няколко от най-интересните безплатни мобилни приложения за пътешествия и навигация.

Изложение

1. Сравнение на мобилни приложения с туристическа и справочна информация

Обект на нашето изследване са само безплатните приложения, налични в Google Play, тъй като те са широко достъпни за потребителите и показват в каква степен са популяризирани и рекламирани историческите и туристически обекти. Самата опера-

ционната система Android е безплатна и това е една от причините за широкото ѝ разпространение. По данни на изследователския център Gartner, операционната система Android заема най-голям дял на глобалния пазар за смартфон устройства през второто тримесечие на 2013 г. Четири от всеки пет продадени смартфона са били с операционна система Android, според представените данни, като дялът на мобилната платформа е достигнал почти 80% от световния. Веднага след нея се нарежда iOS на Apple с 14.2% и едва на трето място Windows Phone на Microsoft с 3.3% [1].

1.1. Мобилни приложения с национален обхват и съдържание

Mobile Bulgaria

Мобилна България представя голяма част от забележителностите на България – 100-те национални обекта, национални природни паркове, музеи, манастири, пещери, водопади, крепости, върхове, езера. Приложението е разработено от фирма Leosoft [9]. Последната му актуализация е от 29.12.2012 година.

Предлага удобен интерфейс, съобразен с мулти-touch възможностите на съвременните смартфони. Главното меню се състои от големи и удобни за избиране икони, които дават достъп до: "Около мен", "Категории", "Търсене" и "Информация". Първата секция "Около мен" използва възможностите на вградения GPS модул на смартфона за локализация. Ако GPS модулът е изключен или забранен, то приложението използва възможностите на GSM мрежата за локализация на потребителя. Извежда се списък на близките исторически и туристически забележителности. Сортирани са по разстоянието им от текущото местоположение на потребителя.

В секцията "Категории" са налични следните раздели: 100 национални туристически обекта; Антични постройки, Руини; Водопади, Езера, Язовири; Етнографски комплекси; Защитени местности, Резервати; Крепости, Замъци; Музеи и къщи музеи; Паметници; Пещери; Планини и върхове; Скални феномени и пирамиди; Хижи, Заслони; Църкви, Манастири, Храмове; Други.

Бърз достъп до желан обект предлага секцията "Търсене".

Всеки обект е представен със снимки и изчерпателна информация. В реално време се извежда информация за текущите метеорологични условия. За навигатор служи Google Maps. Про-

грамата дава възможност за споделяне на обекта, посещаван в момента, в социалните мрежи или чрез e-mail.

Приложението не предлага информация за работното време на музеите, което за нас е съществен пропуск.

Bulgaria – A Tourists Guide

Качествено приложение, което предлага обновени карти, туристически обекти, често използвани фрази на български език, преводач и други разширения [6]. Приложението се предлага само в английска версия. Съдържа кратка информация за историята, традициите и географските забележителности на страната ни. Достъпни са новини през RSS (Really Simple Syndication). Приложението прави препратка към вградения браузер за зареждане на повече новини от сайта www.novinite.com.

Друго допълнение е вграденият базов фразеологичен речник и разговорник.

Неприветлив и неудобен интерфейс. Достъпна е карта на България чрез Google Maps, но не се предлагат маршрути и навигация [6].

Bulgaria Tourist Sites

Приложението обхваща 100-те Национални туристически обекта на България на картата. За всяка забележителност е налична кратка информация и снимка [5]. Стилно и изчистено приложение. Много добре подреден списък по региони, като при избиране на обект, се получава информацията за него. Всички обекти са представени с работно време и точна локация върху Google Maps. Приложението не е актуализирано от 19 септември 2010 година. За съжаление снимките на всички обекти не са достъпни в приложението, което вероятно се дължи на неработещия сайт на неговия автор.

100-те национални обекта M-tel

Още едно спонсорирано приложение. Дава подробна информация за 100-те Национални туристически обекта на България. Те са сортирани по административните области на страната. Всеки обект е представен с много снимки, подробна информация и работно време. Посочени са и телефони за връзка. До всеки обект е възможна навигация чрез Google Maps. Чудесно приложение с

редовни актуализации и поддръжка, но се предлага само с интерфейс на български език [11].

BG Турист

Програмата има семпъл интерфейс и само най-основни функции. При стартирането си засича чрез GPS текущото местоположение и извежда списък с най-близките обекти наоколо, за които има информация. Всяка забележителност е представена със снимка и текст базиран на www.tourism-bg.net и BG Wikipedia. За навигация се използва системата на Google. Автор на програмата е Димитър Бонев.

Поддържа само български интерфейс.

1.2. Мобилни приложения за местни забележителности и събития

Burgas Tourist Guide

Приложението е разработка на Община Бургас и успешно представя на пътешествениците актуални новини за града, метеорологична прогноза, списък на хотелите и заведенията в Общината с актуални адреси и телефони [14], а също и исторически и географски забележителности от региона. Последните са представени с една снимка и кратка текстова информация. Не е представено работното време на музеите.

Visit Burgas

Още едно приложение, създадено по поръчка на Община Бургас [10].

Приложението предлага поддръжка на три езика и изключително красив интерфейс. Категориите на началния екран са Забележителности, Моят Бургас, Развлечения и Събития. Последната секция предлага информация от културно историческата програма на Общината за период до 2019 година. Има и възможност за търсене в нея, както и в цялото приложение. Всеки обект се представя с няколко снимки и информация. Отново липсва работно време на музеите. Налична е възможност за създаване на Любими обекти и забележителности. За навигация се използва Google Maps.

Night of Museums and Galleries

Както подсказва името му, това приложение е разработено специално за организираната през септември 2011 година в Пловдив "Нощ в музея" и разкрива цялата информация за това събитие [13].

При стартиране потребителят избира между български и английски интерфейс. След това може да получи кратка информация за обектите, участващи в "Нощта на музеите" и да планира своята незабравима нощна обиколка. Картата е статична и обхваща само представените обекти в гр. Пловдив. Няма навигация до тях.

Travel Sights Plovdiv

"Travel Sights Plovdiv" съдържа описание, местоположение, адреси и контакти на културни, археологически, исторически, архитектурни, религиозни, спортни и други забележителности, хотели, заведения и търговски обекти, обществен транспорт, полезни връзки, адреси и контакти на важни държавни институции, консулства, полицейски управления и др.

Приложението включва календар-бележник с описани по дата важни исторически и културни събития. Календарът има възможност да бъде и персонален календар-бележник след кратка регистрация. Работи само в он-лайн режим, поради което е необходима интернет връзка [7].

Интернет връзка е необходима също и за визуализиране на местоположението на всеки обект, чрез услугите Google Maps и Google Street View.

Възможно е леко забавяне на приложение при първоначално стартиране.

Veliko Tarnovo GUIDE@HAND

Базирано на унгарската платформа за off-line навигация и пътешествия GUIDE@HAND [4, 12]. Приложението е съвместна разработка на Жолт Маркус, Габор Капоси, Тибор Скалицки, Миклош Вереш (Изследователски институт по автоматизация и изчислителна техника при Унгарска академия на науките) и ИМИ при БАН.

Приложението е индивидуален аудио пътеводител. Използва GPS за позициониране на потребителя. Предлага един марш-

рут в околностите на Велико Търново и Арбанаси. В рамките на маршрута са представени с атрактивни аудио записи три от значимите културно-исторически обекти.

Приложението разполага с туристическа карта и OFF-line навигация.

Заключение

Този доклад представя общ преглед и сравнение на безплатни мобилни приложения за смартфони и планшети. Обобщени са техните предимства и недостатъци.

Класическите програми за навигация като iGO и TomTom са специализирани в това да заведат пътешественика до търсеното място или обект, но не и да го запознаят предварително с географските и исторически характеристики. Това е една от причините да се създават все повече и повече мобилни приложения, подпомагащи пътуващите хора.

При търсене в Google Play с различни ключови думи, като *travel*, *travel guide*, *museum*, *history*, се откриват стотици безплатни приложения. Всички те са създадени, за да улеснят пътуващите по света, като предоставят не само GPS координати, а и подробна информация за туристическия обект. Наличието на мултимедия за историческите забележителности подобрява потребителското изживяване, а възможността за споделяне в социалните мрежи прави съпричастни и приятелите на пътуващия.

След направения сравнителен анализ на избрани безплатни мобилни приложения, се налага изводът, че предлаганата информация за регион Велико Търново не е толкова актуална и атрактивна. Необходимо е разработването на ново приложение, подобно на предлаганите от Община Бургас. Като негова предстояща цел да бъде обхващането на културно-историческите забележителности на Старата столица.

Литература

1. <http://newtrend.bg/marketing/reports/android-e-mobilnata-platforma-s-nay-golyam-pazaren-dyal>
2. <http://tech.fortune.cnn.com/2011/02/07/idc-smartphone-shipment-numbers-passed-pc-in-q4-2010/>

3. <http://www.gartner.com/newsroom/id/2237315>
4. <https://itunes.apple.com/us/app/veliko-tarnovo-guide-hand/id695525034?mt=8>
5. <https://play.google.com/store/apps/details?id=cc.co.radenkov.sites>
6. <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.al705559995118b31529d2a4a.a6242.9054a>
7. <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.geometria.sightsplodiv>
8. <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.google.android.apps.maps>
9. <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.mtel.travel.bulgaria>
10. <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.studioweb.VisitBurgas>
11. <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.vd.bgobjects>
12. https://play.google.com/store/apps/details?id=hu.sztaki.guideathand_veltarnovo
13. <https://play.google.com/store/apps/details?id=info.gallery.night.application>
14. <https://play.google.com/store/apps/details?id=nksoftware.burgas.mobile>

Цвят и визуална комуникация

Докторант Полина Стойчева

СУ "Св. Климент Охридски"

Отдавна е доказано, че най-добрият начин за възприемане на информация е визуалният, а не словесният. Информация, представена с помощта на картина, може да бъде разбрана за много по-кратък период от време, отколкото същата, представена чрез текст. Визуалните компоненти са едни от основните средства при печатните продукти с рекламна и информационна цел. Към тях спадат: илюстрации, графика, фирмени знаци, фотографии и др. В този ред на мисли може да бъде казано, че цветът се явява едно от най-ефективните визуални средства. Той е мощен комуникативен инструмент. Тази му роля може да бъде най-добре видяна в рекламата. Цветът информира, носи незабавно разбиране, привлича внимание, доставя информация, създава идентичност и обяснява характеристиките на продукта. Цветовете създават емоции и те трябва по някакъв начин да са свързани със същността на рекламирания продукт. Сами по себе си те може да придадат значимост на стоката или услугата. Всички визуални изображения, включително и текстът, могат да се запомнят по-добре чрез употребата на цвят и контраст. При представяне концепцията или идеята за даден продукт или услуга пред аудиторията, доброто и правилно използване на цвета може да повиши реакциите спрямо това, което им се предлага.

Постоянно се провеждат изследвания в областта на цветовете и тяхното значение. Голяма част от времето и парите в рекламните кампании се харчат именно за определяне цветовете предпочитания на бъдещата аудитория, за да се използват именно тези, които биха подтикнали клиента да избере точно този продукт или услуга.

Както бе споменато, цветът има редица важни функции за визуалната комуникация. За привличането на вниманието на аудиторията не трябва да се забравят някои от неговите предимства:

- два допълнителни цвята увеличават значително нивото на привличане и интереса на потребителя;

- пълноцветен печат привлича с 50% до 80% повече читатели отколкото черно-белият;
- светлите тонове са по-привлекателни, отколкото тъмните;

Във визуалната комуникация цветът се явява един от най-важните елементи, активен и силен компонент от композицията. Той е способен да промени представата за формата на предмета, качествата му, вкус, принадлежност, внася живост и одухотвореност.

Цветът често е определян от специалистите като "тихият продавач", той трябва незабавно да привлече потребителското око, да придружава съобщението за това какво представлява продукта като цяло, да създава идентичност на марката и най-важното – да помага при реализиране на продажба. Не на последно място от неговите роли на пазара е да създаде достатъчно голям интерес или любопитство у потребителя, което да доведе на свой ред до желанието да получи повече информация.

Повечето от реакциите на човек спрямо цвета са подсъзнателни и потребителите в по-голямата си част не подозират за съществуването на неговите стимулиращи и убеждаващи ефекти. При цвета имаме светкавичен психологичен ефект, като той стимулира чувствата. Силата, която има цветът, се вижда във всяко едно ниво на комуникация: при корпоративната идентификация, в рекламата по телевизията, в печатните медии, външната реклама и опаковките, на екрана на компютъра и навсякъде той се явява средство за въздействие на едно или друго сетиво и създава емоции.

Пример за ползите от цвета в маркетинга и рекламата: имаме следната ситуация – потребител се разхожда в магазина, очите му се спират блуждаещо на различни продукти за около 0,3 секунди, това е времето, в което цветът трябва да привлече вниманието и да насочи потребителя към продукта, като той може да даде информация за съдържанието му, чрез опаковката – сладкарско изделие, захар, освежаваща напитка, бира, плодове десерт и т.н.

Веднъж привлякля вниманието на купувача, опаковката трябва да внуши визуално определена стойност за качеството на продукта. Добре подбраният цвят може да се окаже добър коз срещу конкуренцията. При множеството сходни продукти, разпо-

ложени по лавиците в магазините, ролята, която ще изиграе цветът, може да е много важна при утвърждаването на продуктовата линия. За успешната маркетингова комуникация цветът на опаковките трябва да е избран много прецизно, да обещава задоволяване нуждите на потребителя. Например козметичен продукт, предлагащ сладникав мирис, ще се очаква да бъде в розово, лилаво, червено, докато едно обещание за освежаване ще се отрази в синьо-зелената, синята или зелената гама.

Цветовите имат огромно значение за комуникацията, като те на практика витализират визуалното съобщение, създават незабавно впечатление, като то много по-често се явява универсално за разбиране. Особено важно е, когато придружават съобщение или идея, където се е целяло избегване на многословието. Цветът е универсален знак, който пресича културните граници на нашето технологично свързано "Електронно село".

Реалното намерение на визуалната комуникация е да убеждава по всички възможни начини публиката, за да се превърне тя в потребител, а потребителят от своя страна да отговори по положителен начин на показаното му съобщение.

Употребата на цвета в рекламата изисква добри познания за това как правилно да се подбере именно този цвят, който ще върши най-добра работа за съответния проект. Има пет основни стъпки при избора на цвят, които е желателно да бъдат спазени:

1. Проучване на конкуренцията. Не се препоръчва цветовото решение да е подобно на друг известен продукт, защото може да бъде объркан. На пренаситения с визуални елементи пазар светкавичното разпознаване на марката е жизненоважно за успеха на продукта/съобщението.
2. Изучаване фонвете на търговските марки. Какво целят продуктът или услугата? Какви са ползите за компанията? Това помага да се създаде път за цветовете, който най-добре ще се идентифицира и комуникира с целите и адресатите.
3. Познаване на целевата аудитория. Провеждане на маркетингово проучване относно потребителските нагласи и цвятите предпочитания.
4. Възползване от знанията по психология на цвета като основен приоритет, когато се избира подходящият за марката

цвет. Ключов елемент при избора на цвят е неговото емоционално значение. Необходимо е дизайнерът да е убеден, че информацията е актуална, правдоподобна и надеждна, като това ще формира базата, от която ще бъде направен изборът.

5. Важно е да се знае, че около 95% от решенията, които правят потребителите, са продиктувани от подсъзнанието. Цветът играе основна роля при подобряването на това възприятие и за формиране на положителна нагласа към продукта.

При използване на цветовете във визуалната комуникация не трябва да се забравя контекстът, в който те се ползват и да се познават, както положителните така и отрицателните им качества.

При употребата си един цвят може да изглежда "изпъкнал", докато друг да се окаже "вдлъбнат". Ярък пример за този ефект се явява разполагането на червен и син цвят един върху друг. Подобен тип комбинации са трудни за четене, а също и за гледане. Препоръчително е да не се комбинират син или зелен цвят на букви на червен фон или червени или зелени на син фон.

Когато дизайнерът реши да използва даден цвят в своя проект, трябва да съобрази множество елементи, свързани с него, за да изгради добре разбираема визуална комуникация, както от ергономична гледна точка за по-доброто възприемане на информацията, така и от психологическа и културна гледна точка.

При разработката на дизайн за жители от друга държава е задължително да се отчита значението на цвета в техните култури. Няколко цвята могат да бъдат посочени като мултикултурни (златно – символизира успех и високо качество), но въпреки всичко голяма част от цветовете в различните култури продължават да носят своя собствена информационна стойност.

Символиката на цветовете предизвиква у хората множество различни реакции, свързани с редица субективни фактори. Т.е. емоционалните асоциации, които те предизвикват, зависят от възрастта на човека, опита, който е придобил в живота, професията, която упражнява, образованието му, национални и културни традиции, при които е израснал и продължава да живее и други.

Накратко ще разгледам част от символните значения на цвета в рекламата.

- Червен – възбудане, динамика, опасност и секс, любов и страст, дявола. При различни изследвания, свързани с цветовете, се посочва, че самият потребител вижда червеното страстно, привлекателно, възбуждащо и динамично. Също така е посочен като най-сексуалният от всички цветове, той на практика се явява "съблазнител" в супермаркета. Но когато червеното е в по-наситените си бургундски тонове, тогава потребителите говорят за тези винени тонове като за богатство, нещо скъпо, елегантно. Много често се вижда употребата му при козметика за по-улегналите дами.
- Розов – най-добрата му употреба е при продукти, които не са прекалено скъпи – малки играчки, дребни сувенири и т.н. Розовото е най-предпочитано от козметичната индустрия и продукти за здравето, като е доказано, че е най-добре да се използват светлите или средните му тонове. Розовото се асоциира със сладост или сладникав аромат.
- Жълто – асоциирано във всяко общество с великопие и горещината на слънцето. Идентифицира се с въображението и просвещението. В най-светлите му варианти потребителите го виждат като слънчев, ободрителен и приятен, а ярките жълти тонове са много по-енергични и спиращи окото на потребителя. Цвят, който се използва на дисплеите в магазините. Жълто-то се забелязва преди който и да е друг цвят.
- Оранжево – носи усещането за енергия, топлина. Възприема се като игрив, щастлив и много често се определя като детски. Един от любимите цветове на деца на възраст от 3-6 години и на тинейджърите. Това е отличен цвят за играчки, различни игри, не дотам скъпи продукти, насочени към младежките потребителски групи. Той може да придаде лековато, комедийно впечатление, така че не се препоръчва при сериозни съобщения. При оранжевото хладни оттенъци не съществуват. То стимулира апетита, тази е и причината да се използва в заведенията за бързо хранене.

- Син – цветът на постоянството, истината и спокойствието. Именно този цвят се е отпечатал в психиката на човек като успокояващ. Разглежда се като сигурен, на който може да се разчита, внушава поверителност. Това го прави идеален за материали, свързани с банки и финансови институции. Той се харесва почти от всички хора.
- Зелен – има способността да създава, както положителни, така и отрицателни асоциации – от изискания блясък на изумруда – до омразните, хлъзгави създавания, показвани в редица реклами, филми и т.н. При дизайн специалистите препоръчват то да се ползва като неутрален цвят. По-ярките зелени тонове се свързват с първите пролетни пъпки, с тревата и обновяването. Смарагдовозеленото напомня елегантност. Наситено зеленото е асоциация за пари. По-тъмно зеленото се свързва със сигурност, много често се използва за представяне на банки, финансови институции, институции, свързани със заеми или друг вид бизнес, където престижът и безопасността са важен фактор.
- Лилаво – все още е цвят, с който се означава славата, предпочитан от креативните и ексцентричните хора. Може да възпламва в себе си значения от съзercателност, траур до царственост, величественост – в зависимост от произхода и културното наследство на наблюдаващия го. Лилавото притежава качества, които го правят идеален да представя продукти, свързани с технологичното, новото, продукти от последните години.
- Кафяво – напомня за дома. Има голяма роля в хранително-вкусовата индустрия. От много години насам заради връзката, която се прави с кафяв ориз, хляб, зърнени закуски и др., като здравословни и органични. Кафявият цвят се асоциира с изораната земя, велур, дървесна кора, непокорени земи. И в най-разкошните си варианти кафявото носи в себе си посланието за надеждност и стабилност.
- Черно – много по-често асоциирано с магическата мистерия на нощта. Потребителите виждат в черното

сила, драматизъм, елегантност. У тях възниква представата за нещо скъпо. Това се отразява и на потребителя, когато види продукт с черна опаковка, той асоциира именно това, че ще заплати по-голяма сума за нещо, което би могло да се нарече "гурме". Сексуален цвят, мощен и претенциозен, практичен, но в същото време елегантен.

- Сиво – в съзнанието си човек го свързва с устойчивост и търпеливост. Светло сивите и средните тонове на сивото се препоръчват при работа, където трябва да се подчертае ролята на друг цвят, заради тоталната им неутралност. Те никога няма да си съперничат с друг цвят и винаги ще се явяват като буфер между ярките цветове, ще редуцират тяхната интензивност, наситеност. Използвано в рекламите и опаковки, сребристото носи в себе си намек за разкош и качество.
- Бяло – придава чистота и простота. Важно е да се каже, че човешкото око вижда бялото като ярък и наситен цвят. Това е причината то да работи добре, когато трябва да бъде създаден контраст при етикети, на стелажи, дисплеи и т.н. То вдъхва на продуктите усещане за свежест и чистота, като за детски продукти и такива, свързани с личната хигиена, то играе много важна роля. Основен контраст на черното. Но в печата, опаковките, в дизайна може да придаде усещането за нещо много общо, едноцветно.

Искам да уточня, че тук посочените употреби на цвета са на база опита в други държави – САЩ, Германия и др. при изследването на техни потребителски групи.

При използване на цветовете във визуалната комуникация не трябва да се забравя контекстът, в който те се ползват и да се познават, както положителните им така и отрицателните им качества.

Друг способ за въздействие на цвета чрез визуалната комуникация е с помощта на различни форми и цветове. Така може да се влияе на това, което хората виждат (или мислят, че виждат) и дори да не осъзнаят, че са били подведени. Цветът ни заобикаля постоянно. Той е част от нашето ежедневие и ние понякога дори

не се замисляме, че той е носител на информация. Приемаме го за даденост, а в своята простота и постоянно присъствие той се оказва едно от основните средства за манипулиране желанията и решенията на потребителите. Помага за запомнянето на марки, стоки и редица други неща, които се закупуват само защото е реагирано на посланието, изпратено от производителя.

Така представената и подбрана информация целеше да опише накратко ползите от това да се познават възможностите на цветовата визуална комуникация за нуждите на рекламата и да представи цвета като един от основните компоненти на невербалната комуникация.

Литература:

1. Айсмен, Л. Дао цвета. И-во ЭКСМО, Москва, 2005
2. Буймистру, Т. Колористика. Цвет – ключ к красоте и гармонии, Ниола-Пресс, 2008
3. Уэйншенк, С. 100 главных принципов дизайна. Как удерживать внимание, Питер, 2012
4. Щекин, Г., Визуална психодиагностика. Фабер, Велико Търново, 2006
5. Eiseman, L. Guide to Communicating with Color. Grafix Press, 2000
6. Eiseman, L. Color: messages and meanings. Published by Hand Book Press, Gloucester, Massachusetts, 2006

Протестът като форма на комуникация: Студентската окупация `2013

Гл. ас. д-р Марина Маринова
ВТУ "Св. св. Кирил и Методий"

В момента на писане на този текст студентската окупация на Великотърновския университет "Св. св. Кирил и Методий" продължава и няма изгледи да приключи скоро. Преди седмица рап-изпълнителят Sp0ke (чието истинско име е Желан Данев и е мой студент в четвърти курс в специалност журналистика) ми изпрати във фейсбук линк към новата си песен "Те не виждат [песен за студентската окупация]". Той подкрепя колегите си от окупиранията 321-ва аудитория в Ректората на великотърновския университет. "Тук стигаме до съвременното понятие за обществено мнение. Какво представлява общественото мнение, за което говорят по право създателите на модерните общества, общества, в които правото съществува? По подразбиране това е мнението на всички, на мнозинството или на тези, които имат влияние, които са достойни да имат мнение. Мисля, че официалното определение в едно общество, което претендира да бъде демократично (а именно, че официалното мнение това е мнението на всички), включва в себе си едно латентно определение (а именно, че общественото мнение е мнението на тези, които са достойни да имат мнение). Съществува един вид цензово определение за общественото мнение като просветено мнение, като мнение, достойно за това име. (...) Във връзка с това ще приведа един текст на Александър Макинън от 1828 г., публикуван в книга на Пил, посветена на Хърбърт Спенсър. Макинън определя общественото мнение, като дава една дефиниция, която би могла да се превърне в официална, ако не бе срамна за едно демократично общество. Когато говорим за обществено мнение, винаги играем двойна игра между откровеното определение (всеобщото мнение) и приемливото, действашо мнение, получено като ограничен подансамбъл на общественото мнение, съставено по демократичен път: *Мнението е това чувство към каквато и да било тема, поддържано и породено от най-добре информиранияте, най-интелигентните и най-моралните личности в общността. Това мнение постепенно се разпростира и бива възприето от всички личности с образование и чув-*

*ство, подобаващо за една цивилизована държава. Истината на господстващите се превръща във всеобща истина."*¹¹ Срещу смисъла на това последно изречение на Пиер Бурдийо протестират студентите. Днес окупацията не е завземане на територия, а на смисъл – на правото да окупираш идеята, че има надежда и да не искаш да я дадеш на никаква цена. В английски и френски език думата "opinion" (мнение) се приема от латинското "opinio", което означава елементарно мнение, несигурно и непълно доказано съждение. Ранните изследователи на медийния дискурс изучават възможностите на неговото влияние и ефектите върху аудиторията. Съвременните изследвания разширяват много повече фокуса на внимание, като в този анализ се включва и дискусията за мястото на обществените органи (институции), които ги контролират, връзката медии-общество, въздействието върху децата, финансовата обвързаност на медиите с корпоративните среди. През 1972 г. излиза докладът на Пиер Бурдийо "Обществено мнение не съществува", а Хосе Ортега-и-Гасет в "Бунтът на масите" обяснява феномена манипулация (когато става дума за обществено мнение) като необходимост на хората от духовна диктатура. Без конкретно мнение за социалните факти обществото би изпаднало в състояние на хаос. За Ортега-и-Гасет на масите са присъщи психологически функции на подражание, инстинкт за подчинение и стремеж към образци. За него "масовият човек" не може да мисли и респективно трябва да бъде манипулиран. За нас обаче е наложително да си изясним понятията "гълпа" и "масов човек". Със смисъла, който ние влагаме тук в понятието и представата за "гълпа", имаме предвид конкретното отношение на политическата власт спрямо гражданското общество, изразяващо се в елитарно високомерие и самомнение. Подобно йерархизирано разграничение на социалната действителност дефинира още У. Липман, подкрепен идейно по-късно и от Н. Чомски. Концепцията за социалната йерархия на обществото се изчерпва в два аспекта, очертаващи модела на властовите отношения – "специализирана класа" – "объркано стадо". Трябва да уточним, че в концепцията на Липман "специализираната класа" не е формиране от хора на изкуството или интелектуалци (които за Чомски в американския контекст биват "купувани" на страната на идеологията), а тя е класа на финансово могъщи личности и корпорации (олигарси), подпомагащи властта. Всички останали – тоест небогатите и респективно без-

силните (но в никакъв случай неинтелигентни хора), се причисляват към "обърканото стадо", което би трябвало да има нужда да бъде водено. За Чомски тази нужда се провокира чрез дезинформацията, определена от Фукуяма като "двусмисленост на целите" – олигарсите имат собствени митове, собствена история, и традиция, формиращи възприятието на индивидите). Серж Московичи ("Ерата на тълпите") доразвива теорията на А. Грамши за социалното статукво, за което водещи са два типа конформизъм: единият е борба за хегемония, другият – криза на гражданското общество. За Московичи, подобно на Ортега-и-Гасет, в ерата на "човека-маса" залогът в периоди на криза, на конфликт, на стълкновение се задейства моделът "водач-тълпа" ("принципал-агент" при Фукуяма). Като важно е не моментното съотношение на силите, а възможността да се окаже влияние. То може да доминира или да намалява в зависимост от това кой от двата вида конформизъм взема връх над другия. Тук е мястото да се споменат особено значимите за изследването на общественото мнение разработки на Елизабет Ноел-Нойман. След появилата се в края на XIX век книга "Психология на тълпите" на френския философ и психолог Гюстав Льобон и книгата на Уолтър Липман от началото на XX век "Общественото мнение" теорията на Ноел-Нойман за Спиралата на мълчанието се явява едно от най-целенасочените и концептуални изследвания на общественото мнение. Немската наблюдателка на публицистиката и основателка на първия институт за изучаване на общественото мнение ("Институт за демоскопия – Аленсбах") разработва в началото на 80-те години на XX век своята идея за страха на човека от изолация, представляваща основа на тезата в концепцията ѝ за съществуването на спиралата на мълчанието. Тази теза се състои в следното: тъй като хората не искат да се изолират, те непрестанно наблюдават своята околна среда и могат най-фино да реагират на това кое се увеличава и намалява – в смисъл кое мнение доминира в общественото пространство и да се присъединят към него или да се дистанцират от това, което губи авторитет. Елизабет Ноел-Нойман дефинира това присъединяване към "масовото" мнение като "квази-статистическо възприятие на човека". Който вижда, че неговото мнение надделява, се чувства по-силен, говори открито, оставя предпазливостта да отстъпи. Който вижда, че неговото мнение губи почва, изпада в "мълчание". Същността на понятието "спирала на мълчанието" е движе-

ние, което се разпространява и срещу което човек нищо не може да направи. Колкото по-добре обаче човек разбира процеса на общественото мнение, толкова повече той може посредством личните си усилия да въздейства на "спиралата на мълчанието". Всички тези теоретични разработки имат своето социално-психологическо основание. В историческия момент, в който ние живеем и в който се случват събитията, свързани с протести и окупация, е важно да отбележим, че теориите не винаги "работят". Протестиращите студенти-окупатори в никакъв случай не трябва да бъдат възприемани като "маса" или "гълпа". Те имат своето дълбоко мотивирано право на протест, именно поради голямата криза на справедливост в обществото. Това не е поведение на "гълпа", не е и поведение, показващо проява на индивидуализъм – това е мнение и те имат право на него. На 4 ноември 2013 г. те изложиха своите искания, публикувайки ги в медиите, а след това зададоха въпросите си на среща с ръководството на университета в аулата в Ректората на Света гора. Това също не е проява на някакъв радикален индивидуализъм или ексцентричност, това също е право на глас, право на въпроси, отправени към "родителите", защото животът им е толкова объркан. Студентите нямат вина за своето недоволство и имат право да го изразят. Окупаторите споделиха пред медиите, в социалните мрежи, както и на срещата в аулата, че за голяма част от нещата, които ги интересуват, не намират информация. "Правото на гражданите да получават информация от държавните институции и агенции във връзка с всеки законосъобразен интерес, който не е държавна тайна или класифицирана информация и не засяга правата на други граждани, е гарантирано от Конституцията. Законът за достъп до обществена информация, който гарантира правото на всеки гражданин на Република България да има достъп до обществена информация, е в сила в страната от юли 2000."² Така би трябвало да бъде, но изследване на Фондация "Фридрих Еберт" показва, че в България нищо не е толкова очевидно, колкото изглежда на пръв поглед. Достъпът до информация би трябвало да е улеснен и да бъде част от упражняването на гражданско право на всеки човек. "На практика обаче, има редица проблеми в осигуряването на достъп до обществена информация. Част от тях произтичат от пропуски в установената от закона рамка или непълноценна координация между отговорните за достъпа звена. Например, институциите често отказват достъп

до информация, базирайки се на Закона за защита на личните данни. Друг начин за ограничаване на достъпа до информация, използван от държавните институции, включва изискването служителите да подписват заявление, с което декларират, че ще спазват конфиденциалност: "Все повече служители са задължавани да подписват подобни заявления.", заявява един от участниците в проучването. Съществуват и доста парадоксални случаи на спиране достъпа до обществена информация – например, съпроводени с обяснението, че процедурата не може да бъде извършена, тъй като съответният служител "е в отпуск". Въпреки, че съществуват законови изисквания за спазване на определен период, в който изискваната информация трябва да бъде предоставена, гражданите нямат доверие в правната система и често се отказват да защитават правата си, ако срокът не е спазен."³ Според данните, публикувани на уебсайта на Програма Достъп до информация – българска фондация, която активно подпомага гражданите и журналистите при защитаване правото им на информация – "от влизането в сила на Закона за достъп до обществена информация от 2000 г. адвокатите на фондацията са оказали помощ при воденето на почти 190 съдебни дела, отнасящи се до нарушаването на Закона."⁴ Защо е важен достъпът до информация? Защото това е в пряка подкрепа на обществения интерес на гражданите. "Понятието обществен интерес се открива в правни и политически текстове и в етичните кодекси на редакциите. То е свързано със задачата на журналистите да допринасят за функциониране на демокрацията и за реализиране на конкретните журналистически обществени цели."⁵ Едно от известните проучвания на етични кодекси в различни страни установява, че в тях са формулирани общо 57 принципа, но 10 принципа са най-често срещаните в етичните кодекси – "свобода на изразяването, на словото, коментара и критицизма; достоверност, коректност, точност на информацията; поправяне на грешките; спазване на професионалната тайна и защита на източниците; почтени средства за събиране на информацията; уважение към неприкосновеността на личния живот; забрана за дискриминация на основата на раса /етническа принадлежност/ религия и пр.; забрана на дискриминация на основата на пол / социална принадлежност/ и пр.; забрана за получаване на подкупи или други лични облаги; забрана на външна намеса в журналистическата работа. При обосновката на качествената журналистика с ценностите

на демократичния ред се цели защита на плурализма на изразяваното мнение и преграждане на възможното влияние от политиките. В интерес на гражданите е да намират в медиите различните позиции на политиките и съответно да формират критично отношение към тях. По тази причина законовите разпоредби отиват отвъд посочването на няколко функционални критерии и изискват като допълнително качество "невземане на страна". Критериите непартийност, неутралност, отделяне на новината от мнението са особено важни при случаи на наложил се в пазара монополен или олигополен модел на конкуренция между медиите.⁵ Както казах, в обществото съществува криза и дефицит на справедливост, това е в основата на протестите и окупацията. Не някакъв конкретен повод, а натрупани социални стереотипи, които са негативно маркирани. Студентите в 321-ва аудитория успяват да формират своеобразно битие в този микросоциум. Вече съществува "Библиотека 321", изданията в която са подарени от други студенти поддръжници. Протестиращите имат отворена група в социалната мрежа фейсбук – "Окупирай ВТУ", в която споделят идеите си за промяна. В 321 хората се събират с китари и изразяват по артистичен начин чрез музика и песен своите идеи. Те калят преподаватели, които изнасят открити лекции, свързани с политиката и културата на обществото. В 321-ва аудитория студентите окупатори просто създават и изживяват своя мечтан свят...

Цитирана литература:

1. Пиер Бурдийо. Как се фабрикуват обществените дебати <http://bg.mondediplo.com/article848.html>. LE MONDE DIPLOMATIQUE четвъртък 19ти януари 2012.

2. **Balkan media barometer**. Bulgaria 2012. Friedrich Ebert Stiftung. O. Spasov (ed.), Sofia, 2012, 80 p. www.fes.bg, p. 23. Заб. Навсякъде, където цитирам това изследване, привеждам и оригиналния текст (изданието ми беше достъпно само на английски език – превод от англ. ез., мой: М. М.), книжното тяло не присъства в книгоразпространителската мрежа. [The right of citizens to obtain information from state bodies and agencies on any matter of legitimate interest to them which is not a state secret or official secret and does not affect the rights of others, is regulated by the Constitution. An Access to Public information act, which regulates the right of every citizen of

the Republic of Bulgaria to have access to public information, has been in force in the country since July 2000.]

3. **Balkan media barometer.** Bulgaria 2012. Friedrich Ebert Stiftung. O. Spasov (ed.), Sofia, 2012, 80 p. www.fes.bg, p. 23. [In practice, however, there are a number of problems in securing access to public information. Part of them come from omission in the statutory framework or insufficient coordination between certain provisions. For example, institutions often deny access to information on the grounds of the Personal data protection act. Another mechanism for restricting access to information employed by state institutions involves requiring employees to sign statements of declaration regarding confidentiality: 'More and more employees are being required to sign such statements', said one of the panellists. There are also quite a few paradoxical cases of impeded access to public information – for example, with the explanation that the procedure cannot be set in motion because the relevant 'employee is on leave'. Although there are statutory requirements regarding the time period within which the relevant information should be provided, citizens do not trust the judicial system and often give up asserting their rights when this time period is not observed.]

4. **Balkan media barometer.** Bulgaria 2012. Friedrich Ebert Stiftung. O. Spasov (ed.), Sofia, 2012, 80 p. www.fes.bg, p. 24. [Access to public information related to the public-service media is also impeded by practical problems that come above all from the lack of internal organizational flexibility and information. According to data published on the website of the Access to information programme – a Bulgarian foundation that actively assists citizens and journalists in defending their right to information – since the enforcement of the Access to public information act in 2000 lawyers of the foundation have helped file almost 190 lawsuits concerning violations of the Act.]

5. **Михалев, И.** Вестникът в епохата на интернет. Фабер, Велико Търново, 2011, с. 25. Досъпно онлайн на: www.Newmedia21.eu

Защо обичаме социалните мрежи?

Гл. ас. Георги Игнатов

ВТУ "Св. св. Кирил и Методий"

През последните години социалните мрежи се превърнаха в неизменна част от нашето ежедневие. Те присъстват в много области и са една от движещите сили на пазара, комуникацията, творческата изява. Към настоящия момент социалните мрежи се използват от различни групи от населението с полярна интензивност. Но те със сигурност са вплетени в социалната и културната тъкан на живота и се приемат за даденост в забавлението и социалната комуникация от цяло едно поколение, което израства с тях.

Обект на изследване в настоящата статия е връзката между социалните мрежи и идентичността и как тази връзка провокира симпатиите и обичта ни към социалните мрежи. Изследователските интереси ще бъдат съсредоточени върху младото поколение, тъй като то използва социалните мрежи с най-голяма интензивност. Теоретичната рамка ще се опре на етапите на развитие на личността на Ерик Ериксън.

Идентичността и свързаните с нея проблемни кръгове имат дълга история в социалната психология и в трудовете на З. Фройд, К. Юнг, А. Адлер, Е. Ериксън, Е. Фром, Ел Берн, Дж. Мийд, А. Ташфел и др. Особено силен акцент върху социалната идентичност се поставя днес, поради протичащите интензивни промени и трансформации на социалните отношения, които неизбежно водят и до трансформации в идентичността. Терминът "идентичност" в психологията е свързан с името на Ерик Ериксън, защото се появява за първи път като самостоятелно научно понятие в книгата му "Идентичност. Младост и криза" Но идеята за психическо съдържание, подобно на това, което се включва в идентичността се открива още в трудовете на Зигмунд Фройд. Понятието "идентификация" срещаме в книгата му "Тълкуване на сънищата", което означава "несъзнателен процес", благодарение, на който индивидът мисли, чувства или действа като друг човек¹. Идентификацията за Фройд се е превърнала в механизъм за усвояване на образци на поведение на възрастните от детето.

В съвременната психология двете понятие "идентичност" и "идентификация" се интерпретират различно. Идентичността се разбира най-общо като някакво състояние на само отъждествяване, а идентификацията като съвкупност от процеси и механизми, които водят до това състояние.²

Двете понятия "идентичност" и "идентификация" имат общи лингвистични и психологически норми, но идентичността не може да се разглежда като "проста сума от по-ранни идентификации", нито е допълнителна "група идентификации".³ Идентичността е завоевание на юношеството. Във фиксиран, закрепен вид тя се наблюдава в края на пубертета и е продукт, резултат от всяка отделна идентификация с различни хора в миналото. "Тя включва всички значими идентификации, но и ги променя, за да сътвори от тях уникално и достатъчно кохерентно цяло".⁴

В различните етапи от своето развитие, детето се идентифицира с най-близките си хора, тези с които е в най-често взаимодействие и контакт. Израстването на детето разширява възможностите му за взаимодействие с по-голям кръг хора и по-разнообразни роли. От характера на тези взаимодействия, от това до колко са пълноценни те, зависи "съдбата на детските идентификации".⁵ Семейството, съседите и училището са тези групи и институции, които осигуряват контакта на детето с другите хора, съответно предоставят възможност за идентификация.

Според традицията юношата от племето Оглала Лакота в определен момент от живота си трябва да поеме на пътешествие сам, невъоръжен и без да носи със себе си нищо друго освен оскъдното си облекло. Гладен, жаден и изтощен от умора, той очаква на четвъртия ден да сънува специален сън, който да предскаже пътя му в живота. Древните старейшини от племето са тези, които разтълкуват съня след завръщането му в къщи. Сънят му определя дали юношата ще бъде лечител, ловец, духовен водач, велик войн, дали ще е вещ в изкуството или в краденето на коне или пък му е писано да прави оръжия. Броят на ролите в живота е изключително ограничен за мъжете и още по-малък за жените. Повечето хора се занимавали с неща от общ характер, малцина са тези, които можели да си позволят да са специалисти. Усвояването на тези роли се предава чрез опита, наблюдавайки другите в семейството или обществото. Живеейки се научава всичко, опитът се предава

от по-възрастните на по-младите чрез наблюдение и участие, а не с учебници.

Ериксън посещава племето Лакота, когато нещата са се променили драматично. След серия войни и несполучливи споразумения, индианците са преместени в резервати, разположени на големи площи безплодна земя. Няма възможност да се изхранват чрез основния си поминък. И най-страшното – моделите на живота са им отнети. С течение на времето, оригиналната култура на тези индианци изчезва, а новата не им осигурява необходимия заместител. Няма вече юношески пътешествия и как тогава младите хора да разберат каква роля им се полага в живота?⁶

Правилата за изграждане на юношеската идентичност при така наречените развити общества са по-различни от тези на племето Лакота, но също са валидни. Вместо сън основният фактор е наследяване на идентичността. Ако направим един исторически преглед ще видим, че по време на Българското възрождение съществуват търговски фамилии, чиято втора част от името на фирмата е "и син", "и синове" или "братя", след Освобождението с течение на времето се развиват такива адвокатски кантори, лекарски практики и фабрики с навлизане на индустриализацията и т.н. Така върху социалната роля на подрастващите основно влияние оказва професията и социалното положение на дядото, бащата, по-големия брат. В българските семейства, чийто основен поминък е земеделието и животновъдството, потомците усвояват умения свързани с отглеждане на култури и животни. Тези знания са изключително важни и носят един културен код, който задължително се предава от поколение на поколение. С индустриализацията настъпват дълбоки промени изгражда се нов социум, в който личността е разпознаваема спрямо работното място и заеманата длъжност и родът като цяло започва да губи постепенно своето значение. Навлизат все по-сложни взаимоотношения и се появяват нови символи, ритуали и кодове.

Днес голяма част от младите търсят ролеви модели в медиите и себедоказване в социалните мрежи. Идентичността, от една страна, е нещо уникално за всеки от нас, тя е това, което ни отличава от другите хора. От друга страна, идентичността предполага връзка с по-широк колектив от някакъв вид или социална група. Социалните сайтове в мрежата предоставят възможност за нов

тип общуване. Какво се случва отвъд границата на реалното? Преминваме в света на виртуалното, където сме оставили тялото си пред екрана на компютъра си и пред дисплея на телефона си. Хората във виртуалните общности използват думи върху екраните, за да разменят шеги и за да спорят, да се включват в интелектуални разсъждения, да търгуват, да обменят знания, да дават емоционална подкрепа, да си правят планове, да обменят идеи, да клюкарстват, да враждуват, да се влюбват, да намират приятели и да ги губят, да играят игри и да флиртуват, да създават високо технологично изкуство и празно дърдорене. Хората във виртуалните общности правят всичко, което правят и в реалния си живот, само че забравят за тялото си. Тук не можеш да целунеш, нито пък някой може да те удари, но много други неща могат да се случат в рамките на тези ограничения. За милионите, които са въввлечени в тях, богатството и виталността на компютърно-опосредените култури са много привлекателни, дори водят до пристрастяване.⁷

След като Интернет създаде възможност милиарди да бъдат свързани помежду си се появи един нов тип пространство, нов тип взаимоотношения и общуване, в което започнаха да се градят нови правила и закони, първоначално вътрешни, засягащи само участниците, а в последствие и външни на държавно и международно ниво. Тези връзки и взаимоотношения се разрастват толкова бързо, че учените са склонни да ги поставят на равни позиции с реалните, дори надхвърлящи ги по значимост. Адам Пиненбърг инициира експеримент, проведен в лаборатория, в която се изследва нивото на окситоцин, отделящ се в организма на човек, докато той е в Twitter. Резултатите са забележителни, само за десет минути нивото се покачва с 13.2%, еквивалентно на това на младоженец по време на сватба. Мозъчната реакция при общуването в социалната мрежа е равностойна на тази при общуване тет-а-тет. Хората, които съпреживяват, страдат и се радват заедно с други хора изпитват емоции, които са благоприятни за тяхното мозъчно функциониране. Социалното общуване вече е преминало на друго ниво.

Хауърд Рейнголд твърди, че световната комуникационна мрежа е версия на една технологична утопия, която може да бъде наречена далновидно "електронна агора".⁸ Агората е площадът, центърът на града, натоварен с всички социални и обществени

функции – религиозни чествания, пазар, произнасяне на речи, провеждане на политически дискусии, обмяна на информация и др. Кои са съвременните еквиваленти в 21-ви век на Агората – отвореното обществено пространство, където се случва всичко?

Към момента лидер сред социалните сайтове е Фейсбук. Той е създаден от Марк Зукърбърг на 4 февруари 2004 година в кампуса на Харвард, за да свърже студентите от университета, в рамките на първите две седмици две трети от студентите се присъединяват. През 2005 се разширяват потребителите като се включват и гимназистите, за да се стигне до 2006, когато се обхващат всички граждани на световно ниво. Десет години след създаването му, броят на потребителите е достигнал над 1 милиард. Скокът в популярността на сайта е изумителен, американците отделят на социалните портали 22,5 % от цялото си време в мрежата, от тях 18% са за Фейсбук. Във всекидневната култура е почти невъзможно да се избегнат препратки към Фейсбук. Социалните мрежи постоянно попадат в обсега на широката общественост чрез средствата за масова информация – вестници, списания, новинарски емисии.

В САЩ MySpace е гражданското общество на тийнейджърската култура. Малките момчета са по-склонни да участват в сравнение с малките момичета (46% срещу 43%), но картината се променя при по-големите момичета и момчета (70% срещу 57%) Ако не си в MySpace не съществуващ. "Аз съм на 13 и не съм мажоретка, не съм президент на ученическия съвет или капитан на отбора по дебати. Аз не съм най-красивото и най-популярното момиче в моя клас. Ако ти не си нито едно от тези неща е трудно да впечатлиш хората достатъчно, за да бъдат твои приятели. Но аз продължавам да правя снимки по време на ваканциите с моите родители, качвам ги на моя профил и пиша за тези места, защото мисля, че ако децата в училище прочетат това, което имам да кажа, те ще искат да са ми приятели".⁹ Виртуалното пространство предлага нова мрежова публика, пред която свободно могат да бъдат споделяни моменти, без предразсъдъци, без ограничения.

На първо място по посещаемост в Русия е ВКонтакте. Тази социална мрежа привлича млада, глобално мислеща публика, с международни приятели, които искат да се свързват на обща платформа. Фейсбук е разработил потребителския интерфейс на руски

език и също привлича голяма аудитория, но изостава с три средни минути дневно зад руските си конкуренти. Според Матей Котар руснаците ще поддържат профили и в двете социални мрежи. По данни на comScore руснаците са най-големите социални медийни наркомани в света, средно 9.8 часа месечно. Една от причините за това е, че достъпът до незаконно сваляне на филми и музика е много по-лесен чрез социалните мрежи. А другата причина е, че медиите в Русия излъчват съдържание, контролирано от държавата, докато в социалните мрежи този тип контрол не може да бъде упражняван. Много потребители остават във ВКонтакте във фон-ов режим по време на техните интернет сесии, слушане на музика, гледане на филми, без да са непременно активно ангажирани със сайта.

С над 200 милиона активни потребители Twitter е един от големите сайтове за социални контакти. В резултат на широкото му приемане Twitter се превърна в популярна среда за разпространение на всички видове информация и се използва както от отделни лица така и от организации.

Виртуалната идентичност ни дава възможност да изобретяваме себе си, свободно движейки се между множество онлайн роли; да бъдем анонимни и с това да избягваме социално наложените норми на поведение и представяне на аз-а, свободно да избираме стилове и традиции, без дискриминация по етнос, пол, социален произход, цвят на кожата.¹⁰ Човек сам създава и изгражда профила си, качва снимки, отбелязва работното си място, интимна обвързаност, дата на раждане и населено място, любима музика, книги, филми. Какъв ще избере да бъде той по-млад, по-стар, от противоположния пол, с различно име, зависи от него самия. Това, което представя за себе си пред останалите е един вид селекция, която човек може да направи за собствените си интереси, идеали, ценности, филтър през който може да премине собственото ти аз. Същевременно обаче лесното прехождане от роля в роля във виртуалното пространство (а понякога и едновременно-то представяне с няколко идентичности), бързото заместване на един комплект предпочитания с друг води до загуба на чувство за реалност.¹¹

Според Жустин Томс и Камелия Георгиева харесваме социалните медии, защото когато сме онлайн можем свободно да търсим

информация по дадена тема, да достигнем до нея достатъчно бързо и тя релевантно да отговаря на очакванията ни. Освен важна за нас информация мрежата ни осигурява и забавление. За да станем част от света на социалните мрежи е необходимо само техническо устройство, достъп до интернет и актуална регистрация. Това дава възможност за комуникация и свободно изразяване на мнение в реално време – особеност, поради която хората днес отделят толкова време на социалните медии. Чрез социалните медии сме във връзка с приятели и колеги, намираме съмишленици.¹²

Но те са много повече от това, чрез тях се обединяват кибергражданите в защита на дадена кауза. Според Плант гражданското общество израства и достига до ниво, което надхвърля пределите на националната държава, като привежда пример с петициите, в резултат на които е спасен животът на нигерийката Амина Лавал, обвинена в прелюбодеяние и осъдена на смърт чрез пребиване с камъни.¹³ Големият активистки потенциал на блогърите и участниците в социалните мрежи достига висини по време на бунтове и революции. В екстремни ситуации те поемат множество функции: заместват журналистите, информират, координират, мобилизират.¹⁴

В заключение ще се опитаме да представим обобщен отговор на въпроса: Защо обичаме социалните мрежи? Те ни дават възможност да експериментираме със собствената си идентичност, да чуем и да бъдем чути, да бъдем анонимни, да страдаме със страдащите и да се усмихваме с щастливците. Социалните мрежи се характеризират с факта, че комуникацията е двустранна, всеки получател е и източник. Те ни дават пространство, в което границите се отварят, много от ограниченията падат и се разкриват нови хоризонти, свързани както с работа, така и с развлечения. Не е трудно да си представим как ще се развият нещата в следващите няколко десетилетия, прогнозите са, че значението на дигиталното пространство ще продължи да нараства и ще се стигне до момент, в който то ще се превърне в основно пространство на действие за всички.

Бележки

- ¹ Фройд, З. Тълкуване на сънищата. С., 1993
- ² Микляева, А. В. Румянцева, П.В. Социална идентичност личности: содержание, структура, механизм формирования. 2008
- ³ Ериксън, Ерик Идентичност. Младост и криза, С., 2013
- ⁴ Пак там.
- ⁵ Пак там.
- ⁶ По Джордж Буре, Теории за личността http://moradabg.com/perscontents_bg.htm
- ⁷ Rheingold, Н. The Virtual community, 1993
- ⁸ Пак там.
- ⁹ Stald, G. "Mobile Identity: Youth, Identity, and Mobile Communication Media." Youth, Identity, and Digital Media. 2008
- ¹⁰ Turkle, S. Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet, London 1995
- ¹¹ Пак там.
- ¹² Томс, Ж. Георгиева, К. Инструменти за социални мрежи, С., 2011
- ¹³ Plante, P. L'éthique hacker, un nouveau modele pour lacyber citoyenneté? 2004
- ¹⁴ Кръстева, А. Дигиталният гражданин, С. 2013

Онлайн репутацията – принципи на изграждане и основни комуникативни функции

Васил Димитров

ВТУ "Св. св. Кирил и Методий"

В днешно време е немислимо една фирма или организация да съществува без активно присъствие в интернет. Животът ни толкова е обхванат от световната мрежа, че вече подсъзнателно ако нещо ни потрябва, без значение продукт или информация, ментално се сещаме, че най-лесният начин да го намерим е като проверим в интернет. Това дава изключително добро поле за изява на всеки онлайн маркетингов специалист и PR експерт. Виртуалното пространство вече е основната платформа, върху която трябва да се концентрираме, за да изградим и управляваме положителната **онлайн репутация**.

Но няма как да управляваме тази онлайн репутация и нейните специфики, ако не дадем някаква теоретическа основа за понятията, свързани с нея. Едно от важните неща при всяка фирма или организация е изграждането на **бренд**. А какво представлява той?

Брандът всъщност представлява търговската марка. Но не тази, която сме записали в Агенцията по вписванията, а по-скоро емоционалната марка, тази, с която се представяме пред хората. Марката, по която всеки потребител безпогрешно ще ни разпознае. Това е идентичността на фирмата. Нима има човек от цивилизования свят, който не може да познае Pepsi само като види синьо-червеното кръгче? Или пък ще сбърка лилавата крава на шоколадите Milka? Ето това е брандът – да накараме хората да ни познаят по определени символи, предмети, цветове или друг визуален елемент. А изградим ли бранда, можем да смятаме, че половината от работата ни е вече свършена. Защото вече хората ни разпознават.

Какво точно е **онлайн репутация**? От самото име на понятието можем да се досетим, че това представлява имиджа на фирмата в интернет. Нейната репутация сред интернет потребителите. Когато някой напише името ни в търсачките(или нещо друго, свързано с нас), се показват различни резултати – едни по-добри, други по-лоши. Едни похвални, други пък с негативно отноше-

ние. Разбира се, няма фирма, която да иска някой да пише или говори нещо против нея – всеки иска навсякъде, включително в интернет, за неговата компания да пише само хубави неща. Затова веднага можем да разработим въпроса: **Защо ни е необходима онлайн репутация?** Звучи наивно, но наистина все още има много предприемачи, които не могат да осъзнаят необходимостта от уеб сайт за развитието на бизнеса си. А за нуждата от онлайн репутация – да не говорим. В момента в рекламния бранш много специалисти обсъждат помежду си как пазарът у нас е с 10 години назад, как мисленето на бизнесмените е закостеняло и как ако някой от тях изобщо се съгласи да подобри своята онлайн репутация, веднага започва пазарене за смъкване на цената. Това е реален факт, който трябва да се отчете.

Анализът на някои специфики за състоянието на българския пазар може да бъде описан в многотомник, за това спирам дотук и преминавам към същината. Онлайн репутацията цели да постигне колкото се може повече положителни мнения за фирмата ни. И колкото по-напред в класирането на търсачките са тези мнения (които са под формата на резултати), толкова по-добре за нас. Крайната цел е първите места в търсещите машини да бъдат заети с мненията, които ние искаме да чуем. Колкото по-доволни са клиентите от нас, толкова по-хубава (онлайн) репутация ще имаме. И обратно – ако те са разочаровани от нашия продукт/услуга, то това ще се отрази моментално върху нашия имидж. Това е принцип, който е общовалиден, а не важи само за онлайн маркетинга. Но ако преди ние можехме в голяма степен да контролираме репутацията си – с рекламни листовки, флаери, билборди и т.н., то в онлайн средите това вече не е така. И всеки специалист трябва да се съобразява с това. Ако преди комуникацията беше едностранна – фирмата изпраща рекламно съобщение, на което получателите нямат възможност да отговорят, то вече е двустранна. И за пример: Фирмата изпраща имейл или друг тип рекламно съобщение в интернет. Потребителят има възможност веднага да се свърже с подателя и да изрази мнението си за дадения продукт, връщайки веднага имейл. Във века на онлайн маркетинга **комуникационната политика е двустранна**. Другата специфика на онлайн репутацията е, че **основно потребителите контролират репутацията ни**. На какво се основава тази специфика?

Вие отивате до магазина да си купите телевизор. Но телевизорът ви се разваля на първия месец и вие веднага отваряте блога си и пишете, че тази марка за техника е некачествена, не препоръчвате на никой да си купува нещо от тази фирма и т.н. Разпространявате го по различните си профили, след което приятелите ви виждат, че сте разочаровани от компанията и го имат на предвид – няма да си купят техника от посочената фирма. Дори също биха споделили статията, за да бъдат информирани повече хора. И на принципа на вирусния маркетинг, статията става популярна, в следствие на което ако някой потребител реши да си купи нещо от същата фирма, първо ще потърси мнения за нея в интернет. Като потърси в търсачката, най-известните и цитирани мнения излизат най-отгоре в резултатите. И се оказва, че на едно от първите места е статията на недоволния клиент. Това преди 10 години в България беше немислимо.

Можем да посочим и още една причина, за да достигнем до извода, че потребителите контролират онлайн репутацията ни. За това спомагат много и социалните мрежи от типа на Facebook и Google+. През последните години масово се правят кампании "анти-нещо". Например по време на етническият конфликт в с. Катунца и скандала с bTV, във Facebook се появиха много страници, които имаха различни каузи и искания, включително закриването на телевизията. Разбира се, тези каузи рядко са изпълними, ако се провеждат само по този начин, но е достатъчно, че петнят имиджа на съответната фирма, в случая bTV Media Group. Друг пример за анти кампания във Facebook са многобройните страници против мобилните оператори. Мрежата изобилства от такива страници, но специфичното за тях, поне у нас, е че нямат стратегия. Те просто са "против" нещо. Публикуват се подигравателни колажи, обидни коментари и статуси, но всичко приключва до там. Но както споменахме – ако това не влияе на законността на фирмата, то определено силно влияе на имиджа ѝ. За това този елемент трябва да бъде отчитан като сериозен фактор във формирането на онлайн репутацията ни.

Друг изключително важен фактор, който PR специалистите трябва да вземат предвид, е конкуренцията. Не е тайна, че в борбата за по-голям пазарен дял, много фирми прибегват до техниките на нелоялната конкуренция. Те инвестират пари в това

да очернят конкурентите си. Например да се пишат негативни статии по чужд адрес, да се пускат теми във форумите, в които уж ядосан потребител иска да изкаже недоволството си от дадена фирма, а след това активно да коментира и да "плаши" другите потребители, че много ще сбъркат, ако използват услугите на "лошата" фирма. Същите техники важат и относно създаването на очернящи фейсбук страници, коментари в блогове и т.н. Лично аз съм против тези прийоми, защото освен чисто моралния аспект на въпроса, има и чисто финансов – парите, които се инвестират в това да бъде очернен конкурента, може да бъдат вложени в подобряване на собствения имидж. Енергията и отделеното време също не са без значение.

Но всичко това не означава, че онлайн репутацията ни все пак не може да бъде контролирана. Кои са основните компоненти на имиджа ни? Те могат да се разделят на **Наблюдение, Обвързване и Управление**.

Наблюдението включва мониторинг – **търсене на информация за нас** и нашата фирма в интернет – кой, къде и какво е говорил. След като се събере необходимата информация, следва **изследването на проблема** – какво точно включва тази информация; предимно положителна или предимно отрицателна е; в какъв тип сайтове се намира и т.н. Ако се окаже, че отношението към фирмата ни в интернет е предимно негативно (а предимно е такава, ако тепърва ще изграждаме онлайн репутация), то трябва да **намерим къде се корени** това негативно отношение – дали в качеството на продуктите/услугите ни, дали в тяхната цена, дали в отношението на персонала към клиентите или пък в нещо друго. След като успеем да намерим корените на проблема, започваме **подготовка** за интернет кампания – определяне на бюджет, наемане на рекламни специалисти (ако не разполагаме с такива), изготвяне на стратегия. След това започваме реални действия върху конкретните сайтове и потребители (в зависимост дали трябва да работим върху блог, сайт, социална мрежа и т.н.)

И всичко това включва етапа на **Наблюдение**. След него идва **Обвързването**. Този етап цели да накараме хората да посещават сайта ни, да го разглеждат, да дават мнение за него. Как може да бъде сторено това? На първо място, освен официалния ни сайт, трябва да създадем и помощни (сателитни) сайтове и фир-

мен блог и да им направим SEO оптимизация. Давам формулираното от мен определение за SEO: **Използването на арсенал от техники за по-доброто позициониране на сайта в търсещите машини** като този арсенал включва правилно структуриране на външни и вътрешни линкове, текстове и код на сайта. С други думи, SEO цели да изведе нашия сайт на възможно най-високата позиция в търсачката при определено търсене.

SEO е задължително, защото каква полза от тези помощни сайтове, ако те не могат да бъдат видяни от никого?! Докато при класирането им нагоре в резултатите на търсещите машини, шансът потребителите да ги посещават е гарантиран. Другият плюс на сателитните сайтове е, че имаме възможност да ги контролираме – ако някой напише нещо обидно – можем да изтрием мнението му. Можем да публикуваме материали, които ние изберем.

Как по друг начин да накараме хората да виждат продуктите ни и да посещават сайта ни? Това е все по-навлизащата практика всяка фирма да създава своя страница във Facebook и останалите социални мрежи. Там освен, че можем да съберем таргетирана публика, но и винаги е по-удобно някой да се свърже с нас, отколкото да търси контактите в сайта ни.

Не трябва да забравяме и създаването на профили в тематични сайтове. Ако един потребител е влязъл в сайт за обувки, а ние също продаваме такива продукти, и види нашия профил там, то вероятността да се пренасочи към нашата страница съвсем не е малка.

Други начини да мотивираме хората да посетят уеб страницата ни са платените публикации в новинарските и друг подобен тип сайтове. Това са вече стандартните методи за рекламиране на продукти и услуги, на които не е необходимо да отделяме внимание. Добре е също така да регистрираме сайта си в различни директории – изцяло SEO метод, но това не би трябвало да е изненада за някого, предвид, че всичко под онлайн репутацията представлява SEO. Ако трябва да се изразим по-нагледно – онлайн репутацията е опаковката на продукта, докато съдържанието в него е SEO. Без второто първото се обезсмисля.

Но това не са единствените методи да "завземем" първите места в Google по определено търсене (началните позиции в търсачката се наричат SERP). Можем да си направим и профили в

YouTube и Vbox7, като там качваме клипове около дейността на компанията ни, което включва и забавни клипчета, които биха ангажирали вниманието на повече потребители. Това са известни сайтове, което може да ни гарантира едно лесно за постигане място в SERP-а. Може да не е толкова пряко свързано с официалния ни сайт, но поне ни показва в положителна светлина. А и не е проблем в описанието на всеки клип да слагаме и линк към сайта ни. Регистрацията и споделянето на материали в социални мрежи от сорта на svejo винаги са полезни, защото тези сайтове също са известни и се класират добре в търсачките. Това може да ни осигури още един добър резултат в търсещите машини, макар отново да е индиректно свързан с нас.

Освен официалния и сателитните ни сайтове и фирмения ни блог, можем да си направим и **сателитни блогове**. В повечето случаи тяхната цел е да ни осигури линк, който да повдигне "силата" на сайта ни пред търсещите работи. И никога не са излишни, предвид, че при една подходяща поддръжка имаме един добър рекламен блог, който може да се класира на предни позиции.

В някои случаи може дори да оптимизираме позитивно мнение, изказано за нас от потребител във форум. Вярно, него не можем да контролираме, но това не е важно – мнението е факт.

В крайна сметка се оказва, че при една добра оптимизация на всичките ни налични ресурси, първата страница на търсачките по зададени ключови думи ще показва наши резултати – официален сайт, фирмен блог, страници в социалните мрежи, сателитни сайтове, сателитни блогове, клипчета от YouTube и Vbox7... А в тези резултати за нас ще пише само положителни неща.

Последният етап от контролирането на онлайн репутацията ни е **Управлението**. Той представлява поддръжане и доразвиване на изградения вече имидж и ресурсите, с които разполагаме. Как се осъществява управлението?

На първо място трябва да се научим да слушаме и да разбираме хората – ако клиентът ни има проблем с някой продукт или пък не може да си избере стока, колебае се за цената и т.н., трябва да подходим с разбиране, да му препоръчаме това, което ще му е най-полезно. Хората обичат да получават внимание и разбиране и ние трябва да им го дадем, за да остане клиентът доволен. А както

казахме – ако един човек е доволен от стоката ни, той ще ни препоръча и на другите.

Друго важно нещо, което понякога се пренебрегва, е проявата на уважение. Ако клиентът е останал разочарован от стоките/услугите ни и е публикувал негативна статия в блога си, то ние трябва да потърсим начин тази статия да бъде свалена. А това определено не става със заплахи, закани и обиди. Много хора действат точно по този начин, мислейки, че ответната страна ще се уплаши, и никога не успяват. Как може да мотивираме недоволния клиент да свали негативната публикация? Ако например имате хотел, но посетителят е останал разочарован от храната, персонала или нещо друго, то идеалният начин е да му предложите да го настаните за известен период от време отново във вашия хотел, но този път безплатно, изцяло на ваши разноски. Той ще види, че вие взимате предвид недоволството му, подходите с уважение и сте готови да му предложите компенсация. В голям процент от случаите тази стратегия успява, така че е изпитано полезна.

Важно е винаги да се набляга на интересите на потребителите. Не е важно ние какво имаме и какво правим, а какво ще спечели клиентът, ако се възползва от нашите/стоки услуги. Трябва да го убедим, че ние сме идеалната фирма, която може да му ги предложи и той трябва да се обърне към нас.

Всеки е получавал различни спам писма в пощата си, в профилите си в социалните мрежи и т.н. В тях ни предлагат всевъзможни неща – от бързи кредити, до хапчета за уголемяване на пениса, които в момента са голям хит в онлайн рекламната индустрия. Разбира се, един път да се изпрати – добре. Но когато това започне да става постоянно и натрапчиво, се получава обратен ефект – потребителят се изнервя и се отблъсква от предлаганите услуги. По време на предизборната кампания за парламентарните избори в България през 2013 г., във Facebook имаше много агресивна онлайн рекламна кампания на един залязващ политик от десницата. В нюзфийда постоянно се появяваха рекламни публикации от неговата страница в социалната мрежа, предложение за нейното харесване и т.н. Доста хора се оплакаха от това и до известна степен може да се заключи, че тази кампания беше пресилена, поне тази нейна форма. Като цяло този вид политическа реклама е нещо ново за България, и може би първата активна по-

литическа фейсбук кампания беше тази за парламентарните избори през 2013 г. Така че много е важно да не досаждаме на потребителите. Важно е да ги информираме за случващото се, да ги мотивираме да направят определено действие, но не и с натрапчив привкус. От това единствено можем да загубим.

Как да се справяме с различните публикации в различните платформи, където са публикувани?

Това е важна тема за постигането на позитивна онлайн репутация. Ще започнем от новинарските и информационни сайтове, в които журналист е публикувал отрицателна статия или новина за нас. Ако намерим такава, първото нещо, което трябва да направим, е да се запознаем с правилата на сайта. В голяма част от тях има клауза "неуронване на престижа на сайта, фалшифициране на информация, лъжи..." и т.н. Може да се намери текст, на база на който да настояваме свалянето на публикацията. Друг метод за постигането на това е комуникация със собственика на портала. Всички собственици отричат, но е разпространена практика да се плати определена сума на съответните лица, като в замяна негативната статия изчезне. Трети начин – контраатака. След като са написали нещо против нас, ние можем да рекламираме в същия този сайт – дали чрез банер, платена публикация или по друг начин. Има случаи, когато можем да намерим основание за сваляне на публикацията там, където последно го търсим. Това е в снимката. Може да се окаже, че тя е взета например от официалния ни сайт, а в него авторските права са наши. Следователно снимката в статията е открадната. В този случай пускаме заявка за премахване до Google и чакаме резултата.

По-сложно е обаче справянето с негативните коментари във форумите. Там вече се работи с много хора, а и както е известно, хората са по-склонни да повярват повече на обикновен потребител с мнение, отколкото на медиите. Тук ситуацията има няколко аспекта. Първото нещо, което трябва да направим, е да си създадем официален профил във форума. Това е най-лесният и бърз начин за връзка с потребителите. С него отговаряме на въпроси, изказваме официална позиция. Може някой от конкурентите ни също да си е направил профил и да ни очерня пред останалите. Тогава ние трябва да се намесим. След това трябва да намерим лидерите на мнение. Всеки форум е едно малко общество само по себе си. А

това общество, както всяко друго, има лидери, на които им се чува думата. Тези лидери ние трябва да ги привлечем на наша страна. Така ако те кажат нещо положително за нас, значи то определено е истина. Друго, което трябва да направим, е да си създадем фалшиви, или т. нар. "фейк" профили. Те трябва да представляват на вид поредния обикновен потребител, който се регистрира във форума. Тези профили трябва постепенно да започнат да трупат доверие у останалите и когато е необходимо, да се намесят адекватно, защитавайки нашата позиция.

Ще кажем набързо и как да се справяме с неудобните блог-публикации. По-горе сме изброили практиките, които можем да приложим – запознаване с проблема на блогъра, разбирание, дипломатичен подход и предложение за компенсация. Друг метод, който се използва, е при евентуална промоция на продукт, недоволният клиент пръв да пробва стоката.

Важен момент за онлайн репутацията са и социалните мрежи. Ако някой е създал страница против нас, как да действаме? В повечето случаи имаме за какво да се хванем, за да я докладваме на администраторите. В много от страниците има публикувани снимки с авторски права, които са крадени, а това е нарушение на правилата. Другият момент, на който можем да се опрем, е като докладваме на основание "уронваща престижа на дадена фирма и разпространение на лъжлива информация". Обикновено може да се намери поне едно от двете основания. Но има и друг начин – да се свържем с администратора на страницата и да използваме методите като при блог-публикациите – делово, с компенсации. Това също действа в много от случаите.

За добро или за лошо, онлайн репутацията е жизненонеобходима част от маркетинга на всяка една фирма. За това рекламните специалисти трябва да пренасочат доста усилия в тази сфера, защото влиянието на интернет освен, че е достатъчно голямо, но и продължава да расте. Необходими са съвременни подходи за поддържане на добрия имидж на компанията. Какво означава добрата онлайн репутация? Първо, повече клиенти и повече приходи. Второ, изгражда се доверие у потребителите и по-лесно се вземат решения за закупуването на продукта. А потребителят си прави извода: "Добрата репутация означава по-добър продукт".

Велико Търново в полезрението на пътеписната литература в XVI – XIX век

Павлина Владева

Лайънс клуб Велико Търново Царевец

*"Un voyageur doit se garder de L'enthousiasme
s'il en a et surtout s' il n'en a pas."*

Повече от осем столетия древният и вечно жив град Велико Търново предизвиква заслужен интерес у чужденци и българи, които го посещават. В него природата, историята и културата са се слели в такова единство, превръщащи го в национален символ на България. Началото на системно научно изследване на пътеписите в българската историография е поставено от чешкия професор Константин Йосиф Иречек. Книгата му "Пътувания по България" е първата, в която пътеписната литература се поставя на научна основа. В нея той отрежда достойно място на старопрестолния Търновград.

Пътеписите са уникални литературни извори, даващи разнообразна познавателна информация. Изследвания за пътеписната литература, свързана с града и неговите жители са оставили: Иван Дуйчев, Иван Снегаров, Иван Богданов, Борис Яновски, Елена Дойчинова, Дарина Маркишка Мишлякова, Донка Димова, Георги Плетньов, Тодорка Драганова, Йордан Димитров, Марин Ковачев и много други.

В проучването разглеждам пътеписна литература, написана за Велико Търново през периода XVI-XIX век, публикувана в книги и в периодичния печат. Разнообразни са жанровете, използвани от авторите: писма, записки, описания, впечатления, бележки, доклади, дневници, пътеписи, очерци, мемоари, очерци и други. В изложението ще се анализира, съпостави и обобщи емпиричен материал.

Пътешествениците са представители на различни етноси, носители на своите национални културни модели и нагласи: българи, австрийци, англичани, арменци, испанци, немци, руснаци, турци, унгарци, французи, чехи. Различен е техният социален, съсловен и професионален статус. Голяма част от авторите са посетили града, изпълнявайки своите служебни задължения в евро-

пейската част на Османската империя. Те са дипломати, писатели, журналисти, художници, архитекти, лекари, учени, професори, изследователи, историци, географи, военни, духовни лица. Трябва да се отчете и не маловажния факт, че при условията на тогавашните транспортни превозни средства, пътувайки по лошите пътища в Османската империя, пътешествениците са извършвали подвиг.

Унгарецът Георг Март Рагузиум е оставил едно от най-старите описания за българските земи от XVI век. През 1598 г. град Никопол е вече административен център на санджак. Споменава и за Търново, който е бил столица на Второто българско царство: "В Никополския санджак съществуват следните места: Никопол, силна крепост, оградена с каменна стена и седалище на бег, по нататък Рахова Олеховице), Свищов (Суишово), Туртукай (Тетрехан) и Русчук; те лежат на Дунав. На юг от Дунав се намират: Шумен, Ески Стамбул (Константинополивечио), Разград, Трново (Тарнова), някогашна столица, Ловеч /Лунциа), Плевен (Плеуглие), Враца (Враз), Берковица и Карвуна (Хиаруен) (Миятев 1976, 27).

Трансилванският маджарин Тамаш Боршош пътува през 1613 г. като пратеник на трансилванския княз Габор Батори през българските земи. В неговия публикуван пътепис издателят Ищван Самота споменава за отглеждането на копринената буба в Търновския край през XVII век.: "най-старото известие за бубарство в България произхождало от 1640 г. и се споменавало някъде около Търново" (Миятев 1976, 30).

"От 40-те години на XVI век важна роля в българския политически живот започнали да играят българите, приобщени към католицизма. За разпространение на католицизма в българските земи Папството създадо католически архиепископи и дълго време (от първото десетилетие до края на XVII век) подготвяло всички условия за обучение на кадри и за създаване на висш клир от българи" (Лазаров и др. 1993, 115). Първите по-конкретни описания на Търновград са от XVII век. Те са достигнали до нас благодарение на католическите епископи Петър Богдан Бакшев, Петър Парчевич и Франческо Стоимирович. Тримата велики българи са родени в град Чипровци и са починали в една и съща година – 1674 г. Учили в Италия, за XVII век са били най-образованите хора по българските земи. Те са едни от малцината родолюбиви българи,

които са искали да възродят българското име и да помогнат на своите изстрадали братя за политическо освобождение чрез католическата църква. Тримата са мисионерите, които посещават Търново и изпращат доклади за католическата колония в града. Заслужено място в своите отчети те отделят и на средновековната българска столица, която описват в руини. Въпреки крушението на българската държавност, те напомнят на българите за отминалите векове на слава и държат будно тяхното родолюбиво съзнание.

За Търново Петър Богдан Бакшев пише: "Не може да се опише!... "Двете крепости са действително вече разрушени / т. е. Трапезица и Момина крепост/, ала средната и най-голямата (Царевец) още стои, но и тя е полусрутена и заселена само при първата врата, а останалата част е напълно напусната. Към тази крепост води път от жива (естествена/ скала, с пропасти от двете страни, широк за две кола. Близо до първата врата скалата е разцепена така, че образува дълбока пропаст, върху която има подвижен мост. Над входа на първата има голяма кула, както и над втората и третата врата, но всички са почти съборени." Крепостните стени, бойните кули са били порутени, а на Царевец личали съборените стени на двореца и част от звънарниците на патриаршеската църква. Свещените развалини на българските царе сега тъпчели новозаселелите се турци. Издигала високо минарето си новопостроената джамия на Ферад бей – зловещ символ на чуждото господство" (Богданов 1968, 10).

"Тази страна изобилства с вино, понеже всичките хълмове наоколо са пълни с лозя. Като се премине една планина към изток и към запад един хълм се разтваря едно поле и равнина, която изобилства с храни и добитък, както другите околни места; има още плодни дръвчета в лозята; риба идва от Дунава, който е един ден далеко, а в тези реки има и други риби. В този град се обработва и коприна; хранят се буби, които дават самата коприна". След като описва католишката църква в града Богдан съобщава, че броят на католиците възлизал на 24 души и 3 жени, всички дубровничани. Българите имали 2 000 къщи, като наброявали 10 000 души. Същото число – 27 за дубровничаните католици в града е дадено и през 1643 г." (Вачев 2012, 170-171).

Католическият епископ в Никопол Антон Стефанов е оставил своето епистоларно наследство. По време на обиколките на този мисионер по българските земи са и двете му посещения на Търново през 1680 г. и 1685 г. От тях се черпят и други сведения, освен за католическата колония. От доклада на 22 юли 1680 г. научаваме за големия пожар, който е изпепелил града: "А относно нещата в Търново, макар тази година по време на посещението, епископът да не отиде лично там, но преди миналите пости се намери там точно, когато градът изгоря. А в онази част от града, където се намира нашата църквичка, спасени от огъня останаха нашата църквичка с килията, една къща на един католик и друга на един грък. Казаната църквичка е малка и хубава, направена и покрита е с дървета, има две врати и един прозорец, един олтар с икона на Мадоната и един кардинал отдолу. В противен случай ще се загуби онази хубава църквичка и ще пострада и селото Маринополци" (Примов 1993, 492).

Следващият доклад на Антон Стефанов е от 30 август 1685 г. От неговото изложение научаваме факти за града като търговски център, а така също и за селата Арбанаси и Маринополци: "В същия град Търново (може би по божие провидение, понеже беше митрополия, тетрархия, свободна и царска) се намират много почетени търговци-гърци и арменци, още повече, че на почти две мили от този град има голямо и благородно село от гърци и албанци с име на различни езици: Арбанаси, Арнауткьой, Андрохория. То държи първо място в Дакия, като има гръцки търговци, които водят търговия в Италия, Унгария, Полша и най-вече Московия. В града има също много богати арменци. Понеже нашият свещеник не е там, те в наше отсъствие извършват своите обреди в споменатата църквичка. Правилно е прочие да има един учен и благоразумен мисионер, който да може да отговаря при случай на всеки, а най-вече такъв, който умее да ръководи себе си, защото повече струва добрият пример, отколкото знанието на Аристотел. Тази мисия няма да е безплодна, защото в селото Маринополци се намират около 30-35 къщи на павликяни, а същия търновски мисионер е задължен да ги ръководи в духовните неща" (Примов 1993, 511-512). Днес село Маринополци е в центъра на Велико Търново.

През 1652 г. османският историк и географ Хаджи Калфа, минавайки през Търново е записал в своя дневник: "този град

е разположен на един ден път отсам Хисарград (Разград) върху един хълм, заобиколен от градини. По средата на града се издига шестоъгълна крепост отдялан камък с 5 врати. Река Янтра заобикаля крепостта като лунен кръг... Къщите са разположени край брега на реката, над която се издигат два моста; единият от тях води към север в махалата на правоверните, другият към юг – в махалата на неверните. Тук има две бани и 8 джамии... На югоизток се издига голяма гориста планина, която на български се нарича Света Фора (Света гора), чиито дървета не се секат, за да намира добитъкът сянка и храни." (Богданов 1968, 9). Така е видял през 1652 г. града Хаджи Калфа. Описанието е много правдоподобно, изключвайки объркването от пътешественика на махалите на правоверните и неверните.

Френският консул в Смирна Шарл дьо Пейсонел (50-70 години на XVIII век) публикува през 1787 г. книгата си "Traité sur le commerce de la Mère Noire". В нея дипломатът е събрал информация за стопанската политика в балканските земи, полезна за френската търговия. От нея черпим сведения за износната търговия на българските земи, превърнали се в доставчик за консумативния център Цариград и за някои европейски страни. Както през Средновековието, така и през XVIII век восъкът е основен продукт, който се изнася от българските земи. В дългия списък на градовете-производители на първо място фигурира Търново: "От България се изнася огромно количество восък. Той е жълт великолепен по качество. Продават го чист, без фирата. Цената му е 38-42 пари оката според годината. Главни места, откъдето го събират е Тернови, Ямболи, Плевна, Ниеболи, Систов, Русджук, Тутракан, Силистрия, Преват, Базарджик, Айдос, Загара, Казанлик, Чирпан, Шумла и Разград" (Цветкова 1975, 308).

Арменецът Минас Пъжъшкян (1777 – 1851) е роден в Трабзон – Турция. Става свещеник – член на арменската духовна конгрегация на мъхетаристите във Венеция през 1804 г. Бил е учител в град Кара су (Белогорск, Украйна). Владее 6 езика. На перото на Минас Пъжъшкян принадлежат изследвания, пътеписи, учебници, които и днес са ценни извори по арменистика, история, география, етнография, педагогика, музика. Книгата "Пътуване към Полша и други страни, където живеят арменци – преселници от Ани" е публикувана през 1830 г. В пътеписа си за Търново от

1804 г. авторът телеграфно и пристрастно описва града, търсейки в него арменските колонии, тъй като целта на неговите пътувания са арменските бежанци, установили се в различни страни. Представя демографския вид на населението: турци, българи, гърци, малко арменци. "Великолепен многолюден град. Има големи обществени сгради, гостоприемници за търговци и джамии. Тук живеят много българи и гърци и в града се намира седалището на главния митрополит на всички българи, които имат осемнадесет църкви. Тук арменците са малко, но имат красива църква. Този именит град притежава шестоъгълна крепост с пет порти, построена направо върху скалите. Крепостта е оградена от приток на река Дунав. На върха на планината се издигат четириъгълни кули" (Ормаджиян 1984, 185).

Арменецът Хугас Индиджан през 1806 г. в 6 том на пътеписната си историческа география акцентира, че градът е търговски център: "Търново, наричат го Ключук Стамбол (Малък Цариград), населението му е от турци и гърци (да се разбира българи б.а.), които живеели в големи къщи и са известни като търговци. В града става панаир на 24 април и 29 септември" (Ормаджиян 1984, 147).

Прочутият пътешественик – каталонецът Доминго Бадиа и Леблик (1766-1818), е по-известен под името Али бей ал Абаси. Затова са го смятали за знатен арабски принц. Бил е арабист, картограф, занимавал се и със специални задачи. През 1807 г. в Истанбул е пред разкриване. Той избира отчаян маршрут за бягство през България към Букурещ. Загадъчният испанец случайно и по принуда попада през декември 1807 г. в България. През 1812 г. пътеписът му е отпечатан във Франция. В него той лаконично споменава за преминаването през града: "На 17 декември Али бей минал през Дероба (Дряново). и след пладне пристигнал в Теранова (Търново) – селище, разположено по склоновете на два големи хълма. Пресича го доста пълноводна река и е оградено с ров и с невысока крепостна стена. Там видял много градини и лозя, покрити пазари и няколко къщи с красив външен вид. Ала всичко било покрито със сняг и сезонът бил неподходящ за наблюдения" (Николов 1984, 36).

Френският дипломат Мари-Луи-Жан Андре-Шарл виконт дьо Марселюз (1795 – 1865) преминава през Търново 1816 г. В

пътните си бележки споделя за разказаните му митове и легенди, свързани с древния град: "На 8 ноември вървя дълго покрай влажните брегове на реката Янтра, древния Ятрос, който се образува от водите, идещи от Балкана, напоява столицата на Северна България и отива да се влее в Дунава. Влизам отрано в Търново – седалище на българските царе и после на някои независими патриарси. Коларят ми обръща внимание върху планините, опасващи града, и големите гори, незасегнати от дърварите. Там всред реки от мляко живеят старци, вещи в магьосничеството, и вълшебници, чиито страшни чудеса той. (коларят) ми разказва..." (Цветкова 1975, 90).

Разказът на благородника показва ролята на ферманите в Османската империя и привилегиите, които те са давали на своя притежател и значението на бакшиша в Ориента: "В търновския хан, където престоях един час, ме очакваше съвсем изискан прием. Заведоха ме в един изящен къшк, украсен с дивани, покрит с красиви брусенски тъкани. Веднага ми сервираха едно след друго дузина много подбрани турски ястия. Най-сетне, когато поисках да разбера всичката тази благосклонност, ми отговориха, че моят ферман задължавал началника на пощата да нахрани пътника и че не дължа нищо. Бях толкова повече изненадан от този царски обичай, понеже не бях и подозирал, че имам привилегии. Освен това управителят на търновския хан не изгуби от това, че бе точно изпълнил смисъла и съдържанието на върховното разпореждане. Бакшишът бе съразмерен с неговия прием" (Цветкова 1975, 90).

Пътните бележки "Пътешествие от Москва до Константинопол в годините 1817, 1818" на английския лекар, възпитаник на Оксфордския колеж Крайст Чърч, Уилям Макмайкъл са отпечатани през 1819 г. През 1829 г. той е бил извънреден лекар на английския крал. Англичанинът споделя своите впечатления за уникалния маршрут през българските земи: Русе-Търново-Шипка-Казанлък-Одрин. Пише, че преминаването през река Янтра е било много трудно, тъй като е била пълноводна. Той влиза в града откъм Дервент през дървена порта. Англичанинът е удивен от необикновената панорама, разкриваща се пред неговите очи, но не затваря очи за нередностите на улиците: "Къщите, построени до самия край на стръмни скали, висят над стремителното течение на реката, която се вие през един затворен и опасен проход.

Заобиколен от всички страни с планини, градът се изправя едновременно горд, опасен и красив. Улиците, лошо павирани, бяха изключително мръсни и на много места затъмнени от дървените издатини, изпъкващи от срещуположните къщи, строени, какъвто е обичаят във всички турски градове, така, че почти се допират една до друга на върха" (Тодорова 1987, 553).

Руският славист Юрий Венелин (Георги Хуца) (1802 – 1839) е първият, който привлякъл общественото мнение в Русия върху съдбата на българския народ. Той съставя първата научна програма за събиране на етнографски материали по българските земи. През 1830 г. той посещава средновековната столица на България: "Местоположението на Търново е неравно, трънливо, както казват българите, от което е произлязло названието на града. Янтра, която тече от Балкана по долина, се допира до възвишение със скалист хребет, преминаващо на североизток в кръгловат скалист хълм, на чийто връх се намира крепост, образувана от природата и човешкото изкуство... Броят на жителите на Търнов навярно стига може би над 20 000 души, от които 12 000 българи, 7 000 турци, 1000 всякакви други. За това Търново и днес след София е от най-големите градове на дунавска България. Някога като столица Търнов стигал до 70 000 жители. Днес робството, разоренията, чумата, не са могли да подкрепят "състояние на града" (Анчева 1992). Юрий Венелин е може би първият учен, който свързва името на средновековната столица с легендата за растението "трън" и я въвежда в научно обръщение. Той искрено съчувства на търновци и посочва причините за демографското състояние на града, но цифрите не са достоверни.

Френският учен Ами Буе е преминал през българските земи през 30-те години на XIX век. В своите пътни бележки той свидетелства, че турците са разрушили всичко, което е свързано със столнината на Второто царство, за да се забрави и да не напомня, че някога е съществувала българска държава: "Този град, древната столица на България, наброява около 12 000 жители, повечето българи. Той е построен изцяло амфитеатрално по склоновете на варовикови-кредови възвишения и както другаде в Турция, повечето от мюсюлманите бяха предпочели горния, отколкото долния край на града. Там те бяха разрушили всичко, което можеше да напомни за българската народност, защото знаеха, колко възпо-

минания още са свързани с тази древна царска столица" (Снегаров 1977, 115).

Немският фелдмаршал Хелмут Карл Бернард граф фон Молтке (1800 – 1891) е бил през 30-години XIX век началник на генералния щаб на пруската армия. Той е една от големите фигури на своето време. През 1837 г. Хелмут Молтке посещава град Търново, придружавайки султан Махмуд II в турско-пруския поход в Европейска Турция. В писмата до съпругата си, очарован той споделя задоволството от пребиваването си, а неговото описание е едно от най-възторжените в пътеписната литература за града. То е издържано в тона на европейския романтизъм. В него немският военен пише, че не е виждал "по-романтично местоположение", "по-фантастична скала", "по-живописно", "по-уютно място": "Доста преди Търново жителите вече са се строили в шпалир от двете страни на пътя; местната стража се е явила в пълно парадно оборудване, а гръцките жени заемаха плоските покриви и тераси, за да зърнат своя властелин. Никога не ми се е случвало да видя по-романтично местоположение от местоположението на този град. Представете си тесен планински пролом, в който Янтра е издълбала своето дълбоко ложе между отвесните пясъккливи стени и фантастично се вие в него подобно на змия. Едната от каменните стени, окръжаваща долината е изцяло обрасла с гора, а на другата е разположен градът. Посред долината се възвисява конусообразна скала, образуваща природна крепост. Реката я обгръща подобно на остров и тя се съединява с останалата част на града само посредством природна преграда с дължина двеста и височина десет фута. Никога не ми се е случвало да видя по-фантастична скала и тъй като моят повелител отиде днес в джамията, възползвах се от свободното време, за да се запозная с местността и да я картографирам... Не можете да си представите нищо по-живописно от опознатия от мен тукашен гръцки дом. Въобще аз съм пристрастен към неправилните сгради, чийто план е начертан от необходимостта..." (Клисаров 1969, 115-116).

Разтваряме книгата "Константинопол и живописната местност на седем църкви в Мала Азия" на английският пътешественик Томас Аллом, отпечатана през 1841 г. В нея архитектът представя града в романтична светлина, а фантазията му го оприличава на "лястовиче гнездо": "Неговото положение е твърде забележително.

Вижда се долу като едно лястовичо гнездо, увиснали на удивителни канари. Пътникът, който се движи по горните части на града, ако броди из улиците, проточили се поиздигнати тераси, гледа надолу, от замайваща височина провиращия се дълбоко някъде път, който се губи от очите му в неизмерима пропаст" (Анчева 1994).

Френският писател, професор по литература Сиприен Робер през 1844 г. открива двутомния си труд "Les slaves de la Turquie." В него са отразени непосредствените му наблюдения от годините, които пребивава сред славяните от Европейска Турция. Сиприен Робер вижда руини, разруха и жалки останки от църкви и манастири на славния някога столичен град, напомнящ за Киев и носещ цивилизация в Московското княжество. Ученият се учудва как "бедните българи" след толкова столетия са успели да съхранят неговата сакралност: "Населението на този знаменит град е намаляло на 10 000 души. Разположен на Янтра и заобиколен от лозя, липи, диви круши и от "зеленеещи пропасти" Търново имал "возхитителен изглед, който напомнял изгледа на Киев, "светият град на първите руси." Обаче в Търново, "светият град на българите", не е останало нищо от палатите на техните царе и от катедралата на патриарсите. Сегашната митрополитска църква едва може да се сравни със селски храм. Многобройните манастири, които се забелязват по хълмовете на околността, са само жалки купища от хижи. От могъщото Търново от Средните векове, чиито търговци и монаси носели цивилизацията и търговията чак в сърцето на Московията, едва ли е останал спомен. При все този град е предмет на суверен култ на бедните българи. Те идват тук на поклонение и техните песни славят винаги нейната Света гора, чиито тайнствени гори крият духовете и сенките на древните царе (269-270). (Снегаров 1977, 363-364).

Книжовникът и борецът за църковна независимост Неофит Бозвели (1785 – 1848) оставя описания на българските земи в "Плач бедная мати Болгарии", "Славяноболгарское детеводство". За средновековната столица на българите той казва: "Терново или Тринова града, е бил царствущий град – столицина на българските царе, и в сред Болгарията е... (Град Тирново) естествено каменно-заграден, (на) стръвно място разположен, край него тече Етра, с прекрасни и добропорядочни торги (чаршии) и странноприятелница (ханища), обряден. Главноместната торговина е коприната.

Има жители до 25 000, из които до 1 200 фамилии са българи, прочиите са турци" (Гюрова 1969, 37-38). През XIX век доброкачествената сурова коприна е значително търговско перо за град Търново и неговите околности и заема първостепенно място в неговата износна листа. В много от пътеписите авторите и отреждат заслужено място.

Писателят Найден Геров (1823 – 1900) обрисова през 1846 г. града като в детска приказка. Развълнуван, той си спомня славните времена на Второто българско царство и разсъждава, че заради хубостта си, Търново заслужава и трябва да бъде бъдеща столица на България: "Кога влязах в Търново, чинеше ми ся, че гледах града като през многогранно стъкло, през което един предмет ся види като многа, разсипани навсъде и с различни видове. Като завъртиш стъклото, и всичките мними предмети се изменяват, тъй и като пристъпиш една стъпка. Търново ся показва с нов вид, по-хубав, по-чуден. Ако и да не му достигат много работи, които са потребни за един град търговский, Търново по местоположението си плаче да бъде столицина за цар, любител на изрядното (изящното) за да стане нещо баснословно. Отгдето погледнеш, да му ся ненагледаш на хубостта... Към север на Янтра, нагоре, къщите идат една въз друга, като стълба, и достигат до един връх, от там ся претурят пак надолу, по едно стръвнище, до река... в празник почти всички търновци и търновки излазят да ся прохоят по лозята. Аз обаче не можех да ида и там, и на Трапезица, а предпочетох последното, по-боле пожелах да помесля за преминалото нежели да видя настоящето" (Гюрова 1969, 77).

През 1861 г. руското посолство в Цариград иска да разкрие свое ново консулство. Изборът е между София, Търново и Русе. "Поискани са съветите на Найден Геров, който в своя доклад от 25 ноември 1861 г. пише, че в София народът бил по-прост, но единомушен, докато в Търново и Русе нямало съгласие по обществените въпроси, което той отдава на западната пропаганда, за да стигне до извода: "Затова в Търново консулството е нужно и полезно. Търново, освен своето историческо значение, има и това преимущество, ако се открие тук консулство ще може от него да се действува в околните окръзи, които ще бъдат наводнени от чужденци, ако се започне строителството на ж. п. линия от Варна за Русчук" (Плетньов 1985, 144). Руското консулство в Търново е открито 1861 г.,

посрещнато е с въодушевление от гражданите. То е признание за мястото на града в исторически и обществен план в границите на българския ареал. За съжаление, то просъществува само две години, тъй като със създаването на Дунавския вилает, консулството се премества в Русе.

По време на Кримската война генерал Хуан Прим-и-Пратс (1814-1870) и испанска военна комисия пресичат два пъти българските земи през 1853 г. и 1854 г. В доклада за пътуването, наред с другите военни сведения е отбелязано, че градът има важно стратегическо значение в една бъдеща война, като важен транспортен център между Северна и Южна България: "Град Търново... с 12 000 жители заслужава обстойно проучване и внимание от гледна точка на възможното му използване по време на война като укрепен аванпост и изходна база за преминаване на планинската верига през Шипка" (Николов 1984, 40).

Немският професор, историк, географ и пътешественик Хайнрих Барт пътува през 1862 г. в европейска Турция по маршрута: Русе – Търново – Габрово – Казанлък – Пловдив – Самоков – Прилеп – Битоля – Солун. През 1864 г. е публикувано "Пътуване във вътрешността на европейска Турция." Изследователският метод на Хайнрих Барт е комплексно изучаване на природните обекти в неразривна връзка с населението. Книгата му става ценен справочник за руските военни по време на Руско-турската война 1877-1878 г. Наред с топографските измервания, той оценява, че Търново е изключителен град по своите природни забележителности и го сравнява с немски градове: "Змиевидната клисура, прорязана от Янтра във Варовиковите Балкани, може да се сравни с извивките на Елба при Кьонигщайн и Лиалиенщайн, и ако човек си представи тия две скали централната част на един и същи град, то може да се получи картина, напомняща Търново. Този град си заслужава труда човек да се запознае с него по-отблизо, отколкото са правили досега даже учените географи и ориенталисти" (Яновски 1982).

Хайнрих Барт посочва, че Търново е бил от 1186 г. политически и духовен център на българите. Опровергава мнението на западноевропейците, че българите живеят само в Северна България. Търново е населено с малки изключения, само от християни. "А българите, въпреки че са от няколко века политически унищо-

жени, наброяват около пет милиона души и представляват основното население на европейска Турция" (Яновски 1982).

Обобщава, че днес Търново е център на първия епископ, че е развит икономически. Градът е политически център, тъй като в него има консулства на Франция, Австрия и Русия. Немският учен отнася със себе си отлични впечатления и накрая красноречиво заключава, че в бъдеще няма да се доверява на чужди мнения, а ще се ръководи единствено от своите лични впечатления: "След посещението на това оригинално място, аз започнах да се разпореждам за по-нататъшното пътуване. Досега се ръководех от чужди нареждания и виждах само онова, което ми показваха... Сега аз сам избирах местата... така, че излязох от града с по-приятни чувства, отколкото чувствата, с които бях пристигнал" (Яновски 1982).

През 1865 – 1866 г. публицистът и издателят на първия вестник "Български орел", Иван Богоров предприема пътуване за проучване възможностите на българските градове за стопанско развитие. Пътните му записки "Няколко дена разходка по българските места" са публикувани във вестник "Турция", брой 1, 1865-1866 г. пише за Търново: "То е разположено на твърде стръмен каменлив бряг, който от върха до най-долу, дори до реката е накичен с къщи една върху друга наставени също като, че ли са керемиди на покрив" (Богданов 1968, 59).

През 1871 г. Феликс Каниц акцентира на изключителната панорама "Местоположението на Търново, преплетено от Янтра е поразително изненадващо" (Богданов 1968, 9).

Учителят по рисуване Ярослав Ирасек е първият от чехите, посещаващи България през 70-години на XIX век. Бил е в нашата страна през 1871 и 1873 г. В списание "Светозор" през 1874 г. публикува пътеписа си "Картини от пътуването ми в България". В него той споделя с чехите своите приятни спомени за романтичния вид на старопрестолния град. Говори за славното минало и останалите руини, за поминъка на населението, за панаирите и неговите родолюбиви жители. В описанието прозират нотки на нескрита симпатия към нерадостната българска съдба: "Търново, главният свидетел на страдалческата история на българските светски и църковни владетели, е забележително с вълшебното си месторазположение. Река Янтра тук образува полуостров, на чи-

ято височина се намирало седалището на българските царе – сега на това място царуват лопенът и дивата смоковница... Населението, не надхвърля тридесет хиляди души, се препитава от земеделие, търговия и занаятчийство, сред занаятите първото място държи коларството, което със своите мащаби добива почти промишлен характер. Доста развито е и копринарството, а в близкия Маринопол се намира фабрика за предене и тъкане на коприна. В Търново има и градска градина, където търновчани привикват към бирата... Търновчани са с много будно национално съзнание и са готови с кръвта си да осветят своята любов към отечеството. Краткият ми престой сред тях завинаги остави у мен приятни възпоминания. В Търново освен всичко друго ежегодно се провеждат панаири, за които се събират много хора от околността, облечени в най-различни носии" (Бехиньова 1984, 23-24).

Джеймс Бейкър е подполковник от английската армия, участва в Кримската война. Посещава Индия, Монголия, Иран и други екзотични страни. Авантюристичната му натура го довежда през 1874 г. в Османската империя. Целта на пътуването му е да закупи имение. Той прекосява и българските земи на кон, като се среща с много мюсюлмани и християни. Плод на собствените му наблюдения е книгата "Европейска Турция", отпечатана 1877 г. Той е представител на традиционната английска политика за запазване целостта на Османската империя. Неговите положителни оценки за управителя на Търново – Хюсеин паша и представите му, и че в бъдеще империята може да бъде просперираща, са красноречив пример в това отношение: "Търнова заема едно много силно стратегическо местоположение, но предимствата на естественото и укрепление въобще не се използват. По-рано е бил столица на българските царе, след като те били изтласкани северно от Балкана, и от военна гледна точка сигурно е представлявал много силна позиция. Близките околности са осеяни с красиви лозя, градини и вили, които му придават европейски вид. Център е на санджак или лива. Посетихме управителя – Хюсеин паша, който бе чудесен делови човек и не щадеше силите си в работата. Постояно известно време в съда и реших, че ако управлението навсякъде в страната бе като в Търнова, Турция скоро би се превърнала в преуспяваща държава, но подобно на всички турски управители в наши дни и той бе "преместен", преди да успее да се залови здра-

во за работа. Хановете в Търнова са грамадни и претенциозни, но толкова лоши, че трябваше да наема една къща сред лозята, за да прекарам втората нощ. Човекът, който се грижеше за нея, ни осигури отлична вечеря и вино, а на сутринта – чудесна закуска и цялата сума за ползването на къщата, храната за мен, Брофи и заптието, което ни придружаваше, възлизаше на тридесет пиастри – около пет шилинга" (Бейкър 1994, 211-213).

Френският журналист Луи Клодион е представител на Първия френски илюстриран седмичник във Франция ("L illustration"). През периода май 1876 г. – март 1878 г. изпраща кореспонденции за Априлското въстание 1876 г. и Руско-турската война 1877 – 1878. Отпечатана е и гравюра със следния текст: "Тирнова – градът, който показваме, е старата столица на България и седалище на патриарха. Разположен на река Янтра недалеч от Балкана, в него живеят около 30 00 души. Строен методично, той е в подножието на един пресечен конус, който обгръща реката и на чийто връх се намира крепостта. Вляво на нашата рисунка се вижда църква с две кубета, до която е патриаршията, а в средата, увенчана с минарето си, е Сарадж джамия. Няма и следа от дворците на старите български царе. Ще припомним, че първите руски войски влязоха в Тирнова в началото на юли." (Василев 1988, 109).

Руско-турската война 1877-1878 г., Освобождението на Търново и приемането на Търновската конституция са най-значимите събития за града и страната през XIX век. Чрез вълнуващите репортажи на руските, испанските, френските и чешките кореспонденти можем да възстановим облика на Търново и неговите жители през паметния месец юли на 1877 г., когато града е освободен от руските войски и българските опълченци. Записките, дневниците, мемоарите на генерал М. Газенкампф, Княз Алескей Церетелев, Ф. М. де Прерадович, Павел Пясецки, М. П. Фьодоров са ценни свидетелства за военното време, запечали в своите страници възкръсването на старата българска столица за свободен живот. Военният кореспондент и художник М. П. Фьодоров влиза в Търновград на 7 юли 1877 г. с Предния отряд на генерал Гурко. Акредитиран е от вестник "Русские ведомости". На страниците на "Иллюстрированная хроника войны" се отпечатват неговите репортажи от България: "Търново – старата столица на България". С чувство на съчувствие и ясна представа за значението на града

като исторически, стратегически и морално-политически център на българските земи, той свидетелства: "Освен своето стратегическо положение, този град има и нравствено значение. Търново – това е българският Цариград, майка на българските градове, с които е свързана цялата светла епоха от историята на българската държава и всички спомени за хубавите и щастливи дни на народа-мъченик" (Димова 1978, 12).

Според М. П. Фьодоров, в България няма друг град, който да има такъв чародеен вид като Търново. Обрисувал е жилищните квартали на християните и мюсюлманите: "Къщите са подредени така, че вторият ред виси над първия и така продължава до самия гребен. Улиците са толкова тесни, че от балконите и трегерите едва прозира небето, а при среща на две малки каручки те едва се разминават. Градът се състои от християнски и мюсюлмански квартали и още един, където населението е смесено. Християнският квартал се издига на левия бряг на Янтра, в западните покрайнини на града. Къщите са малки, ниски, улиците тесни, църквите почти не се забелязват. На изток все по левия бряг на Янтра се е разпространил сред прекрасни овощни градини мюсюлманският квартал... От джамиите забележителна е Куршум джамия. Великолепен старинен мост води на десния бряг на Янтра към развалините на Царевец, бившата резиденция на българските царе, намиращи се на високия хълм, в подножието на който се е разположил вторият мюсюлмански квартал, по нищо неотстъпващ на този от левия бряг. Тук е издигната Хисар-джамези джамия, построена преди 450 години от Челеби в знак на поробяването на българското население" (Димова 1978, 12). Кореспондентът съобщава и за манастирите "Св. Троица" и "Св. Преображение", за фабриките в околностите на града, за бубарството като основно занятие на трудолюбивите търновци.

През 1885 г. в Санкт Петербург в списание "Вестник Европы" са отпечатани спомените и очерците "На война" на Александър Верещагин, доброволец в Руско-турската война 1877 – 1878 г. Той е по-малък брат на художника-баталист Василий Верещагин. Твърде необичайно е неговото сравнение на града и околностите със "скален казан": "Най-после се показва и Търново. Какво удивително странно разположение има този град. Също като огромен скален казан, по краищата на който са наредени бели къщи

с разнообразна форма и с червени керемидени покриви. Долу на-
сред града, някъде дълбоко блести тясната и бърза Янтра." (Вълов
1997, 242)

Писателят Всеволод Крестовски е кореспондент на "Пра-
вителствен вестник". В очерците му "Двадесет месеца в действу-
ващата армия" той отделя място на средновековната българска
столица. Изкачва се на Царевец, тънещ в развалини. Пише за раз-
рушените дворци, църкви и кули и издигащите се на тяхно място
турски къщи и джамия. Живописният квартал "Варуша" се запеч-
тава в полезрението му: "Пак в западна посока, но по-близо до
наблюдателя, се издига възвишението "Орел", съединено с доста
наклонена седловина с твърде висок хълм, по чийто южен склон
се разстила във вид на амфитеатър гъсто населения християнски
квартал. Неговите тесни и криви улици са плътно застроени от
дву- и третажни къщи, предимно в източен стил, с чардаци, бал-
кони и еркери, като горните етажи се издават по-малко един над
друг. Над всички тези постройки, изпълнени с лавки, занаятчий-
ски работилници, магазини, гостилници, странноприемници... се
издига полусферичният купол на Кирило-Методиевия градски
събор, близо до който се намира домът на търновския епископ."
(Кожухарова 1986, 388).

През 1880 г. в списание "Русский вестник" е публикуван
дневника на полковник Михаил Греков "По долините и върхове-
те на България". Преминал през града с победния марш на осво-
бодителите, авторът е запечатал реалната действителност. Той е
очарован от неповторимия вид на Търново, но в същото време е
разочарован от тесните неудобни улици, възпрепятстващи движе-
нието: "Каква живописна местност! Целият град е разхвърлян по
скалите: той е красив през деня, но нощем, когато всички прозор-
ци засветят с безчислени огънчета, е още по-прекрасен! Струва ви
се, че гледате великолепна илюминация от някакъв амфитеатър.
Затова пък улиците са отвратителни: по най-широката едва може
да премине един екипаж, а за идващ насреща няма място и се на-
лага да бъде разпрегнат – иначе е невъзможно да се разминеш."
(Вълов 1997, 55)

Чешкият писател д-р Сервац Хелер е представител на праж-
кия ежедневник "Народни листи". Акредитиран е към Главно-
то командване на руската армия по време на Освободителната

война (1877 – 1878). Написва възторжени редове за живописната търновска панорама, обхванат от нейното великолепие "най-красива от всички градове в Европейска Турция". Вечерта в неговите очи изглежда като вълшебна ориенталска приказка: "Градът, разположен по стръмнините на варовиковите скали, чак до самите им върхове, изчезваше винаги в тъмнината, но скоро в мрака проблясваха хиляди жълтеникави светлини, като че ли арабски илюзионисти са устроили илюминация. Тук изникваше от непрогледната тъмнина, няколкостотин стъпки над долината, грамаден конус, посипан от върха до основата с искрящи звезди, крепост построена от искрящи фенери – това е вечерният образ на Търново. Перото е неспособно да опише неизмеримото му очарование" (Анчева 1984, 2).

Испанският писател Торкуато Тараго-и-Матеос с много топлина пише, че по време на османското владичество старата българска столица е символ на патриотична българска гордост, огнище на надежди и упование за бъдещето: "Търново е живописен стар град, обгърнат от исторически и романтични спомени. Столица на древните български царе, център, в който православните патриарси са имали голяма духовна власт, за поробения народ Търново още е огнище на надеждите му и спомен за славното му минало. В страна, където националният дух е изтерзан, но не забравен и мъртъв; в страна, чийто легендарен народ черпи сили от миналото, е естествено Търново да въплъщава всичко, което българинът най-силно люби" (Николов 1984, 96).

Освободителната война представлява голям интерес и за испанската общественост. Художникът-кореспондент Хосе Луис Пелисер (1842-1901) е представител на списание "Илустрасион Еспаньола и Американа" по време на Руско-турската война (1877-1878). Той е акредитиран към щаба на руската армия. Изминава пътищата на войната като оставя великолепни военни гравюри. Написва правдиви репортажи, от които лъха идеята за свобода и независимост, любов към славянството и обезправените българи. Хосе Пелисер съобщава на испанските читатели за първите вълнуващи дни на свободата: "в Търново е сърцето на България, градът на славните български царе Иван-Асен и Иван-Шишман, великият княз, свитата му и придружаващите го войски бяха по-

срещнати с въодушевление, по-голямо от което човек не може да си представи – буквално ни засипаха с цветя" (Николов 1984, 96).

Испанският журналист Сатурнино Хименес е акредитиран от мадридското списание "Ла Академия" към щаба на руската армия по време на Руско-турската война (1877 – 1878). Чест му прави, че научава четири балкански езика, сред които и български. Обиква нашата страна и нейната природа и я описва в своите репортажи.

Като пряк очевидец прави подробно описание, на току-що освободения от русите град Търново. Живописната възрожденска атмосфера се разкрива пред испанските читатели като на филмова лента: "Улиците са тесни, но изключително самобитни. Издадени стрехи, ниски порти, остъклени чардаци, защорени прозорци – донякъде джамлък, после балкон с дървени капаци, по тънките летви на щорите пълзят увивни растения, разноцветни тухли, причудливо боядисани стени, дюкяни, издигнати на метър от земята и широко отворени като театрална сцена." (Николов 1984, 123).

Притежавайки рядка наблюдателност, Сатурнино Хименес умее да отбере най-интересното. Представя детайлно местоположението и архитектурата на града като голям познавач и естет. "Вижда малка долина, пресичана от Янтра и заобиколена от прелестни възвишения. Изкачва се на едно от тях – и ето го Търново, разстлало се амфитеатрално от билото на хълма до брега на реката. Отсреща, на равното – село Марианополи с лагера на главната квартира. Тръгне ли обаче на изток и заобиколи ли друг един хълм, каква вълшебна промяна става в пейзажа! Търново се разгъва като дълга хартиена лента и човек открива два или три хълма и още толкова долини, заселени от сгушени едва до друга къщи. Не един това са четири града, разделени от капризните извивки на реката и свързани с няколко моста. Първата долина е градската част, обитавана от българите. Едно-единствено минаре се извисява сред сградите и сякаш предизвиква срамежливите православни кубета" (Николов 1984, 124-126).

Хименес описва и джамията Гаази Фируз Абдулах бей на Царевец в близост до царския дворец. Тя е първата мюсюлманска култова сграда, построена след завладяване на столицата през 1435 г. и забележителна със своята архитектура: "Най-хубавата от

всички джамии – по нашemu би била архиепископската, защото явно се ползува с първенство пред останалите – е разположена на най-високото място в турските квартали. Тя е с елегантна конструкция в чист арабски стил и завършва с огромен похлупак, който в мохамеданската архитектура играе ролята на купол. Балконът на минарето, не е каменен, а железен, и по него личат изящни рисунки" (Николов 1984, 124-126).

На 10 февруари 1879 г. в Търново в най-красивата и голяма зала на бившия турски конак се открива Учредителното събрание. Това знаменателно събитие е привлякло вниманието и интереса на чуждестранни кореспонденти: Журналистът Еусебио Мартинес де Веласко информира испано-говорящата аудитория за започване работата на Учредителното събрание 1879 г., за националния флаг на новата държава, възкръснала след пет века забвение на европейската карта: "известно е, че след няколко отлагания най-сетне на 22 февруари бе открит българският парламент под председателството на княз Дондуков-Корсаков. Князът произнесе реч, в която изрази радостта си, че вижда събрани членовете на първото народно събрание на свободна България. Те трябва да обсъдят основните положения на една конституция, която да гарантира институциите на новата държава. Българският парламент заседава в сградата на бившия конак, построен по времето на турското владичество. За церемонията тя била украсена със знамена в ярки зелени и червени багри, които съчетани с бяло, представляват националните цветове на новото Княжество България" (Николов 1984, 168).

Унгарецът д-р Бейла Ерьоди е преводач от Австро-Унгария, който работи при строителството на източнорумелийската железница. В кореспонденцията си от 9 март 1879 г. до вестник "Вашарни Уй" той лаконично съобщава за първия български парламент – Учредителното събрание, което легитимира началото на парламентарния живот на княжество България: "Един от най-красивите градове на България е някогашната столица на българското царство... В Търново заседава българското народно събрание, което е призвано да приеме конституцията на новото княжество" (Радев 1974, 14).

Опознал добре природата, историята и културата на нашата страна, Сатурнино Хименес в беседа, пред Испанското географско

дружество на 6 март 1883 г. се изказва одобрително за значението на Търново като духовна столица и най-красив град: "В Северна България е Търново – най-живописният град на България, да не кажем на цяла Европейска Турция, след Константинопол. Търново е религиозната столица, свещеният град, българската Москва, както пък София е и ще бъде за българите тяхната политическа столица" (Николов 1984, 138). Много вярно испанският писател е почувствал духа на най-българския град, оцелял през вековете и изпитните, но съхранил духовността си.

Константин Йосиф Иречек живее в България през периода 1879-1884 г. Той е първият, който създава интерес към пътеписното богатство на чуждите пътешественици, минали през българските земи. Неговите пътеписи "Пътувания из България" са извор за българската география, история и етнография и днес. В очите на чешкия професор през 1883 г. се разкрива неповторима панорама: "Най-последно покрайнината се отвори и ето пред нас нощна картина със съвършено магически ефект! Стори ми се, като че непосредствено под звездното небе на известна далечина бе окачена във въздуха огромна продълговата мрежа в трептящи светлини, които чудно бяха разположени нагоре и надолу и при всяко завиране на шосето променяха своето положение като игривите искри на блещулките..." За уникалното разположение на града Константин Иречек прави извода, че: "Търново в Европа е истински уникал по своето местоположение." Той обобщава, че: "Всички пътешественици били изненадани не само от живописността, но и от оригиналността на цялата покрайнина: трапезоподобни скалисти тераси, отделени като острови една от друга, сиви отвесни спускове без живот и растителност и между този лабиринт от природни акрополи чудно се извива сребърният пояс на Янтра... в цяла Европа няма нищо подобно. Градовете, разположени в речни завой, като Берн или Верона лежат ниско и нямат толкова скалисти акрополи и чудни завой и кривини" (Иречек 1974, 199-302).

Журналистът Йозеф Якуб Тоужимски (1848 – 1903) се интересува от проблемите на славянството. А за него България е "вълшебна страна, за каквата се разказва в старите легенди". Плод на впечатленията му са пътеписните очерци "Из пътуванията ми в България", публикувани във вестник "Народни листи". През 1885 г. е отпечатан пътеписа му "В Търново". Обективно и подроб-

но представя пред чешката аудитория тогавашния Търновград с неговата архитектура, историческо минало, занаяти, търговия. Емоционалният му разказ му е издържан в тона на европейския романтизъм: "Прочутото някога седалище на българските царе "търновският Цариград", "кralицата на градовете", "царската звезда", "най-славният град след Цариград" – както угоднически са величаели византийците българската столица край Янтра – сега се простираше пред мен в цялото си великолепиe и изненадваща по размери площ."

"Пътят навлиза в Търново откъм Орловец на запад, пресича планинския скат и се проточва малко по-ниско от градския хребет в източна посока. Хребетът се спуска към изток малко по-ниско, после се издига нагоре и след един тесен провлак се разширява в кръгообразна стръмна височина и Янтра – долу се извива като сърп около нея" (Бехиньова 1984, 180-182). В емоционалния разказ на чешкия журналист се сливат истини и легенди за българската столица през XII-XIV век. Той вижда и перспективите за бъдещото градоустройство: "Това е същият Царевец, на който се е извисявала преди векове гордата мощ на българските царе, от него Асеновци са властвували на шир и дълж по Балканския полуостров и над три морета – Черно, Егейско и Адриатическо. На север от Царевец, от другата страна на Янтра се издига друго заоблено възвишение, поотделно, без връзка с околните върхове. Това е Трапезица, където някога също се издигали отвесни крепостни стени, дворци, седем църкви, и която е била свързана с Царевец, чрез смело конструиран висок мост извит като дъга над Янтра. От онези далечни времена Трапезица запазила само името си, крепостите и църквите са изчезнали, а отдалеч не се виждат и развалините им" (Бехиньова 1984, 180-182).

Много подробно Тоужимски е описал търновската чаршия и е показал града като важен търговски център в Северна България: "Улиците на града са тесни, само по две от тях можеш да минеш с фйтон – едната минава през града от запад на изток, а другата води от нея към Марино поле... На пазара може да се намери всичко: има и кожари, и шапкари, магазини със съвременни или народни български текстилни стоки, магазини за солена риба, маслини, сиренета и други, книжарски лавки, общарски работилници, шивашки работилници, дюкяни за грънчарски стоки, порцелан,

всякакви железни изделия, оръжия, има и сарафи, че дори и адвокати." (Бехиньова 1984, 180-182).

Своите симпатии не крие и друг чешки пътешественик, Йозеф Антонин Ворачек, а откровено изповядва своето специално отношение към женския пол: "за малко да се провиня, забравяйки да спомена за търновки – от някогашната царска столица Търново. Те винаги се стараят да изпъкнат с гордия си дух и донякъде надменното, аристократично държание. Макар и в България да няма дворянство, аз бих ги нарекъл български дворянки. Съжалявам, не ще мога да кажа по няколко думи и за останалите, но се надявам да ми простят, познавайки техния прям и сърдечен характер" (Бехиньова 1984, 135).

Пътеписните бележки на румънския епископ Мелхиседек са публикувани през 1885 г. В тях той отделя специално място на търновската архитектура, а най-вече е впечатлен от красивата сграда на бившия турски конак, дело на самобитния майстор Колю Фичето. "Къщите изглеждат построени една върху друга и нощем представляват красива панорама, целият склон на хълма от горе до долу е осветен от светлините на къщите. Един руски пътешественик е уподобил Търнов на царевичен кочан, защото къщите са разположени една върху друга както зърната на кочана. Разбира се, улиците са така тесни, и побират само една кола" (Младенова 1982, 172-173).

В заключение може да се обобщи, че чуждите и българските пътешественици, посетили Търновград през периода XVI-XIX век са образовани хора с богата култура, житейска мъдрост, владеещи по няколко езика. Любопитни и любознателни, авторите са носители на европейско мислене и манталитет и модерно светоусещане. Познавали са градове с природни и с културно-исторически забележителности. Имали са възможност да сравняват видяното, с това, което виждат, и Търново заслужено попада в европейското ползрение.

Пътешествениците, тези сладкодумни чуждоземци, влизат в пряк контакт с жителите и условията на живот в града. Пътеписните бележки са плод на видяното и преживяното и носят богата информация. Непосредствените лични наблюдения и впечатления са свежи и неподправени. Безспорна е добросъвестността на почти всички пътеписци, които според времето и възможности-

те си са документирали своето пребиваване. Публикациите не са свързани с чужди влияния и трябва да ги оценим като обективни достоверни свидетелства за своето време. Данните от пътеписите само допълват и обогатяват представата за историята, икономиката и културата на града. За разлика от официалните документи, които претендират за обективност, в тях фигурира субективния момент, личното виждане и преценка на автора.

Пътеписите – кратки или фрагментарни, пространни или подробни са уникални незаменими литературни извори за опознаване миналото на Велико Търново през епохата на османското владичество, даващи разнообразна познавателна информация. Всички те изграждат пъстрия пъзел, в който е запечатан природния, демографския, етническият, историческият, икономическият, политическият, културният образ града. В разглежданите публикации се срещат грешки и неточности при съобщаване на конкретни статистически демографски и етнически цифрови данни за града, за хълмовете Царевец и Трапезица, за махалите. Те се дължат на беглите впечатления на авторите, а така също и на неточно предаваната информация от други лица. В своите изложения те акцентират преди всичко на природното месторазположение на града и на амфитеатралната архитектура, допринасяща за неповторимия му вид. Посочват и образци на култовата християнска и мюсюлманска архитектура: църкви, манастири, джамии.

Чуждите пътешественици търсят въглените на средновековната столица на Второто българско царство и нейното славно минало в руините на Царевец и Трапезица. Посочват и виновниците – турските завоеватели. Описват типичните занаяти като: производството на восък, бубарството, коларството, кожарството, търговията. Срещат се с жителите на града, контактуват с тях и отнасят отлични впечатления за техния интелект, душевност и морал. Пишат за най-важните обществено-политически събития като Освободителната война и Учредителното събрание. Отнасят се съчувствено към изстрадалите българи. Пребиваването в града е едно прекрасно изживяване за пътешествениците. Респективно пътеписната литература за Търново през разглежданите столетия е емоционално обогатена, а повечето оценки са от положителния полюс. Описвайки неповторимия град пътешествениците използват множество тропи: епитети, сравнения, олицетворения, мета-

фори, хиперболи, сравнителна и превъзходна степен и други. Те подбират оригинални и колоритни сравнения: Градът се уподобява на "лястовиче гнездо" на "царевичен кочан, защото къщите са разположени една върху друга както зърната на кочана". Той е "истински уникум", "огнище на надежди", "спомен за славното минало", "къщи една върху друга наставени също като, че ли са керемиди на покрив", "съкровищница на българските старини". "Когато се сбогуваш с града, още дълго се обръщаш назад, стараейки се да запечаташ в душата си изчезващите му черти, сякаш се разделяш с любима девойка". Река Янтра, ням свидетел на възходи и падения, е неотменна част от неповторимата търновска панорама. Авторите я опоетизират и сравняват със "сребърен пояс", "лунен кръг", "осморка", "сърп", "змия".

Сред впечатленията се срещат и критични оценки. Те са една незначителна част, в сравнение с положителните. Негативите са свързани преди всичко, с ориенталската градска инфраструктура: уличната мрежа, неравния терен, паянтовите дървени къщи, чистотата. Улиците са "тесни", "самобитни", "лъкатушни", "стръмни", "стъпаловидни", "лошо павирани", "изключително мръсни", "отвратителни". Може само пеш или на кон да се движиш по тях. С файтон възможно да се пътува единствено по двете главни улици.

Богата е скалата на чувствата, които са изживели авторите, влизайки в съприкосновение с Търновград. Те изкристализират в емоционален изблик на преклонение, поклон, съчувствие, възторг, възхита, патетичност, адмирация, екзалтираност: Градът е одухотворен и очовечен: "стар", "търговски", "горд", "опасен", "хубав", "красив", "оригинален", "интересен", "удивителен", "великолепен", "прелестен", "паметен", "прекрасен", "многолюден", "приказен", "знаменит", "могъщ", "забележителен", "самобитен", "романтичен", "фантастичен", "чуден", "живописен", "амфитеатрален", "свят", "свещен", "невероятен", "благодетелен". Старопрестолнината, която е била 207 години столица на Второто българско царство е романтично-идеализирана и одухотворена: "религиозна столица", "царската звезда", "красица на градовете", "майка на българските градове", "някога столица на царя на българите", "някогашна столица на българското царство", "царствущий град – столнина на българските царе", "плаче да бъде столнина за цар, любител на изрядното", "седалище на българските царе и патри-

арси". Амфитеатралният град е обект на сравнение от чуждите пътешписци с най-известни природни и културни забележителности в света: Киев, Берн, Верона, Кьонигщайн и Лиленщайн, Константин в Алжир, "българската Москва", "кючук Стамбол (Малък Цариград)", "най-живописният и най-славният град на България след Константинопол", "българският Цариград", "търновският Цариград".

И чуждите и българските пътешественици, посетили Търновград през периода XVI-XIX век са единодушни: Величието на средновековната столица Търновград е в сърцето на българина, то живее в него и се предава от поколение на поколение. Закодирано е в историческата памет на народа през вековете на чуждо подтисничество. Националното чувство на търновци остава будно през многовековното владичество. Съзнанието за народностна принадлежност тлее под пепелта, за да лумне в уречения час с огромна сила. Описаният в пътеписите Търновград е сакралният град, в който най-силно се усеща българският дух. Преминал и оцелял през предизвикателствата и изпитанията на времето, той е неотменна част от националната ни идентичност.

Литература

Анчева 1984: Р. Анчева. Спомен за търновския лагер. – В. Борба, 27, 1984, 2.

Анчева 1992: Р. Анчева. Юрий Венелин за Велико Търново. – В. Борба, 07.10.1992.

Анчева 1994: Р. Анчева. Описание на града и Балкана. – В. Борба, 129, 17.07.1994, 4.

Бейкър 1994: Д. Бейкър. Европейска Турция. С., 1994, 211-213.

Бехиньова 1984: В. Бехиньова. България през погледа на чешки пътешественици. С., 1984, 23-24.

Пак там, 135.

Пак там, 180-182.

Богданов 1968: И. Богданов. Велико Търново. С., 1968, 9.

Пак там, 10.

Пак там, 59.

Василев 1988: В. Василев. България Френска хроника 1876-1878. С., 1988, 109.

Вачев 2010: Х. Вачев. Един храм, един некропол, две религиозни общности. В. Търново, 2012, 170-171.

Вълов 1997: И. Вълов. Руски дневници за Освободителната война. С., 1997, 55.

Пак там, 242.

Гюрова 1969: С. Гюрова. Възрожденски пътеписи. С., 1969, 37-38 .

Пак там, 77.

Димова 1978: Д. Димова. Търново на страниците на "Илюстриранна хроника войны". – В. Велико Търново, 1978, 12.

Иречек 1974: К. Иречек. Пътувания по България. С., 1974, 199-302.

Клисаров 1969: Г. Клисаров Г. Доосвобожденски пътеписи. С., 1969, 115-116.

Кожухарова 1986: М. Кожухарова. Руски пътешественици за българските земи XVII-XIX век. С., 1986, 388.

Лазаров 1993: И. Лазаров и др. Кратка история на българския народ. С., 1993, 115.

Миятев 1976: П. Миятев Маджарски пътеписи за Балканиите XVI-XIX век. С., 1976, 27.

Младенова 1982: М. Младенова. Румънски пътеписи от XIX век за българските земи. С., 1982, 172-173.

Николов 1984: В. Николов. Сто испанци за българското минало. С., 1984, 36.

Пак там, 40.

Пак там, 96.

Пак там, 123.

Пак там, 124-126.

Пак там, 138.

Пак там, 168.

Ормаджиян 1984: А. Ормаджиян. Арменски пътеписи за Балканиите XVII-XIX век. С., 1984, 147.

Пак там, 185.

Плетньов 1985: Г. Плетньов Г. Велико Търново в историческата съдба на българския народ. В. Търново, 1985, 144.

Примов 1993: Б. Примов и др. Документи за католическата дейност в България през XVII век. С., 1993, 492.

Пак там, 511-512.

Радев 1974: Ст. Радев. Велико Търново преди едно столетие. – В. Поглед, 41, 14.10. 1974.

Снегаров 1977: И. Снегаров. Българските земи през погледа на чужди пътешественици 1828-1853. С., 1977, 115.

Пак там, 363-364.

Тодорова 1987: М. Тодорова. Английски пътеписи за Балканите. т. 7, С., 1987, 553.

Цветкова 1975: Б. Цветкова. Френски пътеписи за Балканите XV-XVIII век. С., 1975, 90.

Пак там, 308.

Яновски, 1982: Б. Яновски. "Хенрих Барт в Търново" – В. Велико Търново, март, 1982.

Писателят и публицистът Владимир Русалиев 14 юни 2014 г. – 40 г. от смъртта на твореца

Атанас Коев

НЛМ – Къща-музей "Ем. Станев"

Владимир Русалиев е литературният псевдоним на писателя и публициста Ангел Маринов Пенков, роден в село Драганово, Горнооряховска околия на 13 септември 1899 година. Той е син на известния драгановски даскал и обществен деец Марин Пенков, оставил с дейността си трайна дия в просветния и културен живот на селото.

Бъдещият творец израства в многолюдно семейство, в недоимък и лишения, което оставя своя траен отпечатък у него, а по-късно се отразява и в творчеството му. Още от малък той се сблъсква с човешката трагедия сполетяла неговите близки – трима от братята и една от сестрите му са покосени от коварната туберкулоза, но жълтата гостенка пощадява момчето. (Гогев 2000: 165)

Години по-късно в спомените си Русалиев с умиление си спомня времето прекарано на воля в родното село, заедно с бъдещия голям поет Асен Разцветников. По този повод той пише следното: "Нашата дружба започна от най-ранните ни детски години, тъй като живеехме на една и съща улица и то само през две-три къщи. В продължение на пет лета, босоноги и с торбички през рамо ние пасяхме воловете по хълмовете край Драганово и се къпехме в кристално чистите води нарека Янтра". (Гогев, Бонева 2003: 211)

Основното образование Владимир Русалиев получава в родното село, като след това заминава за старопрестолно Търново, където се записва да учи в Народната мъжка гимназия "Свети Кирил". След като се дипломира през 1918 година той се завръща в Драганово и започва работа като магазинер в Потребителната кооперация на селото. Същевременно участва в самодейния театър на бъдещия драматург Камен Зидаров. Постепенно обаче литературата го увлича и будният и талантлив младеж решава да замине за столицата. В София отначало не разполага с никакви средства,

често гладува и е принуден да приспива по пейките на столичните паркове.

През 1922 година драгановският писател се свързва отново със своя именит земляк Камен Зидаров и двамата заминават за Перник да търсят препитание и работа. Първоначално Русалиев е назначен за библиотекар, а след това става завеждащ на новооснованото читалище и работническия театър към мината в миньорския град. Под неговото вещо ръководство читалището развива активна и плодотворна дейност. Същевременно прекараните две години сред миньорите дават тласък на литературната му дейност. (Гогев 2000: 166)

От 1925 година Владимир Русалиев се установява да живее в София, като се сближава с Антон Страшимиров, Стилиан Чилингиров, проф. Асен Златаров и други известни български писатели и учени от този период. Две години преди това той се запознава с нежния и лиричен поет Никола Ракитин и двамата бързо стават добри приятели и съидейници. Дружбата между тях продължава до смъртта на Ракитин през 1934 година, а Русалиев последен го вижда жив преди да се самоубие. По този повод той пише следното в мемоарите си: "Последната среща между нас се състоя на 1 май 1934 година в София на булевард "Дондуков", като ние отседнахме в кафене "Охрид" за да си поговорим на спокойствие. Бях впечатлен от добрия външен вид на Ракитин и му подхвърлих добронамерено, че някога ще остане като самотен житен клас, така както е бодър и здрав." По-нататък Русалиев отбелязва, че неговият събрат по перо му се усмихва многозначително и с някаква скрита болка отвърща: "Смятам, че още толкова ще живея и много творби ще създам. Намеренията ми са да напиша един цикъл от легенди и да направя един том с чисто психологически разкази." Накрая двамата се сбогуват и Ракитин тръгва към софийската гара за да се прибере в Плевен. Драгановският писател въобще не може да предположи, че след около петнадесет часа той ще се хвърли от влака в тунел №3 до гара Реброво. (Русалиев 1977: 57)

По нататък в спомените си Русалиев споделя, че Ракитин е дълбоко огорчен от сполетелите го за кратко време беди и житейски несполуки и че той знаел за двата му предишни опита за самоубийство. Въпреки това смятал, че всичко е отшумяло и лиричният поет е прегърнал отново надеждата, говорейки така въ-

одушевено за бъдещите си планове и подготвяните нови книги. (Русалиев 1977: 58)

Научавайки за смъртта на своя верен приятел драгановският творец е дълбоко разстроен и се укорява до края на дните си, че не е успял да предотврати тази трагедия.

Владимир Русалиев развива активна обществена дейност, изнасяйки в столицата и страната редица интересни сказки и беседи посветени на проблемите на литературата, изкуството и науката. Същевременно той се изявява като голям пропагандатор на кооперативното движение у нас, както и на борбата за трезвеност. Всичко това го прави един от най-добрите лектори през 30-ти и 40-те години на 20 век, а лекциите му се слушат с небивал интерес навсякъде. (Гогев 2000: 167)

След Деветосептемврийския прерат през 1944 година Русалиев е един от тези български писатели, които са нарочно премълчавани, тъй като от отечественофронтовската власт му е дадена квалификацията "буржоазен поет". В резултат на това в продължение на цяло десетилетие той е пропускан в издаваните у нас литературни речници, антологии и обзори. След провेलния се през 1956 година Априлски пленум на ЦК на БКП комунистическия режим отпуска желязната си хватка, наложена над духовния живот в България и забраната над творчеството на драгановския писател е премахната, като той заема полагащото му се място в нашата литература.

Изявеният български творец умира на 14 юни 1973 година в София, като ни оставя богато литературно наследство представляващо интерес за всички възрасти и предпочитания.

Владимир Русалиев започва да публикува свои стихове и разкази през 20-те години на 20 век. Негови творби и публицистични материали се появяват във вестниците "Мисъл" и "Литературен свят" и в списанията "Кооперативна пробуда" и "Кооперативна просвета". Същевременно той е редактор на списание "Обществена мисъл" и уредник на изданието "Угар". Драгановският писател публикува свои разкази и стихотворения в редица детски издания – "Трезво дете", "Звънар", "Детски свят" и редактира популярните сред детската аудитория "Светулка", "Детска радост" и др.

През 1923 година, по време на престоя си в Перник Русалиев само за три денонощия написва поемата "Рудничари", претърпяла впоследствие още две издания – през 1934 и 1944 година. Тя е посветена на тежкия живот и на непосилния труд на миньорите и е пропита със силни социални мотиви.

В 1926 година на книжния пазар се появяват стихосбирката "Зима над Родината" и сборника "Псалми", съдържащ поезия и проза, а на следващата година поемата "Бунтовни – 1876 година" – посветена на Априлското въстание. (Стаматов 1982: 222)

През 1930 година излизат стихосбирката "Кръст и знаме" и новелата "Великата река", а през 1931 година е отпечатана поемата "Жътва". В 1938 година се появява книгата със стихове "Песни от мансардата".

Стиховете и разказите на Владимир Русалиев през 30-ти и 40-те години се отличават със своя сантиментален и романтичен дух, като стилът им е силно приповдигнат. Произведенията му имат остра социална насоченост, а авторът винаги е на страната на онеправданите и унизените. Това обаче не попречва на комунистическата власт в първите години след 9 септември 1944 година да го причисли към буржоазните автори.

Значително място в българската литература заемат книгите на Русалиев за деца и юноши с разкази и стихове, които са пряко свързани с детските му години прекарани в родното Драганово. Сред тях се открояват: "Когато жеравите отлитат", излязла от печат през 1933 година, "Бялата звезда" – 1935 година, "Майчина мъка" – 1936 година, "Звънчето звъни" – 1938 година, "Слепите щъркели" – 1938 година, "Майчина песен" – 1939 година, "В двореца на дядо Коледа" – 1941 година, "В плен на дяволите" – 1942 година, "Пътеката на мравките" – 1943 година, "Вълшебна песен" – 1946 година, "Песента на щуреца" – 1947 година и др. (Стаматов 1982: 222)

След десетгодишно прекъсване, поради наложената от властите забрана да публикува свои творби драгановският творец отново се появява на книжния пазар през 1956 година с книгата си за деца и юноши "Идат радостни години". В тази насока са и следващите му книги с разкази и стихове за подрастващите – "Сладкопойна чучулига" – 1961 година, "Духна вятър развигор" – 1962 година, "Който в ранина се буди" – 1963 година, "Каква е тази

чудна песен" – 1964 година, "Пролетна утрин" – 1971 година и др. (Стаматов 1982: 222)

Владимир Русалиев е автор на поредица от книги за известни български поети, певци и други талантиливи българи. Най-хубавата от тях е "Бездомник в нощта. Животът, любовта и смъртта на Димчо Дебелянов" – излязла от печат през 1936 година и претърпяла впоследствие още три издания – в 1939, 1944 и 1946 година. Интересни са и неговите монографии "Мадона в черно" (посветена на Екатерина Ненчева) – 1944 година и "Българският славей Христина Морфова" – 1958 година.

В голяма част от творчеството на Русалиев присъстват мотиви свързани с родното му село, което той никога не забравя, а през 1938 година излиза книгата му "Писма от Драганово".

През 1977 година, четири години след смъртта на драгановския творец са отпечатани неговите "Мемоари", съдържащи спомени за писатели и поети съвременници на автора. Сред тях са Антон Страшимиров, Кирил Христов, Стилян Чилингиров, Теодор Траянов, Георги Райчев, Никола Ракитин, Емануил Попдимитров, Николай Райнов, Георги Белев, Асен Разцветников и др. (Гогев 2000: 166)

Със своето творчество Владимир Русалиев оставя трайна следа в българската литература, а неговите разкази и стихове за най-малките го нареждат сред любимите автори на поколения български деца. Същевременно творбите му за известни и талантиливи наши сънародници представляват интерес както за обикновения читател, така и за редица изследователи и научни работници, проучващи техния живот, дейност и творчество.

Литература

Гогев, 2000 – И. Гогев. Драганов – село на поети и градинари. В. Гърново, 2000.

Гогев, Бонева, 2003 – И. Гогев, Е. Бонева. Драганово – летопис на едно будно село. В. Гърново, 2003.

Русалиев, 1977 – Вл. Русалиев. Мемоари. С., 1977.

Стаматов, 1982 – Л. Стаматов. Владимир Русалиев. В: Речник на българската литература. Том 3. С., 1982.

"Аз Бачо Киро съм един комита..."

Д-р Иван Александров – директор

РНБ "П. Р. Славейков" - В. Търново

В народната памет образът на Киро Петров, повече известен като Бачо Киро, се свързва с достойното му място в нашето Възраждане и национално освободителна борба. Дейността му в просветното движение като учител, книжовник, поет, фолклорист и читалищен деец е свързана с родното му село Горни Турчета (Бяла Черква), Великотърновско и околните села. Революционната му дейност – с участие в Априлското въстание. През изминалите десетилетия за него като че ли почти всичко е казано. Не е така. Убедени сме, че за този "голям" и духовно извисен българин винаги има какво още да се каже и напише.

Във Велико Търново се съхраняват малко известни за широката общественост, но много ценни за нашата историческа памет, оригинални книги и документи, излезли из под перото на този бележит българин Бачо Киро Петров. Две книги на нашия възрожденец днес се съхраняват в старопечатната сбирка от библиотеката на читалище "Надежда" в града. Най-старото читалище в средновековната ни столица е основано на 8 юни 1869 г. и заедно с още 30-ина читалища в българско, поставя началото на читалищното дело у нас. Традицията е спазена, първо е създадена библиотека с дарените от Евгения Кисимова 368 книги. Широка подкрепа получава от Цариградското читалище и от своя страна оказва помощ за основаването и развитието на други читалища. Едно от тях е читалище "Селска любов" в родното място на Бачо Киро. Населението на това будно българско село, водено от своя учител, основава първото селско читалище у нас през м. декември 1869 г. Като израз на подкрепа членовете на "Надежда" му подарява 54 книги. Затова е вписано в "Кондиката" като "славно име". Настоятелството запознава членовете си в заседанието си от 2 февруари 1870 г. с благодарственото писмо от читалището в с. Горни Турчета. Прочетени са и няколко стихотворения на Киро Петров, "който проводи един свитък разни народни приказки и песни", както е записано в протокола. Стореното от Бачо Киро дава основание и той е избран за дописен член или "член-кореспондент" на търновското читалище. С нарочно писмо от 7 февруари 1870 г. до Бачо

Киро, запазено и до днес, настоятелството го известява за тази чест. Радостно вълнение може да изпита днес читателят на писмото му от 7 март 1870 г. От него научаваме за дарените два вестника от читалище "Надежда" на читалищата в селата Патрешица и Димча. Белочерковският учител в свое писмо изразява голямата си радост от откриването на неделно училище в Търново.

Още един пример за активните контакти между Бачо Киро и читалище "Надежда" е неговото писмо – посвещение, което е почти непознато за съвременниците ни. Написано е в обичайната за автора стихотворна форма и съобщава за изпратения трети свитък от народни песни, приказки и легенди. Ето част от него.

"... Свитък с песни народни,
се хороводни.
Провожда ся до търновското читалище Надежда,
на което целта е народа от простота да извежда
и да го подканя към наука.
Нека му бог даде добър успех и сполука,
която аз твърде желая
дето съм отдолу накрая.

К. Петрович, 1870"

Първото театрално представление, което е подготвено от членовете на читалище "Надежда" е пиесата "Многострадална Геновева" от Лудвиг Тик (1773 – 1853), немска драма по средновековна легенда. Това е изключително събитие за културния живот, което раздвижва целия град. Изнесено е на 14 март 1870 г. Бачо Киро е сред публиката. Изключително е въодушевен от видяното и преживяното и като се завръща на село, съставя театрална трупа. През есента тя представя пиесата "Стоян войвода" от Добри Войников. Второто представление на "Геновева" е играно на 21 март 1870 г. и на него присъства Васил Левски, придружен от Христо Ив. Големия и Иван х. Димитров.

От дистанцията на времето от особено важно значение за съвременниците и предмет на изложението ни е първият му литературен сборник "Описание на село Горни Турчета и две три народни приказки" от Кира Петрова. Авторът посочва на титулната страница, че текстът е "Наредени на стихове". Издава Горно Турченското читалище в Търновско окръжие. Книгата е издадена

през 1870 г. в Русчук, в книгопечатницата на Дунавската област. Тя е изключително ценна и заради ръкописното посвещение на автора. Бачо Киро е написал "Подарява се на българското читалище Надежда в Търново" на гърба на титулната страница. Колкото повече се отделяваме от времето на издаването на тази малка по обем книжица, толкова по ценна и голяма по значение е тя за възрожденската ни литература. Дарението и посвещението са доказателство за връзките на Бачо Киро с читалище "Надежда". След като е написал посвещението си той е поставил печата на читалище "Селский труд" в с. Горни Турчета. Като имаме предвид, че то носи това име от 1872 г. приемаме, че дарението е направено по това време. Днес в празничните дни на Основно училище "Бачо Киро" във Велико Търново библиотечните работници от читалището гостуват с изложба на книги и показват на учениците ръкописните редове на техния патрон.

През 1874 г. Киро Петров написва драма в пет действия "Сиромах Танчо". През 1879 г. читалището в Бяла Черква я издава в негова памет. Книгата е отпечатана в Търново в печатница "Киро Тулешков, Д. Момчев и С-ие". Екземплярът, който притежава и днес читалище "Надежда", носи дарствен надпис от председателя А. Цачев от 21 октомври 1890 г. Той гласи "Подарък от Бяло Черковското читалище "Труд".

В бунтовната 1876 г. с пламенното си слово белочерковският въстаник приобщава младежи от селата по поречието на река Росица – Бяла Черква, Михалци, Вишовград, Дичин, Мусина и други в революционните комитети. Колкото е по-добра тяхната организация, на която той се посвещава с апостолска отдаденост, толкова повече четници излизат в решителния ден на народния бунт. Затова от Бяла Черква въстаниците в четата на поп Харитон и Бачо Киро са най-много – 101. Като подвойвода, който притежава и показва изключително висок боен дух, Бачо Киро е сред въстаниците по време на героичните боеве в Дряновския манастир. Силно вълнение изпитва всеки читател, когато разлиства паметните четири листа – ръкопис на Бачо Киро. Колко малко текст и колко много история има в тях. Любовта си към Отечеството той изразява и чрез голямото си чувство за историчност. Пред очите ни преминават ситно подредените думи за сформирането на четата, пътят ѝ към светата обител и описанието на събитията през

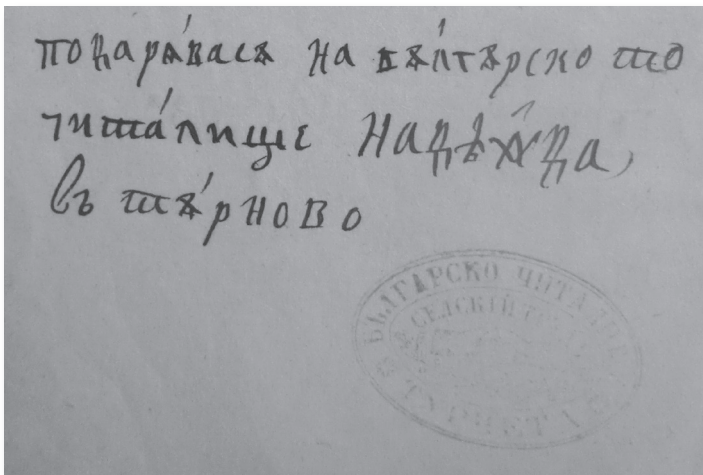
героичните девет дни. Днес този изключително ценен документ се съхранява в Регионална дирекция "Архиви" във Велико Търново. Отдаден с перо, слово и пушка на народното дело Бачо Киро Петров остава завинаги обгърнат от народната памет и признателност.

В историческата столица на България Велико Търново паметните места, които са свързани с героичното му име и дело са старият зандан, в който е затворен през 1864 г., заради активната му борба срещу гръцките владии, а през 1876 г. е докаран след залавянето му. В конака, където е съден, но блестящо се защитава, днес е подреден Музеят на Възраждането и Учредителното събрание и е представена дейността на този бележит българин. И паметникът, издигнат на мястото, където е обесен. На него признателните поколения полагат венци и цветя.

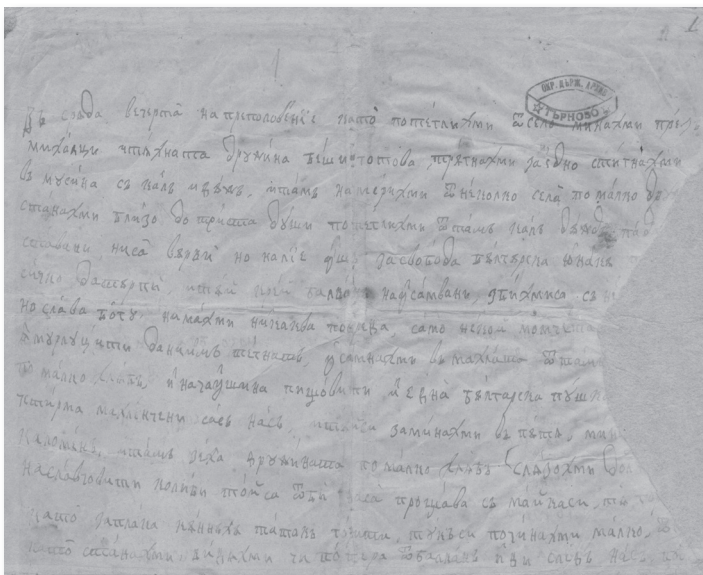
Бачо Киро Петров (1835 г. – 1876 г.) остава в народната памет като духовно и нравствено чиста личност, която съчетава в себе си мъдрост, смелост, доброта, жертвоготовност. Такива хора са необходими на обществото ни и днес.

Читалище „Надежда 1869“ – Велико Търново, 2013 г.

Посвещение от Бачо Киро на читалище "Надежда", 1872 г.

Началото на текста на Бачо Киро за боя в Дряновския манастир, 1876 г.

Забравената проза на Панчо Михайлов

Д-р Радка Пенчева

НЛМ – Къща-музей "Ем. Станев"

Името на този български писател днес е напълно забравено. Роден е на 20 юни 1897 г. в гр. Щип, Македония. Баща му е член на ВМРО и брат на бащата на Иван Михайлов. Убит е рано и семейството му се преселва в София, където П. Михайлов завършва гимназия, а след това следва право и финанси в Свободния университет. Писателят е работил какво ли не, за да се издържа. Известно време участва в самодееен театър в гр. Перник (1919 г.), а после работи като суфльор в пъгуващ театър и като чиновник на различни места, главно в пенсионноосигурителната система. Член е на СБП. Умира на 17 февр. 1965 г.

Първия си разказ печата още като ученик на 15 години. По-късно следват неговите сборници с разкази: "Празникът на параклиса" (1922 г.), "Български новели" (1925 г.), отличен с награда от Съюза на българските писатели, "Изповед" (1926 г.), отличен от Министерството на народното просвещение, "Малки разкази" (1927 г.), "Червеният карамфил" (1928 г.), "Български новели", т. II (1934 г.), "Птицата на смъртта" (1935 г.), "Колко струва животът" (1938 г.). Автор е на повестите "Под земята" (1927 г.), послужила за сценарий на един от първите български успешни игрални филми под заглавие "След пожара в Русия", "Момчил войвода" (1932 г.), "Нейният път" (1934 г.), "По линията" (1939 г.), "Старият дом" (1940 г.) и мн. др., както и на романа "Човекът от крайния квартал" (1930 г.)

Изброяваме неговите книги, и то не съвсем пълно, защото днес те са неизвестни на читателите, а в библиотеките не могат да се намерят, освен в онези, които са депозитни и имат за задача да ги съхраняват. Какво е довело до забравата на този автор?

Веднага трябва да отбележим, че той няма таланта на писатели от ранга на Й. Йовков, Елин Пелин, А. Каралийчев и другите ни известни белетристи от това време. Но има свое място в развоя на българската литература и принадлежи към писателите от т. нар. "втора редица", без творчеството на които панорамата на родната ни литература би била непълна. Неговата проза внася нещо ново и

интересно за времето си, обръща по-голямо внимание на вътрешните преживявания на героите, на психологизма в характера и постъпките им. Стилът му е реалистичен, на места стигащ до натурализъм; негови герои са хората от социалните низини, поради което прозата му има и известна социална насоченост. Панчо Михайлов е един от първите в българската литература, който обръща особено внимание на пола, на любовта като страст, завършваща, в повечето случаи, трагично.

Още в първия си сборник разкази "Празникът на параклиса" (1922 г.), П. Михайлов въвежда образа на измамената девойка Лена, родила извънбрачно дете. Тя дири спасение за греха си в изповедта пред свещеника, чието опрощение би ѝ възвърнало чистотата и смутената целомъдреност. Не успява да постигне това, защото самият свещеник е грешен и се поддава на плътското у себе си. Подобна е историята и във втория разказ "Ковчегар". Болестите, сполетели селото в творбата, всекидневно го обезлюдяват. Само един човек, ковчегарят, получава пари – от скованите ковчези. Но и той не е щастлив, пропива се и след побой над бременната си жена, я погубва. Неговото нещастие е неистово; той е разрушил всичко в живота си. Но съвестта му се пробужда в търсене на прошка за извършеното. Последният разказ "Гост" също навява тъжни преживявания: през една тъмна нощ гостът моли домакина в името на човешината и милосърдието да приюти тялото на мъртвец. Прави впечатление, че и в трите разказа свръхестествени явления водят до пробуждането на съвестта у хората – тялото на мъртвеца изчезва, свети Никола излиза от иконата и тръгва сред людете, за да напомни за греховете им и нуждата да бъдат човеколюбиви, като им отнема храма при пожар ("Празника на параклиса"); също и странното пробуждане на съвестта у ковчегаря – все действия, които водят към освестяване на хората.

В сборника "Български новели" (1925 г.) П. Михайлов насочва погледа си отново към социалните низини в селото и града. В разказа "Прокоба" възкресява не идиличните хармония в българското село, а порочните отношения между селския първенец Цеко и неговите съселяни в стремежа му да властва над всички, дори над жените на подчинените си. Но един от тях дръзва да му се противопостави, запалва имота му и никой не се притичва на помощ. Мотиви от живота на селото присъстват и в разказа "Звез-

дел", където идиличните чувства между Злата и Личо са помрачени от падането на звезда и смъртта на Злата, която самодивите викат при Белия камък. В тези разкази, а и в "Катунари", "Куквица" и др. се набляга на някои баладични мотиви, суеверия и предчувствия, характерни за народното творчество, които авторът умело вплита в прозата си. И това не е случайно. Панчо Михайлов съставя и издава през 1924 г. чрез Щипското благотворително братство в София сборник с народни песни от Македония¹.

В "Български новели" не липсват и градски сюжети. В разказа "Col slaven" малкото момче Пан е обсебено от тананикането на погребална песен, докато накрая сякаш предизвиква смъртта на баща си. То не знае защо прави това, нещо подсъзнателно го кара да пее точно тази песен. Трогателен е и разказът "Баща ми", в който П. Михайлов разказва собствената си история със залавянето и убийството на баща му. "Това се случи отдавна, много отдавна, в оная печална страна на вечните сълзи – Македония". Така започва разказът. Бащата е изправен пред дилемата – дали да предаде 14 човека и да стане предател, или да умре. Той избира второто. Не помагат молбите на съпругата му и малкото момче. Ето думите на бащата към сина: "По-добре е да те научи (майката – бел. авт.) да бъдеш горд, честен и независим, да почиташ само слабите и потиснатите, да разделяш залька и леглото си с гладните. А когато посегнат и на живота ти, и имота, да знаеш с усмивка..."². А когато идват да отведат бащата, той му казва: "Сине, пази свободата, свободата си... и честта на своята майка, и на братята си по кръв и сърдце..."³. В "Първият сняг" е разказана тъжната история на бедно дете, сирачето Милчо, останало само на света, което първият сняг е запленил и оставил в крайна сметка да замръзне. В едно особено състояние, между действителността и съня, между живота и смъртта, малкото момче е водено от мъртвата си майка, докато накрая и то заспива завинаги. Подобен характер имат изживяванията в разказа "Прелетни птици". Проливният дъжд и ятото прелетни птици навяват на героя тъжни спомени от една нощ, когато в такава буря е убит от гръмотевица човек. Според героя жена му, потънала в меланхолия, вероятно е имала чувства към мъртвия. След този инцидент тя си заминава от него завинаги. Сборникът завършва с краткия разказ "Смърт", който затвърждава минорното настроение от книгата. Изброените мотиви

са запазени и в разказите от втората част на "Български новели" ч. II (1937 г.) В тези разкази са обрисувани образите на странници, на хора, поставени в гранични ситуации. Сборникът се открива с идиличния разказ "Пролет", в който бедното момиче Савка събужда чувства у заможния Горан, и в края на историята той иска ръката ѝ. Но тази щастлива история е единствена в сборника. В останалите творби изобразените съдби са все с минорен характер. В "Слепият" е пресъздадена историята на сляп младеж, който продава сапун. Тъмнината, която цари в живота му, ни навява тъжни чувства, които понякога се разведряват. Веднъж при него идва младо момиче, чиято ръка той хваща погрешка. Тогава у него животът се събужда: "Изведнъж някакви тръпки преминаха през тялото му, за миг нещо стопли гърдите му, в ушите му нещо сладостно, мъчително забуча.

Какво беше това? И защо така неспокойно и често заби сърдцето му?...Кръвта му, всичката кръв се втурна из жилите, и като луда запя.

Той позадържа ръката ѝ така по-дълго; тя не я отдръпна.

Знаеше ли тя, че сега неговото сърдце бие често-често, че неговата душа е изпълнена със светлината и радостта на Бога, че неговите отворени гърди дишат свободно въздуха, който и тя диша"⁴. Този момент прави слепият щастлив. Това е и най-щастливият ден от живота му.

В "Раздяла" е разказан (отново) тъжен епизод от живота на двама млади. Историята на героинята е твърде тривиална – дошла е на село, за да преодолее раздялата си с любим човек. В нея се влюбва младият Стоян. Идва момент да се раздели и с него.

Мотивът за раздялата е основен и в разказа "Радан". Младият несретник, селски пастир, се влюбва в Лата. Когато я иска за жена, баща ѝ не му я дава, а го праща да печели пари. Радан се завръща след 13 години, момичето вече е мъртво. То не е поискало друг за съпруг, угаснало е по любовта си. Парите вече не са нужни и на Радан, защото любимата му е мъртва.

Друг несретник е акробатът от едноименния разказ. Авторът, който води действието от първо лице, си спомня, че го е виждал на морето през лятото в компанията на младо момиче, а сега отново го вижда сам. Играе своето салтомортаре в заведение, до-

като пада и е изхвърлен навън от келнера, без да може да получи нещо за играта си.

Често срещан мотив в разказите на П. Михайлов е нещастieto на децата в големия град. В "Кражба" е пресъздадена историята на млада жена, принудена да пере, за да се издържа. Тя има малко дете, а кърмата ѝ е натровена и не може да го храни с нея. Затова отива в магазин и открадва кутия с детска храна Нестле, за да храни детето си. Но страхът, че е извършила кражба и полицията ще я прибере, я кара да върне кутията обратно в магазина. Нахранва детето си с отровената си кърма и то умира. Съвестта ѝ е по-силна от майчинския инстинкт.

Не бива да пропуснем и разказа "Хризантеми", в който е изобразена трагичната история на гърбава девойка. Към нея проявява внимание главният герой и ѝ изпраща букети с хризантеми. Младата жена започва да мисли, че някой се подиграва с нея и затова героят е принуден да отиде на лична среща. Когато отива се оказва, че момичето е вече мъртво, изпаднало в треска от вълнението заради получаваните цветя. Ето как това внимание се оказва непосилно за нещастното момиче и довежда до смъртта му.

Трогателен е и разказът "Ветрилото". В него е показан животът на дворянката г-жа Золотова, запечатала на своето ветрило, подобно дневник, всички важни моменти в интересната ѝ съдба. Този своеобразен дневник завършва с нейната смърт.

Разказът "В огъня" напомня времето, когато П. Михайлов е живял в Перник и е ставал свидетел на трагедии в мините. Младият Свилен е влюбен, трябва да замине на работа нощна смяна заедно с приятеля си Радко. След авария Радко загива от огъня, а той започва бавно да се възстановява, спасил се като по чудо.

Смъртта, която дебне навсякъде, присъства и в едноименния разказ "Смърт". В него артист музикант и детето му забавляват седящите в кръчмата за дребни пари, докато детето пада мъртво.

От изброеното можем да заключим, че минорното настроение в тези творби иде от избраните персонажи в него – странници, хора бедни, от социалните низини, които макар и да преживяват всичко с чувствителните си сърца, са обречени. По някакъв начин тази проза носи, от една страна, нещо сантиментално, но от друга, благодарение на реалистичния метод на автора си, тя е трагична,

затова често неговите истории завършват със смърт. Разказите на Панчо Михайлов предизвикват нашето състрадание и човечност.

Подобни са мотивите и в другите сборници с разкази и новели на П. Михайлов – "Изповед" (1926 г.), "Птицата на смъртта" (1935 г.), "Колко струва животът" (1938 г.) и др. И в тях героите са странни хора, чиито чувствителни сърца не могат да възприемат несправедливостта на живота. В новелата "Изповед" е раздиплена историята на умираща млада жена, която се изповядва в предсмъртните си часове на своя квартирант – студент, като го моли да се погрижи за малкото ѝ момиченце. Оказва се, че то не е нейно дете, но го е отгледала от състрадание, след като майка му го е родила и изоставила. В "Болгара" П. Михайлов се връща във времената, когато България е под турско робство. Млада и красива девойка е пленена, султанът я иска за харема си, но тя наранява лицето си, за да не отиде при него. Затворена е в тъмница и цели 5 години лежи там. Болгара пее чудесно, но от мъка песните ѝ са тъжни. Именно с песента тя си връща свободата – нейната и на всички във влажните затвори. Интересен е и разказът "Машината", в който П. Михайлов ни прави съпричастни към историята на даракчията Стоян и неговото сираче Руси, принудени да затворят малката си работилница заради пускането на нов електрически дарак. Занаятчията не може да се помири с този световен процес, в който "машините изядоха хората" и в края на разказа подпалва електрическата машина и изгаря в пожара. Този мотив е нов за българската литература и авторът ни прави свидетели на процеси, които протичат в цял свят.

В сборника "Птицата на смъртта" присъства мотивът за войната и последиците от нея. Макар, че тази тема се усеща на много места в разказите на П. Михайлов, тук войната присъства директно. При завоя на река Черна нашите войници дочакват пролетта, която идва при тях с песента на пъдпъдъка. Веднага обаче следва голяма битка, падат много убити и ранени български войници. Динко, ординарецът на главния герой, мечтае да се върне на село и да се ожени за годеницата си. Малката птичка идва пак, но никой не смее да ѝ се зарадва, защото вече я свързва с убитите и ранени войници. И тогава Динко решава да я убие, което му струва и собствения живот.

В този преглед не бива да пропуснем и книгата "Колко струва животът". В разказите, поместени в нея, присъстват всички изброени мотиви в творчеството на П. Михайлов – любовта, изневяратата, тъжния живот на несретниците и др. Тук като мотив е и купената любов и самоубийството на младите жени, принудени да преживяват от нея, разкрити в разказа "Възнесение". А във "Файтон №3" е разгледан същият мотив през погледа на бащата на момиче, тръгнало по лекия път, който не само не може да направи нищо, а дори е принуден да вози дъщеря си, за да си изкарва прехраната.

Интересна за изследователите е и поместената новела "Страници из дневник". В българската литература този жанр, на дневника като литературна творба, се среща сравнително рядко. Посочената новела раздипля историята на една невъзможна любов между бедния младеж Стефан и Пенка, дъщеря на богатия Марин х. Петков. В продължение на 18 дни двамата млади са принудени, след срещата си след много години, да се разделят завинаги. Любовта им няма никакво значение за богатия и суров баща. Със своята суровост той е погубил съпругата си; ако дъщеря му не замине – ще погуби и нея.

П. Михайлов е автор на няколко повести, които също заслужават внимание. "Нейният път" (1933 г.) показва съдбата на млада жена. Героинята Елка е студентка в Софийския университет и има най-искрено желание да завърши образованието си. Но кризата след войните не позволява на баща ѝ да я издържа, и той я вика да се върне в родния си град, където вече ѝ е намерил съпруг – син на негов приятел. Елка обаче не желае това да бъде нейният живот. Пред нея съществува алтернативата да стане компаньонка на богат мъже, да влезе в среда, която постепенно ще я превърне в "лека жена". Колежката ѝ Марина ѝ предлага точно това. Но Елка решава, че ще започне да се труди сама, ще си открие модно ателие и ще шие дрехи и бельо, ще живее според собствените си нравствени правила. И наистина, с много лишения, постига желаното. П. Михайлов разказва и историята на детството ѝ, в което има един приятел – Петканчин. Двамата се разделят за много години, за да се срещнат отново в София. Старата любов се разпалва отново. Елка е скъсала отношенията си с родителите. Но баща ѝ идва от малкия град, защото майка ѝ е много болна и иска двете да

се видят преди смъртта на майката. Младата жена отпътува с него и наистина заварва майка си жива, за да се простят. Много трогателни са тези страници в повестта, сантиментални и пропити с много обич. Изминалите години не са изтрили привързаността между двете, простили са си отдавна. И както, за съжаление, става винаги в живота, времето не стига да си кажат всичко, смъртта ги разделя. Елка и баща ѝ се връщат в София, където връзката с Петканчин се подновява. Младата жена забременява от него. Интересен е и неговият образ. Влече го политиката, участва в избори и агитация. П. Михайлов не уточнява какви са идеите на героя му, но от честите му пътувания в чужбина, сме склонни да мислим, че той принадлежи към ултралевите сили в България. Когато след писмото на Елка до любимия ѝ, че чака дете от него, Петканчин решава да се върне у дома, в страната е извършен преврат. Ето какво пише авторът:

"Но една сутрин градът осъмна блокиран от войници. Не позволяваха никой да излезе навън.

Какво се беше случило? – с тъпа видима тревога се питаха хората... Преврат, революция... нова власт или – каприз на няколко души...

Офицери, войници, въоръжени цивилни лица с лъснати на слънцето ножове, изплашени погледи, – всичко това навяваше страх пред неизвестността... Закрити, черни камионетки минаваха, кръстосваха бързо като вятър из улиците... спираха за момент пред някоя врата, пълнеха се с хора и изчезваха нанякъде...

Кой движеше всичко това?...

А дните минаваха, минаваха с бялата скръб на едни, с червената радост на други..."⁵.

Вероятно става въпрос за събитията от септември 1923 г. и потушаването им. Авторът не е назвал директно това, вероятно заради цензурата, но не е трудно да се досетим към кои време-на отвежда действието. При Елка идва приятел на Петканчин, за да ѝ съобщи за неговото арестуване и молбата му да му помогне. Бременната жена тича цял ден, за да го намери, през нощта ражда мъртво дете, а на другия ден умира и тя.

Ето как обикновените хора са впримчени в капана на историческите събития – това е изводът от повестта, който П. Михай-

лов ни внушава. Тази повест спокойно можем да причислим към творбите, посветени на събитията от септември 1923 г. Написана психологически вярно, с умело изградени персонажи, тя е незаслужено неизвестна днес, дори на специалистите.

По-друг характер има поестта "По линията" (1939 г.). В нея е пресъздаден любовен триъгълник. Младият кантонер Деню е влюбен в Дота, дъщеря на бай Младенко, който се поболява и Дота е принудена да върши цялата работа в къщи. В Дота е влюбен тайно и Петю Гърбушката, непочтен човек, злобен заради недъга си, подъл и готов винаги да изнудва всички в селцето, използвайки слабостите им. Гърбушката извършва повреда на железопътната линия, като използва нощния мрак, и е на път да убие пътниците от цял влак. Деню предотвратява това и всички му благодарят. Той залавя Гърбушката и в схватката между тях злодеят умира, като се удавя в реката край кантона. В края на творбата Дота и Деню се събират. Това е накратко съдържанието на поестта. С типичния си психологически стил П. Михайлов е създал плътни характери на героите си, постъпките им са мотивирани и убедителни, добре е пресъздадена и селската идилична атмосфера. Внушението е, че злото не винаги може да побеждава честните и трудолюбиви люде. В поестта отново срещаме любимите герои на П. Михайлов – обикновени хора, както и съдбовно белязани като Гърбушката. За разлика от другите му персонажи – странници, характерът на Гърбушката е с негативен знак.

"Старият дом" (1940 г.) пресъздава отношенията в едно семейство с класическия психологически антипод снаха – свекърва. Младият Владимир е следвал в чужбина. Умира баща му и чужденка му помага да завърши образованието си. Той се жени за нея и се връщат заедно в родината си. Майка му така и не може да я възприеме, а синът се люшка и раздвоява между двете. В края на книгата възрастната жена се самоубива тъй като синът не иска да ѝ повярва, че жена му не е тази, за която се представя. Тази класическа семейна повест показва отношения, познати в българската литература.

От краткия преглед на творбите на П. Михайлов и мотивите в тях можем да заключим, че той черпи сюжетите си от нашия живот, разказва случки, които е видял или сам преживял. Описва "малки", обикновени хора – хората на труда, хората от крайни-

те квартали; чиновници, студенти, служачи, занаятчии, селяни, търговци, миньори, вдовици и т.н. Човеколюбието му подпомага и неговия стил, буди нашата симпатия и състрадание към героите му – онеправдани, нещастни, бедни хора. Н. Т. Балабанов в предговора си към сборника с разкази "Колко струва животът" правилно е отбелязал, че "в основата на страданието лежат условията на живота или някакви душевни или полови нагони"⁶. Сюжетите на П. Михайлов са смели, развиват се стремглаво, на места накъсано, каквото е и времето, в което писателят живее. Критикът отбелязва и майсторството на автора в кратката форма на късия разказ, като не пропуска да отбележи и известна немара към езика.

Със своята хуманност и емпатия към обикновените хора, прозата на П. Михайлов има свое място в развоя на литературата ни. Творчество, незаслужено подценено и забравено.

Библиография и бележки:

¹ Михайлов, Панчо. Български народни песни от Македония. Събрал... С предг. От М. Арнаудов. С., Щипско благотворително братство, Печ. Св. Климент, 1924 г., 295 с.

² Михайлов, П. Български новели. С., Издание на Денница, 1925 г., 64 с., с. 28

³ Пак там, с. 29.

⁴ Михайлов, П. "Български новели", ч. II. С., печ. А. Георгиев, 1934 г., 63 с., с. 11.

⁵ Михайлов. П. "Нейният път". Повест. С., Библиотека "Предел", 1933 г. 78 с., с. 76.

⁶ Н. Т. Балабанов. Панчо Михайлов. В: Михайлов, П. Колко струва животът. Разкази. С., Завети, 1938 г., с. 11.

Перпетум мобиле

Докторант Атанас Джажев

УниБИТ – София

Наболялата в последните години дискусия за отношението между технологиите и книгата обикновено се поставя в светлината на известното "Технологиите vs. книгата", като значението на латинското versus се възприема най-вече като "срещу". Но дали това трябва да се разбира като "Технологиите срещу книгата"? Няма ли и в другите значения на vs. основание да погледнем на това отношение под различен ъгъл?

По принцип, технологиите винаги са били помощник на човечеството в неговото развитие, в непрестанния му стремеж напред и нагоре. При това не говорим само за технологиите, които помагат на хората в борбата им с природните стихии, или онези, които им дават възможност да вдигнат кули като Бурдж Халифа, преодолявайки земното претегляне. Говорим за технологиите, които ни подпомагат в ежедневието и за онези, които представляват "инструмент" за решаване на сложни технически и технологични задачи, за преодоляване на възникнали в производството проблеми, за постигане на непостижими до момента количествени или качествени показатели, за реализиране на немислими проекти.

Когато разсъждаваме за книгата, като продукт на технологиите, не можем да отречем факта, че съвременният ѝ образ и нейните характеристики, в качеството ѝ на предмет за ежедневна употреба, а дори и като предмет на разкоша, дължат във висша степен облика си на технологичното ниво, достигнато в резултат на многогодишната работа и усилията на поколения конструктори, технолози, изобретатели от цял свят. Самите материали (хартията, мастилата, лепилата и другите материали за подвързията и облагородяването) са високотехнологични продукти. Да не говорим за сложните технологии за предпечатна работа, печат и довършителни процеси, които днес са автоматизирани и компютъризирани и бележат изключително високо техническо и технологично ниво. Иначе казано, физическият образ на книжното тяло, такова, каквото го познаваме от многобройните срещи с него, е продукт

на технологиите, на технологичното развитие. В това отношение въздействието на технологиите и технологичното ниво е и се възприема от всички като позитивно.

Същността и повода за протичащата дискусия по въпроса за книгата и нейното противоборство с технологиите в голяма степен се коренят във вродената у човека консервативност. С утвърждаването на определен предмет или явление в ежедневието на обществото най-често той заляга така трайно в общественото съзнание, че става "невъзможно" възприемането на Света по друг, различен начин – без присъствието на конкретния обект в него. Това създава у хората негативна нагласа към всичко различно и новото, дори и да е носител на положителни характеристики, обикновено се натъква на съпротива, поне в началния етап, преди да се превърне в неотменна част от битието и мисленето на хората и да замени предшествалият го предмет или явление. Затова, когато отваряме дума за технологиите, като "гробокопач" на книгата, ние заставаме на позиция, продиктувана именно от нашата консервативност и носталгичният ни поглед към "естественото" и "хармонично" книжно тяло.

Казаното с особена сила важи за поколението, израстнало преди широкото навлизане на компютрите и дигитализацията в живота на обикновения човек. За това поколение назоваването на книгата извиква в съзнанието конвенционалното книжно тяло, както и съпътстващият го особен мирис на хартията, мастилото, подвързията – "ароматът на книгата"; усещането да държиш и галиш книгата (най-вече луксозните екземпляри с бяла хартия, фина подвързия и изящна визия); дълбоко вкорененото в съзнанието ни доверие, че в книгата и само в нея ще намерим истината, че всичко, което ни се поднася чрез книгите е свещено, истинно и не подлежи на съмнение.

Освен че описаното по-горе е в сила за всички представители на споменатото поколение, конкретно за България е налице един аспект от народопсихологията на българина, който прави обсъжданията по въпроса още по-ожесточени. В резултат от изграждания в много поколения наред в българското общество култ към знанието, към книгите, към прогреса като цяло, в представите на българите към изброените, и в частност към книгите, се формира отношение, което в основата си е изключително градивно. И тук

има предвид далеч не само възрожденската традиция, а много по-дълъг период от историята на българския народ. Няма съмнение, че книгата е персонификация на този култ, макар същото значение да е дублирано и от други символи като буквите (разбира се кирилските), училището, знанието като цяло... Едва ли има народ в света, който да храни такъв дълбок пиетет към азбуката си. Независимо, че освен в България, кирилицата се използва още в 15 държави и автономни области на бившия СССР, бивша Югославия и дори в Монголия, заради исторически сложилите се обстоятелства около създаването на славянската азбука, която представлява графично изражение на фонетичната структура на езика на солунските славяни, които принадлежат към българската група, и нейното съхранение станало възможно в следствие на държавническата намеса и закрилата, която осъществява над Кирило-Методиевите ученици българският княз Борис I, ние често наричаме азбуката българска. Особената роля, която изиграват в исторически план азбуката, славянските богослужебни книги и самите ученици на Кирил и Методий, превръщат създателите на азбуката в "равноапостоли", т.е. равни на апостолите, следвали Христос, и довеждат не просто до канонизирането на учениците им – Светите Седмочисленици, но извеждат най-изявените от тях – Климент и Наум до позицията на народни водачи, които в определен смисъл и определен ареал са били по-популярни и от самия княз. И до днес 24 май – празникът на българската просвета и култура се радва на искреното и неподправено одобрение на цялото общество и, независимо че Република България има свой Национален празник, се приема за "най-българския празник", а неразривно свързания с него марш "Върви, народе възродени", създаден от Стоян Михайловски и Панайот Пипков, се е превърнал в неофициален химн на страната. В резултат от изграждането и утвърждаването на този култ към знанието, чийто символи са азбуката и книгите, всяко "посегателство" върху тези символи се приема за неприемливо. Това прави темата на дискусиата за книгата особено щекотлива.

Наслагването на двата фактора – вродената консервативност на хората и култът към книгите, води до един продължителен и в определени моменти твърде ожесточен дебат, който основно касае формата на книгата, без особено да отчита нейният съдържателен

и най-вече комуникационен аспект. А, тук стои най-вече въпросът за това, какво всъщност е книгата – съдържанието или формата? Дори и сериозно да поставяме въпроса по този начин, ние неминуемо ще стигнем до комуникацията, до третия, най-важен елемент от системата.

Човекът е социално същество, което живее в и чрез социума. При липсата на възможности за лично общуване, водени от желанието си да осъществяват контакти със себеподобните си, хората търсят комуникационни канали за индиректно и опосредствано общуване, изпращайки чрез тях своите съобщения до обществото или до определен негов член (членове). В зависимост от равнището на развитие на обществените отношения и технологиите, както и в зависимост от потребностите на конкретния момент и конкретния адресант (комуникатор) на посланията, хората са използвали различни канали – димни сигнали, пощенски гълъби, изкуствата (музика, танц, пантомима, пластики и картини), техническите средства (телефон, радио, телевизия, а в по-ново време и Интернет) за кодиране и предаване на своите съобщения.

Когато обаче се търси канал за предаване на информация с "дълъг срок на годност", вече се появява нуждата от по-траен носител, който да съхрани и пренесе във времето и пространството посланията. Тук технологиите винаги са играли огромна роля. Благодарение на тях, хората изнамират материали и начини за тяхното използване с цел съхранение и пренос на информация. Подобни носители през вековете са били камъкът, изпечените глинени плочки, пергаментът, папирусът и после хартията.

Що се отнася до знаковите системи за кодиране на информацията, несъмнено най-разпространени от времето на праисторическият човек са рисунките. Иконичните елементи на текста ще останат характерни и в по-сетнешните знакови системи като пиктографското писмо, например. Естествено те не са загубили значението си и днес и се използват успоредно с вербалните елементи при всички нелични съобщения и най-вече при книгата. Но, най-важният елемент, включващ се в едно послание е и си остава вербалният. С откриването на писмеността, неговото значение нараства неимоверно. Макар и да не прекъсва живота на устната традиция, тя съществено стеснява нейното разпространение. Това обаче съвсем не става веднага след създаването на първите

азбуки, напротив, необходими са цели векове, до момента, в който технологиите ще създадат необходимите предпоставки писмените вербални системи да станат достъпни за широк кръг хора. А това се реализира след като геният на Гутенберг дарява на хората печатната технология.

Считам за уместно да обърна внимание, че печатните процеси са били известни на човечеството много преди Гутенберг. Те се използвали преди няколко хиляди години в Китай, а по-късно в Месопотамия и Египет за печат върху текстил и хартия. Дори и в Европа печатният процес се използвал преди раждането на Гутенберг (още през XIV век) за печат на религиозни текстове и изображения, а също и за карти за игра. Проблемът, който решава майсторът леяр и златар Йоханес Генсфлайш цур Ладен цум Гутенберг (Johannes Gensfleisch zur Laden zum Gutenberg) е чисто технологичен – увеличаване на износоустойчивостта на печатните форми и постигане на качество на отпечатъка, което е задоволително от днешно гледище, но изключително високо от тогавашното. Гутенберг създава специални форми и подходяща сплав (от олово, калай и антимо) за леене на буквите. Тази сплав е толкова прецизно подбрана, че се използва почти без промяна при високия печат чак до втората половина на XX век, затова не е чудно, че лесно изместила глинените, дървените и бронзовите модели, които се използвали в предгутенберговото време. Следващата стъпка към реализиране на печата било създаването на дървената преса, идеята за която Гутенберг заимствал от винтовите преси за зехтин и вино. Чрез съчетаване на фините метални наборни форми с дървената преса и при използването (за първи път в света) на мастила на маслена основа, Гутенберг успял да отпечата прословутата 42-редова Библия, която без съмнение е еталон не само естетическа, но и от технологична гледна точка за поколения труженици на "черното изкуство"¹.

За да бъдем обективни, трябва да споменем, че 216 години преди Гутенберг подобна система за печат изобретил кореецът Чуе Йун Айи. Наборният висок печат е бил познат още в Древен Китай, но там буквите били изработвани от порцелан, а отпечатъците се правели предимно върху коприна и то най-вече с естетическа цел. На уместния въпрос, защо всички онези изобретения,

¹ Изкуството на печата (Pro arte imprimendi)

познати на Изтока, остават неизвестни и не довеждат до последиците, до които, както ни е известно, довежда Гутенберговото изобретение, аз лично намирам следното обяснение. В страните от Изтока са направени епохални открития – писмеността, астрономическите знания, хартията, печатът, белия барут и т.н., но всички те са изключителна привилегия на местната светска и духовна власт. За разлика от това, ренесансовото мислене в Европа дава силен тласък на всяка новост и новите знания и постижения във всички сфери на човешката дейност се поставят в услуга на много широки кръгове от обществото.

Примерът с делото на Гутенберг е изключително показателен в няколко отношения. На първо място той показва как технологиите се явяват като ускорител не само за масовото производство на книги, което в икономическо отношение довежда до снижаване на цената, но и на възможностите за достъп и притежание на книги, което води след себе си разпространение на грамотността, а оттам и безкраен низ от социални и технологични промени. На второ място си струва да отбележим колко и какви фактори е необходимо да се съчетаят, за да стане една иновация, един технологичен напредък, съществен и градивен елемент от общественото развитие.

В системата на разсъжденията относно технологиите и книгата обаче е по-важно да отбележим, че, с решаването на един съществен от технологично гледище въпрос и чрез съчетаването му на други технологични достижения на човечеството като хартията и писмеността, се утвърждава един изключително важен комуникационен феномен – печатната книга. Книгата, такава, каквато я познаваме е просъществувала толкова дълго, просто защото представлява изключително удобна форма. Иначе казано, за нейната дълготрайност основно значение изиграват очевидните ѝ предимства като вещ – нейната висока утилитарна стойност.

Нека разгледаме, какви са предимствата, които я превръщат в толкова предпочитана и лесна за употреба вещ, защото това ще ни помогне да я съпоставим с набиращата скорост електронна книга! Очевидни предимства на печатната книга, в сравнение със съществувалите преди нея носители, са:

- Високата информационна плътност;

- Удобната за боравене (четене, транспортиране, съхранение и пр.) форма;
- Лесната изработка;
- Ниската себестойност, която е предпоставка да бъде евтина и достъпна за широки кръгове на обществото;
- Възможността за многократна употреба;
- Фактът, че не се нуждае от допълнителни експлоатационни разходи.

Един от малкото ѝ недостатъци е свързан с контролираните условия на съхранение. Това касае най-вече влажността, която може да я направи негодна за употреба. Друг недостатък, произтича от способността на хартията да гори. Това са и двата основни начина да загубим или унищожим една книга. През вековете вторият от тях нееднократно е бил използван за унищожаване на неудобни книги, в съответствие с дадена морална, политическа или религиозна нетърпимост. Независимо обаче от всички аутодафета и цензура, идеите продължават да живеят, пренесени по други канали, защото книгите съществуват заради акта на комуникацията.

Наличието на изредените по-горе предимства на външната форма прави книгата предпочитана пред предхождащите я носители. Всъщност тя отстъпва на някои от тях по дълготрайност, например на камъка, но несъмнено е по-удобна, по-евтина и по-лесна за производство от всички тях.

Съдържанието и формата са в непосредствена връзка и зависимост. Това не означава, че формата определя съдържанието изцяло, но във всеки случай не е без значение. Например, върху носител с ниска информационна плътност комуникаторът е ограничен откъм обема на посланието (не може да се изпише "Война и мир" върху камък). И, все пак, ако се върнем на въпроса за това кой от двата елемента е по-важен, трябва да отчетем, че това е съдържанието, защото чрез него се реализира потребността ни от общуване. В случаите, когато формата не е ограничаваща за съдържанието, са налице много от факторите за реализиране на комуникационния акт.

Предвид факта, че чрез книгата се осъществява нелично и опосредствано общуване между комуникатора и реципиента на посланието, при това винаги с някаква разлика във времето, ако

знаковата система на кодиране и декодиране е синхронна или е налице посредник (например преводач), книгата прави възможно невъзможното – предаване на мисли и идеи между хора отдалечени във времето и пространството. В този смисъл, не е ли книгата онова, което поколения изследователи търсят векове наред – Perpetuum mobile? Благодарение на нея се предават и инспирират идеи и се гарантира вечното движение на човешката мисъл, което става основа за ново и ново движение... Каква красота!

Не може да се отрече, че именно технологиите и тяхното развитие и усъвършенстване направиха възможна замяната на устната традиция с каменната стела, папируса – с хартията, ръкописната книга – с печатната... И, ако Ренесансът даде на човечеството печатната книга, още първите години на информационната епоха изведоха на бял свят електронната. Дали ни харесва или не, електронната книга ще замени (частично или напълно) добрата стара хартиена книга. Замяната ще бъде абсолютно мотивирана от новите предимства, които електронната книга притежава и с които превъзхожда останалите носители.

- Заема незначителна част от паметта (в зависимост от обема и количеството илюстрации, една книга е от няколко десетки KB до няколко десетки MB. Например, руското издание на "Война и мир" е приблизително 1,6 MB);
- Цената ѝ е по-ниска от тази на конвенционалната, защото няма разходи за материали и изработката е по-евтина;
- Процесът на четене не води до износване;
- Едно копие може да се тиражира неограничен брой пъти;
- Времето за дистрибуция доставка е много кратко и не зависи от местоположението;
- Не е обвързана с определено издание, нито с тиражи и допечатки – постъпленията от авторско право и възможността за достъп до книгата са постоянни, поне до момента, докато съдържанието е актуално;
- Има йерархична структура на темите, която може да се управлява чрез дървовиден изглед;

- Лесно може да се осъществи търсене, освен в случаите, когато текстът е представен под формата на образи (растерна графика);
- Може динамично да се избира размерът на буквите и шрифтовете (с изключение на формата PDF);
- Възможно е да се добави аудио и в близко бъдеще дори видео;
- Някои формати дават възможност за добавяне на собствени бележки и рисунки в полетата върху вмъкнати листове;
- Грешките могат лесно да бъдат коригирани посредством списъци, доставяни чрез даунлоудване;
- Изключително подходяща е за издания, съдържащи много илюстрации;
- В зависимост от вида на четеща, може да се чете при ниска осветеност или пълна тъмнина;
- Дава голяма свобода (различни степени на лицензиране) за автора и издателя, както и възможности за експериментиране.

Спорен е въпросът, дали, след като не се използват хартия, мастило и пр., електронната книга е по-екологична от конвенционалната. Напоследък все по-често се говори за въглеродният отпечатък на електронните технологии. Иначе казано, дали енергията, която потребяват устройствата, плюс тази, вложена в производството на хардуера и софтуера, на самата книга не е свързана с емисии по-големи емисии на въглероден диоксид, отколкото за производството на една конвенционална книга. Още повече, при конвенционалната книга енергията е вложена еднократно, а при електронната – за всеки трансфер и потребяване... Със сигурност вложените в електронните устройства материали са по-вредни за природата отколкото хартиените аналози и точно поради тази причина трябва да бъдем много внимателни при унищожаването или рециклирането им. На тези въпроси все още не е даден еднозначен отговор...

Към настоящия момент се посочват следните недостатъци на електронната книга:

- Технологиата може да е несъвместима с нов хардуер или софтуер, а това може да предизвика нови разходи;

- Необходимо е да се полагат усилия за архивирането и съхранението на файловете, включително за подмяна на носителите с актуални, както и за промяна на файловете формати с такива от по-нови версии;
- Лесното възпроизвеждане в някои случаи може да доведе до неоторизирано разпространение и употреба (включително и плагиатство);
- Има опасност от повреждане на носители и оттам за загуба на информация;
- Подобна загуба може да възникне и при неумело или невнимателно боравене с данните;
- Разпространеният PDF-формат е труден за разглеждане на екрани с ограничени размери или резолюция. Четенето му при резолюция по-голяма или по-малка от зададената води до накъсано поредово представяне на текста;
- В зависимост от вида на четеща, могат да възникнат проблеми с четенето на публикации на определен език;
- В зависимост от вида на четеща, визуализацията на схеми, диаграми и таблици може да бъде проблемно.

Някои считат, че четенето на електронна книга може да бъде трудно (и дори вредно) за очите, но според мен това е хардуерен проблем. В последно време този проблем намира своето решение в т.н. e-ink – технология за изработка на екраните на електронните четци, щадяща както очите, така и захранването на устройството. Естествено, могат да бъдат изнамерени още предимства и недостатъци, но изброените ми се струват достатъчни за очертаването на една отчетлива и бързо налагаща се тенденция, продиктувана от характеристиките на забързаното ни съвремие. Предимствата на електронната книга във висша степен определят предпочитанията към нея в много от случаите независимо от носталгичните нагласи и консерватизма. Това не винаги значи отказ от конвенционалната книга, но използването на електронната, особено в някои случаи и ситуации, ще бъде продиктувано от съвсем практични подбуди. Считам, че голяма част от четящите, които не са посегнали към електронната книга, много скоро ще го направят, независимо от скруполите и симпатиите си.

Вероятно много скоро електронната книга ще стане още по-атрактивна. Говори се за открити възможности чрез електронните средства да се предават не само вербална и иконичка (схеми, таблици, изображения), но и видео, аудио, че дори и осезателна информация. За следващото поколение електронни книги се предполага, че ще разполагат с възможности за симулации на процеси и проверка на определени факти в сложни математически модели.

Класическата книга едва ли ще изчезне напълно, както не са изчезнали паметните плочи, изпечените глинени плочки, картините, папирусите... Всички те съществуват и днес като произведения на изкуството или като интересни интериорни допълнения. Например, в последно време папирусите са много модерни като картини в домове и офиси. Пак там могат да бъдат открити изпечени глинени плочки с най-разнообразни надписи. За картините и другите иконични послания, изпълнени в различни стилове и техники, изобщо няма нужда да се споменава.

Лично аз смятам, че добрата стара книга все още не е за изхвърляне. Нейният жизнен цикъл, по моему, ще бъде удължен по няколко причини². На първо място тук трябва да имаме предвид, че, докато сме живи всички ние, които сме израстнали и сме се формирали като личности с помощта на класическата книга, тя ще продължи да се използва. На второ място е уместно да отворим, че книгите, чието съдържание е актуално³, ще продължат да се използват, вероятно при други условия, различни от тези на новата електронна книга. Да, но, както е известно, съществуват и книги със съдържание, което далеч надживява актуалността на останалите. Тези "вечни книги", които съществуват в класическа форма, ще останат в домовете и библиотеките още много дълго. Третата тенденция е "ефектът на махалото", който неминуемо се проявява при всеки процес не като контра-процес, а по-скоро като проява на насищането и пресищането, като мода или като след-

² Разбира се тук следва да отбележим, че несъмнено са налице стареене на книгното тяло и стареене на съдържанието, но в настоящия случай, когато говорим за удължаване на жизнения цикъл на книгата, имам предвид не стареенето на формата и съдържанието, а промяната на мисленето на хората и готовността да потребяват книгата в нейната нова форма

³ Както е известно, актуалността на съдържанието (респективно стареенето му) може да се изследва и да бъде обективизирана чрез показателя на Бъртън и Кеблер или индекса на Прайс.

ствие от носталгичността, присъща на човека. Имам предвид, че при наличие на подобно насищане, хората се връщат за известно време към старото. В този смисъл предвиждам, че ще има вълна на отлив от електронната книга след години. Това няма да е пълен отлив, но смятам, че мода за използване на книги, изработени от хартия ще има. Съществува и един друг аспект на завръщане. Подобен процес се наблюдава например при автомобилите. Години след като определени модели са отхвърлени като морално остарели, стават обект на колекционерски страсти. Определени хора приемат предизвикателството да възстановят и използват при определени обстоятелства тези "брички", за да задоволят свои естетически или други потребности. Според мен, при подобни обстоятелства конвенционалната книга ще стане обект на интерес у ексцентрични библиофили, което вероятно ще доведе до луксозни тиражи за ценители.

От гледна точка на синхронното със забързаното ни битие общуване обаче една мултимедийна книга, намираща се с още няколко стотин или няколко хиляди подобни в паметта на компактен четец, чиято изчислителна мощност вероятно надхвърля цялата изчислителна мощност на Света отпреди 50-тина години, ще е добре дошла в джоба на съвременния човек. Една подобна услужлива smart-book вероятно ще бъде за вески от нас съществен аргумент и убедително доказателство, че технологиите и ненаситността на общественото животно са тласнали книгата в нова орбита. Наистина в случая ще са уместни определен брой въпроси, които ще бъдат зададени повече или по-малко добронамерено. Ще стане ли по-лесна комуникацията, благодарение на умните книги, или това само ще увеличи броя на зарядните устройства в багажа ни? Ще напиша ли по-бързо дисертацията си, или наличието на smart-book ще ме запокити в безкрайно търсене на нужните ми източници и то точно в определен файлов формат, който поддържа изборния от мен електронен четец? Така можем да продължим още дълго.

При приемането или отхвърлянето на новото лице на книгата всеки от нас ще се ръководи от несъмнените предимства, които електронната книга ни предлага, предимства, които се развиват и допълват непрекъснато. Тяхното наличие със сигурност ще е по-убедително за всеки от нас, защото ние сме преди всичко по-

требители, защото неистово и неотложно се нуждаем от комуникационния акт... Ако към това добавим и икономическата логика, свързана с по-евтиното и по-лесно електронно книгоиздаване, по-лесното, по-евтино и изключително бързо електронно придобиване и по-лесното и по-евтино съхранение, ние (съвременните хора) много бързо ще забравим носталгичните си нагласи и ще станем потребители на електронната книга.

За мен по-важен е един друг въпрос. Книгата, така или иначе, е влязла вече в модерността – актуална е. Не е ли време да прехвърлим дискусията от технологичния въпрос за вида на книгата към фундаменталия въпрос за четенето като задължително условие при формирането на хората на знанието?

Хилядолетия наред неугасимият човешки порив към общуване и технологиите, ръка за ръка, водят човечеството напред и нагоре. От първичната животинска обмяна на информация, през устната традиция, до танца, рисунката и още по-далеч – до изнамирането на хитроумни начини за предаване на информацията върху каменни колони и стели, папируси и пергаменти, а в по-късно време чрез книгопечатането и масовата грамотност, човекът непрестанно и упорито търси начини за обмяна на мисли и идеи със себеподобните си. С настъпването на информационната ера, Homo sapiens се сдобил с модерен инструмент като електронната книга, която с днешна дата ни изглежда твърде функционална, съчетаваща множество предимства, почти съвършена. Че това е тържество на технологиите, просто няма съмнение, но утре пак технологичното развитие ще доведе до замяна и на тази форма с друга, още по-съвършена.

Нама да сгрешим, ако кажем, че "Технологиите vs. книгата" трябва да се разбира в най-широкото му значение. Съществува дори значение, което може да бъде предадено като "Книгата с лице към технологията" и това значение като че ли най-добре пасва на отношенията между двете, защото технологичното развитие работи и за и против формата на книгите, а оттам в определена степен определя и тяхното съдържание. Но неизменно във всяка форма и всяко съдържание присъства комуникационният аспект, породен от потребността за общуване на хората и произтичащата от това социална функция на книгата. Така вече хиляди години вечният двигател (книгата), зареден с вечно гориво (ненаситният

порив на ума) работи за прославата и просперитета на човешкия род.

Животът продължава. Внимание, вратите се затварят! Следваща спирка – седмето небе.

Използвана литература:

Върбанова-Денчева, Кристина. Дигитална конверсия и функционална трансформация на библиотеките. София: За буквите – О писменехъ, 2009.

Еко, Умберто, **Карьер**, Жан-Клод. Това не е краят на книгата, София: Enthusiast, 2011.

Гергова, Ани, Българска книга: енциклопедия. София: Пенсофт, 2004.

Кирова, Людмила, Електронната книга: същност, приложения, проблеми. http://litenet.bg/publish3/lkirova/e_kniga.htm

<http://bg.wikipedia.org/wiki/Книга>

<http://psy.kalinova.org/lesson.php?cat=3&id=1>

<http://kindle-bg.blogspot.com/2012/06/blog-post.html>

<http://biblio.bg/pg/Създаване-на-Adobe-ID-от-www-adobe-com-53>

<http://www.bookbaby.com/how-to-make-an-ebook>

Между редовете: из историята на манипулативните техники в българската преса

Гл. ас. Десислава Андреева

ВТУ "Св. св. Кирил и Методий"

"С думи управляваме хората"

(Б. Дизраели)

Историята на медиите, философията на политиката, както и тяхната практика винаги отпращат към темата за манипулацията. Новата българска история познава твърде много периоди, когато медиите са били не само хроникьори на събитията, но и техни генератори. Поведението на българската преса през първото десетилетие на XX век несъмнено има отношение към нагласите и дневния ред на общество ни непосредствено преди Балканските войни. Дори бихме казали, че взетите впоследствие съдбовни външнополитически решения до голяма степен носят отпечатъка както на амбициите на политическия ни елит, така и издават политическите зависимости и манипулативните намерения на журналистиката ни. Затова вината за последвалите национални катастрофи, които захвърлят България от точката на "Япония на Балканите" отново в геополитическата и икономическата периферия на модерната цивилизация, заслужено се поделя между политиките и пресата. В тази връзка е и нашият опит да потърсим корените на политическата сугестия в българската преса – преди още да има българска държава, български монарх, българска външна политика и свободна (поне на теория) българска журналистика.

Докладът обръща внимание на някои от по-характерните прояви на дефинитивната за политическия медиен дискурс функция, а именно – персуазивната (убеждаващата) и пропагандната (манипулативната), като се опира на наблюдения върху цариградския периодичен печат на българите през последното десетилетие преди Освобождението. Целта ни бе да открием основните принципи, на които се подчинява, и типичните похвати, които възрожденският публицистичен стил използва за внушаване на политически послания и значения, т.е. да изясним формалните аспекти на българския политически дискурс в първите стъпки от неговото развитие.

Често в научните изследвания терминът "политически дискурс" се употребява вместо "политически език", което всъщност е характерно за постмодернизма¹. Политическият език е публична комуникация по въпроси, свързани с политическото, и предвид пределно широката дефиниция на политическата сфера на Възраждането, изглежда научно допустимо да използваме и двата термина за характеризирани на вербалните измерения на политическата комуникация на страниците на цариградската преса. Въпреки доказателствата за близостта между изследването на политиката и проучването на езика обаче, анализът на политическия дискурс има свой собствен път² и не бива да се свежда до ординарен лингвостилистичен разбор.

Важен принцип при проучването на политическия дискурс е, че на практика езикът е тясно обвързан с културата, и че културата, на свой ред, е тясно обвързана с политическата практика в съответното общество³. Политическият дискурс на медиите (в. т.ч. и пресата) представлява самостоятелно комуникативно явление, образувано в сферата на пресичането на политическия дискурс и медийния дискурс, т.е. той е особено, но не механично, съчетание от характеристиките на двата дискурса – "сложно комуникативно явление, имащо за своя цел борбата за власт посредством формирането на обществено мнение, включващо текста като вербализован резултат на речта, контекста – ситуативен, социокултурен и прагматически, а също специалните езикови средства, отговарящи на целите и задачите на дискурса" (К. Никитина). Всъщност именно най-типичните му характеристики – национално-културна специфика, идеологичност и интенционалност, масовост на въздействието, информативност и субективизъм – създават предпоставките, необходими за успешна манипулация на общественото съзнание⁴. Неговият мощен манипулативен потенциал е обусловен, на първо място, от "удвоената" (медийна и политическа) интенционална основа на този произведен вид дискурс.

В конкретиката на взаимозависимостта език – култура – политика, значението му на идентификационен маркер отрежда на българския език много по-важна роля от тази на обичаен манипулативен политически инструмент. Родният език е самостоятелна политическа категория през Възраждането и доминиращ фактор в обществените процеси на отграничаване от Чуждото и като такъв

бива възхваляван и опоектизиран⁵. Езикът, в който е "облечен" даден политически документ, е от огромно значение. Езиковите качества на превода на Султанския ферман за Българската екзархия например стават обект на спор между Славейков ("Македония") и Чинтулов ("Право"), тъй като пряко рефлектират върху съдържателното тълкуване на този толкова важен за българското общество текст⁶. Друг ключов за Българската църква документ – Уставът за управлението на Българската екзархия⁷, кара Славейков да направи *"Язикословен поглед връз Уставът"*, от който става ясно, че дори стилът на един политически документ може да се издигне до самостоятелна политическа тема⁸.

Манипулативният дискурс е отражение на определени контекстуални ограничения, наложени върху участниците, техните роли, техните взаимоотношения и техните познания и действия. С други думи, дискурсът е определян като "манипулативен" преди всичко поради контекстовите модели на отношенията между участниците, а не поради текстовите му структури⁹. Като изключим специфичната лексика и понятиен апарат на политиката, на практика не съществуват дискурсивни стратегии и елементи, които да се използват само при манипулацията. Езикът рядко е толкова специфичен – той се използва в много различни ситуации от много различни хора, също от носителите на различни идеологически убеждения. Затова същите дискурсивни структури се срещат при убеждаването, информацията, образованието и ред други легитимни форми на комуникация, както и за изразяване на различни форми на консенсус или несъгласие.

Вестникарският политически дискурс на макроравнище. Казионният политически език.

Тъй като политиката функционира на микро- и макроравнище, възрожденската преса определява и двете, давайки възможност те да бъдат изразени, интерпретирани и разгърнати под формата на два типа дискурс – персонален (лично-ориентиран) и институционален (статусно-ориентиран)¹⁰. Класическото разбиране на политическия дискурс като преимуществено институционален тип общуване отрежда на медиите предимно инструментална роля в отношенията между политическите елити и доминиращите прослойки, от една страна, и, съответно, опозицията и народа в борбата за власт (в конкретния случай с българите – за

еманципация). Тогава политическият език на медиите съвпада с политическия език на властта. В най-добрия случай журналистите стават "разказвачи" за политиката и политиците, като скъсяват дистанцията между населението и управляващия елит, същевременно борейки се за определена степен на автономност в подбора на политическата информация и формата ѝ на поднасяне.

Водени от стремеж за близко и всеобхватно проследяване на политическите процеси, но при здравословна дистанция от властта, българските редактори изграждат по-специфично отношение към текстуалното измерение на политиката, като възможност тя да бъде материализирана, визуализирана и обяснена обективно. Публикуването на всевъзможни дипломатически документи и манифести, закони и фермани, отворени писма, речи и прокламации, програми и устави, отчети и др. (от българския и чуждестранния политически живот) е доказателство за мащабите на **документализма** в политическия дискурс на възрожденската преса. Към групата можем да причислим и редките случаи на интервюта с видни политически фигури на епохата. Понякога документите влизат в интертекстуален диалог – така многогласието на епохата се осигурява от паралелната и сравнителната рамка на интерпретация, в която се аранжира събитийното (в случая документално) презентирание¹¹. Разбира се, мотивите за публикуване на различни по типология и ранг документи са различни – тези от голям "калибър", т.е. с дипломатически характер, се препечатват с цел да се информира публиката за случващото се в голямата политика, а тези с държавно значение освен за осведомяване, се използват и като аргументативен коз при поставянето на искания за спазването на взетите държавни решения¹². Документите с локално значение като устави на дружества, читалища и т.н. се поместват и поради възможността, която локалната общност получава – да **легализира** своите институции и инициативи чрез публичността на пресата. Съществува и трета форма на документализъм – числовото представяне на фактите (вкл. **статистиката**). "**Играта на числа**" (Т. ван Дайк) като риторически похват усилва ефекта на правдоподобност на информацията¹³ и в определени случаи може да интензифицира съществуващи нагласи, да промени мнения и представи, да даде по-широк контекст на оповестените новини.

Документалистиката на периодичния печат създава усещането за автентичност на дискурса, за историческа опора, за актуалност на медийния резонанс. Това е достъпната за времето и за възможностите на редакциите форма на журналистическата безпристрастност, в която епохата бива оставена сама да се представи на обществеността. Въпросът е кои от всички събития и глагове на случващото се в обществената сфера получават правото на медийно опосредствана публичност – това е манипулативният ракурс, на който медийните изследователи на XIX век трябва да обърнат внимание.

Поместването на автентичните политически документи има още една важна последица – на територията на медиите се срещат езикът на публиката и институционалният и дипломатическият език. **Езикът на голямата политика** очевидно е манипулативно обременен дотолкова, че тази му особеност открито се коментира и в българските издания. Двусмислието, лицемерното боравене с популярни и харесвани от масите категории, декларативност, съчетана с хлъзгава неопределеност, са чертите, по които възрожденският читател разпознава дипломатическата риторика¹⁴.

Многозначността на дипломатическия дискурс е фино сугестивно средство, чието преекспониране може да доведе до обратния на търсеното ефект и до публично самоуличаване на политическите лица в манипулативни намерения спрямо обществото¹⁵. Ролята на медиите е да подготвят очакванията на обществото за евентуалните манипулативни намерения на политическите акции.

В ситуация на теократично управление и консервативна публична сфера, доминирана от чужд етнос, който предпочита да управлява рестриктивно, е напълно естествено вестниците да бъдат разглеждани от властта като идеологически инструмент за държане на населението в подчинение и относително спокойствие. В повечето случаи официалният институционален дискурс рязко контрастира с останалата информация по страниците на пресата ни, като създаденият смислов и стилив дисонанс сепарира дискурсивното медийно пространство на две части – на казионното говорене и, респ. – дискурса на обществения диалог. По правило езикът на официалната власт винаги е по-вдървен, шаблонен, авторитарно-монологичен и дискриминиращ от този на

обществото и на медиите. Присъствието на бюрократичния жаргон в цариградските български издания се изчерпва с публикуването на заповеди, наредби, официални съобщения и фермани (законово санкционирано задължение на медията) и суверенитетът на тези текстове почти никога не се нарушава от явна критика или ирония. Риториката на османската власт включва най-вече високопарни, тържествени, ритуализирани езикови структури, които съответстват на авторитарния характер на държавното управление и традиции¹⁶.

По дефиниция главно условие за модифициране на информационния и на интерпретативния дискурс в политически е отнемането на възможността на комуникатора сам да контролира и регулира процесите в различните интерпретативни нива (т.е. етапите на "преработка"), през които преминава социалният факт по комуникационната верига от адресанта до реципиента (Т. Монова¹⁷). Ограничени законово и политически, изданията приемат **пасивна роля** по отношение на официалните сведения, които безропотно препечатват. Но това не означава, че не използват сугестивни техники за неутрализация на ощетяващите българското общество властови решения.

Второто важно условие за успешен манипулативен резултат на властовия дискурс е отношението на самите медии (и техните публики) към поднасяната информация и възможностите им за противодействие на манипулативното внушение. Сред водещите контраманипулативни техники на медиите са **езоповската комуникация (иносказанието), евфемизмът и употребата на слуха**. Факт е обаче и диференцираното отношение към властовите послания – когато даден държавен акт е важен за българското общество, неговото съдържание и значение се обговаря многократно и обстойно, смисълът му се "превежда" и интерпретира на по-достъпно смислово и лексикално равнище (каквото е случаят с Османската конституция от 23 декември 1876 г.). Тази задача не е само стилистична, но и идеологическа, тъй като "институционалните идеи трябва да бъдат преведени като лични мисли", а това предполага "стесняване на пропастта между бюрократичното и личностното общуване"¹⁸. В тази си роля печатът не манипулира публиката чрез поднасяне на изкривени съдържателно и интерпретативно съобщения, а напротив, той намалява информацион-

ната пропаст, получена при разминаването между познавателния глад на българското общество и оскъдните и деформирани послания на властта.

Шаблонният характер на казионния език рефлектира и върху "обратната връзка", белязана с трафаретни словосъчетания и конструкции, изпразнени от съдържание, верноподанически декларации, които звучат пресилено и заучено¹⁹, и страх от открито противопоставяне и разобличаване. По така наложените властови правила, медиите не могат да изпълняват спокойно и пълноценно главната си функция на неин коректив²⁰. Раздвоеният характер на текстовете се проявява в **рамкирането им с верноподаническа експлицитна декларативност**, т.е. в препотвърждаване на консенсуса за приемане на принципите на държавната идеология и управление, докато в контекстов²¹ или сугестивен план винаги се изразява възмущение, протест, критика срещу властовите практики на грубо въздействие върху общественото мнение или игнориране на колективната воля и нужди²².

Поради невъзможността за директно отправяне на критика срещу държавните институции и високопоставените чиновници, както и поради страха от разобличаване на злоупотребите на местната администрация, цариградските вестници водят своята война с властта, но без следи от опозиционна войнственост. Те развиват многобройни стратегически техники за компенсиране на отнетата свобода на изразяването, сред които най-елементарната е **критика на предишното управление с тенденция да се завоюва благосклонното внимание на новите управници**. Създаването на лоби сред чиновническата прослойка и управляващите среди на Империята винаги е било приоритет на възрожденските общественици и издатели²³ и доста интензивно занимание, предвид честите рокади в администрацията²⁴.

Игрови стратегии на контравласт

В търсенето на механизми за противодействие на властовата манипулация, възрожденският печат си изработва редица похвати и средства, някои от които са устойчиви и широко използвани от всички издания през периода като стратегии на оцеляването. Други похвати на сугестия са насочени към собствената публика и се натоваарват с различни отговорни функции, произтичащи от роля-

та на вестника и неговата редакция като самостоятелен политически агент с определена мисия – да спомага за осъществяването на националното самоопределение. Първата група похвати на сугестия формират инструментариума на възрожденския "вестникар Ludens" – те следват игровия модел на общуване, който е един от най-сложните културни феномени (и който вероятно намира у тази част от българската интелигенция добра почва, поради трайно загнездилата се в балканската стереотипна система "хитроумна тактика"²⁵ на поведенческия модел). Именно през призмата на "заиграването" с властта става възможно обяснението на голямото разнообразие от езикови и неезикови средства, които възрожденската журналистика разгръща в стремежа си да съхрани индивидуалността и автономността си по отношение на казионния натиск и да реализира пълноценно функциите и свръхфункциите си спрямо българското общество. На повечето от тях сме обръщали внимание в други текстове²⁶, тук само ще ги припомним. Важно е отново да се отбележи, че **формите на обезсилване, заобикаляне или разобличаване на манипулативните намерения на властовите съобщения, които възрожденската преса практикува, са с еквивалентен сугестивен потенциал, т.е. те също са манипулативни** (в широкия смисъл на понятието) **техники**²⁷. Някои от наблюдаваните по-долу сугестивни техники намират аналогии в по-късните класификации на големите изследователи на манипулацията и комуникацията, което е атестат както за валидността на въпросните класификации, така и за "достоинствата" на възрожденския вестникарски дискурс като пълноценен обект на изследване:

- препечатване (дайджестиране);
- поднасяне на информацията в автентичен вид, така, както са заети от първоизточника;
- разтегливост на новинарския разказ;
- дисперсна (насипна) информативност, аналогична на Алвин-Тофлървата "тактика на раздробяването"²⁸);
- "темо-ремна" архитектуроника на вестника – т.е. преобърнатата "хронология" на поднасяне на информацията и интерпретация;
- индуктивност (взаимопроникване и прехвърляне) на внушенията на отделните текстови единици;

- "дописваща" функция на читателя;
- предефиниране, или според Алвин Тофлър – "тактика на преобръщане с главата надолу"²⁹;
- мистификация³⁰;
- виктимизация³¹ на образа на българското общество като тематичен център в политическия дискурс на възрожденската журналистика³²;
- внушение чрез амплификация (натрупване)³³;
- иносказание;
- регистрацията и коментирането на слухове в полето на политическия дискурс³⁴.

В другото си проявление – на **самостоятелен политически и комуникационен субект**, цариградската преса става поле за реализация на социално-политически дискурси, които са убеждаващи, а не манипулативни, предвид специфичните цели на комуникационното действие³⁵. Това е доказателство за двойствения характер и сложната социално-политическа роля на периодичния печат в макрополитически и общностен план. Особеностите и проявите на убеждаващия дискурс се наблюдават, когато медията в лицето на пресата се еманципира от ролята си на подчинен на държавната власт инструмент и се превръща в самостоятелен политически субект (в контекста на вътрешническа комуникация и такава с други групи и общества). В този смисъл ако трябва да се направи оперативно за целите на изследването разграничение между манипулативно и сугестивно поведение на периодичния печат, то би могло да се формулира по следния начин – **манипулативните проявления на медийното поведение са насочени към официалната власт и външните политически опоненти, докато "добронамерената" сугестия се налага поради невъзможността на авторите открито да отправят посланията си към публиката и обществото**. Принципите и факторите, които определят това положително сугестивно проявление на възрожденската преса, според нас са: демократичният характер на комуникационното поле на политическия дискурс; диалогично-агоналният тон на общуване в това поле; активната употреба на езиковата игра като продуктивен генератор на смисли; театралният фрейм (рамкиране), т.е. драматургичният комуникационен подход към политическите теми; хуморът и афористичността като

възможност за деконструкция на съществуващата политическа действителност и съграждане на алтернативна виртуална такава; други форми на образност като метафора, повторение, сравнение, графични акценти и т.н. Тяхното разглеждане обаче ще предложим на читателя в друг самостоятелен текст.

Вместо извод

Вестникарският дискурс на цариградската преса през Възраждането реализира своята двукомпонентна природа (на политически инструмент и генератор), като изпълнява две взаимноизключващи се задачи: като посредник между властта и обществото да прави видими манипулативните намерения на казионния език и, обратно, да реализира колкото се може по-дискретно собствените си сугестивни действия като водещ агент във вътреобщностната комуникация.

Следва да прибавим към противоречивата същност на този тип дискурс и съчетаването на традиционализъм и радикализъм в него. Според Фиске "всеки радикализъм на съдържанието задължително се разтваря в конвенционалността на формата"³⁶ и тази констатация е напълно приложима към изследвания масив от вестникарски материали, които не се отличават с оригиналност, новост, нетрадиционност на формата, но умело вплитат зад тривиалните си "одежди" съществени за общественото развитие послания. Въпреки, че на теория политическите текстове са преимуществено интерпретативни, напълно обяснима в този случай е и сугестивната натовареност на информационния масив в изданията, които се стремят да използват всички възможни форми за предаване на послания, идеи, позиции и оценки към обществото – тяхна публика.

Реализацията на манипулативния и убеждаващия потенциал на печата не би била възможна, ако посланията не отговаряха на интерпретативния потенциал на публиката. Затова качествата и интересите на аудиторията са изключително важен показател за ефективността на политическата комуникация. Ако използваме термина на В. Изер, в политическия дискурс освен намеренията на автора, можем да открием проекция на потенциалния читател, наречен от изследователя "имплициран читател" (срв. "идеалния читател" на Умберто Еко). Имплицирани адресати се нарича тази читателска аудитория, към която авторът ориентира своя текст³⁷.

Следователно по показанията на текстовете във вестниците, които изследваме, можем не само да реконструираме параметрите на възрожденската политическа култура, но и да направим предположения за личностните и социалните (даже езиковите) свойства на публиката, без да се надяваме на пълно съвпадение със свойствата на реалната аудитория, именно поради манипулативните намерения на комуникаторите. Иначе казано, със сигурност можем да се ориентираме в представите за публиката и за целия народ, с които възрожденският ни обществен елит разполага.

Бележки

¹ **Стоянов, Росен.** Политически език и политическо говорене (България 1989-2010), <http://ebox.nbu.bg/mk10/index2.php?id=ne2/a/9.%20Rosen_Stoyanov_red.htm>.

² **Chilton, Paul, Christina Schäffner.** Politics as text and talk: analytic approaches to political discourse, 2002, p. 4.

³ Ibid., p. 8.

⁴ **Грушевская, Т. М., Самарская, Т. Б.,** Политический газетный дискурс сквозь призму языковых средств представления информации, <http://journal.kfrgteu.ru/files/1/2011_2_16.pdf>; **Никитина, К. В.** Политический дискурс СМИ и его особенности, создающие предпосылки для манипуляции общественным сознанием. // Управление общественными и экономическими системами, 2006, №2, с. 6

⁵ Напредък, 4, 27 юли 1874 (Падането на Цариград) – редакционен коментар към драмата на Светослав Миларов). Именно заради публикуването ѝ "Напредък" бива наказан от цензурата с временно спиране, а редакторът Найденов е арестуван.

⁶ Македония, 35, 21 март 1870 (Извикано обяснение) и 37, 28 март 1870 (Пак върху преводът на Имп. Ферман.); Право, 6, 4 април 1870 (Необходимо истълкование).

⁷ Уставът е публикуван в Право, 44, 28 дек. 1870 и 45, 4 ян. 1871, а подробно разтълкуван от Македония, 1, 8 ян. 1871 и 2, 12 ян. 1871.

⁸ Македония, 2, 12 ян. 1871 (Язикословен поглед връз Уставът).

⁹ **Van Dijk, Teun**, Politics, Ideology, and Discourse, Elsevier Encyclopedia of Language and Linguistics. Volume on Politics and Language (Ruth Wodak, Ed.), 2005, p. 733; **Van Dijk, Teun**, What is Political Discourse Analysis? Key-note address Congress Political Linguistics. Antwerp, 7-9 – December 1995. In Political linguistics. Amsterdam, 1997, p.24.

¹⁰ **Никитина, К. В.** Цит. съч., с. 2.

¹¹ Век, 25, 29 юни 1874 (Проглашението на конт дьо Шамборда към французкият народ) и Век, 26, 6 юли 1874, (Проглашението на Марешала Мак-Махона).

¹² Век, 52, 27 декември 1875 (Един испит).

¹³ **Van Dijk, Teun**, Politics, Ideology, and Discourse..., p. 738.

¹⁴ Македония, 4, 25 ноември 1869 (Словото на Императора Наполеона), вероятно препечатка.

¹⁵ Напредък, 76, 10 януари 1876, Италия (слово на италианския владетел Виктор Емануил пред армейски ръководители, което дава възможност за поне три варианта на тълкуване на посланието); Притурка на Турция от бр. 34, 19 окт. 1871 (Юнак водител (огледало за водачите)) и др.

¹⁶ Век, 5, 9 февр. 1874 (Ето царският Хат, с който се наименова Велик Везир Негово Височество Хюссеин-Авни паша).

¹⁷ Виж **Монова, Тотка**. Думите, които разделят. Политическият дискурс в печата. С., 2000, както и **Бондигов, Венцеслав**. Манипулации в комуникацията. С., 2007.

¹⁸ **Замбова, Антония**. Манипулативни езикови стратегии в печата. С., 2000, с. 20.

¹⁹ Например дописка на Вълко Нейчов в Напредък, 75, 3 януари 1876 (Руссе, 20 Декември 1875). Веднага след нея е поместена дописка от Тулча, 9 Декемвр. 1875, която противодейства на внушенията на първата.

²⁰ Притурка на Век, 16 януари 1876 (Заповед за окончателно спиране на "Век" от Управлението на Печата).

²¹ XIX век, бр. 3,4,5,6, 7 февруари 1876 (Станалият преврат). В противовес на премерения тон на уводната статия в същия брой изглежда неслучаен интересът на редакцията към силно експресивната предизборна реч на Емил де Жирарден, един от най-вли-

ятелните френски вестникари. Препечатването на текста на обръщението на Жирарден към избирателите му позволява на българската публика да получи усещането на трескавата динамика във френския политически живот, като същевременно добие по-пълна и автентична представа за основните принципи и философията на републиканското управление – тема на речта на Жирарден.

²²Век, 40, 4 октом.1875 [Научавами са при това].

²³XIX век, 3,4,5,6, 7 февруари 1876 [Животът]

²⁴Век, 47, 22 ноември 1875 (По изпитателната комисия).

²⁵**Константинова, Здравка.** Държавност преди държавата. Свръхфункции на българската възрожденска журналистика. III издание. С., 2010, с.35.

²⁶**Андреева, Десислава.** Цариградският периодичен печат на българите през 70-те години на XIX век: практики на оцеляването. // Българите във войните за национално освобождение и обединение 1876 – 1919. Доклади и съобщения от Национална научна конференция (Плевен, 20-21 септември 2007 г.), Регионален исторически музей – Плевен, Плевен, 2008, с. 31 – 48.

²⁷Езиковите средства, изпозвани за постигане на лъжливи твърдения, могат да се прилагат и в "обратен ред" за разкриване на такива твърдения. – **Момчилова-Михайлова, Т.** Език, реч и огледалният образ на лъжата. // Проблеми на социолингвистиката. IV. С., 1995, с. 170.

²⁸**Монова, Тотка.** Цит. съч., с. 23.

²⁹Интерпретативен феномен, подходящ за анализ през теоретичните постановки на консистентно-теоретичните подходи, описващи когнитивния дисонанс и изтъкващи предкомуникативните нагласи на реципиентите като особено важни за ефективността на комуникацията. // **Буркарт, Роланд.** Наука за комуникацията. В. Търново, 2000.

³⁰Виж разгледания пример в: **Андреева, Д.** За стилистиката на един възрожденски вестник ("Ден", 1876). // Библиотеки, четене, комуникации. Пета Национална научна конференция 22 – 23 ноември 2006 г. Посветена на 105 години от рождението на проф. Тодор Боров. В. Търново. В. Търново, 2007, с. 254 – 266.

³¹ Сочена от Т. ван Дайк като традиционна форма на идеологизация в политическия дискурс, сродна на драматизацията и поляризацията. – **Van Dijk, Teun**, *Politics, Ideology, and Discourse...*, p. 739.

³² **Андерсън, Бенедикт**. Въобразените общности. Размишления върху произхода и разпространението на национализма. С., 1998, с. 211 – 213. Виж също **Андреева, Д.** Криминалната новина в един български възрожденски вестник. // Библиотеки, четене, комуникации. Съвременни аспекти на историческата тема в българската книга. Четвърта Национална научна конференция 22 – 23 ноември 2005 г., В. Търново. В. Търново, 2006, с. 204 – 221.

³³ За ролята на повторението в системата на политическата психология виж: **Льобон, Густав**. Политическа психология. В. Търново, 2004, с. 16-17.

³⁴ **Андреева, Д.** Слухът във възрожденския периодичен печат: особена комуникационна стратегия в политическия разговор на нацията. // Книга и комуникация – от идеята до интерпретацията. Национална кръгла маса по случай петнадесетгодишнината на Университетско издателство "Св. св. Кирил и Методий", Велико Търново, 24-25 април 2007 г. Университетско издателство "Св. св. Кирил и Методий", В. Търново, 2008, с.142 – 153.

³⁵ **Van Dijk, Teun**. *Discourse and manipulation...*, p. 374.

³⁶ **Замбова, Ант**. Цит. съч., с. 47.

³⁷ **Демънков, В. З.** Интерпретация политическото дискурса в СМИ // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования: М., 2003, с. 123-124.

Щрихи от читателския портрет на участниците в "Забавното лятно четене"

Марчела Борисова

Столична библиотека

Публичните библиотеки са доказали своята роля и значение във времето за развитието на обществото. От хранилища на книжовното богатство те еволюират и вече са активни участници в съвременния социален живот.

В последните години осезателно се чувства присъствието на библиотеката в живота на обществото като се започне с началото на грамотността от най-ранна детска възраст, премине се през богатите библиотечни възможности за образование, квалификация, духовно обогатяване и информационни компетентности. Българското общество осъзнава все по-ясно необходимостта от модерна библиотека с активно четящи хора.

Целта на публикацията е: да се направи опит за открояване на основните характеристики на участниците в националната кампанията "Забавното лятно четене", чрез проследяване динамиката на интересите и вкуса при избора и оценката на четените книги.

Националната кампанията за насърчаване на детското четене "Забавното лятно четене" стартира на 1 юни и продължава до 15 септември, като през трите години от началото ѝ (2011 г.) придобива все по – масов характер – от 2167 участници, през 2013 г. те вече са 8200.

Организатори са **Столична библиотека и детският портал "Аз–детето"**.

Целта на кампанията е стимулиране на децата към четене, като по забавен начин се обучават да попълват и онлайн читателски дневник. На децата са предоставени списъци с книгите – задължителна литература за четене от 1 до 7 клас и допълнително препоръчани книги. Доказателство за прочитането на книгите са отговорите на въпроси от съдържанието им.

Всяка година след приключване на инициативата се награждават отличилите се участници. Резултатите от изминалите три години сочат :

2011 г. – Най-четящият град – София (следват Варна и Русе); **Най-четящо училище** – Увекинд, София, децата там са прочели общо 799 книги, (следват СОУ "Патриарх Евтимий" – Пловдив и на трето място – 7 СОУ "Найден Геров", Варна); **Най-четящото дете** е на 11 години от Варна със 167 книги;

2012 г. – Най-четящ град – Русе (На второ място е Стара Загора, следвана от Варна и София); **Най-четящо училище** – СОУ "Христо Ботев" – Русе (децата от училището са прочели общо 602 книги). След него се нареждат 8-мо СОУПЧЕ "А. С. Пушкин" във Варна с 470 книги, 2-ро ОУ "Петко Рачов Славейков" в Стара Загора с 365 книги); **Най-четящото дете е от Русе** (в 6 клас, прочел 213 книги, който печели и голямата награда на кампанията – четец за електронни книги).

2013 г. – Най-четящ град – Русе, следван от Пловдив, Пазарджик и София. **Най-четящото училище** е СОУ "Александър Иванов – Чапай" от град Белово с 2398 книги. След него е ОМГ "Академик Кирил Попов" от град Пловдив и СОУ "Христо Ботев" от град Русе. **Най-четящото дете е от град Белово** и е на 13 години. През 2013 година то беше на трето място сред най-активните деца на "Забавното лятно четене

Организаторите на Националната кампания "Забавното лятно четене" сполучливо са избрали време, когато учениците нямат задължението да стават рано за училище , когато имат чувството за свобода и желание да избират неща, които ги привличат и им е приятно да ги правят. Лятната ваканция може да се превърне не само в развлечение и отдих, но и във време на неочаквани преживявания в необятния свят на книгите.

Все по-голяма става грижата и системните усилия на обществото и на отговорните институции за ранно стимулиране у децата на интерес и навици за четене.

Успешното разширяване на обхвата (през 2013 г. се включиха и редица малки градове от страната , като Сопот, Казанлък, Гоце Делчев, Белово и др.) разкрива умелото ползване на нови идеи и подходи към децата и юношите за разгръщане у тях на не-

подозирани възможности за задълбочено вникване в смисъла на книгите и обогатяване на душевността, мисленето и фантазията. Оценявайки високо положителния ефект на мащабната инициатива не може да се отмени високото качество на постигнатото партньорство между училище – библиотеки – родители – медии – неправителствени организации – изявени личности.

Богатата и многоаспектна информация за читателската активност на учениците от 2 до 7 клас е повод да се направи задълбочен анализ на динамиката в нагласите, мотивите и вкусовете по отношение на книгите и ползата от четенето. За тази цел заслужават внимание традиционните и новите явления в четенето при децата и юношите, отразяващи съвременната ситуация в културното развитие и бумът на информационните технологии.

Въз основа на данни от социологически изследвания за читателската активност на учениците, може да се направи паралел между предпочитанията на децата до 2011 г. (старта на "Забавното лятно четене") и резултатите през 2013 г. Ако в периода 2000 г. – 2010 г. най-голям е интересът към поредицата за Хари Потър на Дж. Роулинг, следвана от **"Пипи Дългото чорапче"** и **"Том Сойер"**, то резултатите от лятното четене показват отново **"Пипи Дългото чорапче"** (най-четена книга за 2011 г.), **"Мечо Пух"** (най-четена за 2012 г.) и **"Грозното патенце"** (най-четена за 2013 г.). Въпреки че **"Хари Потър"** не е сред десетте най-четени книги на кампанията, интересът към поредицата не е затихнал, тя има своята читателска публика и нейната висока оценка. Що се отнася до **"Пипи Дългото чорапче"**, тя е книга (според социологическите изследвания) в челните места на класациите за най-четените книги от последното десетилетие. Тя е сред книгите, внушаващи непреходни човешки ценности и се предават от поколение на поколение.

Читателските предпочитания се проявяват при избора на книги за четене, а също и при оценката на четените книги. Факторите, които създават читателският вкус и навици за общуване с книгата, са с различна степен на въздействие: семейство, училище, библиотека, междуличностно общуване, медии. Някои от факторите, поради своята специфика (семейство, училище, библиотека) не проявяват достатъчно гъвкавост в препоръките към децата, както това правят умело и много активно медиите, нала-

гайки читателската мода (чието действие понякога се оказва краткотрайно).

Обективните характеристики на книгата (тематика, сюжет, жанр, герои, стил и език, дизайн) имат трайно и в голяма степен решаващо значение за читателската активност. В голяма част от харесваните книги тематиката, сюжетът и жанрът са взаимно свързани (фантастика, приключенска, криминална) по преплетен и интригуващ начин. "Властелинът на пръстените", "Хари Потър", "Хрониките на Нарния", представят екстремални ситуации, които предизвикват силни усещания и чувства и извеждат децата от скуката и еднообразието. **Приказките** (народни и авторски) са традиционен и любим жанр за всяко поколение. Това се потвърждава освен в социологическите изследвания, и от резултатите на "Забавното лятно четене", където те присъстват в челната десетка на най-четени книги.. **"Приказки" на братя Грим и Андерсен, "Приказки" на Ангел Каралийчев и Ран Босилек** са само част от любимите книги на децата.

Желанието на децата да прочетат определена книга най – често е продиктувано от главните герои, които са деца и животни (Алиса, Карлсон, Емил, Котаракът в чизми, Мечо Пух и т.н.). Вероятно те търсят у героите това, което самите те мечтаят да притежават като качества и преживеят като случки. Показателни в това отношение са книгите на Астрид Линдгрен и Ерих Кестнер, чиито герои остават все така обичани.

Баснята, като един труден за разбиране и тълкуване жанр, заема място в учебните програми и привлича сравнително голям брой читатели. "Лисицата и гроздето" на Езоп (934 читатели) и "Гълъбът и мравката" и " Жабата поискала да стане колкото вола" (858 читатели) е израз на интелектуалното израстване на съвременните ученици.

Друг не особено популярен жанр е **поезията**, която изисква специфична духовна нагласа и определени качества на характера и темперамента. Най-стойностните български поети са включени в задължителните учебни програми (Вазов, Ботев, Яворов, П. П. Славейков) и имат голяма читаемост от участниците в "Забавното лятно четене". За първи път от началото на кампанията в класацията на най-четените книги за 2013 г. присъства поетична творба

– стихотворението "Аз съм българче" от Иван Вазов (с 976 читатели), което има подчертано патриотично въздействие.

Динамиката в читателските предпочитания се налага от променящите се изисквания, потребности и очаквания на съвременните деца от издаваните книги . За тях се оказват особено важни **стила, езика и дизайна** на част от настолни за предходни поколения книги, които децата смятат за отживели. Те се дразнят от непознати думи , от непонятен начин на изказ, много различен от техния начин на общуване.

Новите явления в българската литературата за деца и юноши имат в началото на появата си по-малко привърженици, защото са с по-слаба популярност, но стремежът им за завоюване на определено място на книжовния пазар за деца, обобсновава и избира им да представят книгите си в поредици. Златко Енев ("Гората на призраците"), Юлия Спиридонова – Юлка ("Страната на сънищата"), Галина Златина ("Случки в Слънчевата ферма"), Биляна Траянова ("Хариша – книгата на новите деца"). Част от авторите са посланици на четенето в кампанията, което ги прави популярни сред децата, като по този начин те, познавайки ги, избират техните книги.

Заключение

Актуализирането на летните задължителни списъци с книги за учениците е проблем, за който се говори много масово. За или против? Въпроси, които родителите, учителите и ангажираните с насърчаване на четенето организации си поставят. Тревожно високият процент на децата, които отхвърлят книгите като начин на забавление и информация, явно е привлякъл вниманието не само на ангажираните с възпитанието на децата хора, но и представители на различни неправителствени организации, както и на МОМН. И ако промените в образователната система се случват доста бавно, чрез силата на високите технологии и добрите идеи, насърчаването на четенето сред подрастващите не е загубена кауза. Освен усилията на библиотеките, в последните години се открояват и национални инициативи, ангажирани с насърчаване на четенето. Една от тези инициативи е "Забавното лятно четене", която разчупва шаблона като се стреми да накара децата по привлекателен начин да насочат вниманието си към задължи-

телната и допълнително препоръчана литература чрез попълване на онлайн читателския дневник, който дава възможност децата да оценят прочетената от тях книга.

Кампанията предлага и осъществява вече трета година с голям успех незабравимо лято на учениците от 2 до 7 клас с духовната съкровищница на човечеството – книгите. Инициативата стимулира библиотеките от страната да проявят креативност и фантазия за осъществяване на прояви, свързани с културата и историята на населеното място и с възможности за разкриване на заложбите на децата за творчество в областта на изкуството и занимания, изискващи практически умения и сръчности.

Това е правилния подход, който определено мотивира за търсене и прилагане на още повече иновативни форми в работата с децата и учениците за стимулиране на четенето.

Използвани източници

1. **Стойкова**, Добринка и Константина Недкова. Ситуацията в детските отдели на публичните библиотеки през погледа на библиотекарите. Проблеми и перспективи. В: ТРУДОВЕ на СВУБИТ, Том 5, 2005, София: За буквите: О Писменехъ, с. 205 – 225..

2. **Денчева**, Кристина и Добринка Стойкова. Новите български книги в новата информационна среда. В: БИБЛИОТЕКИ, четене, комуникации. Национална научна конференция, В. Търново, 25 – 26 ноември 2004, В. Търново: Университетско издателство "Св. Св. Кирил и Методий", 2005, с. 196 – 207.

3. <http://az-deteto.bg/>

4. <http://detskiknigi.com/>

5. <http://libsofia.bg/>

Новите функции на библиотекаря

Мартина Янкова

ВТУ "Св. св. Кирил и Методий"

В началото на 21 век библиотеките вървят към все по-големи трансформации. Пред тях стоят за разрешаване предизвикателствата и промените съпътстващи новото време: стремително развитие на новите технологии, повишени изисквания към библиотечното обслужване, разширяване спектъра от предоставянето на информационно – библиотечни услуги, недостатъчно финансиране и др. Навлизането на интернет и новите информационни и комуникационни технологии безспорно указва най – голямо влияние върху работата, развитието и перспективите на библиотеките. Библиотеката вече не се възприема само като хранилище на книги. Смисълът на съществуване на библиотеката на новото време, както следва да наричаме съвременната библиотека, се заключава в предоставяне на пълен достъп до информация на възможно най – широк кръг потребители и удовлетворяване на техните потребности, в запазване на социалната значимост на библиотеката и по-нататъшното и развитие като образователен, културен и информационен център. Така библиотеката ще се развива и отстоява своето място и предназначение в изменящия свят, в новата информационна среда.

Всички тези промени са вече факт и те поставят нови задачи и предизвикателства пред библиотечната професия. Днес библиотеките трябва да притежават необходимите компетентности и да използват информационните и комуникационните технологии при създаването, обработката, търсенето и подбора на информацията, както и при нейното представяне. Те трябва да имат необходимите умения, за да обучават и помагат на читателите при търсенето на информация и използването на информационните технологии в този аспект. Бурното развитие на последните задължава библиотеките да изпълняват нови роли, удовлетворявайки изискванията на все по-придирчивите потребители. Днес библиотеките и библиотеките съществуват и работят в конкурентна среда. Библиотеките постоянно трябва да се борят за своя статут, за да не бъдат заменени от глобалната мрежа Интернет и възможностите за информация, които предлага тя .

В наши дни, когато непрекъснато се разработват и предлагат нови технологии, библиотекарят вече не може (и не трябва) да се задоволява единствено с получените знания по време на своето обучение и после на работното място. Той отново трябва да се превърне в "енциклопедист" в своята професия – запознат с новите технологии, постоянно следящ професионалните постижения в международен мащаб и с ясна представа за потребностите на библиотечната институция като цяло. Библиотекарят трябва не само да събира, обработва и разпространява информация, той трябва да бъде неин компетентен потребител, за да реагира адекватно на новите изисквания на времето. Днес към класическата роля на библиотекаря, която се състои в събирането, организирането и разпространението на информация се прибавят и уменията на педагог, психолог, информационен брокер и ПР специалист.

Мисиите на класическата библиотека са се утвърждавали и развивали в продължение на столетия. Сложността на проблемът днес, произтича от факта, че към традиционните мисии на библиотеката се прибавят нови нужди, свързани с гражданското и отваряне и ролята и на информационен център, който изисква нови компетентности. В никакъв случай не трябва обаче библиотеката да забравя своята основна мисия. Тя трябва постоянно да търси начини за разширяване на своите дейности и обогатяването на базата и възможностите, които предоставя.

Един от основните фактори представящи лицето на всяка библиотека са библиотечните специалисти, които работят там. Първата среща на всеки потребител на библиотеката е с библиотекаря. Той трябва да приеме всеки читател като свой гост, да го обслужи така че да се върне отново, да го привлече към библиотеката като център за информация. Библиотечната професия не е просто работа, тя е призвание. Доброжелателност, компетентност, отговорност, професионално общуване с читателите, собствен имидж са едни от основните изисквания към професионалната характеристика на всеки библиотекар. Библиотечният специалист, за да отговаря на високите изисквания на обществото, следва да появява стремеж към професионално усъвършенстване и повишаване на своето образование и компетентност, уважение към своите знания, на своите колеги, на читателите и отстоява авторитета на своята библиотека и библиотечна професия.

Културата на общуване в библиотеката включва три основни елемента, а именно : умението да се познават хората; правилно да се оценява психологията на техните постъпки; адекватно да се отговаря на поведението на ползвателите и колегите – библиотекарите и се избере начинът на общуване според индивидуалните особености на общуващите хора. Библиотекарят трябва да е и психолог и педагог, да умее да заинтригува читателя, да разбере какви са интересите му, към какви теми се е насочил, какво обича да чете. Той има не леката задача да формира в малкият читател ценности, израстване на духовната личност и културата на четене, да създаде интереса към книгата и да го развива през годините на израстване от ранната възраст на човека до сетния му дъх.

В съвременното информационно и динамично развиващо се общество библиотерапията звучи като остарял термин и за съжаление тя почти не е позната и не е използвана в България. Тя дава възможност по един интересен и неподправен начин да се работи с малките читатели. Днес може да се говори за библиотерапията като за лечение със всички библиотечни средства не само на отделната личност, но и на обществото като цяло. Чрез нея се дава възможност на читателя да достигне да литературата, носеща нужното послание за самият него; да се открие същността на посланията заложи в книгите; да открие вълшебният свят на книгата и възможностите който открива той и др.

По отношение на детската библиотерапия е интересно становището на К. Лесник-Оберщейн. Библиотерапията за деца е дефинира чрез съпоставка на основните признаци, подпомагащи възпитанието чрез занимания с текст:

- литературата помага на децата да разберат чувствата;
- децата се идентифицират с героите от книгите, които изпитват подобни чувства;
- литературата помага на децата да станат по-внимателни към чувствата на другите.

Когато говорим за организиран процес в библиотеката при който да се използва библиотерапията, можем да споменем: Клубове по четене; Час на приказката; Четене на глас. При децата често се използват игрови форми, представления, неангажиращи беседи. Интересни за децата са и сценки, изобразяващи приказни

истории, карнавали с костюми на герои от приказки, дни на книгата, конкурси, които стимулират детето и много други.

Важни са и самите материали, които ще се използват при работа с децата. "Лесни книги за четене", такива издания, които поднасят текста според перцепционните възможности на децата; книги-игралки; книги "за лека нощ", придружени от касета или диск с приспивна песен; стихчета или музикална приказка; книжки изработени от нетрадиционни материали, например от плат или рециклирани материали, които могат да се изработват заедно с децата, за да се получи допълнително съпреживяване на процеса.

Важно е да се научим да поднасяме информацията на малките читатели по интересен начин. Затова е важна и възможността за комбинация на библиотерапията с арттерапия и игротерапия. В библиотерапията могат да бъдат включени и всякакъв вид нетрадиционни форми на популяризиране на текста, напр. кубчета с рисунки, буквено или сричково домино.

Според възрастта на детето се избират и различни книжки и материали, които да го заинтригуват. Важен е и начина по който ще поднесем книжката. Четенето не трябва да е насилствен акт, наложен на детето. То трябва само да търси книжката, да я смята за свой приятел. Библиотекарят е този, който ще помогне на детенцето, имайки в предвид неговите потребности, желания и интереси за четене, и ще му поднесе един цял свят изпълнен с красота, цветове, интересни случки и герои. Ролята на библиотекаря е не само да предостави материали за четене, а да съчетава своите познания в областта на литературата с разбиране за това как четенето може да повлияе положително в сложния процес на формиране на личността. Библиотечните специалисти трябва да отговаря на тази висока и отговорна социална мисия – като професионалисти, творчески личности с новаторски виждания и стремежи, ориентирани в най – новите тенденции на библиотечните науки и практики. За да привлечем и задържим децата и учениците в библиотеките е нужно да се променят формите и методите на работа. Да се наблегне на съчетанието на традиционни и интерактивни форми, да се разчупят представите за ограничено библиотечно пространство със строги правила.

Достъпът на лица в неравностойно положение е един от важните въпроси на които е добре да се обърне внимание от специалистът библиотекар. Тези хора имат специфични нужди, но това не бива и не трябва да ги ограничава във възможностите да използват библиотеката и информационните източници. В днешно време голяма част от библиотеките работят по проекти обвързани с достъпа на хора с увреждания до информация. Постигането на равнопоставеност по отношение на достъпа до информация е важна предпоставка и неразделна част от създаването на равни възможности за хората с увреждания във всички сфери на тяхната дейност и реализация.

Според Ан Полсън библиотечните специалисти трябва да се обучават и ангажират във всички процедури и услуги, предлагани на потребителите с увреждания и специални нужди. Библиотекарите трябва да разбират отговорностите си според изискванията на закона, но по-важно е да знаят как да се държат с личните типове потребители и винаги да помнят, че не служителят, а потребителят е специалистът по своето заболяване. Освен общата ангажираност на колектива на библиотеката, полезно е да има специално подготвен сътрудник или екип със задълбочени познания по въпроса, които да бъдат като "приятели" на потребителите. Читателите с увреждания трябва да са добре информирани за услугите, които библиотеката предлага. Информацията трябва да е точна, актуална и достъпна в различни подходящи формати. Библиотеката трябва да е наясно какво предлага за всички потребители с увреждания и какво може да бъде направено на индивидуална основа. Институцията трябва да има официална политика за предоставяне на услуги за потребители с увреждания, за консултациите, които дават библиотечните специалисти и за екипа от сътрудници, които могат да бъдат потърсени при необходимост.

Съвременните библиотеки стават ключови звена в информационната и комуникационната интеграция в дадена страна, регион, институция и др. Въвеждането на автоматизацията и новите технологии налага преобразуване на всички библиотечни сфери: традиционната библиотечна среда, формите на обслужване на читатели, принципите на взаимодействие между библиотеките. Информационни технологии, новите форми на кооперация чрез телекомуникационни канали влияят на положението на библио-

теките в социалната инфраструктура на обществото. На библиотеките е възложено решението на най-важната социална задача – свободен и равен достъп до информацията и и приобщаването към ценностите на световната култура и знания. Функцията на съвременния библиотекар, работещ в условията на информационно наситено общество, е да създаде предпоставки и да организира информационната среда в библиотеката така, че потребителят да усвоява информацията с възможно по-малък разход на време и усилия. В съвременните библиотеки нуждите на каталозите и другите библиотечни дейности все по-широко се използват автоматизираните системи. Разработват се и се прилагат библиотечни програми и нови форми на услугите. Информацията предоставяна по електронен път е вече реалност. Това поставя нови изисквания пред професията. Библиотекаря трябва да има познанията и самочувствието да изказва компетентно мнение и да има решаваща роля при избора на готов или при проектирането на библиотечен софтуер. Той трябва да може да се ориентира в в разнообразието от персонални компютри и компютърни програми, правилно да ги разбира и прилага, да създава и управлява различни бази данни, да анализира нуждите на потребителите, да извършва консултантска и експертна длъжност.

Комуникационните функции на библиотеките трябва да се преосмислят и преоценят в съответствие със съвременното равнище на развитие на информационно – комуникационните технологии и системи. Съвременните потребности от многоаспектна, комплексна, неспецифична за библиотеките информация, породена от технологичното обновление и динамично протичащите социални, икономически и културни процеси в обществото, пораждаят нови и нетрадиционни дейности за библиотеките. Безплатните типично библиотечни услуги отстъпват по обем пред заявените потребности, които изискват информационно търсене. В динамично променящият се нов потребителски сектор се наместват трайно някои специализирани информационни организации , възползвайки се от библиотечните бази и извършвайки типично информационно-справочни функции на библиотеката, като в някои случаи се внедряват и в самата библиотека. Тези тенденции формират двата типа информационно брокерство – самостоятелни организации извън библиотеките и в библиотеките,

каквито са самите информационни брокери. Процесът на усвояване на тази нова функция за библиотеките се задълбочава от консултантско-насочващите задачи към консултантско-контролни, които не само насочват клиента към дадена организация, но и детайлно проучват техния информационен капацитет, за да следят докрай удовлетворяването на искането му.

Този процес води до специализиране на отделни звена от библиотеката, които усъвършенстват и адаптират справочната си дейност към технологичното, техническото и икономическото развитие на обществото. Статистическите данни сочат, че делът на сложните справки нараства. Те се изпълняват на базата на комбинирано ръчно и автоматизирано търсене тъй като дигитализираната информация от енциклопедии, справочници, персонални библиографски указатели и др. Е все още незначителна в сравнение със съществуващите традиционни книжни носители. Професионалната квалификация на библиотекарите позволява бърза адаптация към изискванията на библиотечно информационното брокерство. За кадровото осигуряване на тази професия на бъдещето е необходимо освен традиционната подготовка, владение на чужди езици, научни степени и звания, бърза ориентация в различни източници на информация, телекомуникационни умения за ползване на информационните ресурси, също и съвременна информационна политика и нов подход при провеждането на библиотечен мениджмънт.

Информационното брокерство намира нови реализации с еволюцията на информационните ресурси и достъпа до тях и представлява перспективно направление в трансформацията на библиотечните функции.

Библиотечно информационното брокерство се оформя като самостоятелна дейност през 70-те години на XX в. в САЩ. Факторите, предизвикали неговата поява са нарасналите потребности от пълна, многоаспектна, комплексна информация, която по правило не е приоритетна за библиотеките. Социалното, икономическото и културното развитие на обществото и технологичното обновление съответно извеждат на преден план нови информационни потребности и поставят нови проблеми пред библиотеките.

Мотивите на библиотеките за усвояване на новите функции еволюират от престижни към материални съображения, което е

естествено следствие от все по-нарастващата ценност на информацията като стоков продукт. Съответната еволюция я претърпяват и самите функции – от отговор на информационните потребности и консултантско – насочващи в началото към задълбочени консултантско – контролни с проследяване изпълнимостта на искането на потребителя и пълното му удовлетворяване.

Идентифицирането на функциите на информационния брокер е свързано с утвърдена професия в други области на социалната и икономическата дейност. Адаптиран за специфичната област на приложение, информационния брокер се определя като специалист, който проучва, разкрива и ефективно използва информационните ресурси чрез усъвършенствани посреднически операции между потребителя на информацията и притежателя на информационните източници.

За постигане на успешна професионална реализация в библиотечно информационното брокерство първостепенно значение освен добрата специализирана професионална подготовка в коледжите, институтите, университетите са необходими и умения, които не се придобиват в съответните висши учебни заведения. Освен солидна професионална подготовка, владение на чужди езици, бърза ориентация в различни източници за справки за нужни компютърна грамотност, телекомуникационни умения за ползване на информационните ресурси, маркетингов подход за проучване както на потребителите, така и на информационния пазар. Тези изисквания са засегнати в новите учебни програми на университетите, институтите, коледжите, които бързо реагират на потребностите на пазара на труда. Новите акценти са във възможностите за използване на електронна информация и маркетинговия подход в рекламата. В съответствие с това съвременното равнище на глобалната мрежа Интернет и автоматизираните библиотечни мрежи и системи, може да се определи следния минимум от умения, които трябва да притежава библиотечно – информационния брокер:

1. Бърза ориентация в използването на големите автоматизирани библиотечно – информационни мрежи в САЩ – WLN, OCLC, RLIN, UTLAS, използването на online базите на издателско-търговските автоматизирани системи, особено на фирмата Bowke, която предлагав машиночитаема и на CD-

ROM "Книги под печат" (Books in print Ulrich's International Periodicals Directory), телекомуникационно свързване с международните информационни системи и наичните за използване на международните кодово – идентифициращи периодични и други издания по света от типа ISBN, ISSN, познаване на фирмите – производителки на софт-, хард- и брейнуерни продукти, познаване на всички видове носители на информация – хартия, микрофиши, МЛ, МД, CD-ROM, online спътниковии носители и начините за използване на машинно библиографския формат MARC.

2. Усвояване на методи за комерсиален ефект от прилагане на съвременни форми на справочно обслужване, при което се набляга на разликата във формата на библиотечно – информационните и търговско – информационните продукти от типа сигнална, реферативна, обзорна, фактографска и друга информация с научен, социален или бизнес характер. Правовите норми за предоставяне, ползване и заплащане на информацията при еднократно или многократно, индивидуално или групово ползване на информацията.

Все по – често на библиотеката се гледа като нещо далечно, неизползваемо, ненужно. Специалистът библиотекар е изправен пред проблемите на новото време. Той има не леката задача да задържи интереса към библиотеката във време, когато информацията е навсякъде покрай нас – по телевизора, радиото, пресата, интернет. Все повече се разчита на Google за набавяне на необходимата информация пред това да се посети библиотека. Главна роля, да задържи читателите в библиотеката а и да привлече нови потребители има библиотекарят. Той освен всички свои задачи и функции, трябва да притежава качества присъщи на PR специалиста. Библиотечният PR е многообразна дейност, която включва комуникационен подход, ориентираност към публиката на библиотеката, спечелване на доверието на потребителите, изгражда етични отношения между библиотекаря и читателя, поддържане имиджа на библиотеката, като институция. Чрез функциите си PR прави библиотеката популярна, като насочва вниманието към нея и възможностите, които предоставя за получаване на информация. Специалистът библиотекар вече не може а и не трябва да разчита на традиционните начини за общуване и обслужване с читателите. Необходимо е да е моби-

лен, да може да комуникира с потребители от различни категории и на различни теми. Библиотеката трябва да е център на културни мероприятия, представяне на нови книги и автори, интересни празнични събития, които да са интересни и за малки и за големи. PR специалистът има за задача да обмисли, планира и оцени всяко събитие, какви ще са положителните страни от него, ще успее ли да насочи интереса към библиотеката. Всичко това не зависи само от библиотеката, а и от заобикалящата я среда. Нито една библиотека не съществува сама за себе си, изолирана от обкръжаващият я свят. Трябва да се има в предвид и администрацията, сродните институции на библиотеката, обкръжението, обществената среда, медиите. С всички тях библиотеката трябва да поддържа добри отношения и да търси начини за общи инициативи. Библиотекарят способства всичко това да се превърни в реалност като поддържа добрия имидж на библиотеката, наблюдава нуждите на своите потребители и прави всичко възможно да е задоволи нуждите на читателите и библиотеката .

Източници:

1. Савова, Юлия. Съвременната роля на библиотеките и предизвикателствата пред професията. // Библиотека, 2005, №2, 16-21с.
2. Георгиева, Елена. Съвременната българска библиотека – стратегии и перспективи . // Библиотеки, четене, комуникации. Нац. науч. конф. – ноември 2002, В.Търново, ВТУ, 2003, с.31-40.
3. Димчев, Александър и др. Библиотечната професия и нейните проблеми.// Библиотека, 2005, №2, 5 – 11 с.
4. Върбанова-Денчева, Кристина. Интелектуални комуникации и съвременни технологии. Алтернативи пред научните библиотеки. София, 2003, Акад. Изд. Проф. М. Дринов, 115 с.
5. Ефтимова, Събина. Библиотерапията. Аспекти на информационното Обслужване в съвременната библиотека http://www.libshumen.org/Konferencia_Prez/Sybina_Eftimova.pdf
6. Полсън, Ан. Обслужване на хора с увреждания в библиотеките на Обединеното кралство.// Библиотеките, електронната информация и хората с увреждания : Сборник. София, Св. Климент Охридски, 2006, с. 59-66.

Съдържание

Встъпителни думи	5
Инвестирането в иновативни библиотечни услуги - залог за бъдещето на библиотеките <i>Даниел Назаре, Клаудия Попеску</i>	7
Уебсайт "Авторскоправна политика на библиотечните и културните институции" – концепция и информационни възможности <i>Доц. д-р Таня Тодорова</i>	15
Прикнижната издателска анотация като презентационно средство (примери от периода 1918-1944 г.) <i>Доц. д-р Евгения Русинова</i>	24
Авторскоправни политики на институциите на паметта. Библиографски преглед десет години назад <i>Гл. ас. д-р Румелина Василева</i>	35
Постижения на програмата на eIFL за отворен достъп <i>Д-р Силвия Станчева</i>	52
Създаване и управление на дигитална библиотека. Управление на дигитално съдържание <i>Юрия Сматракалева</i>	62
Локалното пространство в глобалния свят: е-краезнание – иновативен начин за популяризиране на културно наследство <i>Д-р Красимира Александрова Росица Добрева</i>	66

Архиви – библиотеки – музеи. Проект "Бистрешки манастир "Св. Иван Рилски (Пустини) – Касинец"	72
<i>Калина Тодорова</i>	
Текущата национална библиография на Република България като информационно-търсеща система (ИТС)	84
<i>Доц. д-р Александър Ковачев</i>	
Требичкото допълнение към проучванията на българския народен кръст	90
<i>Десислава Гърванова</i>	
Едно краеведческо произведение и сведенията за софийската Мала света гора	96
<i>Кателина Салтирова-Павлова</i>	
Знаменити личности – библиотекари	105
<i>Доц. д-р Елена Георгиева</i>	
Публичната библиотека в "обществото на знанието" – от петте закона на Ранганатан до мрежова реалност и "икономика на интелекта"	124
<i>Докторант Анелия Мутафчиева-Христова</i>	
Колекцията "Нестинариана" – библиографски указател, електронна и традиционна библиотека	134
<i>Д-р Красимира Александрова</i> <i>Росица Добрева</i>	
Книгите за най-малките: предизвикателство за големите	142
<i>Докторант Катя Кирилова</i>	
Библиотеки и книгоиздаване в дневния ред на българската инженерна колегия 1893-1944	150
<i>Николай Поппетров</i>	

Книгата като подарък. Резултати от социологическо изследване	159
<i>Ас. Стефка Чернева</i>	
Мода в книгоиздателския бизнес: еротика и порнография	172
<i>Ас. Стефка Чернева</i> <i>Станислава Чалъкова</i>	
Всекидневната преса и четенето: проблеми и тенденции	181
<i>Докторант Оля Стоянова</i>	
Приложения за операционна система Андроид в помощ на туристите в България	187
<i>Гл. ас. Тихомир Стефанов</i>	
Цвят и визуална комуникация	195
<i>Докторант Полина Стойчева</i>	
Протестът като форма на комуникация: Студентската окупация `2013	203
<i>Гл. ас. д-р Марина Маринова</i>	
Защо обичаме социалните мрежи?	213
<i>Гл. ас. Георги Игнатов</i>	
Онлайн репутацията – принципи на изграждане и основни комуникативни функции	221
<i>Васил Димитров</i>	
Велико Търново в полезрението на пътеписната литература в XVI – XIX век	230
<i>Павлина Владева</i>	
Писателят и публицистът Владимир Русалиев 14 юни 2014 г. – 40 г. от смъртта на твореца	258
<i>Атанас Коев</i>	

"Аз Бачо Киро съм един комита.."	263
<i>Д-р Иван Александров – директор</i>	
Забравената проза на Панчо Михайлов	268
<i>Д-р Радка Пенчева</i>	
Перпетум мобиле	278
<i>Докторант Атанас Джажев</i>	
Между редовете: из историята на манипулативните техники в българската преса	292
<i>Гл. ас. Десислава Андреева</i>	
Щрихи от читателския портрет на участниците в "Забавното лятно четене"	306
<i>Марчела Борисова</i>	
Новите функции на библиотекаря	312
<i>Мартина Янкова</i>	

ВОЙНИТЕ • 1912-1918•

ДНЕСЕН ПОГЛЕД И ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Първа част на сборника с доклади от Дванадесетата национална научна конференция с международно участие „Библиотеки - четене - комуникации“, посветена на 100-годишнината от Балканските войни

Акад. Иван Радев. Въвеждащи думи

Д-р Иван Александров. Приветствие към участниците в конференцията

I. Историографски страници

Акад. Георги Марков. Българският национален въпрос през Балканските войни 1912 - 1913 г.

Проф. дин Милко Палангурски. Руско-българската военна конвенция от 1902 г. и създаването на Балканския съюз - неосъзнатите предупреждения

Доц. д-р Милен Михов. Съвременната македонска историография за Балканските войни (1912 - 1913 г.)

Доц. д-р Марко Златев. За някои от военните аспекти на Балканската война 1912 - 1913 година

Докторант Емил Александров. Значението на отговорните български и чужди фактори в навечерието и хода на Първата балканска война 1912 - 1913 г.

Тихомир Тонков. Балканските войни в документите на Държавен архив - Велико Търново

Светлин Радев. Поданици на Обединеното кралство - доброволци в Балканската война

Николай Колев. Българските военни, участници в Балканските войни, осъдени от Народния съд (1944 - 1945 г.)

Докторант Чавдар Ангелов. Дейността на майор Иван Вълков като началник-щаб на 11-та пехотна Сборна дивизия и на Източния сектор при обсадата на Одринската крепост

Атанас Коев. Офицери от Търново, участвали в Междусъюзническата война

Тодорка Недева. Генерал-лейтенант Никола Николов Хаджипетков, участник във войните за национално обединение и радетел за съхраняването на историческото ни наследство

Снежана Радович. Балканската война в снимки и думи

Драгош Адриян Нягу. Местните медии в Браила. Отзиви за Балканската война през 1913 г.

Д-р Калина Иванова. Електронен архив на документалното наследство за Балканските войни

Н.с. Даниела Атанасова, Петър Първанов. Документалното наследство за балканските войни в web-достъп

II. Литературоведски интерпретации

Акад. Иван Радев. Проф. Иван Д. Шишманов - роли и заслуги за „Походна войнишка библиотека“

Проф. д-р Николай Димитров. Войната и писателят в романа на Антон Страшимиров „Вихър“ - утопии и реалности

Доц. д-р Страшимир Цанов. Човекът и войната в поезията на Димитър Подвързачов

Проф. д-р Людмила Стоянова. За военната проза и документалистика на Тодор Кожухаров (Щабскапитан Копейкин)

Д-р Радка Пенчева. Никола Агънски - капитан Енгезки и неговите разкази

Теодора Мешекова. Балканските войни във вестниците и списанията от 1912 - 1913 г., съхранявани във фондовете на ОКИ „Музей за история на София“

БИБЛИОТЕКИ, ЧЕТЕНЕ КОМУНИКАЦИИ

Дванадесета национална научна конференция
с международно участие

Велико Търново, 14 - 15 ноември 2013 г.

Българска

Първо издание

Научна

Съставители: *доц. д-р Александър Ковачев*

д-р Иван Александров

д-р Калина Иванова

Научен редактор: *проф. д-р Елена Георгиева*

Технически редактор: *Калоян Здравков*

Формат 60x90/16

Печатни коли 20,5

Печат: Булгед ООД

ISSN 1313-8138